
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00015691 9

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

CXXXII.

PATRES QUINTI ECCLESIÆ SÆCULI

S. AUGUSTINUS.

XXV.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD BIBLIOPOLAM, CUI NOMEN GALLICE:

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES,

Rue des Saints-Pères, nº 16

S.-CLODOALDI. E TYPOGRAPHEO BELIN-MANDAR.

COLLECTIO
SELECTA
SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS CENTESIMUS TRIGESIMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

SANCTÆ SEDIS ORDINUM INSIGNIBUS DECORATUM,

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXIX.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS V.

OPERA MORALIA.

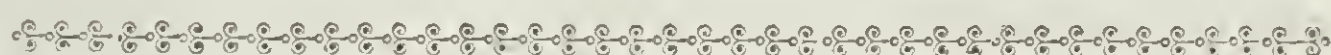
CONFESSIONUM LIBRI XIII.
SOLILOQUIORUM LIBRI II.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONFESSIONUM

LIBRI XIII[1].

LIBER I.

PRÆMISSA DEI INVOCATIONE RECOLIT VITÆ SUÆ PRIMORDIA AD ANNUM DECIMUMQUINTUM. INFANTIÆ PECCATA AGNOSCIT ET PUERITIÆ. ATQUE HAC ÆTATE IN LUSUM ET PUERILIA QUÆQUE OBLECTAMENTA QUAM IN LITTERARUM STUDIA PROCLIVIOREM SE FUISSE CONFITETUR.

CAPUT I.

Deum vult laudare, ab ipso excitatus.

I. MAGNUS es[2], Domine, et laudabilis valde[3] : magna virtus tua, et sapientiæ tuæ non est numerus[4]. Et laudare te vult homo, aliqua portio creaturæ tuæ ; et homo circumferens mortalitatem suam, circumferens testimonium peccati sui, et testimonium quia superbis resistis[5],

[1] Vide Retract. lib. II, cap. VI. — [2] Vide D. Guillon, tom. IX, pag. 355-423. — [3] Psal. CXLIV, 3. — [4] Id. CXLVI, 5. — [5] I Petr. V, 5.

1.

et tamen laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ. Tu excitas, ut laudare te delectet; quia fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. Da mihi, Domine, scire et intelligere, utrum sit prius invocare te, an laudare te; et scire te prius sit, an invocare te. Sed quis te invocat, nesciens te? Aliud enim pro alio potest invocare nesciens te. An potius invocaris ut sciaris? Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent sine prædicante[1]? Et laudabunt Dominum qui requirunt eum[2]. Quærentes enim invenient eum, et invenientes laudabunt eum. Quæram te, Domine, invocans te, et invocem te credens in te, prædicatus enim es nobis. Invocat te, Domine, fides mea quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem Filii tui, per ministerium prædicatoris tui.

CAPUT II.

Deum quem invocat, in ipso esse ipsumque in Deo.

II. Et quomodo invocabo Deum meum, Deum et Dominum meum? Quoniam utique in me ipsum eum vocabo, cum invocabo eum. Et quis locus est in me, quo veniat in me Deus meus? quo Deus veniat in me, Deus qui fecit cœlum et terram? Ita-ne, Domine Deus meus, est quidquam in me quod capiat te? An vero cœlum et terra quæ fecisti, et in quibus me fecisti, capiunt te? An quia sine te non esset quidquid est, fit ut quidquid est capiat te? Quoniam itaque et ego sum, quid peto ut venias in me, qui non es-

[1] Rom. x, 14. — [2] Psal. xxi, 27.

sem, nisi esses in me? Non enim ego jam in inferis, et tamen etiam ibi es. Nam etsi descendero in infernum, ades[1]. Non ergo essem, Deus meus, non omnino essem, nisi esses in me. An potius non essem, nisi essem in te, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia[2]? Etiam sic, Domine, etiam sic. Quo te invoco, cum in te sim? Aut unde venias in me? Quo enim recedam extra cœlum et terram, ut inde in me veniat Deus meus, qui dixit : « Cœlum et » terram ego impleo[3]? »

CAPUT III.

Deus sic ubique totus, ut res nulla ipsum totum capiat.

III. Capiunt ergo-ne te cœlum et terra, quoniam tu imples ea? An imples, et restat, quoniam non te capiunt? Et quo refundis quidquid, impleto cœlo et terra, restat ex te? An non opus habes, ut quoquam continearis, qui contines omnia; quoniam quæ imples, continendo imples? Non enim vasa quæ te plena sunt, stabilem te faciunt; quia etsi frangantur, non effunderis. Et cum effunderis super nos, non tu jaces, sed erigis nos; nec tu dissiparis, sed colligis nos. Sed qui imples omnia, te toto imples omnia? An quia non possunt te totum capere omnia, partem tui capiunt? et eadem partem simul omnia capiunt? An singulas singula, et majores majora, minores minora capiunt? Ergo est aliqua pars tui major, aliqua minor? An ubique totus es, et res nulla te totum capit?

[1] Psal. cxxxviii, 8. — [2] Rom. xi, 36. — [3] Jerem. xxiii, 24.

CAPUT IV.

Dei majestas et perfectiones inexplicablies.

IV. Quid es ergo, Deus meus? quid rogo, nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus præter Dominum? Aut quis Deus præter Deum nostrum[1]? Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime et justissime, secretissime et præsentissime, pulcherrime et fortissime, stabilis et incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam novus, nunquam vetus, innovans omnia et in vetustatem perducens superbos et nesciunt; semper agens, semper quietus, colligens et non egens, portans et implens et protegens, creans et nutriens et perficiens, quærens cum nihil desit tibi. Amas, nec æstuas; zelas, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris, et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium; recipis quod invenis, et nunquam amisisti; nunquam inops, et gaudes lucris; nunquam avarus, et usuras exigis. Supererogatur tibi ut debeas, et quis nabet quidquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens. Et quid diximus, Deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta? Aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et væ tacentibus de te; quoniam loquaces muti sunt.

[1] Psal. xvii, 32.

CAPUT V.

Petit amorem Dei et delictorum veniam.

V. Quis mihi dabit acquiescere in te? Quis mihi dabit ut venias in cor meum, et inebries illud, ut obliviscar mala mea, et unum bonum meum amplectar te? Quid mihi es? Miserere ut loquar. Quid tibi sum ipse ut amari te jubeas a me, et nisi faciam irascaris mihi, et mineris ingentes miserias? Parva-ne ipsa est, si non amem te? Hei mihi! Dic mihi per miserationes tuas, Domine, Deus meus, quid sis mihi. Dic animæ meæ: « Salus tua ego sum[1]. » Sic dic ut audiam. Ecce aures cordis mei ante te, Domine; aperi eas, et « Dic animæ meæ: Salus tua ego sum. » Curram post vocem hanc, et apprehendam te. Noli abscondere a me faciem tuam: moriar, ne moriar, ut eam videam.

VI. Angusta est domus animæ meæ quo venias ad eam: dilatetur abs te. Ruinosa est: refice eam. Habet quæ offendant oculos tuos, fateor et scio: sed quis mundabit eam? aut cui alteri præter te clamabo? « Ab occultis meis munda » me, Domine, et ab alienis parce servo tuo[2]. » Credo, propter quod et loquor[3]: Domine, tu scis. Nonne tibi prolocutus sum adversum me delicta mea, Deus meus; et tu dimisisti impietatem cordis mei[4]? Non judicio contendo tecum qui veritas es[5]; et ego nolo fallere me ipsum, ne mentiatur iniquitas mea sibi[5]. Non ergo judicio contendo tecum; « Quia si iniquitates observaveris, Domine, Do- » mine, quis sustinebit[7]? »

[1] Psal. xxxiv, 3. — [2] Id. xviii, 13, 14. — [3] Id. cxv, 10. — [4] Id. xxx, 5. — [5] Job. ix, 2, 3. — [6] Psal. xxvi, 12. — [7] Id. cxxix, 3.

CAPUT VI.

Infantiam suam describit, laudat Dei providentiam et æternitatem.

VII. Sed tamen, sine me loqui apud misericordiam tuam, me terram et cinerem. Sine tamen loqui; quoniam ecce misericordia tua est, non homo irrisor meus, cui loquor. Et tu fortasse irrides me : sed conversus misereberis mei. Quid enim est, quod volo dicere, Domine, Deus meus? nisi quia nescio unde venerim huc, in istam dico vitam mortalem, an mortem vitalem, nescio. Et susceperunt me consolationes miserationum tuarum, sicut audivi a parentibus carnis meæ, ex quo et in qua formasti me in tempore; non enim ego memini. Exceperunt ergo me consolationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices meæ sibi ubera implebant : sed tu mihi per eas dabas alimentum infantiæ, secundum institutionem tuam et divitias usque ad fundum rerum dispositas. Tu etiam mihi dabas nolle amplius quam dabas; et nutrientibus me dare mihi velle quod eis dabas. Dare enim mihi per ordinatum affectum volebant, quo ex te abundabant. Nam bonum erat eis bonum meum ex eis; quod non ex eis, sed per eas erat : ex te quippe bona omnia Deus; et ex Deo meo, salus mihi universa. Quod animadverti postmodum, clamante te mihi per hæc ipsa quæ tribuis intus et foris. Nam tunc sugere noram, et acquiescere delectationibus, flere autem offensiones carnis meæ; nihil amplius.

VIII. Post et ridere cœpi, dormiens primo, deinde vi-

gilans. Hoc enim de me mihi indicatum est, et credidi, quoniam sic videmus et alios infantes : nam ista mea non memini. Et ecce paulatim sentiebam ubi essem, et voluntates meas volebam ostendere eis per quos implerentur, et non poteram ; quia illæ intus erant, foris autem illi, nec ullo suo sensu valebant introire in animam meam. Itaque jactabam membra et voces, signa similia voluntatibus meis, pauca quæ poteram, qualia poteram, non enim erant veri similia. Et cum mihi non obtemperabatur, vel non intellecto, vel ne obesset, indignabar non subditis majoribus, et liberis non servientibus, et me de illis flendo vindicabam. Tales esse infantes didici quos discere potui, et me talem fuisse magis mihi ipsi indicaverunt nescientes, quam scientes nutritores mei.

IX. Et ecce infantia mea olim mortua est, et ego vivo. Tu autem, Domine, qui et semper vivis, et nihil moritur in te, quoniam ante primordia sæculorum, et ante omne quod vel ante dici potest, tu es, et Deus es Dominusque omnium quæ creasti : et apud te rerum omnium instabilium stant causæ ; et rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines; et omnium irrationabilium et temporalium sempiternæ vivunt rationes. Dic mihi supplici tuo, Deus, et misericors misero tuo ; dic mihi utrum jam alicui ætati meæ mortuæ successerit infantia mea : an illa est quam egi intra viscera matris meæ? Nam et de illa mihi non nihil indicatum est, et prægnantes ipse vidi fœminas. Quid ante hanc etiam, dulcedo mea Deus, fui-ne alicubi, aut aliquis? Nam quis mihi dicat ista, non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. An irrides me ista quærentem, teque de hoc quod novi, laudari a me jubes, et confiteri me tibi?

X. Confiteor tibi, Domine cœli et terræ, laudem di-

cens tibi de primordiis et infantia mea quæ non memini ; et dedisti ea homini ex aliis de se conjicere, et auctoritatibus etiam muliercularum multa de se credere. Eram enim et vivebam etiam tunc; et signa quibus sensa mea nota aliis facerem , jam in fine infantiæ quærebam. Unde hoc tale animal nisi abs te, Domine? An quisquam se faciendi erit artifex? aut ulla vena trahitur aliunde , qua esse et vivere currat in nos , præter quam quod tu facis nos , Domine, cui esse et vivere non aliud atque aliud est ; quia summe esse, atque summe vivere, idipsum es? Summus enim es, et non mutaris; neque peragitur in te hodiernus dies , et tamen in te peragitur, quia in te sunt et ista omnia. Non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficiunt, anni tui hodiernus dies? Et quam multi jam dies nostri et patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, et ex illo acceperunt modos, et utcumque extiterunt, et transibunt adhuc alii, et accipient, et utcumque existent! Tu autem idem ipse es; et omnia crastina atque ultra, omniaque hesterna et retro hodie facies, hodie fecisti. Quid ad me, si quis non intelligat? Gaudeat et ipse, dicens : Quid est hoc? gaudeat etiam sic; et amet non inveniendo invenire potius, quam inveniendo non invenire te.

CAPUT VII.

Infantia quoque peccatis obnoxia.

XI. Exaudi, Deus. Væ peccatis hominum! Et homo dicit hæc, et misereris ejus, quoniam tu fecisti eum, et eccatum non fecisti in eo. Quis me commemorat pecca-

tum infantiæ meæ? Quoniam nemo mundus a peccato coram te, nec infans cujus est unius diei vita super terram[1]. Quis me commemorat? An quilibet tantillus nunc parvulus, in quo video quod non memini de me? Quid ergo tunc peccabam? An quia uberibus inhiabam plorans? Nam si nunc faciam, non quidem uberibus, sed escæ congruenti annis meis ita inhians, deridebor atque reprehendar justissime. Tunc ergo reprehendenda faciebam; sed quia reprehendentem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio sinebat. Nam extirpamus et ejicimus ista crescentes. Nec vidi quemquam scientem cum aliquid purgat, bona projicere. An pro tempore etiam illa bona erant, flendo petere etiam quod noxie daretur, indignari acriter non subjectis hominibus, liberis et majoribus, hisque a quibus genitus est, multisque præterea prudentioribus non ad nutum voluntatis obtemperantibus; feriendo nocere niti quantum potest, quia non obeditur imperiis quibus perniciose obediretur? Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens est, non animus infantium. Vidi ego et expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur, et intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneum suum. Quis hoc ignorat? Expiare se dicunt ista matres atque nutrices nescio quibus remediis. Nisi vero et ista innocentia est, in fonte lactis ubertim manante atque abundante, opis egentissimum, et illo adhuc uno alimento vitam ducentem, consortem non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parva, sed quia ætatis accessu peritura sunt. Quod licet probes, cum ferri æquo animo eadem ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehenduntur.

XII. Tu itaque, Domine Deus meus, qui dedisti vitam infanti, et corpus, quod ita ut videmus instruxisti sensi-

[1] Job. xxv, 4, juxta LXX.

bus, compegisti membris, figura decorasti, proque ejus universitate atque incolumitate omnes conatus animantis insinuasti, jubes me laudare te in istis et confiteri tibi, et psallere nomini tuo, Altissime[1] : quia Deus es omnipotens et bonus, etiamsi sola ista fecisses, quæ nemo alius potest facere, nisi tu, une, a quo est omnis modus formosissime qui formas omnia, et lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem, Domine, quam me vixisse non memini, de qua aliis credidi, et quam me egisse ex aliis infantibus conjeci, quanquam ista multum fida conjectura sit, piget me annumerare huic vitæ meæ, quam vivo in hoc sæculo. Quantum enim attinet ad oblivionis meæ tenebras, par illi est quam vixi in matris utero. Quod si et in iniquitate conceptus sum, et in peccatis me mater mea in utero aluit[2]; ubi, oro te, Deus meus, ubi, Domine, ego servus tuus, ubi aut quando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi jam cum eo est, cujus nulla vestigia recolo?

CAPUT VIII.

Unde puer loqui didicerit.

XIII. Nonne ab infantia huc pergens veni in pueritiam; vel potius ipsa in me venit, et successit infantiæ? Nec discessit illa; quo enim abiit? et tamen jam non erat. Non enim eram infans qui non farer, sed jam puer loquens eram. Et memini hoc : et unde loqui didicerim, post adverti. Non enim docebant me majores homines præbentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinæ, sicut paulo post litteras : sed ego ipse mente quam dedisti mihi, Deus

[1] Psal. xci, 2. — [2] Id. l, 7.

meus, cum gemitibus et vocibus variis, et variis membrorum motibus edere vellem sensa cordis mei, ut voluntati pareretur; nec valerem quæ volebam omnia, nec quibus volebam omnibus, præsonabam memoria; cum ipsi appellabant rem aliquam, et cum secundum eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam et tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod sonabant : cum eam vellent ostendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tanquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ fiunt vultu et nutu oculorum, cæterorumque membrorum actu, et sonitu vocis indicante affectionem animi, in petendis, habendis, rejiciendis, fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis, locis suis posita, et crebro audita, quarum rerum signa essent, paulatim colligebam, measque jam voluntates edomito in eis signis ore, per hæc enuntiabam. Sic cum his inter quos eram, voluntatum enuntiandarum signa communicavi, et vitæ humanæ procellosam societatem altius ingressus sum, pendens ex parentum auctoritate, nutuque majorum hominum.

CAPUT IX.

Odium litterarum, amor lusus, et vapulandi timor in pueris.

XIV. Deus Deus meus, quas ibi miserias expertus sum et ludificationes, quandoquidem recte mihi vivere puero id proponebatur, obtemperare monentibus, ut in hoc sæculo florerem et excellerem linguosis artibus, ad honorem hominum et falsas divitias famulantibus. Inde in

scholam datus sum ut discerem litteras, in quibus quid utilitatis esset ignorabam miser; et tamen si segnis in discendo essem vapulabam. Laudabatur enim hoc a majoribus, et multi ante nos vitam istam agentes, præstruxerant ærumnosas vias, per quas transire cogebamur, multiplicato labore et dolore filiis Adam. Invenimus autem, Domine, homines rogantes te; et didicimus ab eis sentientes te, ut poteramus esse magnum aliquem, qui posses, etiam non apparens sensibus nostris, exaudire nos et subvenire nobis. Nam puer cœpi rogare te auxilium et refugium meum; et in tuam invocationem rumpebam nodos linguæ meæ; et rogabam te parvus, non parvo affectu, ne in schola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod non erat ad insipientiam mihi [1], ridebantur a majoribus hominibus usque ab ipsis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc et grave malum meum.

XV. Est-ne quisquam, Domine, tam magnus animus prægrandi affectu tibi cohærens; est-ne, inquam, quisquam? (facit enim hoc quædam etiam stoliditas.) Est ergo, qui tibi pie cohærendo ita sit affectus granditer, ut equuleos et ungulas, atque hujuscemodi varia tormenta, pro quibus effugiendis tibi per universas terras cum timore magno supplicatur, ita parvi æstimet deridens eos qui hæc acerbissime formidant, quemadmodum parentes nostri ridebant tormenta, quibus pueri a magistris affligebamur? Non enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his evadendis deprecabamur: et peccabamus tamen minus scribendo, aut legendo, aut cogitando de litteris quam exigebatur a nobis. Non enim deerat, Domine, memoria vel ingenium, quæ nos habere voluisti pro illa ætate satis; sed delectabat ludere: et vindicabatur

[1] Psal. xxi, 3.

in nos ab eis qui talia utique agebant. Sed majorum nugæ negotia vocantur : puerorum autem talia cum sint, puniuntur a majoribus ; et nemo miseratur pueros, vel illos, vel utrosque. Nisi vero approbet quisquam bonus rerum arbiter vapulasse me, quia ludebam pila puer, et eo ludo impediebar, quominus celeriter discerem litteras, quibus major deformius luderem : aut aliud faciebat idem ipse a quo vapulabam, qui si in aliqua quæstiuncula a condoctore suo victus esset, magis bile atque invidia torqueretur quam ego, cum in certamine pilæ a collusore meo superabar.

CAPUT X.

Amore lusus et spectaculorum avocatur a litterarum studio.

XVI. Et tamen peccabam, Domine Deus, ordinator et creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantum ordinator. Domine Deus meus, peccabam faciendo contra præcepta parentum, et magistrorum illorum. Poteram enim postea bene uti litteris, quas volebant ut discerem quocumque animo illi mei. Non enim meliora eligens, inobediens eram, sed amore ludendi, amans in certaminibus superbas victorias, et scalpi aures meas falsis fabellis, quo prurirent ardentius, eadem curiositate magis magisque per oculos emicante in spectacula ludosque majorum ; quos tamen qui edunt, ea dignitate præditi excellunt, ut hoc pene omnes optent parvulis suis : quos tamen cædi libenter patiuntur, si spectaculis talibus impediantur a studio, quo eos ad talia edenda cupiunt per-

venire. Vide ista, Domine, misericorditer, et libera nos jam invocantes te; libera etiam eos qui nondum te invocant, ut invocent te, et liberes eos.

CAPUT XI.

Morbo pressus baptismum flagitat, quem mater certo consilio differt.

XVII. Audieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promissa per humilitatem Domini Dei nostri descendentis ad superbiam nostram, et signabar jam signo crucis ejus, et condiebar ejus sale (1), jam inde ab utero matris meæ, quæ multum speravit in te. Vidisti, Domine, cum adhuc puer essem, et quodam die pressu stomachi repente æstuarem pene moriturus. Vidisti, Deus meus, quoniam custos meus jam eras, quo motu animi et qua fide baptismum Christi tui Dei et Domini mei flagitavi a pietate matris meæ, et matris omnium nostrum Ecclesiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam et sempiternam salutem meam charius parturiebat corde casto in fide tua, jam curaret festinabunda ut sacramentis salutaribus initiarer et abluerer, te, Domine Jesu, confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. Dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset ut adhuc sordidarer, si viverem; quia videlicet post lavacrum illud major et periculosior in sordibus delictorum reatus foret. Ita jam credebam, et illa et omnis domus, nisi pater solus, qui tamen non evicit in me jus maternæ pietatis, quominus in Christum crederem, sicut ille nondum

crediderat. Nam illa satagebat ut tu mihi pater esses, Deus meus, potius quam ille; et in hoc adjuvabas eam ut superaret virum, cui melior serviebat; quia et in hoc tibi utique id jubenti serviebat.

XVIII. Rogo te, Deus meus, vellem scire, si tu etiam velles, quo consilio dilatus sum, ne tunc baptizarer: utrum bono meo mihi quasi laxata sunt lora peccandi, annon laxata sunt? Unde ergo etiam nunc de aliis atque aliis sonat undique in auribus nostris. Sine illum, faciat quod vult, nondum enim baptizatus est: et tamen in salute corporis non dicimus; Sine, vulneretur amplius, nondum enim sanatus est. Quanto ergo melius et cito sanarer, et id ageretur mecum meorum meaque diligentia, ut recepta salus animæ meæ tuta esset tutela tua, qui dedisses eam? Melius vero. Sed quot et quanti fluctus impendere tentationum post pueritiam videbantur, noverat eos jam illa mater; et terram per eos unde postea formarer, quam ipsam jam effigiem committere volebat.

CAPUT XII.

Ad litteras cogebatur, quo tamen Deus utebatur bene.

XIX. In ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus quam de adolescentia metuebatur, non amabam litteras, et me in eas urgeri oderam; et urgebar tamen, et bene mihi fiebat, nec faciebam ego bene: non enim discerem, nisi cogerer. Nemo autem invitus bene facit, etiam si bonum est quod facit. Nec qui me urgebant, bene facie-

bant : sed bene mihi fiebat abs te, Deus meus. Illi enim non intuebantur quo referrem quod me discere cogebant, præterquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosæ inopiæ et ignominiosæ gloriæ. Tu vero cui numerati sunt capilli capitis nostri[1], errore omnium, qui mihi instabant ut discerem, utebaris ad utilitatem meam : meo autem, qui discere nolebam, utebaris ad pœnam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer et tantus peccator. Ita de non bene facientibus tu bene faciebas mihi ; et de peccante me ipso juste retribuebas mihi. Jussisti enim, et sic est, ut pœna sua sibi sit omnis inordinatus animus.

CAPUT XIII.

Quibus studiis potissimum sit delectatus.

XX. Quid autem erat causæ cur græcas litteras oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. Adamaveram enim latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui Grammatici vocantur. Nam illas primas ubi legere et scribere et numerare discitur, non minus onerosas pœnalesque habebam quam omnes græcas. Unde tamen et hoc nisi de peccato et vanitate vitæ, quia caro eram et spiritus ambulans et non revertens[2]? Nam utique meliores, quia certiores erant primæ illæ litteræ, quibus fiebat in me, et factum est, et habeo illud ut et legam si quid scriptum invenio, et scribam ipse si quid volo, quam illæ quibus tenere cogebar

[1] Matth. x, 30. — [2] Psal. LXXVII, 39.

Æneæ nescio cujus errores, oblitus errorum meorum; et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ob amorem, cum interea me ipsum in his a te morientem, Deus vita mea, siccis oculis ferrem miserrimus.

XXI. Quid enim miserius misero non miserante se ipsum, et flente Didonis mortem quæ fiebat amando Æneam, non flente autem mortem suam, quæ fiebat non amando te, Deus lumen cordis mei, et panis oris intus animæ meæ, et virtus maritans mentem meam et sinum cogitationis meæ? Non te amabam, et fornicabar abs te, et fornicanti sonabat undique, Euge, euge. Amicitia enim mundi hujus, fornicatio est abs te : et Euge, euge dicitur, ut pudeat si non ita homo sit. Et hæc non flebam, sed flebam Didonem

. . . . Extinctam, ferroque extrema secutam [1],

sequens ipse extrema condita tua, relicto te, et terra iens in terram : et si prohiberer ea legere, dolerem, quia non legerem quod dolerem. Talis dementia honestiores et uberiores litteræ putantur, quam illæ quibus legere et scribere didici.

XXII. Sed nunc in anima mea clamet Deus meus, et veritas tua dicat mihi : Non est ita, non est ita, melior est prorsus doctrina illa prior. Nam ecce paratior sum oblivisci errores Æneæ, atque omnia ejusmodi, quam scribere et legere. At enim vela pendent liminibus grammaticarum scholarum : sed non illa magis honorem secreti, quam tegumentum erroris significant. Non clament adversus me, quos jam non timeo, dum confiteor tibi quæ vult anima mea, Deus meus, et acquiesco in reprehensione malarum viarum mearum, ut diligam bonas vias tuas. Non clament adversum me venditores grammaticæ vel emptores : quia si proponam eis, interrogans utrum

[1] Æneid. lib. VI, vers. 457.

verum sit quod Æneam aliquando Carthaginem venisse Poëta dicit : indoctiores se nescire respondebunt , doctiores autem etiam negabunt verum esse. At si quæram quibus litteris scribatur Æneæ nomen, omnes mihi, qui hæc didicerunt , verum respondebunt , secundum id pactum et placitum , quo inter se homines ista signa firmarunt. Item si quæram , quid horum majore vitæ hujus incommodo quisque obliviscatur, legere et scribere , an poëtica illa figmenta : quis non videat quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui? Peccabam ergo puer, cum illa inania istis utilioribus amore præponebam ; vel potius ista oderam , illa amabam. Jamvero unum et unum duo, duo et duo quatuor, odiosa cantio mihi erat : et dulcissimum spectaculum vanitatis equus ligneus plenus armatis , et Trojæ incendium , atque ipsius umbra Creusæ [1].

CAPUT XIV.

Litteras græcas oderat.

XXIII. Cur ergo græcam etiam grammaticam oderam talia cantantem ? Nam et Homerus peritus texere tales fabellas , et dulcissime vanus est, et mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam græcis pueris Virgilius ita sit , cum eum sic discere coguntur, ut ego illum. Videlicet difficultas , difficultas omnino ediscendæ peregrinæ linguæ , quasi felle aspergebat omnes suavitates græcas fabulosarum narrationum. Nulla enim verba illa noveram , et sævis terroribus ac pœnis ut nossem instabatur mihi

[1] Æneid. II.

vehementer. Nam et latina aliquando infans utique nulla noveram; et tamen advertendo didici sine ullo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, et joca arridentium, et lætitias alludentium. Didici vero illa sine pœnali onere urgentium, cum me urgeret cor meum ad parienda concepta sua, quæ non possem, nisi aliqua verba didicissem, non a docentibus, sed a loquentibus, in quorum et ego auribus parturiebam quidquid sentiebam. Hinc satis elucet majorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem, quam meticulosam necessitatem. Sed illius fluxum hæc restringit legibus tuis, Deus, legibus tuis a magistrorum ferulis usque ad tentationes Martyrum valentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines, revocantes nos ad te a jucunditate pestifera, qua recessimus a te.

CAPUT XV.

Precatio ad Deum.

XXIV. Exaudi, Domine, deprecationem meam, ne deficiat anima mea sub disciplina tua; neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisti me ab omnibus viis meis pessimis; ut dulcescas mihi super omnes seductiones quas sequebar, et amem te validissime et amplexer manum tuam totis præcordiis meis, et eruas me ab omni tentatione usque in finem. Ecce enim tu, Domine, rex meus et Deus meus, tibi serviat quidquid utile puer didici: tibi serviat quod loquor, et scribo, et lego, et numero: quoniam cum vana discerem, tu disciplinam

dabas mihi; et in eis vanis peccata delectationum mearum dimisisti mihi. Didici enim in eis multa verba utilia; sed et quæ in rebus non vanis disci possunt; et ea via tuta est, in qua pueri ambularent.

CAPUT XVI.

Improbat modum juventutis erudiendæ.

XXV. Sed væ tibi, flumen moris humani! Quis resistet tibi? Quandiu non siccaberis? Quousque volves Evæ filios in mare magnum et formidolosum, quod vix transeunt qui lignum conscenderint? Nonne ego in te legi et tonantem Jovem et adulterantem? Et utique non posset hæc duo; sed actum est ut haberet auctoritatem ad imitandum verum adulterium, lenocinante falso tonitruo. Quis autem penulatorum magistrorum audit aure sobria, ex eodem pulvere hominem clamantem et dicentem: « Fingebat hæc Homerus, et humana ad deos transferebat; divina mallem ad nos[1]? » Sed verius dicitur quod fingebat hæc quidem ille: sed hominibus flagitiosis divina tribuendo, ne flagitia flagitia putarentur, et ut quisquis ea fecisset, non homines perditos, sed cœlestes deos videretur imitatus.

XXVI. Et tamen, o flumen tartareum, jactantur in te filii hominum cum mercedibus ut hæc discant; et magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conspectu legum supra mercedem salaria decernentium et saxa tua percutis et sonas dicens: Hinc verba discuntur, hinc

[1] Cicero, Tuscul. I.

acquiritur eloquentia rebus persuadendis sententiisque explicandis maxime necessaria. Ita vero non cognosceremus verba hæc, imbrem aureum, et gremium, et fucum, et templa cœli, et alia verba quæ in eo loco scripta sunt, nisi Terentius induceret nequam adolescentem proponentem sibi Jovem ad exemplum stupri, dum spectat tabulam quamdam pictam in pariete; ubi inerat pictura hæc: « Jovem quo pacto Danaæ misisse aiunt in gremium » quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri. » Et vide quemadmodum se concitat ad libidinem, quasi cœlesti magisterio.

At quem Deum, (inquit)? qui templa cœli summa sonitu concutit.
Ego homuncio id non facerem? Ego vero feci illud ita, ac lubens[1].

Non omnino per hanc turpitudinem verba ista commodius discuntur : sed per hæc verba turpitudo ista confidentius perpetratur. Non accuso verba quasi vasa electa atque pretiosa; sed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus : et nisi biberemus, cædebamur, nec appellare aliquem judicem sobrium licebat. Et tamen ego, Deus meus, in cujus conspectu jam secura est recordatio mea, libenter hæc didici, et eis delectabar miser, et ob hoc bonæ spei puer appellabar.

[1] Terent. in Eunucho, act. III, scen. 5.

CAPUT XVII.

Prosequitur contra modum exercendæ juventutis in re litteraria.

XXVII. Sine me, Deus meus, dicere aliquid et de ingenio meo munere tuo, in quibus a me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negotium animæ meæ satis inquietum præmio laudis et dedecoris, vel plagarum metu, ut dicerem verba Junonis irascentis et dolentis, quod non posset Italia Teucrorum avertere regem [1]; quæ nunquam Junonem dixisse audieram : sed figmentorum poëticorum vestigia errantes sequi cogebamur, et tale aliquid dicere solutis verbis, quale Poëta dixisset versibus ; et ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate adumbratæ personæ, iræ ac doloris similior affectus eminebat, verbis sententias congruenter vestientibus. Ut quid mihi illud, o vera vita mea, Deus meus, quod mihi recitanti acclamabatur præ multis coætaneis et conlectoribus meis? Nonne ecce illa omnia fumus et ventus? Itane aliud non erat, ubi exerceretur ingenium et lingua mea? Laudes tuæ, Domine, laudes tuæ per Scripturas tuas suspenderent palmitem cordis mei, et non raperetur per inania nugarum turpis præda volatilibus [2]. Non enim uno modo sacrificatur transgressoribus angelis.

[1] Æneid. 1, vers. 36-75 — [2] *Id est,* aëreis potestatibu .

CAPUT XVIII.

Quod homines curant servare leges grammaticorum, et non divinorum præceptorum.

XXVIII. Quid autem mirum quod in vanitates ita ferebar, et a te, Deus meus, ibam foras, quando mihi imitandi proponebantur homines, qui aliqua facta sua non mala, si cum barbarismo aut solœcismo enuntiarent, reprehensi confundebantur; si autem libidines suas integris et rite consequentibus verbis copiose ornateque narrarent, laudati gloriabantur? Vides hæc, Domine, et taces, longanimis, et multum misericors, et verax. Numquid semper tacebis? Et nunc eruis de hoc immanissimo profundo quærentem te animam, et sitientem delectationes tuas, et cujus cor dicit tibi: « Quæsivi vultum tuum, » vultum tuum, Domine, requiram [1]. » Nam longe a vultu tuo, in affectu tenebroso. Non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs te, aut reditur ad te. Aut vero filius ille tuus minor equos, aut currus, vel naves quæsivit, aut avolavit penna visibili, aut moto poplite iter egit, ut in longinqua regione vivens prodige dissiparet quod dederas proficiscenti? Dulcis pater quia dederas, et egeno redeunti dulcior [2]. In affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso, atque id est longe a vultu tuo.

XXIX. Vide, Domine Deus, et patienter ut vides vide, quomodo diligenter observent filii hominum pacta litterarum, et syllabarum accepta a prioribus locutoribus, et

[1] Psal. xxvi, 8. — [2] Luc. xv, 11-32.

a te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant; ut qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si contra disciplinam grammaticam, sine aspiratione primæ syllabæ, ominem dixerit, displiceat magis hominibus, quam si contra tua præcepta hominem oderit, cum sit homo. Quasi vero quemlibet inimicum hominem perniciosius sentiat quam ipsum odium, quo in eum irritatur, aut vastet quisquam persequendo alium gravius quam cor suum vastat inimicando. Et certe non est interior litterarum scientia quam scripta conscientia, id se alteri facere quod nolit pati. Quam tu secretus es, habitans in excelsis in silentio, Deus solus magnus, lege infatigabili spargens pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit, astans ante hominem judicem, circumstante hominum multitudine, inimicum suum odio immanissimo insectans, vigilantissime cavet, ne per linguæ errorem dicat: Inter hominibus; et ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus, non cavet.

CAPUT XIX.

Pueritiæ vitia quæ in majores ætates transeunt.

XXX. Horum ego puer morum in limine jacebam miser, et hujus arenæ palæstra erat illa, ubi magis timebam barbarismum facere, quam cavebam si facerem, non facientibus invidere. Dico hæc et confiteor tibi, Deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeste vivere. Non enim videbam voraginem

turpitudinis, in quam projectus eram ab oculis tuis. Nam in illis jam quid me fœdius fuit, ubi etiam talibus displicebam, fallendo innumerabilibus mendaciis et pædagogum, et magistros, et parentes amore ludendi, studio spectandi nugatoria et imitandi, ludicra inquietudine? Furta etiam faciebam de cellario parentum et de mensa, vel gula imperitante, vel ut haberem quod darem pueris, ludum suum mihi, quo pariter utique delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias, ipse vana excellentiæ cupiditate victus, sæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati, atque atrociter, si deprehenderem, arguebam, quam id quod aliis faciebam, et si deprehensus arguerer, sævire magis quam cedere libebat? Ista-ne est innocentia puerilis? Non est, Domine, non est, oro te, Deus meus. Nam hæc ipsa sunt, quæ a pædagogis et magistris, a nucibus et pilulis et passeribus, ad præfectos et reges, aurum, prædia, mancipia; hæc ipsa omnino quæ succedentibus majoribus ætatibus transeunt, sicuti ferulis majora supplicia succedunt. Humilitatis ergo signum in statura pueritiæ, Rex noster probasti, cum aisti : « Talium est regnum » cœlorum[1]. »

[1] Matth. XIX, 14.

CAPUT XX.

Pro bonis sibi in pueritia collatis Deo gratias agit.

XXXI. Sed tamen, Domine, tibi excellentissimo atque optimo conditori et rectori universitatis, Deo nostro gratias, etiamsi me puerum tantum esse voluisses. Eram enim etiam tunc, vivebam, atque sentiebam, meamque incolumitatem vestigium secretissimæ unitatis ex qua eram, curæ habebam; custodiebam interiore sensu integritatem sensuum meorum, inque ipsis parvis, parvarumque rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebam, memoria vigebam, locutione instruebar, amicitia mulcebar, fugiebam dolorem, abjectionem, ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atque laudabile? At ista omnia Dei mei dona sunt; non mihi ego dedi hæc; et bona sunt, et hæc omnia ego. Bonus ergo est qui fecit me, et ipse est bonum meum, et illi exulto bonis omnibus quibus etiam puer eram. Hoc enim peccabam, quod non in ipso, sed in creaturis ejus, me atque cæteris, voluptates, sublimitates, veritates quærebam; atque ita irruebam in dolores, confusiones, errores. Gratias tibi, dulcedo mea, et honor meus, et fiducia mea, Deus meus. Gratias tibi de donis tuis, sed tu mihi ea serva. Ita enim servabis me; et augebuntur, et perficientur quæ dedisti mihi, et ero ipse tecum; quia et ut sim, tu dedisti mihi.

LIBER II.

Ad ætatem aliam progreditur, primumque adolescentiæ suæ, id est, sextumdecimum vitæ annum quem in paterna domo studiis intermissis consumpserat genio ac libidinibus indulgens, ad mentem revocat cum gravi dolore, severus admodum in dijudicando furto a se tunc temporis cum sodalibus perpetrato.

CAPUT I.

Adolescentiæ ætatem et vitia recolit.

I. Recordari volo transactas fœditates meas, et carnales corruptiones animæ meæ : non quod eas amem; sed ut amem te, Deus meus. Amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meæ, ut tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix et secura, et colligens me a dispersione in qua frustatim discissus sum, dum ab uno te aversus in multa evanui. Exarsi enim aliquando satiari inferis in adolescentia, et sylvescere ausus sum variis et umbrosis amoribus; et contabuit species mea; et computrui coram oculis tuis placens mihi, et placere cupiens oculis hominum.

CAPUT II.

Annum ætatis suæ decimum-sextum in ardore libidinoso consumptum.

II. Et quid erat quod me delectabat, nisi amare et amari? Sed non tenebatur modus ab animo usque ad animum, quatenus est luminosus limes amicitiæ; sed exhalabantur nebulæ de limosa concupiscentia carnis et scatebra pubertatis, et obnubilabant atque offuscabant cor meum, ut non discerneretur serenitas dilectionis a caligine libidinis. Utrumque in confuso æstuabat, et rapiebat imbecillam ætatem per abrupta cupiditatum, atque mersabat gurgite flagitiorum. Invaluerat super me ira tua; et nesciebam. Obsurdueram stridore catenæ mortalitatis meæ, pœna superbiæ animæ meæ; et ibam longius a te, et sinebas; et jactabar, et effundebar, et diffluebam, et ebulliebam per fornicationes meas, et tacebas. O tardum gaudium meum! Tacebas tunc, et ego ibam porro longe a te in plura et plura sterilia semina dolorum, superba dejectione, et inquieta lassitudine.

III. Quis mihi moderaretur ærumnam meam, et novissimarum rerum fugaces pulchritudines in usum verteret, earumque suavitatibus metas præfigeret, ut usque ad conjugale littus exæstuarent fluctus ætatis meæ, si tranquillitas in eis non poterat esse, sine procreandorum liberorum contenta, sicut præscribit lex tua, Domine, qui formas etiam propaginem mortalitatis nostræ, potens imponere lenem manum ad temperamentum spinarum a

paradiso tuo seclusarum? Non enim longe est a nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus a te. Aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius adverterem: « Tribu-» lationem autem carnis habebunt hujusmodi. Ego au-» tem vobis parco [1]. Et, Bonum est homini mulierem » non tangere [2]. Et, Qui sine uxore est, cogitat ea quæ » sunt Dei, quomodo placeat Deo : qui autem matrimo-» nio junctus est, cogitat ea quæ sunt mundi, quomodo » placeat uxori [3]. » Has ergo voces exaudirem vigilantior, et abscissus propter regnum cœlorum [4], felicior expectarem amplexus tuos.

IV. Sed efferbui miser sequens impetum fluxus mei relicto te; et excessi omnia legitima tua, nec evasi flagella tua: quis enim hoc mortalium? Nam tu semper aderas misericorditer sæviens, et amarissimis aspergens offensionibus omnes illicitas jucunditates meas, ut ita quærerem sine offensione jucundari; et ubi hoc possem, non invenirem quidquam, præter te, Domine, præter te qui fingis dolorem in præcepto [5], et percutis ut sanes, et occidis nos ne moriamur abs te [6]. Ubi eram, et quam longe exulabam a deliciis domus tuæ, anno illo sexto-decimo ætatis carnis meæ, cum accepit in me sceptrum, et totas manus ei dedi, vesania libidinis, licentiosæ per dedecus humanum, illicitæ autem per leges tuas? Non fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio : sed cura fuit tantum ut discerem sermonem facere quam optimum, et persuadere dictione.

[1] I Cor. VII, 28. — [2] Ibid. 1. — [3] Ibid. 32-34. — [4] Matth. XIX, 12.— [5] Psal. XCIII, 20. — [6] Deut. XXXII, 39.

CAPUT III.

De peregrinatione studiorum causa et de parentum proposito.

V. Et anno quidem illo intermissa erant studia mea, dum mihi reducto a Madauris, in qua vicina urbe jam cœperam litteraturæ atque oratoriæ percipiendæ gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis sumptus præparabantur, animositate magis quam opibus patris municipis Thagastensis admodum tenuis. Cui narro hæc? neque enim tibi, Deus meus: sed apud te narro hæc generi meo, generi humano, quantulacumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. Et ut quid hoc? Ut videlicet ego et quisquis hæc legit, cogitemus de quam profundo clamandum sit ad te. Et quid propius auribus tuis, si cor confitens et vita ex fide est? Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem patrem meum quod ultra vires rei familiaris suæ impenderet filio quidquid etiam longe peregrinanti studiorum causa opus esset? multorum enim civium longe opulentiorum nullum tale negotium pro liberis erat: cum interea non satageret idem pater qualis crescerem tibi, aut quam castus essem; dummodo essem disertus, vel desertus potius a cultura tua, Deus, qui es unus verus et bonus Dominus agri tui cordis mei.

VI. Sed ubi sexto illo et decimo anno, interposito otio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola, cum parentibus esse cœpi, excesserunt caput meum vepres li-

bidinum; et nulla erat eradicans manus. Quinimo ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem, et inquieta indutum adolescentia, quasi jam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicavit; gaudens vinolentia in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum, et creaturam tuam pro te amavit, de vino invisibili perversæ atque inclinatæ in ima voluntatis tuæ. Sed matris in pectore jam inchoaveras templum tuum, et exordium sanctæ habitationis tuæ: nam ille adhuc catechumenus, et hoc recens erat. Itaque illa exilivit pia trepidatione ac tremore; et quamvis mihi nondum fideli, timuit tamen vias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum et non faciem.

VII. Hei mihi! et audeo dicere tacuisse te, Deus meus, cum irem abs te longius. Ita-ne tu tacebas tunc mihi? Et cujus erant nisi tua verba illa per matrem meam, fidelem tuam quæ cantasti in aures meas? Nec inde quidquam descendit in cor, ut facerem illud. Volebat enim illa, et secreto memini, ut monuerit cum sollicitudine ingenti ne fornicarer, maximeque ne adulterarem cujusquam uxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubescerem. Illi autem tui erant, et nesciebam; et te tacere putabam, atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebas, et in illa contemnebaris a me filio ejus, filio ancillæ tuæ servo tuo. Sed nesciebam, et præceps ibam tanta cæcitate, ut inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quoniam audiebam eos jactantes flagitia sua et tanto gloriantes magis, quanto magis turpes essent, et libebat facere non solum libidine facti, verumetiam laudis. Quid dignum est vituperatione nisi vitium? Ego ne vituperarer vitiosior fiebam; et ubi non suberat quo admisso æquarer perditis, fingebam me fe-

cisse quod non feceram, ne viderer abjectior quo eram innocentior, et ne vilior haberer quo eram castior.

VIII. Ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniæ, et volutabar in cœno ejus, tanquam in cinnamis et unguentis pretiosis. Et in umbilico ejus, quo tenacius hærerem, calcabat me inimicus invisibilis, et seducebat me, quia ego seductilis eram. Non enim et illa, quæ jam de medio Babylonis fugerat, sed ibat in cæteris ejus tardior mater carnis meæ, sicut monuit me pudicitiam, ita curavit quod de me a viro suo audierat; jamque pestilentiosum et in posterum periculosum sentiebat, coërcere termino conjugalis affectus, si resecari ad vivum non poterat. Non curavit hoc, quia metus erat ne impediretur spes mea compede uxoria; non spes illa, quam in te futuri sæculi habebat mater; sed spes litterarum, quas ut nossem nimis volebat parens uterque : ille quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania; illa autem quia non solum nullo detrimento, sed etiam nonnullo adjumento ad te adipiscendum futura existimabat usitata illa studia doctrinæ. Ita enim conjicio, recolens ut possum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ ultra temperamentum severitatis in dissolutionem affectionum variarum; et in omnibus erat caligo intercludens mihi, Deus meus, serenitatem veritatis tuæ; et prodiebat tanquam ex adipe iniquitas mea[1].

[1] Psal. LXXII, 7.

CAPUT IV.

Furtum cum sodalibus perpetratum.

IX. Furtum certe punit lex tua, Domine, et lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur? nec copiosus adactum inopia. Et ego furtum facere volui et feci, nulla compulsus egestate nec penuria, sed fastidio justitiæ, et sagina iniquitatis. Nam id furatus sum quod mihi abundabat, et multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebam; sed ipso furto et peccato. Arbor erat pirus in vicinia vineæ nostræ pomis onusta, nec forma nec sapore illecebrosis. Ad hanc excutiendam atque asportandam, nequissimi adolescentuli perreximus nocte intempesta, quousque ludum de pestilentiæ more in areis produxeramus; et abstulimus inde onera ingentia, non ad nostras epulas, sed vel projicienda porcis, etiam si aliquid inde comedimus; dum tamen fieret a nobis quod eo liberet quo non liceret. Ecce cor meum, Deus, ecce cor meum quod miseratus es in imo abyssi. Dicat tibi nunc ecce cor meum quid ibi quærebat; ut essem gratis malus, et malitiæ meæ causa nulla esset nisi malitia. Fœda erat, et amavi eam: amavi perire; amavi defectum meum; non illud ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amavi: turpis anima et dissiliens a firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

CAPUT V.

Neminem peccare sine causa.

X. Etenim species est pulchris corporibus, et auro, et argento, et omnibus; et in contactu carnis congruentia valet plurimum, cæterisque sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum : habet etiam honor temporalis, et imperitandi atque superandi potentia suum decus, unde etiam vindictæ aviditas oritur, et tamen in cuncta hæc adipiscenda non est egrediendum abs te, Domine, neque deviandum a lege tua. Et vita quam hic vivimus, habet illecebram suam propter quemdam modum decoris sui, et convenientiam cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum charo nodo dulcis est propter unitatem de multis animis. Propter universa hæc atque hujusmodi peccatum admittitur, dum immoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint, meliora et summa deseruntur, tu, Domine Deus noster, et veritas tua, et lex tua. Habent enim et hæc ima delectationes, sed non sicut Deus meus qui fecit omnia, quia in ipso delectatur justus, et ipse est deliciæ rectorum corde.

XI. Cum itaque de facinore quæritur qua causa factum sit, credi non solet, nisi cum appetitus adipiscendi alicujus illorum bonorum, quæ infima diximus, esse potuisse apparuerit, aut metus amittendi. Pulchra sunt enim et decora, quanquam præ bonis superioribus et beatificis

abjecta et jacentia. Homicidium fecit. Cur fecit? Adamavit ejus conjugem aut prædium, aut voluit deprædari unde viveret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læsus ulcisci se exarsit. Num homicidium sine causa faceret, ipso homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam et de quo dictum est vecordi et nimis crudeli homine, quod gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta est tamen causa; « Ne per otium, inquit, torpesceret » manus, aut animus[1]. » Quare id quoque? Cur ita? Ut scilicet illa exercitatione scelerum, capta urbe, honores, imperia, divitias assequeretur, et careret metu legum, et difficultate rerum, propter inopiam rei familiaris, et conscientiam scelerum. Nec ipse igitur Catilina amavit facinora sua; sed utique aliud cujus causa illa faciebat.

CAPUT VI.

Omnia quæ boni specie ad vitia invitant, in solo Deo esse vera et perfecta.

XII. Quid ego miser in te amavi, o furtum meum, o facinus illud meum nocturnum sexti-decimi anni ætatis meæ? Non enim pulchrum eras, cum furtum esses, aut vero aliquid es ut loquar ad te? Pulchra erant poma illa quæ furati sumus, quoniam creatura tua erat, pulcherrime omnium, creator omnium, Deus bone, Deus summum bonum, et bonum verum meum. Pulchra erant illa poma; sed non ipsa concupivit anima mea miserabilis.

[1] Sallust. de bello Catil. cap. XVI.

Erat enim mihi meliorum copia, illa autem decerpsi tantum ut furarer. Nam decerpta projeci, epulatus inde solam iniquitatem, qua lætabar fruens. Nam et si quid illorum pomorum intravit in os meum, condimentum ibi facinus erat. Et nunc, Domine Deus meus, quæro quid me in furto delectaverit, et ecce species nulla est. Non dico sicut in æquitate atque prudentia; sed neque sicut in mente hominis atque memoria et sensibus et vegetante vita; neque sicut speciosa sunt sidera et decora locis suis et terra et mare plena fœtibus, qui succedunt nascendo decedentibus; non saltem ut est quædam defectiva species et umbratica vitiis fallentibus.

XIII. Nam et superbia celsitudinem imitatur; cum tu sis unus super omnia Deus excelsus. Et ambitio quid nisi honores quærit et gloriam; cum tu sis præ cunctis honorandus unus et gloriosus in æternum? Et sævitia potestatum timeri vult: quis autem timendus nisi unus Deus, cujus potestati eripi aut subtrahi quid potest? quando, aut ubi, aut quo, vel a quo potest? Et blanditiæ lascivientium amari volunt: sed neque blandius est aliquid tua charitate, nec amatur quidquam salubrius quam illa præ cunctis formosa et luminosa veritas tua. Et curiositas affectare videtur studium scientiæ; cum tu omnia summe noveris. Ignorantia quoque ipsa atque stultitia, simplicitatis et innocentiæ nomine tegitur: quia te simplicius quidquam non reperitur. Quid te autem innocentius, quandoquidem opera sua malis inimica sunt? Et ignavia quasi quietem appetit: quæ vero quies certa præter Dominum? Luxuria satietatem atque abundantiam se cupit vocari; tu autem es plenitudo et indeficiens copia incorruptibilis suavitatis. Effusio liberalitatis obtendit umbram: sed bonorum omnium largitor affluentissimus tu es. Avaritia multa possidere vult; et tu possides omnia.

Invidentia de excellentia litigat : quid te excellentius? Ira vindictam quærit; te justius quis vindicat? Timor insolita et repentina exhorrescit, rebus quæ amantur adversantia, dum præcavet securitati : tibi enim quid insolitum, quid repentinum? aut quis a te separat quod diligis? aut ubi nisi apud te firma securitas? Tristitia rebus amissis contabescit, quibus se oblectabat cupiditas; quia ita sibi nollet, sicut tibi auferri nihil potest.

XIV. Ita fornicatur anima cum avertitur abs te, et quærit extra te ea, quæ pura et liquida non invenit, nisi cum redit ad te. Perverse te imitantur omnes, qui longe se a te faciunt, et extollunt se adversum te. Sed etiam sic te imitando indicant creatorem te esse omnis naturæ; et ideo non esse quo a te omni modo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi : et in quo Dominum meum vel vitiose atque perverse imitatus sum? An libuit facere contra legem, saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebrosa omnipotentiæ similitudine? Ecce est ille servus fugiens Dominum suum, et consecutus umbram. O putredo, o monstrum vitæ, et mortis profunditas! Potuit-ne libere quod non licebat, non ob aliud, nisi quia non licebat?

CAPUT VII.

Gratias agit Deo pro remissione peccatorum, quodque a multis servatus sit.

XV. Quid retribuam Domino, quod recolit hæc memoria mea, et anima mea non metuit inde? Diligam te, Domine, et gratias agam, et confitear nomini tuo, quoniam tanta dimisisti mihi mala et nefaria opera mea. Gratiæ tuæ deputo et misericordiæ tuæ, quod peccata mea tanquam glaciem solvisti. Gratiæ tuæ deputo, et quæcumque non feci mala. Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amavi? Et omnia mihi dimissa esse fateor; et quæ mea sponte feci mala, et quæ te duce non feci. Quis est hominum qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam; ut minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conversis ad te? Qui enim vocatus a te secutus est vocem tuam, et vitavit ea quæ me de me ipso recordantem et fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum sanari, a quo sibi præstitum est ut non ægrotaret, vel potius ut minus ægrotaret : et ideo te tantumdem, imo vero amplius diligat; quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

CAPUT VIII.

Amavit in furto consortium simul peccantium.

XVI. Quem fructum habui miser aliquando in iis quæ nunc recolens erubesco[1] : maxime in illo furto in quo ipsum furtum amavi ? Nihil aliud ; cum et ipsum esset nihil, et eo ipso ego miserior. Et tamen solus id non fecissem, sic recordor animum tunc meum ; solus omnino id non fecissem. Ergo amavi ibi etiam consortium reorum cum quibus id feci ? Non ergo nihil aliud quam furtum amavi ; imovero nihil aliud, quia et illud nihil est. Quid est revera ? Quis est qui doceat me, nisi qui illuminat cor meum et discernit umbras ejus ? quid est, quod mihi venit in mentem quærere, et discutere, et considerare ? Quia si tunc amarem poma illa quæ furatus sum, et eis frui cuperem, possem etiam solus, si satis esset committere illam iniquitatem, qua pervenirem ad voluptatem meam ; nec confricatione consciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipso facinore, quam faciebat consortium simul peccantium.

[1] Rom. VI, 21.

CAPUT IX.

Contagiosa res sodales mali.

XVII. Quid erat ille affectus animi? Certe enim plane turpis erat nimis; et væ mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? « Delicta quis intelligit[1]? » Risus erat, quasi titillato corde, quod fallebamus eos qui hæc a nobis fieri non putabant, et vehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quo id non faciebam solus? An quia etiam nemo facile solus ridet? Nemo quidem facile; sed tamen etiam solos et singulos homines, cum alius nemo præsens est, vincit risus aliquando, si aliquid nimie ridiculum, vel sensibus occurrit, vel animo. At ego illud solus non facerem, non facerem omnino solus. Ecce est coram te, Deus meus, viva recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtum illud, in quo me non libebat id quod furabar, sed quia furabar : quod me solum facere prorsus non liberet, nec facerem. O nimis inimica amicitia, seductio mentis investigabilis, ex ludo et joco nocendi aviditas, et alieni damni appetitus : nulla lucri mei, nulla ulciscendi libidine : sed cum dicitur : Eamus, faciamus; et pudet non esse impudentem.

[1] Psal. xviii, 13.

CAPUT X.

In Deo omne bonum.

XVIII. Quis exaperit istam tortuosissimam et implicatissimam nodositatem? Fœda est; nolo in eam intendere: nolo eam videre. Te volo, justitia et innocentia, pulchra et decora honestis luminibus, et insatiabili satietate. Quies est apud te valde, et vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat in gaudium Domini sui[1]; et non timebit, et habebit se optime in optimo. Defluxi abs te ego, et erravi, Deus meus, nimis devius a stabilitate tua in adolescentia, et factus sum mihi regio egestatis.

[1] Matth. xxv, 21.

LIBER III.

De annis ætatis illius decimo-septimo, decimo-octavo et decimo-nono transactis Carthagine, ubi dum litterarii studii curriculum absolveret, se libidinosi amoris laqueo irretitum, necnon in Manichæorum hæresim prolapsum fuisse meminit. Adversus horum errores et ineptias disserit luculenter. Maternas pro se lacrymas et responsum de sua resipiscentia divinitus acceptum refert.

CAPUT I.

Amore quem venabatur, capitur.

I. Veni Carthaginem; et circumstrepebat me undique sartago flagitiosorum amorum. Nondum amabam et amare amabam, et secretiore indigentia oderam me minus indigentem. Quærebam quod amarem, amans amare, et oderem securitatem, et viam sine muscipulis. Quoniam fames mihi erat intus ab interiore cibo te ipso, Deus meus, et ea fame non esuriebam, sed eram sine desiderio alimentorum incorruptibilium: non quia plenus eis eram, sed quo inanior, eo fastidiosior. Et ideo non bene valebat anima mea; et ulcerosa projiciebat se foras miserabiliter scalpi, avida contactu sensibilium. Sed si non haberent animam, non utique amarentur. Amare et amari dulce mihi erat, magis si et amantis corpore fruerer. Venam igitur amicitiæ coin-

quinabam sordibus concupiscentiæ, candoremque ejus obnubilabam de tartaro libidinis; et tamen fœdus atque inhonestus, elegans et urbanus esse gestiebam abundanti vanitate. Rui etiam in amorem quo cupiebam capi. Deus meus, misericordia mea, quanto felle mihi suavitatem illam, et quam bonus aspersisti! quia et amatus sum, et perveni occulte ad vinculum fruendi, et colligabar lætus ærumnosis nexibus, ut cederer virgis ferreis ardentibus zeli, et suspicionum, et timorum, et irarum, atque rixarum.

CAPUT II.

Amavit spectacula tragica.

II. Rapiebant me spectacula theatrica, plena imaginibus miseriarum mearum, et fomitibus ignis mei. Quid est quod ibi homo vult dolere, cum spectat luctuosa atque tragica; quæ tamen pati ipse nollet? Et tamen pati vult ex eis dolorem spectator, et dolor ipse est voluptas ejus. Quid est, nisi miserabilis insania? nam eo magis eis movetur quisque, quo minus a talibus affectibus sanus est. Quanquam cum ipse patitur, miseria; cum aliis compatitur, misericordia dici solet. Sed qualis tandem misericordia in rebus fictis et scenicis? Non enim ad subveniendum provocatur auditor; sed tantum ad dolendum invitatur: et actori earum imaginum amplius favet, cum amplius dolet: et si calamitates illæ hominum vel antiquæ vel falsæ sic agantur, ut qui spectat non doleat; abscedit inde fas-

tidiens et reprehendens : si autem doleat, manet intentus, et gaudens lacrymatur.

III. Ergo amantur et dolores? Certe omnis homo gaudere vult. An cum miserum neminem esse libeat, libet tamen esse misericordem : quod quia non sine dolore est, hac una causa amantur dolores? et hoc de illa vena amicitiæ est. Sed quo vadit? quo fluit? Ut quid decurrit in torrentem picis bullientis, æstus immanes tetrarum libidinum, in quos ipsa mutatur et vertitur per nutum proprium de cœlesti serenitate detorta atque dejecta? Repudietur ergo misericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed cave immunditiam, anima mea, sub tutore Deo meo, Deo patrum nostrorum, et laudabili et superexaltato in omnia sæcula[1] : cave immunditiam. Neque enim nunc non misereor : sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cum sese fruebantur per flagitia, quamvis hæc imaginarie gererent in ludo spectaculi. Cum autem sese amittebant, quasi misericors contristabar; et utrumque delectabat tamen. Nunc vero magis misereor gaudentem in flagitio, quam velut dura perpessum detrimento perniciosæ voluptatis, et amissione miseræ felicitatis. Hæc certe verior misericordia; sed non in ea delectat dolor. Nam etsi approbatur officio charitatis, qui dolet miserum; mallet tamen utique non esse quod doleret, qui germanitus misericors est. Si enim est malevola benevolentia, quod fieri non potest; potest et ille qui veraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros ut misereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus est. Hoc enim tu, Domine Deus, qui animas amas, longe lateque purius quam nos, et incorruptibilius misereris, quod nullo dolore sauciaris. « Et ad hæc quis idoneus[2]? »

IV. At ego tunc miser dolore amabam, et quærebam

[1] Dan. III, 52. — [2] Cor. II, 16.

ut esset quod dolerem, quando mihi in ærumna aliena, et falsa, et saltatoria, ea magis placebat actio histrionis, meque alliciebat vehementius, qua mihi lacrymæ excutiebantur. Quid autem mirum cum infelix pecus aberrans a grege tuo, et impatiens custodiæ tuæ turpi scabie fœdarer? Et inde erant dolorum amores, non quibus altius penetrarer; non enim amabam talia perpeti, qualia spectare; sed quibus auditis et fictis, tanquam in superficie raderer: quos tamen quasi ungues scalpentium fervidus tumor, et tabes, et sanies horrida consequebatur. Talis vita mea, numquid vita erat, Deus meus?

CAPUT III.

In schola rhetoris ab Eversorum factis abhorrebat.

V. Et circumvolebat super me fidelis a longe misericordia tua. In quantas iniquitates distabui, et sacrilegam curiositatem secutus sum, ut deserentem te, deduceret me ad ima infida et circumventoria obsequia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea mala et in omnibus flagellabas me? Ausus sum etiam in celebritate solemnitatum tuarum, intra parietes ecclesiæ tuæ concupiscere et agere negotium procurandi fructus mortis: unde me verberasti gravibus pœnis; sed nihil ad culpam meam, o tu prægrandis misericordia mea, Deus meus, refugium meum a terribilibus nocentibus in quibus vagatus sum præfidenti collo, ad longe recedendum a te, amans vias meas et non tuas, amans fugitivam libertatem.

VI. Habebant et illa studia quæ honesta vocabantur, ductum suum intuentem fora litigiosa, ut excellerem in eis, hoc laudabilior, quo fraudulentior. Tanta est cæcitas hominum, de cæcitate etiam gloriantium. Et major jam eram in schola rhetoris; et gaudebam superbe, et tumebam typho; quanquam longe sedatior, Domine, tu scis, et remotus omnino ab eversionibus quas faciebant Eversores, (hoc enim nomen scævum et diabolicum, velut insigne urbanitatis est,) inter quos vivebam pudore impudenti, quia talis non eram: et cum eis eram, et amicitiis eorum delectabar aliquando, a quorum semper factis abhorrebam, hoc est, ab eversionibus, quibus proterve insectabantur ignotorum verecundiam, quam perturbarent gratis illudendo atque inde pascendo malevolas lætitias suas. Nihil est illo actu similius actibus dæmoniorum. Quid itaque verius quam Eversores vocarentur? Eversi plane prius ipsi atque perversi, deridentibus eos et seducentibus fallacibus occulte spiritibus, in eo ipso quo alios irridere amant et fallere.

CAPUT IV.

Hortensius Ciceronis excitavit illum ad ardorem philosophiæ.

VII. Inter hos ego, imbecilla tunc ætate discebam libros eloquentiæ; in qua eminere cupiebam fine damnabili et ventoso per gaudia vanitatis humanæ: et usitato jam discendi ordine perveneram in librum quemdam cujusdam Ciceronis, cujus linguam fere omnes mirantur, pec-

tus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam, et vocatur Hortensius. Ille vero liber mutavit affectum meum, et ad te ipsum, Domine, mutavit preces meas, et vota ac desidèria mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana spes, et immortalitatem sapientiæ concupiscebam æstu cordis incredibili; et surgere cœperam ut ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cum agerem annum ætatis unde-vigesimum, jam defuncto patre ante biennium : non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum; neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat. /

VIII. Quomodo ardebam, Deus meus, quomodo ardebam revolare a terrenis ad te? et nesciebam quid ageres mecum. Apud te est enim sapientia. Amor autem sapientiæ nomen græcum habet φιλοσοφίαν, quo me accendebant illæ litteræ. Sunt qui seducant per philosophiam, magno et blando et honesto nomine colorantes et fucantes errores suos : et prope omnes, qui ex illis et supra temporibus tales erant, notantur in eo libro et demonstrantur, et manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui per servum tuum bonum et pium; « Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum; quia in ipso inhabitabat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter [1]. » Et ego illo tempore, scis tu, lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hæc apostolica nota erant; hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quæcumque esset sapientiam ut diligerem, et quærerem, et assequerer, et tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo, et accende-

[1] Coloss. II, 8, 9.

bar, et ardebam; et hoc solum me in tanta flagrantia refrangebat, quod nomen Christi non erat ibi. Quoniam hoc nomen secundum misericordiam tuam, Domine, hoc nomen Salvatoris mei Filii tui, in ipso adhuc lacte matris, tenerum cor meum præbiberat, et alte retinebat, et quidquid sine hoc nomine fuisset, quamvis litteratum et expolitum et veridicum, non me totum rapiebat.

CAPUT V.

Fastidiit sacras Litteras propter simplicitatem styli.

IX. Itaque instituí animum intendere in Scripturas sanctas, ut viderem quales essent. Et ecce video rem non compertam superbis, neque nudatam pueris; sed incessu humilem, successu excelsam et velatam mysteriis : et non eram ego talis ut intrare in eam possem, aut inclinare cervicem ad ejus gressus. Non enim sicut modo loquor, ita sensi cum attendi ad illam Scripturam : sed visa est mihi indigna quam Tullianæ dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum ejus; et acies mea non penetrabat interiora ejus. Verumtamen illa erat quæ cresceret cum parvulis : sed ego dedignabar esse parvulus, et turgidus fastu mihi grandis videbar.

CAPUT VI.

A Manichæis quomodo captus.

X. Incidi itaque in homines superbe delirantes[1], et carnales nimis et loquaces, in quorum ore laquei diaboli, et viscum confectum commixtione syllabarum nominis tui, et Domini Jesu Christi, et Paracleti consolatoris nostri Spiritus sancti. Hæc nomina non recedebant de ore eorum, sed tenus sono et strepitu linguæ, cæterum cor inane veri. Et dicebant : Veritas et veritas; et multum eam dicebant mihi, et nusquam erat in eis; sed falsa loquebantur, non de te tantum, qui vere Veritas es, sed etiam de istis elementis hujus mundi creatura tua, de quibus etiam vera dicentes philosophos transgredi debui præ amore tuo, mi Pater summe bone, pulchritudo pulchrorum omnium. O Veritas, Veritas, quam intime etiam tum medullæ animi mei suspirabant tibi, cum te illi sonarent mihi frequenter et multipliciter voce sola, et libris multis et ingentibus! Et illa erant fercula in quibus mihi esurienti te, inferebantur pro te sol et luna, pulchra opera tua; sed tamen opera tua, non tu, nec ipsa prima. Priora enim spiritalia opera tua, quam ista corporea, quamvis lucida et cœlestia. At ego nec priora illa, sed te ipsam, te, Veritas, in qua non est commutatio nec momenti obumbratio[2], esuriebam et sitiebam; et apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantasmata splendida, quibus jam melius erat amare istum solem, saltem istis oculis verum, quam illa

[1] Vide lib. de utilitate credendi cap. 1, — [2] Jacob. 1, 17.

falsa animo decepto per oculos. Et tamen, quia te putabam, manducabam; non avide quidem, quia nec sapiebas in ore meo sicuti es; neque enim tu eras figmenta illa inania; nec nutriebar eis, sed exhauriebar magis. Cibus in somnis simillimus est cibis vigilantium, quo tamen dormientes non aluntur, dormiunt enim : at illa nec similia erant ullo modo tibi, sicut nunc mihi locuta es; quia illa erant corporalia phantasmata, falsa corpora, quibus certiora sunt vera corpora ista quæ videmus visu carneo, sive cœlestia sive terrestria; cum pecudibus et volatilibus videmus hæc : et certiora sunt quam cum imaginamur ea. Et rursus certius imaginamur ea quam ex eis suspicamur alia grandiora, et infinita, quæ omnino nulla sunt, qualibus ego tunc pascebar inanibus; et non pascebar. At tu, amor meus, in quem deficio ut fortis sim, nec ista corpora es quæ videmus, quanquam in cœlo; nec ea es quæ non videmus ibi, quia tu ista condidisti, nec in summis tuis conditionibus habes. Quanto ergo longe es a phantasmatibus illis meis, phantasmatibus corporum quæ omnino non sunt; quibus certiores sunt phantasiæ corporum eorum quæ sunt; et eis certiora corpora, quæ tamen non es; sed nec anima es quæ vita est corporum. Ideo melior vita corporum certiorque quam corpora. Sed tu vita es animarum, vita vitarum, vivens te ipsa, et non mutaris vita animæ meæ.

XI. Ubi ergo mihi tunc eras, èt quam longe? et longe peregrinabar abs te, exclusus et a siliquis porcorum, quos de siliquis pascebam[1]. Quanto enim meliores grammaticorum et poëtarum fabellæ, quam illa decipula? Nam versus et carmen et Medea volans utiliores certe, quam quinque elementa varie fucata, propter quinque antra tenebrarum quæ omnino nulla sunt, et occidunt credentem. Nam

[1] Luc. xv, 16.

versum et carmen etiam ad vera pulmenta transfero: volantem autem Medeam etsi cantabam, non asserebam; etsi cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi. Væ, væ! quibus gradibus deductus sum in profunda inferi? quippe laborans et æstuans inopia veri, cum te, Deus meus, (tibi enim confiteor qui me miseratus es et nondum confitentem) cum te non secundum intellectum mentis, quo me præstare voluisti belluis, sed secundum sensum carnis quærerem. Tu autem eras interior intimo meo, et superior summo meo. Offendi illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, sedentem super sellam in foribus, et dicentem: « Panes occultos libenter » edite, et aquam dulcem furtivam bibite[1]. » Quæ me seduxit, quia invenit foris habitantem in oculo carnis meæ, et talia ruminantem apud me, qualia per illum vorassem.

CAPUT VII.

I Doctrina Manichæorum absurda cui suffragabatur. II. Leges pro ratione temporum mutari posse.

XII. Nesciebam enim aliud vere quod est, et quasi acutule movebar ut suffragarer stultis deceptoribus, cum a me quærerent unde malum; et utrum forma corporea Deus finiretur et haberet capillos et ungues; et utrum justi existimandi essent qui haberent uxores multas simul, et occiderent homines, et sacrificarent de animalibus. Quibus rerum ignarus perturbabar; et recedens a veritate

[1] Prov. IX, 17.

ire in eam mihi videbar; quia non noveram malum non esse nisi privationem boni, usque ad quod omnino non est. Quod unde viderem, cujus videre usque ad corpus erat oculis, et animo usque ad phantasma? Et non noveram Deum esse spiritum, non cui membra essent per longum et latum, nec cui esse moles esset: quia moles in parte minor est quam in toto suo; et si infinita sit, minor est in aliqua parte certo spatio definita, quam per infinitum; et non est tota ubique, sicut spiritus, sicut Deus. Et quid in nobis esset, secundum quod essemus similes Deo, et recte in Scriptura diceremur ad imaginem Dei[1], prorsus ignorabam.

XIII. Et non noveram justitiam veram interiorem, non ex consuetudine judicantem, sed ex lege rectissima Dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum et dierum pro regionibus et diebus; cum ipsa ubique ac semper esset, non alibi alia, nec alias aliter; secundum quam justi essent Abraham et Isaac et Jacob et Moyses et David, et illi omnes laudati ore Dei; sed eos ab imperitis judicari iniquos, judicantibus ex humano die, et universos mores humani generis ex parte moris sui metientibus, tanquam si quis nescius in armamentis quid cui membro accommodatum sit, ocrea velit caput contegi, et galea calceari; et murmuret quod non apte conveniat: aut in uno die indicto a pomeridianis horis justitio, quisquam stomachetur non sibi concedi quid venale proponere, quia mane concessum est: aut in una domo videat aliquid tractari manibus a quoquam servo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat: aut aliquid post præsepia fieri, quod ante mensam prohibeatur; et indignetur, cum sit unum habitaculum et una familia, non ubique atque omnibus idem tribui. Sic sunt isti qui indignantur, cum audierint

[1] Gen. I, 17.

illo sæculo licuisse justis aliquid, quod isto non licet justis; et quia illis aliud præcepit Deus, istis aliud pro temporalibus causis, cum eidem justitiæ utrique servierint: cum in uno homine, et in uno die, et in unis ædibus videant aliud alii membro congruere, et aliud jamdudum licuisse, post horam non licere: quiddam in illo angulo permitti aut juberi, quod in isto juste vetetur et vindicetur. Numquid justitia varia est et mutabilis? Sed tempora quibus præsidet, non pariter eunt; tempora enim sunt. Homines autem quorum vita super terram brevis est, quia sensu non valent causas contexere sæculorum priorum, aliarumque gentium quas experti non sunt, cum his quas experti sunt: in uno autem corpore, vel die, vel domo, facile possunt videre quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus personis-ve congruat, in illis offenduntur, his serviunt.

XIV. Hæc ego tunc nesciebam, et non advertebam, et feriebant undique ista oculos meos, et non videbam. Et cantabam carmina, et non mihi licebat ponere pedem quemlibet ubilibet, sed in alio atque alio metro aliter atque aliter; et in uno aliquo versu non omnibus locis eumdem pedem. Et ars ipsa qua canebam, non habebat aliud alibi, sed omnia simul. Et non intuebar justitiam cui servirent boni et sancti homines, longe excellentius atque sublimius habere simul omnia quæ præcepit, et nulla ex parte variari, et tamen variis temporibus non omnia simul, sed propria distribuentem ac præcipientem. Et reprehendebam cæcus pios patres, non solum sicut Deus juberet atque inspiraret utentes præsentibus, verum quoque sicut Deus revelaret futura prænuntiantes.

CAPUT VIII.

I. Contra Manichæos dicit quæ flagitia semper detestanda, quæ facinora. — II. Libido triplex.

XV. Numquid aliquando aut alicubi injustum est diligere Deum ex toto corde et ex tota anima, et ex tota mente, et diligere proximum tanquam te ipsum? Itaque flagitia quæ sunt contra naturam, ubique ac semper detestanda atque punienda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt. Quæ si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu divina lege tenerentur, quæ non sic fecit homines ut se illo uterentur modo. Violatur quippe ipsa societas quæ cum Deo nobis esse debet, cum eadem natura, cujus ille auctor est, libidinis perversitate polluitur. Quæ autem contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diversitate vitanda sunt; ut pactum inter se civitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatum, nulla civis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars est suo universo non congruens. Cum autem Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet jubet, et si nunquam ibi factum est, faciendum est: et si omissum, instaurandum: et si institutum non erat, instituendum est. Si enim regi licet in civitate cui regnat, jubere aliquid, quod neque ante illum quisquam, nec ipse unquam jusserat; et non contra societatem civitatis ei obtemperatur; imo contra societatem non obtemperatur: generale quippe pactum est societatis humanæ obedire regibus suis: quanto magis Deo

regnatori universæ creaturæ suæ, ad ea quæ jusserit, sine dubitatione serviendum est? Sicut enim in potestatibus societatis humanæ, major potestas minori ad obediendum præponitur : ita Deus omnibus.

XVI. Item in facinoribus, ubi libido est nocendi, sive per contumeliam, sive per injuriam ; et utrumque vel ulciscendi causa, sicut inimico inimicus ; vel adipiscendi alicujus extra commodi, sicut latro viatori ; vel evitandi mali, sicut ei qui timetur ; vel invidendo, sicut feliciori miserior ; aut in aliquo prosperatus, ei quem sibi æquari timet aut æqualem dolet ; vel sola voluptate alieni mali, sicut spectatores gladiatorum, aut irrisores, aut illusores quorumlibet : hæc sunt capita iniquitatis, quæ pullulant principandi et spectandi et sentiendi libidine, aut una, aut duabus earum, aut simul omnibus; et vivitur male adversus tria et septem, psalterium decem chordarum Decalogum tuum, Deus altissime et dulcissime. Sed quæ flagitia in te, qui non corrumperis? Aut quæ adversus te facinora, cui noceri non potest? Sed hoc vindicas quod in se homines perpetrant ; quia etiam cum in te peccant, impie faciunt in animas suas, et mentitur iniquitas sibi, sive corrumpendo ac pervertendo naturam suam quam tu fecisti et ordinasti, vel immoderate utendo concessis rebus, vel in non concessa flagrando in eum usum qui est contra naturam ; aut rei tenentur, animo et verbis sævientes adversus te, et adversus stimulum calcitrantes ; aut cum disruptis limitibus humanæ societatis, lætantur audaces privatis conciliationibus aut diremptionibus, prout quidque delectaverit aut offenderit. Et ea fiunt cum tu derelinqueris fons vitæ, qui es unus et verus creator et rector universitatis, et privata superbia diligitur in parte unum falsum. Itaque pietate humili reditur in te, et purgas nos a consuetudine mala, et propitius es peccatis confitentium, et exaudis gemitus compeditorum, et solvis a

vinculis quæ nobis fecimus, si jam non erigamus adversus te cornua falsæ libertatis, avaritia plus habendi, et damno totum amittendi; amplius amando proprium nostrum quam te omnium bonum.

CAPUT IX.

Discrimen inter peccata, et inter Dei judicium et hominum.

XVII. Sed inter flagitia et facinora et tam multas iniquitates, sunt peccata proficientium, quæ a bene judicantibus et vituperantur ex regula perfectionis, et laudantur spe frugis, sicut herba segetis. Et sunt quædam similia vel flagitio vel facinori, et non sunt peccata, quia nec te offendunt Dominum Deum nostrum, nec sociale consortium; cum conciliantur aliqua in usum vitæ congrua tempori, et incertum est an libidine habendi; aut puniuntur corrigendi studio potestate ordinata, et incertum est an libidine nocendi. Multa itaque facta quæ hominibus improbanda viderentur, testimonio tuo approbata sunt : et multa laudata ab hominibus, te teste damnantur : cum sæpe se aliter habet species facti, et aliter facientis animus, atque articulus occulti temporis. Cum vero aliquid tu repente inusitatum et improvisum imperas, etiam si hoc aliquando vetuisti, quamvis causam imperii tui pro tempore occultes; et quamvis contra pactum sit aliquorum hominum societatis, quis dubitet esse faciendum; quando ea justa est societas hominum quæ servit tibi? Sed beati qui te imperasse sciunt. Fiunt enim omnia a servientibus tibi,

vel ad exhibendum quod ad præsens opus est, vel ad futura prænuntianda.

CAPUT X.

Nugæ Manichæorum de terræ fructibus.

XVIII. Hæc ego nesciens, irridebam illos sanctos servos et Prophetas tuos. Et quid agebam cum irridebam eos, nisi ut irriderer abs te, sensim atque paulatim perductus ad eas nugas ut crederem ficum plorare cum decerpitur, et matrem ejus arborem lacrymis lacteis? Quam tamen ficum si comedisset aliquis sanctus, alieno sane non suo scelere decerptam, misceret visceribus, et anhelaret de illa Angelos, imo vero particulas Dei gemendo in oratione atque ructando : quæ particulæ summi et veri Dei ligatæ fuissent in illo pomo, nisi electi sancti dente ac ventre solverentur. Et credidi miser magis esse misericordiam præstandam fructibus terræ, quam hominibus, propter quos nascerentur. Si quis enim esuriens peteret qui Manichæus non esset, quasi capitali supplicio damnanda buccella videretur, si ei daretur.

CAPUT XI.

Planctus et somnium matris de filio.

XIX. Et misisti manum tuam ex alto, et de hac profunda caligine eruisti animam meam [1], cum pro me fleret ad te mater mea fidelis tua, amplius quam flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide et spiritu, quem habebat ex te, et exaudisti eam, Domine. Exaudisti eam, nec despexisti lacrymas ejus, cum profluentes rigarent terram sub oculis ejus, in omni loco orationis ejus; exaudisti eam. Nam unde illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere me concederet, et habere secum eamdem mensam in domo, quod nolle cœperat aversans et detestans blasphemias erroris mei? Vidit enim stantem se in quadam regula lignea, et advenientem ad se juvenem splendidum, hilarem atque arridentem sibi, cum illa esset mœrens et mœrore confecta: qui cum causas quæsisset ab ea mœstitiæ suæ quotidianarumque lacrymarum, docendi ut assolet, non discendi gratia, atque illa respondisset perditionem meam se plangere; jussisse illum, quo secura esset, atque admonuisse ut attenderet et videret, ubi esset illa, ibi esse et me. Quod illa ubi attendit, vidit me juxta se in eadem regula stantem. Unde hoc nisi quia erant aures tuæ ad cor ejus? O tu, bone omnipotens, qui sic curas unumquemque nostrum tanquam solum cures, et sic omnes tanquam singulos.

[1] Psal. CXLIII, 7.

XX. Unde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum visum, et ego ad id trahere conarer, ut illa se potius non desperaret futuram esse quod eram; continuo sine aliqua hæsitatione : « Non, inquit ; non enim mihi dictum est : » Ubi ille, ibi et tu ; sed : Ubi tu, ibi et ille. » Confiteor tibi, Domine, recordationem meam quantum recolo, quod sæpe non tacui, amplius me isto per matrem vigilantem responso tuo, quod tam vicina interpretationis falsitate turbata non est, et tam cito vidit quod videndum fuit; quod ego certe antequam dixisset non videram, etiam tum commotum fuisse quam ipso somnio, quo fœminæ piæ gaudium tanto post futurum, ad consolationem tunc præsentis sollicitudinis, tanto ante prædictum est. Nam novem ferme anni secuti sunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falsitatis, cum sæpe surgere conarer, et gravius allidere, volutatus sum : cum tamen illa vidua casta, pia et sobria, quales amas, jam quidem spe alacrior, sed fletu et gemitu non segnior, non desineret horis omnibus orationum suarum de me plangere ad te, et intrabant in conspectum tuum preces ejus, et me tamen dimittebas adhuc volvi et involvi illa caligine.

CAPUT XII.

Quale responsum mater Augustini accepit a quodam episcopo de ipsius conversione.

XXI. Et dedisti alterum responsum interim quod recolo. Nam et multa prætereo, propter quod propero ad ea quæ me magis urgent confiteri tibi, et multa non memini. Dedisti ergo alterum per sacerdotem tuum quemdam episcopum nutritum in Ecclesia, et exercitatum in libris tuis. Quem cum illa fœmina rogasset ut dignaretur mecum colloqui, et refellere errores meos, et dedocere me mala, ac docere bona (faciebat enim hoc, si quos forte idoneos invenisset), noluit ille, prudenter sane, quantum sensi postea. Respondit enim me adhuc esse indocilem, eo quod inflatus essem novitate hæresis illius, et nonnullis quæstiunculis jam multos imperitos exagitassem, sicut illa indicaverat ei. « Sed sine, inquit, illum ibi, et tantum roga » pro eo Dominum : ipse legendo reperiet, quis ille sit » error, et quanta impietas. » Simul etiam narravit se quoque parvulum a seducta matre sua datum fuisse Manichæis, et omnes pene non legisse tantum, verum etiam scriptitasse libros eorum, sibique apparuisse nullo contra disputante et convincente, quam esset illa secta fugienda ; itaque fugisse. Quæ cum ille dixisset, atque illa nollet acquiescere, sed instaret magis deprecando, et ubertim flendo, ut me videret, et mecum dissereret : ille jam substomachans tædio : « Vade, inquit, a me, ita vivas : fieri

» non potest, nt filius istarum lacrymarum pereat.» Quod illa ita accepisse inter colloquia sua mecum sæpe recordabatur, ac si de cœlo sonuisset.

Visum est huc ascribere Augustini locum ex lib. 3 contra litteras Petiliani Donatistæ, cap. XVII : *Me etiam presbyterum fuisse Manichæorum, vel falsus vel fallens mirabili temeritate contendat. Verba tertii libri Confessionum mearum, quæ per se ipsa, et de multis ante et postea dictis manifestissima sunt legentibus, sub quo ei videtur intellectu proponat atque arguat, etc.* Quænam vero sint verba illa, quæ suo avulsa loco proterve interpretabatur Petilianus, nobis incompertum est; forsitan ista capitis sexti : *Nam versum et carmen etiam ad vera pulmenta transfero.* Quippe amatoria maleficia mulieri data exprobrabat Augustino, ut videre est in ejusdem libri contra Petiliani litteras capite XVI.

LIBER IV.

PUDET SE MANICHÆORUM SECTÆ ADDICTUM FUISSE PER NOVENNIUM, ATQUE ALIOS SECUM IN EUMDEM ERROREM PERTRAXISSE : TUM ETIAM CONSULUISSE MATHEMATICOS ; ET AMICUM SIBI INTEREA MORTE PRÆREPTUM, ACERBIORI QUAM ÆQUUM ESSET ANIMI DOLORE FUISSE PROSECUTUM : CUJUS OCCASIONE DE VANA ET DE SOLIDA AMICITIA NON PAUCA DICIT. MENTIONEM FACIT LIBRORUM *de Pulchro et Apto* A SE ANNO ÆTATIS VIGESIMO-SEXTO AUT VIGESIMO-SEPTIMO CONSCRIPTORUM, NECNON QUAM FACILI NEGOTIO LIBERALIUM ARTIUM LIBROS ATQUE ARISTOTELIS CATEGORIAS, ANNO ÆTATIS FERME VIGESIMO PER SESE INTELLEXERIT.

CAPUT I.

Quandiu et quomodo alios seduxerit.

I. PER idem tempus annorum novem, ab undevigesimo anno ætatis meæ, usque ad duodetrigesimum, seducebamur et seducebamus, falsi atque fallentes in variis cupiditatibus ; et palam per doctrinas quas liberales vocant, occulte autem falso nomine religionis. Hic superbi, ibi superstitiosi, ubique vani. Hac popularis gloriæ sectantes inanitatem, usque ad theatricos plausus, et contentiosa carmina, et agonem coronarum fœnearum et spectaculorum nugas, et intemperantiam libidinum : illac autem purgari nos ab istis sordibus expetentes, cum eis qui appellarentur electi et sancti, afferremus escas, de quibus nobis

in officina aqualiculi sui fabricarent Angelos et Deos per quos liberaremur; et sectabar ista atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes, et nondum salubriter prostrati et elisi a te, Deus meus : ego tamen confitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me, obsecro, et da mihi circumire præsenti memoria præteritos circuitus erroris mei, et immolare tibi hostiam jubilationis. Quid enim sum ego mihi sine te, nisi dux in præceps? Aut quid sum cum mihi bene est, nisi sugens lac tuum; aut fruens te cibo qui non corrumpitur? Et quis homo est quilibet homo, cum sit homo? Sed irrideant nos fortes et potentes, nos autem infirmi et inopes confiteamur tibi.

CAPUT II.

Rhetoricam docet, concubinam fovet, et haruspicem qui victoriam promittebat, contemnit.

II. Docebam in illis annis artem rhetoricam, et victoriosam loquacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen, Domine, tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni : et eos sine dolo docebam dolos; non quibus contra caput innocentis agerent, sed aliquando pro capite nocentis. Et, Deus, vidisti de longinquo lapsantem in lubrico, et in multo fumo scintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magisterio diligentibus vanitatem, et quærentibus mendacium, socius eorum. In illis annis unam habebam, non eo, quod legitimum vo-

catur, conjugio cognitam, sed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiæ : sed unam tamen, ei quoque servans thori fidem : in qua sane experirer exemplo meo, quid distaret inter conjugalis placiti modum quod fœderatum esset generandi gratia, et pactum libidinosi amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamvis jam nata cogat se diligi.

III. Recolo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire placuisset, mandasse mihi nescio quem haruspicem, quid ei dare mercedis vellem ut vincerem : me autem fœda illa sacramenta detestatum et abominatum respondisse, nec si corona illa esset immortaliter aurea, muscam pro victoria mea necari me sinere. Necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animantia, et illis honoribus invitaturus mihi suffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua castitate repudiavi, Deus cordis mei. Non enim amare te noveram, qui nisi fulgores corporeos cogitare non noveram. Talibus enim figmentis suspirans anima, nonne fornicatur abs te, et fidit in falsis, et pascit ventos? Sed videlicet sacrificari pro me nollem dæmonibus, quibus me illa superstitione ipse sacrificabam. Quid est enim aliud « ventos pascere [1], » quam ipsos pascere, hoc est errando eis esse voluptati atque derisui?

[1] Osee xii, 1.

CAPUT III.

Ab astrologia, cui deditus erat, per senem medicinæ et rerum peritum revocatur.

IV. Ideoque illos planos, quos Mathematicos vocant, plane consulere non desistebam, quod quasi nullum eis esset sacrificium, et nullæ preces, ad aliquem spiritum ob divinationem dirigerentur : quod tamen christiana et vera pietas consequenter repellit et damnat. Bonum est enim confiteri tibi, Domine, et dicere : « Miserere mei, » cura animam meam, quoniam peccavi tibi [1] » ; neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicæ vocis : « Ecce sanus factus es; jam noli » peccare, ne quid tibi deterius contingat [2].» Quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt : De cœlo tibi est inevitabilis causa peccandi. Et, Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars. Scilicet ut homo sine culpa sit, caro et sanguis et superba putredo : culpandus sit autem cœli ac siderum creator et ordinator. Et quis est hic nisi Deus noster, suavitas et origo justitiæ, qui reddis unicuique secundum opera ejus [3], et cor contritum et humiliatum non spernis [4]?

V. Erat eo tempore vir sagax [5], medicæ artis peritissimus, atque in ea nobilissimus, qui proconsule manu sua coronam illam agonisticam imposuerat non sano capiti

[1] Psal. xl, 5. — [2] Joan. v, 14. — [3] Matth. xxvi, 27. — [4] Psal. l, 19. — [5] Scilicet, Vindicianus, ex nomine postea designatus lib. vii, cap. 6, et ab Augustino laudatus in Epist. cxxxviii ad Marcellinum n 2.

meo, sed non ut medicus. Nam illius morbi tu sanator, qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam[1]. Numquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi, aut destitisti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, et ejus sermonibus (erant enim sine verborum cultu vivacitate sententiarum jucundi et graves) assiduus et fixus inhærebam, ubi cognovit ex colloquio meo libris Genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne monuit, ut eos abjicerem, neque curam et operam rebus utilibus necessariam illi vanitati frustra impenderem: dicens ita se illam didicisse, ut ejus professionem primis annis ætatis suæ deferre voluisset, qua vitam degeret; et si Hippocratem intellexisset, et illas utique litteras potuisse intelligere: et tamen non ob aliam causam se postea illis relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissimas comperuisset, et nollet vir gravis decipiendis hominibus victum quærere. « At tu, inquit, quo te in hominibus » sustentas, rhetoricam tenes; hanc autem fallaciam li- » bero studio, non necessitate rei familiaris sectaris; quo » magis mihi te oportet de illa credere, qui eam tam per- » fecte discere elaboravi, quam ex ea sola vivere volui?» A quo ego cum quæsissem quæ causa ergo faceret ut multa inde vera pronuntiarentur: respondit ille ut potuit, vim sortis hoc facere in rerum natura usquequaque diffusam. Si enim de paginis poëtæ cujuspiam longe aliud canentis atque intendentis, cum forte quis consulit, mirabiliter consonus negotio sæpe versus exiret; mirandum non esse dicebat, si ex anima humana, superiore aliquo instinctu nesciente quid in se fieret, non arte, sed sorte sonaret aliquid quod interrogantis rebus factisque concineret.

VI. Et hoc quidem ab illo vel per illum procurasti mihi. Et quid ipse postea per me ipsum quærerem, in memoria

[1] Petr v, 5.

mea delineasti. Tunc autem nec ipse, nec charissimus meus Nebridius, adolescens valde bonus et valde cautus, irridens totum illud divinationis genus, persuadere mihi potuerunt ut hæc abjicerem, quoniam me amplius ipsorum auctorum movebat auctoritas; et nullum certum quale quærebam documentum adhuc inveneram, quo mihi sine ambiguitate appareret, quæ ab eis consultis vera dicerentur, forte vel sorte, non arte inspectorum siderum dici.

CAPUT IV.

I. Morbum et baptismum amici narrat, quem etiam suis erroribus involverat, eoque morte sublato dolet gravissime. — II. Mirabilis efficacia sacramenti baptismi.

VII. In illis annis, quo primum tempore in municipio quo natus sum docere cœperam, comparaveram amicum societate studiorum nimis charum, coævum mihi et conflorentem flore adolescentiæ. Mecum puer creverat, et pariter in scholam ieramus, pariterque luseramus. Sed nondum erat sic amicus, quanquam ne tunc quidem sicuti est vera amicitia; quia non est vera, nisi cum eam tu agglutinas inter inhærentes tibi charitate diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis [1]. Sed tamen dulcis erat nimis, coacta fervore parilium studiorum. Nam et a fide vera, quam non germanitus et penitus adolescens tenebat, deflexeram ego eum in superstitiosas fabellas et perniciosas, propter quas plangebat me mater. Mecum jam errabat in animo homo ille, et non poterat anima mea

[1] Rom v, 5

sine illo. Et ecce tu imminens dorso fugitivorum tuorum, Deus ultionum et fons misericordiarum simul, qui convertis nos ad te miris modis, ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix explevisset annum in amicitia mea, suavi mihi super omnes suavitates illius vitæ meæ.

VIII. Quis laudes tuas enumerat unus, in se uno quas expertus est? Quid tunc fecisti, Deus meus, et quam investigabilis abyssus judiciorum tuorum? Cum enim laboraret ille febribus, jacuit diu sine sensu in sudore letali. Et cum desperaretur, baptizatus est nesciens, me non curante, et præsumente id retinere potius animam ejus quod a me acceperat, non quod in nescientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat; nam recreatus est et salvus factus. Statimque ut primum cum eo loqui potui (potui autem mox ut ille potuit, quando non discedebam, et nimis pendebamus ex invicem), tentavi apud illum irridere, tanquam et illo irrisuro mecum baptismum quem acceperat mente atque sensu absentissimus, sed tamen jam se accepisse didicerat. At ille ita me exhorruit ut inimicum, admonuitque mirabili et repentina libertate, ut si amicus esse vellem, talia sibi dicere desinerem. Ego autem stupefactus atque turbatus, distuli omnes motus meos, ut convalesceret prius, essetque idoneus viribus valetudinis cum quo agere possem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ, ut apud te servaretur consolationi meæ, post paucos dies, me absente, repetitur febribus et defungitur.

IX. Quo dolore contenebratum est cor meum; et quidquid aspiciebam, mors erat. Et erat mihi patria supplicium et paterna domus mira infelicitas; et quidquid cum illo communicaveram, sine illo in cruciatum immanem verterat. Expetebant eum undique oculi mei, et non dabatur mihi; et oderam omnia, quia non haberent eum, nec mihi jam dicere poterant: Ecce veniet, sicut cum

viveret quando absens erat. Factus eram ipse mihi magna quæstio, et interrogabam animam meam quare tristis esset[1], et quare conturbaret me valde; et nihil noverat respondere mihi. Et si dicebam : Spera in Deum, juste non obtemperabat; quia verior erat et melior homo quem charissimum amiserat, quam phantasma in quod sperare jubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi, et successerat amico meo in deliciis animi mei.

CAPUT V.

Cur fletus dulcis miseris.

X. Et nunc, Domine, jam illa transierunt, et tempore lenitum est vulnus meum. Possum-ne audire abs te qui veritas es, et admovere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi cur fletus dulcis sit miseris? An tu, quamvis ubique adsis, longe abjecisti a te miseriam nostram? Et tu in te manes : nos autem in experimentis volvimur. Et tamen nisi ad aures tuas ploraremus, nihil residui de spe nostra fieret. Unde igitur suavis fructus de amaritudine vitæ carpitur, gemere et flere et suspirare et conqueri? An hoc ibi dulce est quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desiderium perveniendi habent. Numquid in dolore amissæ rei et luctu quo tunc operiebar? Neque enim sperabam reviviscere illum, aut hoc petebam lacrymis, sed tantum dolebam et flebam. Miser enim eram, et amiseram gaudium meum. An et fletus res amara est, et præ fastidio rerum quibus prius fruebamur, et tunc dum ab eis abhorremus, delectat?

[1] Psal. XLI, 6.

CAPUT VI.

Quantus ex amici morte dolor.

XI. Quid autem ista loquor? Non enim tempus quærendi nunc est, sed confitendi tibi. Miser eram, et miser est omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium, et dilaniatur cum eas amittit, et tunc sentit miseriam qua miser est et antequam amittat eas. Sic ego eram illo tempore, et flebam amarissime, et requiescebam in amaritudine. Ita miser eram, et habebam chariorem illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quamvis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quam illum. Et nescio an vellem vel pro illo, sicut de Oreste et Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem vel simul mori, quia morte pejus eis erat non simul vivere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat; et tædium vivendi erat in me gravissimum, et moriendi metus. Credo quo magis illum amabam, eo magis mortem, quæ mihi eum abstulerat, tanquam atrocissimam inimicam oderam et timebam; et eam repente consumpturam omnes homines putabam, quia illum potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meum, Deus meus: ecce intus vide quia memini, spes mea qui me mundas a talium affectionum immunditia, dirigens oculos meos ad te, et evellens de laqueo pedes meos[1]. Mirabar enim cæteros mortales vivere; quia ille quem quasi non moriturum dilexeram mortuus erat, et me magis quia illi alter eram, vivere illo mortuo

[1] Psal. xxiv, 15.

mirabar. Bene quidem dixit de amico suo : « Dimidium » animæ meæ[1]. » Nam ego sensi animam meam et animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus; et ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere; et ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur quem multum amaveram[2].

CAPUT VII.

Impatientia doloris mutat locum.

XII. O Dementiam nescientem diligere homines humaniter! o stultum hominem immoderate humana patientem, quod ego tunc eram! Itaque æstuabam, suspirabam, flebam, turbabar; nec requies erat, nec consilium. Portabam enim conscissam et cruentam animam meam impatientem a me portari, et ubi eam ponerem non inveniebam. Non in amœnis nemoribus : non in ludis atque cantibus : nec in suaveolentibus locis : nec in conviviis apparatis : neque in voluptate cubilis et lecti : non denique in libris atque carminibus acquiescebat. Horrebant omnia, et ipsa lux; et quidquid non erat quod ille erat, improbum et odiosum erat, præter gemitum et lacrymas. Nam in eis solis aliquantula requies. Ubi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseriæ. Ad te, Domine, levanda erat et curanda, sciebam; sed nec volebam nec valebam, eo magis quia non mihi eras aliquid solidum et firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma et error meus erat Deus meus.

[1] Horat. Carm. lib. I, ode III, vers. 8. — [2] Retract. II, cap. 6.

Si conabar eam ibi ponere ut requiesceret, per inane labebatur, et iterum ruebat super me, et ego mihi remanseram infelix locus, ubi nec esse possem, nec inde recedere. Quo enim cor meum fugeret a corde meo? quo a me ipso fugerem? quo me non sequerer? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quærebant oculi mei, ubi videre non solebant; atque a Thagastensi oppido veni Carthaginem.

CAPUT VIII.

Tempus et amicorum colloquia dolori medentur.

XIII. Non vacant tempora, nec otiose volvuntur per sensus nostros : faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant et præteribant de die in diem, et veniendo et prætereundo inserebant mihi species alias et alias memorias, et paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum, quibus cedebat dolor meus ille; sed succedebant non quidem dolores alii, causæ tamen aliorum dolorum. Nam unde me facillime et in intima dolor ille penetraverat, nisi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturum ac si non moriturum? Maxime quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum solatia, cum quibus amabam quod pro te amabam et hoc erat ingens fabula et longum mendacium, cujus adulterina confricatione corrumpebatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui et corridere, et vicissim benevole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul nugari, et simul honestari, dissentire

interdum sine odio, tanquam ipse homo secum, atque ipsa rarissima dissensione condire consensiones plurimas; docere aliquid invicem, aut discere ab invicem, desiderare absentes cum molestia, suscipere venientes cum lætitia. His atque hujusmodi signis, a corde amantium et redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos, et mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos, et ex pluribus unum facere.

CAPUT IX.

De humana amicitia. Beatus qui amat in Deo.

XIV. Hoc est, quod diligitur in amicis, et sic diligitur, ut rea sibi sit humana conscientia, si non amaverit redamantem, aut si amantem non redamaverit, nihil quærens ex ejus corpore præter indicia benevolentiæ. Hinc ille luctus si quis moriatur, et tenebræ dolorum, et versa dulcedine in amaritudinem cor madidum, et ex amissa vita morientium mors viventium. Beatus qui amat te; et amicum in te; et inimicum propter te. Solus enim nullum charum amittit, cui omnes in illo chari sunt qui non amittitur. Et quis est iste nisi Deus noster, Deus qui fecit cœlum et terram, et implet ea, quia implendo ea fecit ea? Te nemo amittit, nisi qui dimittit: et qui dimittit quo it aut quo fugit, nisi a te placido ad te iratum? nam ubi non invenit legem tuam in pœna sua? Et lex tua veritas, et veritas tu.

CAPUT X.

Labiles creaturæ, nec in eis potest anima requiescere.

XV. « Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem » tuam et salvi erimus[1]. » Nam quoquoversum se verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te : tametsi figitur in pulchris extra te et extra se. Quæ tamen nulla essent nisi essent abs te, quæ oriuntur et occidunt, et oriendo quasi esse incipiunt, et crescunt ut perficiantur, et perfecta senescunt et intereunt : et non omnia senescunt, et omnia intereunt. Ergo cum oriuntur et tendunt esse, quo magis celeriter crescunt ut sint, eo magis festinant ut non sint, sic est modus eorum. Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quæ non sunt omnes simul ; sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum, cujus partes sunt. Ecce sic peragitur et sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat cum sonuerit partes suas, ut succedat aliud. Laudet te ex illis anima mea, Deus creator omnium, sed non in eis infigatur glutine amoris per sensus corporis. Eunt enim quo ibant ut non sint, et conscindunt eam desideriis pestilentiosis : quoniam ipsa esse vult, et requiescere amat in eis quæ amat. In illis autem non est ubi : quia non stant, fugiunt ; et quis ea sequitur sensu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cum præsto sunt ? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est, et ipse est modus ejus. Sufficit ad aliud ad quod factus

[1] Psal. LXXIX, 4.

est : ad illud autem non sufficit ut teneat transcurrentia ab initio debito usque ad finem debitum. In verbo enim tuo per quod creantur, ibi audiunt : Hinc et huc usque.

CAPUT XI.

Omnia creata sunt instabilia : solus Deus stabilis.

XVI. Noli esse vana, anima mea, et obsurdescere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi et tu : Verbum ipsum clamat ut redeas ; et ibi est locus quietis imperturbabilis, ubi non deseritur amor, si ipse non deserat. Ecce illa discedunt ut alia succedant, et omnibus suis partibus constet infima universitas. Numquid ego aliquo discedo, ait Verbum Dei? Ibi fige mansionem tuam : ibi commenda quidquid inde habes, anima mea, saltem fatigata fallaciis. Veritati commenda quidquid tibi est a veritate, et non perdes aliquid, et reflorescent putria tua, et sanabuntur omnes languores tui, et fluxa tua reformabuntur, et renovabuntur, et constringentur ad te ; et non te deponent quo descendunt : sed stabunt tecum ; et permanebunt ad semper stantem ac permanentem Deum.

XVII. Ut quid perversa sequeris carnem tuam? Ipsa te sequatur conversa. Quidquid per illam sentis, in parte est ; et ignoras totum cujus hæ partes sunt ; et delectant te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuæ, ac non et ipse in parte universi accepisset prō pœna tua justum modum, velles ut transiret quidquid existit in præsentia, ut magis tibi omnia placerent. Nam et quod loquimur per eumdem sensum carnis

audis; et non vis utique stare syllabas, sed transvolare ut aliæ veniant, et totum audias. Ita semper omnia quibus unum aliquid constat, et non simul sunt omnia ea quibus constat, plus delectant omnia quam singula, si possint sentiri omnia. Sed longe his melior qui fecit omnia, et ipse est Deus noster, et non discedit, quia nec succeditur ei.

CAPUT XII.

Amor non improbatur, modo in his quæ placent, amemus Deum.

XVIII. Si placent corpora, Deum ex illis lauda, et in artificem eorum retorque amorem; ne in his quæ tibi placent, tu displiceas. Si placent animæ, in Deo amentur: quia et ipsæ mutabiles sunt, et in illo fixæ stabiliuntur; alioquin irent et perirent. In illo ergo amentur: et rape ad eum tecum quas potes, et dic eis: Hunc amemus, hunc amemus: ipse fecit hæc, et non est longe. Non enim fecit atque abiit, sed ex illo in illo sunt. Ecce ubi est, ubi sapit veritas. Intimus cordi est; sed cor erravit ab eo. Redite, prævaricatores, ad cor, et inhærete illi qui fecit vos. State cum eo, et stabitis. Requiescite in eo, et quieti eritis. Quo itis in aspera? quo itis? Bonum quod amatis ab illo est; sed quantum est ad illum, bonum est et suave; sed amarum erit juste, quia injuste amatur deserto illo, quidquid ab illo est. Quo vobis adhuc et adhuc ambulare vias difficiles et laboriosas? Non est requies ubi quæritis eam. Quærite quod quæritis: sed ibi non est ubi quæritis.

Beatam vitam quæritis in regione mortis: non est illic. Quomodo enim beata vita, ubi nec vita?

XIX. Et descendit huc ipsa vita nostra, et tulit mortem nostram, et occidit eam de abundantia vitæ suæ, et tonuit clamans, ut redeamus hinc ad eum in illud secretum unde processit ad nos, in ipsum primum virginalem uterum, ubi ei nupsit humana creatura, caro mortalis, ne esset semper mortalis; et inde velut sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam[1]. Non enim tardavit; sed cucurrit, clamans dictis, factis, morte, vita, descensu, ascensu, clamans ut redeamus ad eum. Et discessit ab oculis, ut redeamus ad cor, et inveniamus eum. Abscessit enim, et ecce hic est. Noluit nobiscum diu esse, et non reliquit nos. Illuc enim abscessit, unde nunquam recessit, quia mundus per eum factus est; et in hoc mundo erat[2], et venit in hunc mundum peccatores salvos facere[3], cui confitetur anima mea, et sanat eam, quia peccavit illi[4]. Filii hominum usquequo graves corde[5]? Numquid et post descensum vitæ non vultis ascendere et vivere? Sed quo ascenditis quando in alto estis, et posuistis in cœlum os vestrum[6]? Descendite ut ascendatis, et ascendatis ad Deum. Cecidistis enim ascendendo contra eum. Dic eis ista ut plorent in convalle plorationis, et sic eos rape tecum ad Deum; quia de spiritu ejus hæc dicis eis, si dicis ardens igne charitatis.

[1] Psal. XVIII, 6. — [2] Joan. I, 10. — [3] I Tim. I, 15. — [4] Psal. XL, 5. — [5] Id. IV, 3. — [6] Id. LXXII, 9.

CAPUT XIII.

Amor unde proveniat.

XX. Hæc tunc non noveram, et amabam pulchra inferiora, et ibam in profundum, et dicebam amicis meis : num amamus aliquid nisi pulchrum? Quid est ergo pulchrum? et quid est pulchritudo? Quid est quod non allicit et conciliat rebus quas amamus? Nisi enim esset in eis decus et species, nullo modo nos ad se moverent. Et animadvertebam et videbam in ipsis corporibus aliud esse quasi totum, et ideo pulchrum : aliud autem quod ideo deceret, quoniam apte accommodaretur alicui, sicut pars corporis ad universum suum, aut calceamentum ad pedem, et similia. Et ista consideratio scaturivit in animo meo ex intimo corde meo; et scripsi libros de Pulchro et Apto, puto duos aut tres. Tu scis, Deus : nam excidit mihi. Non enim habemus eos, sed aberraverunt a nobis, nescio quomodo.

CAPUT XIV.

Libri de Apto et Pulchro Hierio nuncupati. Unde hunc amaverat.

XXI. Quid est autem quod me movit, Domine Deus meus, ut ad Hierium Romanæ urbis oratorem scriberem illos libros, quem non noveram facie, sed amaveram hominem ex doctrinæ fama quæ illi clara erat, et quædam verba ejus audieram, et placuerant mihi? Sed magis quia placebat aliis, et efferebant eum laudibus stupentes, quod ex homine Syro, docto prius græcæ facundiæ, postea in latina etiam dictor mirabilis extitisset, et esset scientissimus rerum ad studium sapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo et amatur absens. Utrumnam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Absit : Sed ex amante alio accenditur alius. Hinc enim amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris prædicari creditur, id est, cum amans eum laudat.

XXII. Sic enim tunc amabam homines ex hominum judicio; non enim ex tuo, Deus meus; in quo nemo fallitur. Sed tamen cur non sicut auriga nobilis, sicut venator studiis popularibus diffamatus; sed longe aliter et graviter, et ita quemadmodum et me laudari vellem? Non autem vellem ita laudari et amari me ut histriones, quanquam eos et ipse laudarem et amarem; sed eligens latere quam ita notus esse; et vel haberi odio quam sic amari. Ubi distribuuntur ista pondera variorum et diversorum amorum in anima una? Quid est quod amo in alio, quod

rursus nisi odissem, non a me detestarer et repellerem, cum sit uterque nostrum homo? Non enim sicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc esse, etiam si posset, hoc et de histrione dicendum est, qui naturæ nostræ socius est. Ergo-ne amo in homine quod odi esse, cum sim homo? Grande profundum est ipse homo, cujus etiam capillos tu, Domine, numeratos habes, et non minuuntur in te : et tamen capilli ejus magis numerabiles sunt quam affectus ejus, et motus cordis ejus.

XXIII. At ille rhetor ex eo erat genere, quem sic amabam, ut vellem me esse talem; et errabam typho et circumferebar omni vento, et nimis occulte gubernabar abs te. Et unde scio, et unde certus confiteor tibi, quod illum in amore laudantium magis amaveram, quam in rebus ipsis de quibus laudabatur? Quia si non laudatum vituperarent eum iidem ipsi, et vituperando atque spernendo ea ipsa narrarent, non accenderer in eum et non excitarer. Et certe res non aliæ forent, nec homo ipse alius; sed tantummodo aliud affectus narrantium. Ecce ubi jacet anima infirma, nondum hærens soliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flaverint a pectoribus opinantium, ita fertur et vertitur, torquetur ac retorquetur; et obnubilatur ei lumen, et non cernitur veritas. Et ecce est ante nos. Et magnum quiddam mihi erat, si sermo meus et studia mea illi viro innotescerent. Quæ si probaret, flagrarem magis; si autem improbaret, sauciaretur cor vanum et inane soliditatis tuæ. et tamen pulchrum illud atque aptum, unde ad eum scripseram, libenter animo versabam, ob os contemplationis meæ, et nullo collaudatore mirabar.

CAPUT XV.

Quod corporalibus imaginibus contenebratus, non potuit capere spiritalia.

XXIV. Sed tantæ rei cardinem in arte tua nondum videbam, Omnipotens, qui facis mirabilia solus [1]; et ibat animus meus per formas corporeas; et pulchrum, quod per se ipsum; aptum autem, quod ad aliquid accommodatum deceret, definiebam et distinguebam, et exemplis corporeis astruebam. Et converti me ad animi naturam, et non me sinebat falsa opinio, quam de spiritalibus habebam, verum cernere. Et irruebat in oculos ipsa vis veri, et avertebam palpitantem mentem ab incorporea re, ad lineamenta et colores, et tumentes magnitudines. Et quia non poteram ea videre in animo, putabam me non posse videre animum meum. Et cum in virtute pacem amarem, in vitiositate autem odissem discordiam; in illa unitatem; in ista quamdam divisionem notabam. Inque illa unitate mens rationalis et natura veritatis ac summi boni mihi esse videbatur. In ista vero divisione irrationalis vitæ, nescio quam substantiam et naturam summi mali, quæ non solum esset substantia, sed omnino vita esset. et tamen abs te non esset Deus meus, ex quo sunt omnia, miser opinabar. Et tamen illam Monadem appellabam, tanquam sine ullo sexu mentem, hanc vero Diadem, iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, nesciens quid loquerer. Non enim noveram neque didiceram,

[1] Psal. LXXI, 18.

nec ullam substantiam malum esse, nec ipsam mentem nostram summum atque incommutabile bonum.

XXV. Sicut enim facinora sunt, si vitiosus est ille animi motus, in quo est impetus, et se jactat insolenter ac turbide; flagitia, si est immoderata illa animæ affectio, qua carnales hauriuntur voluptates : ita errores et falsæ opiniones vitam contaminant, si rationalis mens ipsa vitiosa est : qualis in me tunc erat, nesciente alio lumine illam illustrandam esse ut sit particeps veritatis, quia non est ipsa natura veritatis. « Quoniam tu illuminabis lucer- » nam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras » meas [1]; et de plenitudine tua nos omnes accepimus [2]. » Es enim tu lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum [3]; quia in te non est transmutatio, nec momenti obumbratio [4].

XXVI. Sed ego conabar ad te, et repellebar abs te, ut saperem mortem, quoniam superbis resistis. Quid autem superbius, quam ut assererem mira dementia me id esse naturaliter quod tu es? Cum enim ego essem mutabilis, et eo mihi manifestum esset, quod ideo utique sapiens esse cupiebam, ut ex deteriore melior fierem; malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quam me non hoc esse quod tu es. Itaque repellebar, et resistebas ventosæ cervici meæ, et imaginabar formas corporeas, et caro carnem accusabam, et spiritus ambulans nondum revertebar ad te [5], et ambulando ambulabam in ea quæ non sunt, neque in te, neque in me, neque in corpore; neque mihi creabantur a veritate tua, sed a mea vanitate fingebantur ex corpore : et dicebam parvulis fidelibus tuis, civibus meis a quibus nesciens exulabam; dicebam illis garrulus et ineptus : Cur ergo errat anima quam fecit Deus? Et mihi

[1] Psal. xviii, 29. — [2] Joan. i, 16.— [3] Ibid. 9.— [4] Jacob. i, 17. — [5] Psal. lxxvii, 39.

nolebam dici: Cur ergo errat Deus? Et contendebam magis incommutabilem tuam substantiam coactam errare, quam meam mutabilem sponte deviasse, et pœna errare confitebar.

XXVII. Et eram ætate annorum fortasse viginti sex aut septem, cum illa volumina scripsi, volvens apud me corporalia figmenta, obstrepentia cordis mei auribus, quas intendebam, dulcis veritas, in interiorem melodiam tuam, cogitans de pulchro et apto, et stare cupiens et audire te, et gaudio gaudere propter vocem Sponsi [1], et non poteram: quia vocibus erroris mei rapiebar foras, et pondere superbiæ meæ in ima decidebam. Non enim dabas auditui meo gaudium et lætitiam, aut exultabant ossa mea quæ humiliata non erant [2].

CAPUT XVI.

Categorias Aristotelis et liberalium artium libros per se intellexit.

XXVIII. Et quid mihi proderat quod annos natus ferme viginti, cum in manus meas venissent Aristotelica quædam, quas appellant decem Categorias, quarum nomine cum eas rhetor Carthaginensis magister meus buccis typho crepantibus commemoraret, et alii qui docti habebantur, tanquam in nescio quid magnum et divinum suspensus inhiabam; legi eas solus et intellexi? Quas cum contulissem cum eis qui se dicebant vix eas, magistris eru-

[1] Joan. III, 29. — [2] Psal. L, 10.

ditissimis, non loquentibus tantum, sed multa in pulvere depingentibus, intellexisse : nihil inde aliud mihi dicere potuerunt quam ego solus apud me ipsum legens cognoveram. Et satis aperte mihi videbantur loquentes de substantiis, sicuti est homo ; et quæ in illis essent, sicuti est figura hominis, qualis sit; etstatura quot pedum sit; et cognatio, cujus frater sit; aut ubi sit constitutus; aut quando natus; aut stet, aut sedeat; aut calceatus vel armatus sit; aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid; et quæcumque in his novem generibus, quorum exempli gratia quædam posui, vel in ipso substantiæ genere in numerabilia reperiuntur.

XXIX. Quid hoc mihi proderat, quando etoberat; cum etiam te, Deus meus, mirabiliter simplicem atque incommutabilem, illis decem prædicamentis putans quidquid esset omnino comprehensum, sic intelligere conarer, quasi et tu subjectus esses magnitudini tuæ aut pulchritudini, ut illa essent in te quasi in subjecto, sicut in corpore; cum tua magnitudo et tua pulcritudo tu ipse sis; corpus autem non eo sit magnum et pulchrum quo corpus est, quia etsi minus magnum et minus pulchrum esset, nihilominus corpus esset. Falsitas enim erat quam de te cogitabam, non veritas, et figmenta miseriæ meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ. Jusseras enim, et ita fiebat in me, ut terra spinas et tribulos pareret mihi, et cum labore pervenirem ad panem meum [1].

XXX. Et quid mihi proderat quod omnes libros artium quas Liberales vocant, tunc nequissimus malarum cupidatum servus per me ipsum legi et intellexi, quoscumque legere potui? Et gaudebam in eis, et nesciebam unde esset quidquid ibi verum et certum esset. Dorsum enim habebam ad lumen, et ad ea quæ illuminantur, faciem : unde ipsa

[1] Gen. III, 18, 19.

facies mea qua illuminata cernebam, non illuminabatur. Quidquid de arte loquendi et disserendi, quidquid de dimensionibus figurarum, et de musicis et de numeris sine magna difficultate, nullo hominum tradente, intellexi, scis tu, Domine Deus meus; quia et celeritas intelligendi, et dispiciendi acumen, donum tuum est; sed non inde sacrificabam tibi. Itaque mihi non ad usum, sed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem substantiæ meæ sategi habere in postestate : et fortitudinem meam non ad te custodiebam [1]; sed profectus sum abs te in longinquam regionem, ut eam dissiparem in meretrices cupiditates [2]. Nam quid mihi proderat bona res, non utenti bene? Non enim sentiebam illas artes, etiam ab studiosis et ingeniosis difficillime intelligi, nisi cum eis easdem conabar exponere; et erat ille excellentissimus in eis, qui me exponentem non tardius sequeretur.

XXXI. Sed quid mihi hoc proderat, putanti quod tu, Domine Deus veritas, corpus esses lucidum et immensum et ego frustum de illo corpore? Nimia perversitas. Sed sic eram. Nec erubesco, Deus meus, confiteri tibi in me misericordias tuas, et invocare te, qui non erubui tunc profiteri hominibus blasphemias meas, et latrari adversum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas agile, et nullo adminiculo humani magisterii tot nodosissimi libri enodati, cum deformiter et sacrilega turpitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid tantum oberat parvulis tuis longe tardius ingenium, cum a te longe non recederent, ut in nido Ecclesiæ tuæ tuti plumescerent et alas charitatis alimento sanæ fidei nutrirent? O Domine Deus noster, in velamento alarum tuarum speremus [3]; et protege nos, et porta nos. Tu portabis et parvulos, et

[1] Psal. LVIII, 10. — [2] Luc. XV, 12, 13 et 30. — [3] Psal. LXII, 8.

usque ad canos tu portabis[1] : quoniam firmitas nostra quando tu es, tunc est firmitas : cum autem nostra est, infirmitas est. Vivit apud te semper bonum nostrum ; et quia inde aversi sumus, perversi sumus. Revertamur jam, Domine, ut non evertamur; quia vivit apud te sine ullo defectu bonum nostrum quod tu ipse es ; et non timemus ne non sit quo redeamus, quia nos inde ruimus : nobis autem absentibus, non ruit domus nostra, æternitas tua.

[1] Isaï. XLVI, 4.

LIBER V.

ANNUM ÆTATIS SUÆ EXHIBET VIGESIMUM NONUM, QUO SCILICET COMPERTA FAUSTI MANICHÆI IMPERITIA PROPOSITUM IN ILLA SECTA PROFCIENDI ABJICIT; QUO ETIAM ROMA, UBI TUNC RHETORICAM PROFITEBATUR, MISSUS MEDIOLANUM UT EAMDEM ARTEM DOCERET, COEPIT AUDITO AMBROSIO RESIPISCERE, ET DE MANICHÆISMO ABDICANDO NECNON DE REPETENDO CATECHUMENATU DECERNERE.

CAPUT I.

Excitat mentem ad Deum laudandum.

I. ACCIPE sacrificium confessionum mearum de manu linguæ meæ, quam formasti et excitasti, ut confiteatur nomini tuo; et sana omnia ossa mea, et dicant : Domine, quis similis tibi [1]? Neque enim docet te quid in se agatur qui tibi confitetur; quia oculum tuum non excludit cor clausum; nec manum tuam repellit duritia hominum; sed solvis eam cum voles, aut miserans aut vindicans; et non est qui se abscondat a calore tuo. Sed te laudet anima mea ut amet te; et confiteatur tibi miserationes tuas ut laudet te. Non cessat nec tacet laudes tuas universa creatura tua; nec spiritus omnis hominis per os conversum ad te; nec animalia nec corporalia per os considerantium ea;

[1] Psal. XXIV, 10.

ut exurgat in te a lassitudine anima nostra, innitens eis quæ fecisti, et transiens ad te qui fecisti hæc mirabiliter; et ibi refectio et vera fortitudo.

CAPUT II.

Dei præsentiam iniquos non effugere. Itaque ad eum debere converti.

II. Eant et fugiant a te inquieti et iniqui : et tu vides eos, et distinguis umbras; et ecce pulchra sunt cum eis omnia, et ipsi turpes sunt. Et quid nocuerunt tibi; aut in quo imperium tuum dehonestaverunt, a cœlis usque in novissima justum et integrum? Quo enim fugerunt, cum fugerent a facie tua? aut ubi tu non invenis eos? Sed fugerunt ut non viderent te videntem se, atque excæcati in te offenderent; quia non deseris aliquid eorum quæ fecisti : in te offenderent injusti, et juste vexarentur, subtrahentes se lenitati tuæ, et offendentes in rectitudinem tuam, et cadentes in asperitatem suam. Videlicet nesciunt quod ubique sis, quem nullus circumscribit locus, et solus es præsens, etiam iis qui longe fiunt a te. Convertantur ergo et quærant te, quia non sicut ipsi deseruerunt creatorem suum, ita et tu deseruisti creaturam tuam. Ipsi convertantur et quærant te; et ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi, et projicientium se in te, et plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles; et tu facilis tergens lacrymas eorum; et magis plorant et gaudent in fletibus : quoniam tu, Domine, non aliquis homo caro et sanguis, sed tu, Domine, qui fecisti, reficis

et consolaris eos. Et ubi ego eram quando te quærebam? Et tu eras ante me, ego autem et a me discesseram; nec me inveniebam, quanto minus te.

CAPUT III.

De Fausto Manichæo et de Philosophorum cæcitate qui per creaturas Creatorem non cognoverunt.

III. Proloquar in conspectu Dei mei annum illum undetrigesimum ætatis meæ. Jam venerat Carthaginem quidam Manichæorum episcopus, Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, et multi implicabantur in eo per illecebram suaviloquentiæ; quam ego tametsi laudabam, discernebam tamen a veritate rerum, quarum discendarum avidus eram: nec quali vasculo sermonis, sed quid mihi scientiæ comedendum apponeret nominatus apud eos ille Faustus, intuebar. Fama enim de illo prælocuta mihi erat, quod esset honestarum omnium doctrinarum peritissimus, et apprime disciplinis liberalibus eruditus. Et quoniam multa philosophorum legeram, memoriæque mandata retinebam, ex eis quædam comparabam illis Manichæorum longis fabulis: et mihi probabiliora ista videbantur, quæ dixerunt illi, qui tantum potuerunt valere, ut possent æstimare sæculum, quanquam ejus Dominum minime invenerint[1]: quoniam magnus es, Domine, et humilia respicis, excelsa autem a longe cognoscis[2]. Nec propinquas nisi obtritis corde, nec inveniris a superbis, nec si

[1] Sap. XIII, 9. — [2] Psal. CXXXVII, 6.

illi curiosa peritia numerent stellas et arenam, et dimetiantur sidereas plagas, et vestigent vias astrorum.

IV. Mente enim sua quærunt ista, et ingenio quod tu dedisti eis : et multa invenerunt et prænuntiaverunt ante multos annos defectus luminarium solis et lunæ, quo die, qua hora, quanta ex parte futuri essent, et non eos fefellit numerus, et ita factum est ut prænuntiaverunt : et scripserunt regulas indagatas, et leguntur hodie, atque ex eis prænuntiatur quo anno et quo mense anni, et quo die mensis, et qua hora diei, et quota parte luminis sui defectura sit luna vel sol, et ita fiet ut prænuntiatur. Et mirantur hæc homines et stupent qui nesciunt ea, et exultant atque extolluntur qui sciunt; et per impiam superbiam recedentes et deficientes a lumine tuo, tanto ante solis defectum futurum prævident, et in præsentia suum non vident. Non enim religiose quærunt unde habeant ingenium quo ista quærunt. Et invenientes quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se ut serves quod fecisti; et quales se ipsi fecerant, occidunt se tibi, et trucidant exaltationes suas sicut volatilia; et curiositates suas sicut pisces maris, quibus perambulant secretas semitas abyssi, et luxurias suas sicut pecora campi, ut tu, Deus ignis edax, consumas mortuas curas eorum, recreans eos immortaliter.

V. Sed non noverunt viam, Verbum tuum, per quod fecisti ea quæ numerant, et ipsos qui numerant, et sensum quo cernunt quæ numerant, et mentem de qua numerant; « Et sapientiæ tuæ non est numerus[1]. » Ipse autem Unigenitus factus est nobis sapientia, et justitia, et sanctificatio[2]; et numeratus est inter nos, et solvit tributum Cæsari[3]. Non noverunt hanc viam, qua descendant ad illum a se, et per eum ascendant ad eum. Non noverunt hanc viam, et putant se excelsos esse cum sideribus et lu-

[1] Psal. CXLVI, 5. — [2] I Cor. I, 30. — [3] Matth. XXII, 21.

cidos; et ecce ruerunt in terram, et obscuratum est insipiens cor eorum. Et multa vera de creatura dicunt, et Veritatem creaturæ artificem non pie quærunt, et ideo non inveniunt : aut si inveniunt, cognoscentes Deum non sicut Deum honorant, aut gratias agunt; sed evanescunt in cogitationibus suis, et dicunt se esse sapientes, sibi tribuendo quæ tua sunt; ac per hoc student perversissima cæcitate etiam tibi tribuere quæ sua sunt, mendacia scilicet in te conferentes qui Veritas es, et immutantes gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum; et convertunt veritatem tuam in mendacium; et colunt et serviunt creaturæ potius quam Creatori[1].

VI. Multa tamen ab eis ex ipsa creatura vera dicta retinebam; et occurrebat mihi ratio per numeros et ordinem temporum, et visibiles attestationes siderum, et conferebam cum dictis Manichæi, quæ de his rebus multa scripsit copiosissime delirans; et non mihi occurrebat ratio nec sosltitiorum et æquinoctiorum, nec defectuum luminarium, nec quidquid tale in libris sæcularis sapientiæ didiceram. Ibi autem credere jubebar, et ad illas rationes numeris et oculis meis exploratas non occurrebat; et longe diversum erat.

[1] Rom. I, 21-25.

CAPUT IV.

Sola Dei cognitio beat.

VII. Numquid, Domine Deus veritatis, quisquis novit ista, jam placet tibi? Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit: Beatus autem qui te scit, etiam si illa nesciat. Qui vero et te et illa novit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deum glorificet, et gratias agat, et non evanescat in cogitationibus suis. Sicut enim melior est qui novit possidere arborem, et de usu ejus tibi gratias agit, quamvis nesciat vel quot cubitis alta sit, vel quanta latitudine diffusa; quam ille qui eam metitur, et omnes ramos ejus numerat, et neque possidet eam, neque creatorem ejus novit aut diligit. Sic fidelis homo, cujus totus mundus divitiarum est[1], et quasi nihil habens, omnia possidet, inhærendo tibi cui serviunt omnia; quamvis nec saltem septentrionum gyros noverit, dubitare stultum est quin utique melior sit quam mensor cœli, et numerator siderum, et pensor elementorum, et negligens tui, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuisti[2].

[1] Prov. XVII, 6, juxta LXX. — [2] Sap. XI, 21.

CAPUT V.

Manichæi de astris imperitia indignum eum fide in cæteris faciebat.

VIII. Sed tamen quis quærebat Manichæum nescio quem etiam ista scribere, sine quorum peritia pietas disci poterat? Dixisti enim homini: « Ecce pietas est sapientia[1]; » quam ille ignorare posset, etiamsi ista perfecte nosset: ista vero quia non noverat, impudentissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. Vanitas est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Unde ille devius ad hoc, ista multum locutus est, ut convictus ab eis qui ista vere didicissent, quis esset ejus sensus in cæteris quæ abditiora sunt, manifeste cognosceretur. Non enim parvi existimari se voluit, sed Spiritum sanctum consolatorem et ditatorem fidelium tuorum, auctoritate plenaria personaliter in se esse persuadere conatus est. Itaque cum de cœlo ac stellis, et de solis ac lunæ motibus falsa dixisse deprehenderetur, quamvis ad doctrinam religionis ista non pertineant; tamen ausus ejus sacrilegos fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa, tam vesana superbiæ vanitate diceret, ut ea tanquam divinæ personæ tribuere sibi niteretur.

IX. Cum enim audio Christianum aliquem fratrem, illum aut illum, ista nescientem, et aliud pro alio sentien-

[1] Job. XXVIII, 28, juxta LXX.

tem, patienter intueor opinantem hominem; nec illi obesse video, cum de te, Domine creator omnium, non credat indigna, si forte situs et habitus creaturæ corporalis ignoret. Obest autem si hoc ad ipsam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, et pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitas in fidei cunabulis a charitate matre sustinetur, donec assurgat novus homo in virum perfectum, et circumferri non possit omni vento doctrinæ[1]. In illo autem qui doctor, qui auctor, qui dux et princeps eorum quibus illa suaderet, ita fieri ausus est, ut qui eum sequerentur, non quemlibet hominem, sed Spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur: quis tantam dementiam, sicubi falsa dixisse convinceretur, non detestandam longeque abjiciendam esse judicaret? Sed tamen nondum liquido compereram utrum etiam secundum ejus verba vicissitudines longiorum et breviorum dierum atque noctium, et ipsius noctis et diei, et deliquia luminum, et si quid ejusmodi in aliis libris legeram, posset exponi; ut si forte posset, incertum quidem mihi fieret utrum ita se res haberet, an non ita: sed ad fidem meam illius auctoritatem propter creditam sanctitatem præponerem.

[1] Ephes. IV, 13, 14.

CAPUT VI.

Faustus eloquens, sed liberalium disciplinarum expers.

X. Et per annos ferme ipsos novem, quibus eos animo vagabundus audivi, nimis extento desiderio venturum expectabam istum Faustum. Cæteri enim eorum, in quos forte incurrissem, qui talium rerum quæstionibus a me objectis deficiebant, illum mihi promittebant, cujus adventu collatoque colloquio facillime mihi hæc, et si qua forte majora quærerem, enodatissime expedirentur. Ergo ubi venit, expertus sum hominem gratum et jucundum verbis, et ea ipsa quæ illi solent dicere, multo suavius garrientem. Sed quid ad meam sitim pretiosiorum poculorum decentissimus ministrator? Jam rebus talibus satiatæ erant aures meæ; nec ideo mihi meliora videbantur, quia melius dicebantur; nec ideo vera quia diserta; nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus et decorum eloquium. Illi autem qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant: et ideo illis videbatur prudens et sapiens, quia delectabat eos loquens. Sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam, et ei nolle requiescere si compto atque uberi sermone promeretur. Me autem jam docueras, Deus meus, miris et occultis modis; et propterea credo quod tu me docueris, quoniam verum est, nec quisquam præter te alius est doctor veri, ubicumque et undecumque claruerit. Jam ergo abs te didiceram, nec eo debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter di-

citur ; nec eo falsum, quia incomposite sonant signa labiorum. Rursus nec ideo verum, quia impolite enuntiatur ; nec ideo falsum, quia splendidus sermo est : sed perinde esse sapientiam et stultitiam, sicut sunt cibi utiles et inutiles ; verbis autem ornatis et inornatis, sicut vasis urbanis et rusticanis, utrosque cibos posse ministrari.

XI. Igitur aviditas mea, qua illum tanto tempore expectaveram hominem, delectabatur quidem motu affectuque disputantis, et verbis congruentibus, atque ad vestiendas sententias facile occurrentibus. Delectabar autem, et cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam ; sed moleste habebam, quod in cœtu audientium non sinerer illi ingerere, et partiri cum eo curas quæstionum mearum, conferendo familiariter, et accipiendo ac reddendo sermonem. Quod ubi potui, et aures ejus cum familiaribus meis eoque tempore occupare cœpi, quo non dedeceret alternis disserere, et protuli quædam quæ me movebant ; expertus sum prius hominem expertem liberalium disciplinarum nisi grammaticæ, atque ejus ipsius usitato modo. Et quia legerat aliquas Tullianas orationes, et paucissimos Senecæ libros, et nonnulla poëtarum, et suæ sectæ si qua volumina latine atque composite conscripta erant. Et quia aderat quotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisque seductorium moderamine ingenii, et quodam lepore naturali. Ita-ne est ut recolo, Domine Deus meus, arbiter conscientiæ meæ? Coram te cor meum et recordatio mea, qui me tunc agebas abdito secreto providentiæ tuæ, et inhonestos errores meos jam convertebas ante faciem meam, ut viderem et odissem.

CAPUT VII.

Alienatur a secta Manichæorum.

XII. Nam posteaquam ille mihi imperitus earum artium, quibus eum excellere putaveram, satis apparuit, desperare cœpi posse eum mihi illa quæ me movebant aperire atque dissolvere, quorum quidem ignarus posset veritatem tenere pietatis, sed si Manichæus non esset. Libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis, de cœlo et sideribus et sole et luna : quæ mihi eum, quod utique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quas alibi ego legeram, utrum potius ita essent ut Manichæi libris continebantur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare posse jam non arbitrabar. Quæ tamen ubi consideranda et discutienda protuli, modeste sane ille nec ausus est subire ipsam sarcinam. Noverat enim se ista non nosse, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere, et dicentes nihil. Iste vero cor habebat, et si non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad se ipsum. Non usquequaque imperitus erat imperitiæ suæ, et noluit se temere disputando in ea coarctari, unde nec exitus ei ullus, nec facilis esset reditus : etiam hinc mihi amplius placuit. Pulchrior est enim temperantia confitentis animi, quam illa quæ nosse cupiebam : et eum in omnibus difficilioribus et subtilioribus quæstionibus talem inveniebam.

XIII. Refracto itaque studio quod intenderam in Manichæi litteras, magisque deperans de cæteris eorum doctoribus, quando in multis quæ me movebant, ita ille nominatus apparuit; cœpi cum eo pro studio ejus agere vitam, quo ipse flagrabat in eas litteras, quas tunc jam rhetor Carthagini adolescentes docebam, et legere cum eo, sive quæ ille audita desideraret, sive quæ ipse tali ingenio apta existimarem. Cæterum conatus omnis meus, quo proficere in illa secta statueram, illo homine cognito prorsus intercidit : non ut ab eis omnino separarer, sed quasi melius quidquam non inveniens, eo quo jam quoquo modo irrueram, contentus interim esse decreveram, nisi aliquid forte quod magis eligendum esset eluceret. Ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis extitit, meum quo captus eram relaxare jam cœperat, nec volens nec sciens. Manus enim tuæ, Deus meus, in abdito providentiæ tuæ, non deserebant animam meam; et de sanguine cordis matris meæ per lacrymas ejus diebus ac noctibus pro me sacrificabatur tibi; et egisti mecum miris modis. Tu illud egisti, Deus meus. Nam a Domino gressus hominis diriguntur; et viam ejus volet[1]. Aut quæ procuratio salutis, præter manum tuam reficientem quæ fecisti?

[1] Psal. XXXVI, 23.

CAPUT VIII.

Proficiscitur Romam contra matris voluntatem.

XIV. Egisti ergo mecum ut mihi persuaderetur Romam pergere, et potius ibi docere quod docebam Carthagine. Et hoc unde mihi persuasum est non præteribo confiteri tibi : quoniam et in his altissimi tui recessus, et præsentissima in nos misericordia tua cogitanda et prædicanda est. Non ideo Romam pergere volui, quod majores quæstus, majorque mihi dignitas ab amicis qui hoc suadebant, promittebatur, quanquam et ista ducebant animum tunc meum : sed illa erat causa maxima et pene sola, quod audiebam quietius ibi studere adolescentes, et ordinatiore disciplinæ coërcitione sedari, ne in ejus scholam quo magistro non utuntur, passim et proterve irruant; nec eos admitti omnino, nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem fœda est et intemperans licentia scholasticorum. Irrumpunt impudenter, et prope furiosa fronte perturbant ordinem, quem quisque discipulis ad proficiendum instituerit. Multa injuriosa faciunt mira hebetudine, et punienda legibus, nisi consuetudo patrona sit; hoc miseriores eos ostendens, quo jam quasi liceat, faciunt quod per tuam æternam legem nunquam licebit; et impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi cæcitate puniantur, et incomparabiliter patiantur pejora, quam faciunt. Ergo quos mores, cum studerem, meos esse nolui; eos, cum docerem, cogebar perpeti alienos: et ideo placebat ire ubi talia non fieri, omnes qui noverant, indicabant. Verum au-

tem tu, spes mea et portio mea in terra viventium[1], ad mutandum terrarum locum pro salute animæ meæ, et Carthagini stimulos quibus inde avellerer, admovebas, et Romæ illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligunt vitam mortuam, hinc insana facientes, inde vana pollicentes; et ad corrigendos gressus meos utebaris occulte et illorum et mea perversitate. Nam et qui perturbabant otium meum, fœda rabie cæci erant; et qui invitabant ad aliud, terram sapiebant. Ego autem qui detestabar hic veram miseriam, illic falsam felicitatem appetebam.

XV. Sed quare hinc abirem, et illuc irem, tu sciebas, Deus; nec indicabas mihi nec matri, quæ me profectum atrociter planxit et usque ad mare secuta est. Sed fefelli eam violenter me tenentem, ut aut revocaret, aut mecum pergeret; et finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto navigaret. Et mentitus sum matri, et illi matri, et evasi: quia et hoc tu dimisisti mihi misericorditer, servans me ab aquis maris plenum execrandis sordibus usque ad aquam gratiæ tuæ, qua me abluto siccarentur flumina maternorum oculorum, quibus pro me quotidie tibi rigabat terram sub vultu suo. Et tamen recusanti sine me redire vix persuasi ut in loco, qui proximus nostræ navi erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed ea nocte clanculo ego profectus sum: illa autem remansit orando et flendo. Et quid a te petebat, Deus meus, tantis lacrymis, nisi ut navigare me non sineres? Sed tu alte consulens, et exaudiens cardinem desiderii ejus, non curasti quod tunc petebat, ut in me faceres quod semper petebat. Flavit ventus, et implevit vela nostra, et littus subtraxit aspectibus nostris: in quo mane illa insaniebat dolore, et querelis ac gemitu implebat aures tuas contem-

[1] Psal. CXLI, 6.

nentis ista : cum et me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates, et illius carnale desiderium justo dolorum flagello vapularet. Amabat enim secum præsentiam meam more matrum, sed multis multo amplius : et nesciebat quid tu illi gaudiorum facturus esses de absentia mea. Nesciebat, ideo flebat et ejulabat, atque illis cruciatibus arguebatur in ea reliquiarium Evæ, cum gemitu quærens quod cum gemitu pepererat. Et tamen post accusationem fallaciarum et crudelitatis meæ, conversa rursus ad deprecandum te pro me, abiit ad solita, et ego Romam.

CAPUT IX.

Febri correptus periculose laborat.

XVI. Et ecce excipior ibi flagello ægritudinis corporalis, et ibam ad inferos, portans omnia mala quæ commiseram et in te et in me et in alios, multa et gravia super originalis peccati vinculum quo omnes in Adam morimur. Non enim quidquam eorum mihi donaveras in Christo : nec solverat ille in cruce sua inimicitias, quas tecum contraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas solveret in cruce phantasmatis, quod de illo credideram ? Quam ergo falsa mihi videbatur mors carnis ejus, tam vera erat animæ meæ : et quam vera erat mors carnis ejus, tam falsa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingravescentibus febribus jam ibam et peribam. Quo enim irem, si tunc hinc abirem, nisi in ignem atque tormenta digna

factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc nesciebat; et tamen pro me orabat absens. Tu autem ubique præsens, ubi erat exaudiebas eam : et ubi eram miserebaris mei, ut recuperarem salutem corporis mei, adhuc insanus corde sacrilego. Neque enim desiderabam in illo tanto periculo baptismum tuum, et melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitavi, sicut jam recordatus atque confessus sum. Sed in dedecus meum creveram, et consilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non sivisti talem bis mori. Quo vulnere si feriretur cor matris, nunquam sanaretur. Non enim satis eloquor quid erga me habebat animi, et quanto majore sollicitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat.

XVII. Non itaque video quomodo sanaretur, si mea talis illa mors transverberasset viscera dilectionis ejus. Et ubi essent tantæ preces et tam crebræ sine intermissione? Nusquam nisi ad te. An vero tu, Deus misericordiarum, sperneres cor contritum et humiliatum viduæ castæ ac sobriæ, frequentantis eleemosynas, obsequentis atque servientis sanctis tuis, nullum diem prætermittentis oblationem ad altare tuum : bis in die, mane et vespere ad ecclesiam tuam sine ulla intermissione venientis, non ad vanas fabulas et aniles loquacitates, sed ut te audiret in tuis sermonibus, et tu illam in suis orationibus? Hujus-ne tu lacrymas, quibus non a te aurum et argentum petebat, nec aliquod nutabile aut volubile bonum, sed salutem animæ filii sui; tu cujus munere talis erat, contemneres et repelleres ab auxilio tuo? Nequaquam, Domine. Imo vero aderas, et exaudiebas, et faciebas ordine quo prædestinaveras esse faciendum. Absit ut tu falleres eam in illis visionibus et responsis tuis, quæ jam commemoravi, et quæ non commemoravi, quæ illa fideli pectore tenebat, et semper orans tanquam chirographa tua ingerebat tibi.

Dignaris enim, quoniam in sæculum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promissionibus tuis debitor fieri.

CAPUT X.

Errores ante susceptam Evangelii doctrinam.

XVIII. Recreasti ergo me ab illa ægritudine, et salvum fecisti filium ancillæ tuæ, tunc interim corpore, ut esset cui salutem meliorem atque certiorem dares. Et jungebar etiam tunc Romæ falsis illis atque fallentibus sanctis. Non enim tantum auditoribus eorum, quorum e numero erat etiam is in cujus domo ægrotaveram et convalueram; sed eis etiam quos electos vocant. Adhuc enim mihi videbatur non esse nos qui peccamus, sed nescio quam aliam in nobis peccare naturam; et delectabat superbiam meam extra culpam esse; et cum aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, ut sanares animam meam, quoniam peccabat tibi; sed excusare eam amabam, et accusare nescio quid aliud quod mecum esset et ego non essem. Verum autem totum ego eram, et adversum me impietas mea me diviserat: et id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar; et execrabilis iniquitas te, Deus omnipotens, te in me ad perniciem meam, quam me a te ad salutem malle superari. Nondum ergo posueras custodiam ori meo, et ostium continentiæ circum labia mea, ut non declinaret cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis

cum hominibus operantibus iniquitatem; et ideo adhuc combinabam cum electis eorum[1].

XIX. Sed tamen jam desperans in ea falsa doctrina me posse proficere; eaque ipsa quibus si nihil melius reperirem, contentus esse decreveram, jam remissius negligentiusque retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudentiores cæteris fuisse illos philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant; nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreverant. Ita enim et mihi liquido sensisse videbantur, ut vulgo habentur, etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec dissimulavi eumdem hospitem meum reprimere a nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus Manichæi libri pleni sunt. Amicitia tamen eorum familiarius utebar, quam cæterorum hominum qui in illa hæresi non fuissent. Nec eam defendebam pristina animositate; sed tamen familiaritas eorum, plures enim eos Roma occultat, pigrius me faciebat aliud quærere, præsertim desperantem in Ecclesia tua, Domine cœli et terræ, creator omnium visibilium et invisibilium, posse inveniri verum, unde me illi averterant; multumque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, et membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum de Deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noveram, neque enim videbatur mihi esse quidquam quod tale non esset, ea maxima et prope sola causa erat inevitabilis erroris mei.

XX. Hinc enim et mali substantiam quamdam credebam esse talem, et habere suam molem tetram et deformem, sive crassam, quam terram dicebant, sive tenuem atque subtilem, sicut est aëris corpus, quam malignam mentem

[1] Psal. CXL, 3, 4.

per illam terram repentem imaginantur. Et quia Deum bonum, nullam malam naturam creasse qualiscumque pietas me credere cogebat, constituebam ex adverso sibi duas moles, utramque infinitam, sed malam angustius, bonam grandius. Et ex hoc initio pestilentioso me cætera sacrilegia sequebantur. Cum enim conaretur animus meus recurrere in catholicam fidem, repercutiebar, quia non erat catholica fides quam esse arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, si te, Deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuæ, vel ex cæteris partibus infinitum crederem; quamvis ex una qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri quam si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse, quod mihi nescienti non solum aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur, quia et mentem cogitare non noveram, nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur, quam credere abs te esse qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque Salvatorem nostrum unigenitum tuum, tanquam de massa lucidissimæ molis tuæ porrectum ad nostram salutem, ita putabam, ut aliud de illo non crederem, nisi quod possem vanitate imaginari. Talem itaque naturam ejus nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem et non inquinari non videbam, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc spiritales tui blande et amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint: sed tamen talis eram.

CAPUT XI.

Qualiter Augustinus contulerit cum Catholicis.

XXI. Deinde quæ illi in Scripturis tuis reprehenderant, defendi posse non existimabam : sed aliquando sane cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula, et experiri quid inde sentiret. Jam enim Helpidii cujusdam adversus eosdem Manichæos coram loquentis et disserentis sermones, etiam apud Carthaginem movere me cœperant, cum talia de Scripturis proferret, quibus resisti facile non posset, et imbecilla mihi responsio videbatur istorum. Quam quidem non facile palam promebant, sed nobis secretius, cum dicerent Scripturas Novi Testamenti falsatas fuisse a nescio quibus, qui Judæorum legem inserere christianæ fidei voluerunt, atque ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent. Sed me maxime captum et offocatum quodam modo deprimebant corporalia cogitantem moles illæ, sub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam et simplicem respirare non poteram.

CAPUT XII.

Fraus discipulorum Romæ in præceptores.

XXII. Sedulo ergo agere cœperam, propter quod veneram, ut docerem Romæ artem rhetoricam, et prius domi congregare aliquos, quibus et per quos innotescere cœperam; et ecce cognosco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Africa. Nam revera illas eversiones a perditis adolescentibus ibi non fieri manifestatum est mihi. « Sed subito, inquiunt, ne mercedem magistro reddant, conspirant multi adolescentes, et transferunt se ad alium, desertores fidei et quibus præ pecuniæ charitate justitia vilis est. Oderat etiam istos cor meum, quamvis non perfecto odio. Quod enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse, quam eo quod cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes sunt tales, et fornicantur abs te, amando volatica ludibria temporum et lucrum luteum, quod cum apprehenditur, manum inquinat, et amplectendo mundum fugientem, contemnendo te manentem et revocantem, et ignoscentem redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et nunc tales odi pravos et distortos, quamvis eos corrigendos diligam, ut pecuniæ doctrinam ipsam quam discunt præferant, ei vero te Deum veritatem et ubertatem certi boni et pacem castissimam. Sed tunc eos magis pati nolebam malos propter me, quam fieri propter te bonos volebam.

CAPUT XIII.

Docturus rhetoricam mittitur Mediolanum : ab Ambrosio suscipitur.

XXIII. Itaque posteaquam missum est a Mediolano Romam ad præfectum urbis, ut illi civitati rhetoricæ magister provideretur, impertita etiam evectione publica (2), ego ipse ambivi per eosdem ipsos Manichæis vanitatibus ebrios, quibus ut carerem, ibam, sed utrique nesciebamus, ut dictione proposita me probatum præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosium episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cujus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, et lætitiam olei, et sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo Dei, et peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidem non tanquam doctorem veri, quod in Ecclesia tua prorsus desperabam, sed tanquam hominem benignum in me. Et studiose audiebam disputantem in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans ejus facundiam, utrum conveniret famæ suæ, an major minorve proflueret quam prædicabatur : et verbis ejus suspendebar intentus, rerum autem incuriosus et contemptor astabam; et delectabar suavitate sermonis, quanquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis quam Fausti erat, quod attinet ad dicendi mo-

dum : cæterum rerum ipsarum nulla comparatio; nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem. Sed longe est a peccatoribus salus qualis ego tunc aderam : et tamen propinquabam sensim et nesciens.

CAPUT XIV.

Audito Ambrosio paulatim ab erroribus resipiscit.

XXIV. Cum enim non satagerem discere quæ dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat audire, (ea mihi quippe jam desperanti ad te viam patere homini, inanis cura remanserat,) veniebant in animum meum simul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendum quam diserte diceret, pariter intrabat et quam vere diceret : gradatim quidem. Nam primo etiam ipsa defendi posse mihi jam cœperant videri ; et fidem catholicam, pro qua nihil posse dici adversus oppugnantes Manichæos putaveram, jam non impudenter asseri existimabam, maxime audito uno atque altero, et sæpius ænigmate soluto de scriptis veteribus : ubi cum ad litteram acciperem, occidebar. Spiritaliter itaque plerisque illorum librorum expositis locis, jam reprehendebam desperationem meam, illam duntaxat qua credideram, legem et Prophetas detestantibus atque irridentibus resisti omnino non posse. Nec tamen jam ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia et ipsa poterat habere doctos assertores suos qui copiose et non absurde objecta refellerent : nec ideo jam

damnandum illud quod tenebam quia defensionis partes æquabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, ut nondum etiam victrix appareret.

XXV. Tunc vero fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis Manichæos convincere falsitatis. Quod si possem spiritalem substantiam cogitare, statim machinamenta illa omnia solverentur et abjicerentur ex animo meo; sed non poteram. Verumtamen de ipso mundi hujus corpore omnique natura quam sensus carnis attingeret, multa probabiliora plerosque sensisse philosophos, magis magisque considerans atque comparans judicabam. Itaque academicorum more, sicut existimantur, dubitans de omnibus atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquendos esse decrevi : non arbitrans eo ipso tempore dubitationis meæ in illa secta mihi permanendum esse, cui jam nonnullos philosophos præponebam; quibus tamen philosophis quod sine nomine salutari Christi essent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recusabam. Statui ergo tandiu esse catechumenus in catholica Ecclesia mihi a parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret quo cursum dirigerem.

LIBER VI.

Cum jam Monnica ipsius mater Mediolanum advenisset, ipseque annum ætatis ageret trigesimum, Ambrosii concionibus admonitus catholicæ doctrinæ veritatem, quam Manichæi falso insimulabant, magis magisque intelligebat. Alypii amici sui mores prosequitur. In diversa rapiebatur, dum de vita melius instituenda delibéraret; mortis quoque ac judicii metu perculsus, ad vitæ conversionem in dies accendebatur.

CAPUT I.

Augustinus nec Manichæus, nec Catholicus.

I. Spes mea a juventute mea, ubi mihi eras, et quo recesseras? An vero non tu feceras me, et discreveras me a quadrupedibus et volatilibus cœli? Sapientiorem me feceras, et ambulabam per tenebras et lubricum, et quærebam te foris a me, et non inveniebam Deum cordis mei; et veneram in profundum maris, et diffidebam et desperabam de inventione veri. Jam venerat ad me mater pietate fortis, terra marique me sequens, et in periculis omnibus de te secura. Nam et per marina discrimina ipsos nautas consolabatur, a quibus rudes abyssi viatores cum perturbantur consolari solent: pollicens eis perventionem cum salute, quia hoc ei tu per visum pollicitus eras. Et invenit me periclitantem quidem graviter desperatione indagandæ

veritatis. Sed tamen ei cum indicassem, non me quidem jam esse Manichæum, sed neque catholicum Christianum, non quasi inopinatum aliquid audierit, exilivit lætitia; cum jam secura fieret ex ea parte miseriæ meæ, in qua me tanquam mortuum, sed resuscitandum tibi flebat, et feretro cogitationis efferebat, ut diceres filio viduæ : « Ju- » venis, tibi dico, surge : » et revivisceret et inciperet loqui, et traderes illum matri suæ[1]. Nulla ergo turbulenta exultatione trepidavit cor ejus, cum audisset ex tanta parte jam factum, quod tibi quotidie plangebat ut fieret, veritatem me nondum adeptum, sed falsitati jam ereptum : imovero quia certa erat, et quod restabat te daturum, qui totum promiseras; placidissime et pectore pleno fiduciæ respondit mihi, credere se in Christo, quod priusquam de hac vita emigraret, me visura esset fidelem catholicum. Et hoc quidem mihi. Tibi autem fons misericordiarum preces et lacrymas densiores ut accelerares adjutorium tuum et illuminares tenebras meas, et studiosius ad Ecclesiam currere, et in Ambrosium ora suspendi ad fontem salientis aquæ in vitam æternam[2]. Diligebat autem illum virum sicut Angelum Dei, quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem jam esse perductum, per quam transiturum me ab ægritudine ad sanitatem, intercurrente arctiore periculo quasi per accessionem quam criticam medici vocant, certa præsumebat.

[1] Luc. VII, 14, 15. — [2] Joan. IV, 14.

CAPUT II.

Epulæ et synaxis apud sepulcra Martyrum.

II. Itaque cum ad Memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes et panem et merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur; ubi hoc episcopum vetuisse cognovit, tam pie atque obedienter amplexa est, ut ipse mirarer quam facile accusatrix potius consuetudinis suæ (3), quam disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. Non enim obsidebat spiritum ejus vinolentia, eamque stimulabat in odium veri amor vini, sicut plerosque mares et fœminas, qui ad canticum sobrietatis, sicut ad potionem aquatam madidi nauseant. Sed illa cum attulisset canistrum cum solemnibus epulis prægustandis atque largiendis, plus etiam quam unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat. Et si multæ essent quæ illo modo videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipsum unum, quod ubique poneret circumferebat, quo jam non solum aquatissimo[1], sed etiam tepidissimo cum suis præsentibus per sorbitiones exiguas partiretur: quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaque ubi comperit a præclaro prædicatore atque antistite pietatis præceptum esse, ista non fieri, nec ab eis qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis; et quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime; et pro canistro pleno terrenis fructibus, plenum purgatiori-

[1] *Forte* quod jam non solum aquatissimum, sed etiam tepidissimum.

bus votis pectus ad Memorias Martyrum afferre didicerat, ut et quod posset daret egentibus, et sic communicatio dominici corporis illic celebraretur, cujus passionis imitatione immolati et coronati sunt Martyres. Sed tamen videtur mihi, Domine Deus meus, et ita est in conspectu tuo de hac re cor meum, non facile fortasse de hac amputanda consuetudine matrem meam fuisse cessuram, si ab alio prohiberetur, quem non sicut Ambrosium diligebat, quem propter salutem meam maxime diligebat; eam vero ille propter ejus religiosissimam conversationem, qua in bonis operibus tam fervens spiritu frequentabat ecclesiam : ita ut sæpe erumperet, cum me videret, in ejus prædicationem, gratulans mihi quod talem matrem haberem, nesciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, et inveniri posse viam vitæ minime putabam.

CAPUT III.

Occupationes et studia Ambrosii.

III. Nec jam ingemiscebam orando ut subvenires mihi; sed ad quærendum intentus, et ad disserendum inquietus erat animus meus. Ipsumque Ambrosium felicem quemdam hominem secundum sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent; cælibatus tantum ejus mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, et adversus ipsius excellentiæ tentamenta quid luctaminis haberet, quidve solaminis in adversis, et occultum os ejus quod erat in corde ejus quam sapida gaudia de pane tuo rumi-

naret, nec conjicere noveram, nec expertus eram : nec ille sciebat æstus meos, nec foveam periculi mei. Non enim quærere ab eo poteram quod volebam sicut volebam, secludentibus me ab ejus aure atque ore catervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus serviebat. Cum quibus quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, et cor intellectum rimabatur, vox autem et lingua quiescebant. Sæpe cum adessemus, (non enim vetabatur quisquam ingredi, aut ei venientem nuntiari mos erat) sic eum legentem vidimus tacite, et aliter nunquam : sedentesque in diuturno silentio, (quis enim tam intento esse oneri auderet?) discedebamus, et conjectabamus eum parvo ipso tempore, quod reparandæ menti suæ nanciscebatur, feriatum ab strěpitu causarum alienarum, nolle in aliud avocari; et cavere fortasse ne auditore suspenso et intento, si qua obscurius posuisset ille quem legeret, etiam exponere necesse esset; aut de aliquibus difficilioribus disceptare quæstionibus, atque huic operi temporibus impensis, minus quam vellet voluminum evolveret; quanquam et causa servandæ vocis, quæ illi facillime obtundebatur, poterat esse justior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono utique ille vir agebat.

IV. Sed certe mihi nulla dabatur copía sciscitandi quæ cupiebam de tam sancto oraculo tuo, pectore illius, nisi cum aliquid breviter esset audiendum. Æstus autem illi mei otiosum eum valde cui refunderentur requirebant, nec unquam inveniebant. Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die dominico audiebam; et magis magisque mihi confirmabatur, omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri adversus divinos libros innectebant, posse dissolvi. Ubi

vero etiam comperi ad imaginem tuam hominem a te factum, a spiritalibus filiis tuis quos de matre catholica per gratiam regenerasti, non sic intelligi ut humani corporis forma te terminatum crederent atque cogitarent: quanquam quomodo se haberet spiritalis substantia, ne quidem tenuiter atque in ænigmate suspicabar; tamen gaudens erubui non me tot annos adversus catholicam fidem, sed contra carnalium cogitationum figmenta latrasse. Eo quippe temerarius et impius fueram, quod ea quæ debebam quærendo discere, accusando dixeram. Tu enim altissime et proxime, secretissime et præsentissime, cui membra non sunt alia majora et alia minora, sed ubique totus es, et nusquam locorum es, non es utique forma ista corporea, tamen fecisti hominem ad imaginem tuam: et ecce ipse a capite usque ad pedes in loco est.

CAPUT IV.

Doctrinam Ecclesiæ Ambrosio concionante intelligit.

V. Cum ergo nescirem quomodo hæc subsisteret imago tua, pulsans proponerem quomodo credendum esset, non insultans opponerem quasi ita creditum esset: tanto igitur acrior cura rodebat intima mea quid certi retinerem, quanto me magis pudebat tandiu illusum et deceptum promissione certorum puerili errore et animositate, tam multa incerta quasi certa garrisse. Quod enim falsa essent, postea mihi claruit. Certum tamen erat quod incerta essent; et a me aliquando pro certis habita fuissent,

cum catholicam tuam cæcis contentionibus accusarem, etsi nondum compertam vera docentem, non tamen ea docentem quæ graviter accusabam. Itaque confundebar, et convertebar, et gaudebam, Deus meus, quod Ecclesia unica, corpus Unici tui, in qua mihi nomen Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas; neque hoc haberet in doctrina sua sana, quod te creatorem omnium in spatium loci, quamvis summum et amplum, tamen undique terminatum membrorum humanorum figura contruderet.

VI. Gaudebam etiam quod vetera scripta Legis et Prophetarum jam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda, cum arguebam tanquam ita sentientes sanctos tuos; verum autem non ita sentiebant: et tanquam regulam diligentissime commendaret, sæpe in popularibus sermonibus suis dicentem Ambrosium lætus audiebam: « Littera occidit, spiritus autem vivifi- » cat[1]; » cum ea quæ ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto mystico velamento spiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quamvis ea diceret, quæ utrum vera essent adhuc ignorarem. Tenebam enim cor meum ab omni assensione, timens præcipitium, et suspendio magis necabar. Volebam enim eorum quæ non viderem ita me certum fieri, ut certus essem quod septem et tria decem sint. Neque enim tam insanus eram, ut ne hoc quidem putarem posse comprehendi: sed sicut hoc, ita cætera cupiebam; sive corporalia, quæ coram sensibus meis non adessent; sive spiritalia, de quibus cogitare nisi corporaliter nesciebam. Et sanari credendo poteram, ut purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam semper manentem, et ex nullo deficientem. Sed sicut evenire assolet, ut malum medicum exper-

[1] 2 Cor. III, 6.

tus etiam bono timeat se committere; ita erat valetudo animæ meæ, quæ utique nisi credendo sanari non poterat; et ne falsa crederet, curari recusabat, resistens manibus tuis; qui medicamenta fidei confecisti, et sparsisti super morbos orbis terrarum, et tantam illis auctoritatem tribuisti.

CAPUT V.

De sacrorum Librorum auctoritate et necessario usu.

VII. Ex hoc tamen quoque jam præponens doctrinam catholicam, modestius ibi minimeque fallaciter sentiebam juberi ut crederetur quod non demonstrabatur, (sive esset quid, sed cui forte non esset; sive ne quid esset[1]) quam illic temeraria pollicitatione scientiæ credulitatem irrideri; et postea tam multa fabulosissima et absurdissima, quia demonstrari non poterant, credenda imperari. Deinde paulatim tu, Domine, manu mitissima et misericordissima pertractans et componens cor meum, consideranti quam innumerabilia crederem quæ non viderem, neque cum gererentur affuissem; sicut tam multa in historia gentium, tam multa de locis atque urbibus quæ non videram, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis atque aliis; quæ nisi crederentur, omnino in hac vita nihil ageremus: postremo quam inconcussa fixum fide retinerem, de quibus parentibus ortus essem, quod scire non possem, nisi audiendo credidissem: persuasisti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus fere

[1] *Subaudi* quod demonstraretur.

gentibus auctoritate fundasti; sed qui non crederent esse culpandos; nec audiendos esse, si qui forte mihi dicerent: Unde scis illos libros unius veri et veracissimi Dei spiritu esse humano generi ministratos? Idipsum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumniosarum quæstionum per tam multa quæ legeram inter se confligentium philosophorum extorquere mihi potuit, ut aliquando non crederem te esse quidquid esses quod ego nescirem, aut administrationem rerum humanarum ad te pertinere.

VIII. Sed id credebam aliquando robustius, aliquando exilius; semper tamen credidi et esse te, et curam nostri gerere; etiam si ignorabam vel quid sentiendum esset de substantia tua, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoque cum essemus infirmi ad inveniendam liquida ratione veritatem, et ob hoc nobis opus esset auctoritate sanctarum Litterarum, jam credere cœperam nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi Scripturæ per omnes jam terras auctoritatem, nisi et per ipsam tibi credi et per ipsam te quæri voluisses. Jam enim absurditatem quæ me in illis Litteris solebat offendere, cum multa ex eis probabiliter exposita audissem, ad sacramentorum altitudinem referebam: eoque mihi illa venerabilior et sacrosancta fide dignior apparebat auctoritas, quo et omnibus ad legendum esset in promptu, et secreti sui dignitatem in intellectu profundiore servaret, verbis apertissimis et humillimo genere loquendi se cunctis præbens, et exercens intentionem eorum, qui non sunt leves corde: ut exciperet omnes populari sinu, et per angusta foramina paucos ad te trajiceret, multo tamen plures, quam si nec tanto apice auctoritatis emineret, nec turbas gremio sanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc, et aderas mihi; sus-

pirabam, et audiebas me; fluctuabam, et gubernabas me; ibam per viam sæculi latam, nec deserebas.

CAPUT VI.

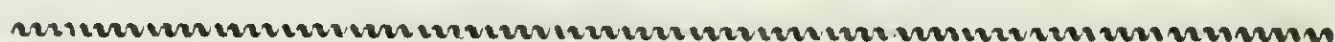
De miseria ambitiosorum adducto exemplo mendici lætantis.

IX. Inhiabam honoribus, lucris, conjugio; et tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amarissimas difficultates, te propitio tanto magis, quanto minus sinebas mihi dulcescere quod non eras tu. Vide cor meum, Domine, qui voluisti ut hoc recordarer et confiterer tibi. Nunc tibi inhæreat anima mea, quam de visco tam tenaci mortis exuisti. Quam misera erat! et sensum vulneris tu pungebas, ut relictis omnibus converteretur ad te qui es super omnia, et sine quo nulla essent omnia; converteretur et sanaretur. Quam ergo miser eram! et quomodo egisti ut sentirem miseriam meam die illo quo cum pararem recitare imperatori laudes (4), quibus plura mentirer, et mentienti faveretur ab scientibus, easque curas anhelaret cor meum, et cogitationum tabificarum febribus æstuaret, transiens per quemdam vicum Mediolanensem, animadverti pauperem mendicum, jam credo saturum, jocantem atque lætantem : et ingemui, et locutus sum cum amicis qui mecum erant, multos dolores insaniarum nostrarum : quia omnibus talibus conatibus nostris, qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum trahens infelicitatis meæ sarcinam, et trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud nisi

ad securam lætitiam pervenire, quo nos mendicus ille jam præcessisset, nunquam fortasse illuc venturos. Quod enim jam ille pauculis et emendicatis nummulis adeptus erat, ad hoc ego tam ærumnosis anfractibus et circuitibus ambiebam, ad lætitiam scilicet temporalis felicitatis. Non enim verum gaudium habebat, sed et ego illis ambitionibus multo falsius quærebam. Et certe ille lætabatur, ego anxius eram; securus ille, ego trepidus. Et si quisquam percontaretur me, utrum mallem exultare an metuere; responderem, exultare. Rursus si interrogaret, utrum me talem mallem qualis ille, an qualis ego tunc essem; me ipsum curis timoribusque confectum eligerem, sed perversitate: numquid veritate? Neque enim eo me præponere illi debebam, quo doctior eram; quoniam non inde gaudebam, sed placere inde quærebam hominibus; non ut eos docerem, sed tantum ut placerem. Propterea et tu baculo disciplinæ tuæ confringebas ossa mea.

X. Recedant ergo ab anima mea qui dicunt ei: Interest unde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas gloria. Qua gloria, Domine, quæ non est in te? Nam sicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria; et amplius vertebat mentem meam. Et ille ipsa nocte digesturus erat ebrietatem suam; ego cum mea dormieram et surrexeram, et dormiturus et surrecturus eram, vide quot diebus. Interest vero unde quis gaudeat: scio; et gaudium spei fidelis incomparabiliter distat ab illa vanitate; sed et tunc distabat inter nos. Nimirum quippe ille felicior erat, non tantum quod hilaritate perfundebatur, cum ego curis eviscerarer; verumetiam quod ille bene optando acquisiverat vinum, ego mentiendo quærebam typhum. Dixi tunc multa in hac sententia charis meis, et sæpe advertebam in his quomodo mihi esset, et inveniebam male mihi esse, et dolebam et conduplica-

bam ipsum male. Et si quid arrisisset prosperum, tædebat apprehendere, quia pene priusquam teneretur, avolabat.

CAPUT VII.

Alypium a Circensium insania convertit.

XI. Congemiscebamus in iis qui simul amice vivebamus, et maxime ac familiarissime cum Alypio et Nebridio ista colloquebar, quorum Alypius ex eodem quo ego ortus erat municipio, parentibus primatibus municipalibus, me minor natu. Nam et studuerat apud me, cum in nostro docere cœpi oppido, et postea Carthagini; et diligebat me multum, quod ei bonus et doctus viderer; et ego illum propter magnam virtutis indolem, quæ in non magna ætate satis eminebat. Gurges tamen morum Carthaginensium, quibus nugatoria fervent spectacula, absorbuerat eum in insaniam Circensium : sed cum in eo miserabiliter volveretur, ego autem rhetoricam ibi professus publica schola uterer, nondum me audiebat ut magistrum, propter quamdam simultatem quæ inter me et patrem ejus erat exorta : et compereram quod Circum exitiabiliter amaret; et graviter angebar, quod tantam spem perditurus, vel etiam perdidisse mihi videbatur. Sed monendi eum et aliqua coërcitione revocandi nulla erat copia, vel amicitiæ benevolentia, vel jure magisterii. Putabam enim eum de me cum patre sentire, ille vero non sic erat. Itaque proposita in hac re patris voluntate, salutare me cœperat, veniens in auditorium meum, et audire aliquid atque abire.

XII. Sed enim de memoria mihi lapsum erat, agere

cum illo ne vanorum ludorum cæco et præcipiti studio tam bonum interimeret ingenium. Verum autem, Domine tu, qui præsides gubernaculis omnium quæ creasti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antistitem sacramenti tui : et ut aperte tibi tribueretur ejus correctio, per me quidem illam, sed nescientem operatus es. Nam quodam die cum sederem loco solito, et coram me adessent discipuli, venit, salutavit, sedit, atque in ea quæ agebantur animum intendit : et forte lectio in manibus erat, quam dum exponerem, et opportune mihi adhibenda videretur similitudo Circensium, quo illud quod insinuabam et jucundius et planius fieret, cum irrisione mordaci eorum quos illa captivasset insania, tu scis, Deus noster, quod tunc de Alypio ab illa peste sanando non cogitaverim. At ille in se rapuit, meque illud nonnisi propter se dixisse credidit. Et quod alius acciperet ad succensendum mihi, accepit honestus adolescens ad succensendum sibi, et ad me ardentius diligendum. Dixeras enim tu jam olim, et innexueras Litteris tuis : « Corripe sapien- » tem, et amabit te[1]. » At ego illum jam non corripueram : sed utens tu omnibus et scientibus et nescientibus ordine quo nosti, et ille ordo justus est, de corde et lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem spei bonæ adureres tabescentem, ac sanares. Taceat laudes tuas qui miserationes tuas non considerat, quæ tibi de medullis meis confitentur. Etenim ille post illa verba proripuit se ex fovea tam alta, qua libenter demergebatur, et cum miserabili voluptate cæcabatur ; et excussit animum forti temperantia, et resiluerunt omnes Circensium sordes ab eo, ampliusque illuc non accessit. Deinde patrem reluctantem evicit, ut me magistro uteretur : cessit ille atque concessit. Et audire me rursus incipiens, illa

[1] Prov. IX, 8.

mecum superstitione involutus est, amans in Manichæis ostentationem continentiæ, quam veram et germanam putabat. Erat autem illa vecors et seductoria, pretiosas animas captans, nondum virtutis altitudinem scientes tangere, et superficie decipi faciles, sed tamen adumbratæ simulatæque virtutis.

CAPUT VIII.

Alypius capitur insania ludorum gladiatoriorum, a quibus antea abhorruerat.

XIII. Non sane relinquens incantatam sibi a parentibus terrenam viam, Romam præcesserat ut jus disceret, et ibi gladiatorii spectaculi hiatu incredibili et incredibiliter abreptus est. Cum enim aversaretur et detestaretur talia, quidam ejus amici, et condiscipuli, cum forte de prandio redeuntibus pervius esset, recusantem vehementer et resistentem, familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium et funestorum ludorum diebus, hæc dicentem : « Si corpus meum in illum locum trahitis, et ibi constituitis, numquid et animum et oculos meos in illa spectacula potestis intendere ? Adero itaque absens, ac sic et vos et illa superabo. » Quibus auditis, illi nihilo secius eum adduxerunt secum, idipsum forte explorare cupientes, utrum posset efficere. Quod ubi ventum est, et sedibus quibus potuerunt locati sunt, fervebant omnia immanissimis voluptatibus. Ille clausis foribus oculorum, interdixit animo, ne in tanta mala procederet, atque utinam et aures obturavisset. Nam quodam pugnæ casu,

cum clamor ingens totius populi vehementer eum pulsasset, curiositate victus, et quasi paratus quidquid illud esset, etiam visum contemnere et vincere, aperuit oculos, et percussus est graviore vulnere in anima, quam ille in corpore, quem cernere concupivit, ceciditque miserabilius quam ille, quo cadente factus est clamor, qui per ejus aures intravit, et reseravit ejus lumina, ut esset qua feriretur et dejiceretur audax adhuc potius quam fortis animus, et eo infirmior quo de se præsumpserat, qui debuit de te. Ut enim vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit, et non se avertit, sed fixit aspectum, et hauriebat furias, et nesciebat, et delectabatur scelere certaminis, et cruenta voluptate inebriabatur. Et non erat jam ille qui venerat, sed unus de turba ad quam venerat, et verus eorum socius, a quibus adductus erat. Quid plura? Spectavit, clamavit, exarsit, abstulit inde secum insaniam qua stimularetur redire, non tantum cum illis a quibus prius abstractus est, sed etiam præ illis et alios trahens. Et inde tamen manu validissima et misericordissima eruisti eum tu, et docuisti non sui habere, sed tui fiduciam; sed longe postea.

CAPUT IX.

Alypius ut fur apprehenditur.

XIV. Verumtamen jam hoc ad medicinam futuram in ejus memoria reponebatur. Nam et illud quod, cum adhuc studeret jam me audiens apud Carthaginem et medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, sicuti exer-

ceri scholastici solent, sivisti eum comprehendi ab æditimis fori tanquam furem. Non arbitror aliam ob causam te permisisse, Deus noster, nisi ut ille vir tantus futurus jam inciperet discere, quam non facile in dignoscendis causis homo ab homine damnandus esset temeraria credulitate. Quippe ante tribunal deambulabat solus cum tabulis ac stylo; cum ecce adolescens quidam ex numero scholasticorum fur verus, securim clanculo apportans, illo non sentiente ingressus est ad cancellos plumbeos qui vico argentario desuper præminent, et præcidere plumbum cœpit. Sono autem securis audito submurmuraverunt argentarii qui subter erant, et miserunt qui apprehenderent quem forte invenissent. Quorum vocibus auditis, relicto instrumento ille discessit, timens ne cum eo teneretur. Alypius autem qui non viderat intrantem, exeuntem sensit, et celeriter vidit abeuntem. Et causam scire cupiens ingressus est locum, et inventam securim stans atque admirans considerabat. Cum ecce illi qui qui missi fuerant, reperiunt eum solum ferentem ferrum cujus sonitu exciti venerant; tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tanquam furem manifestum se comprehendisse gloriantur, et inde offerendus judici ducebatur.

XV. Sed hactenus docendus fuit. Statim enim, Domine, subvenisti innocentiæ cujus testis eras tu solus. Cum enim duceretur vel ad custodiam, vel ad supplicium, fit eis obviam quidam architectus cujus maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potissimum occurrisse, cui solebant in suspicionem venire ablatarum rerum quæ perissent de foro, ut quasi tandem ille cognosceret a quibus hæc fierent. Verum autem viderat homo sæpe Alypium in domo cujusdam senatoris ad quem salutandum ventitabat: statimque cognitum manu apprehensa semovit a turbis, et tanti mali causam quæ-

rens, quid gestum esset audivit; omnesque tumultuantes qui aderant et minaciter frementes jussit venire secum. Et venerunt ad domum illius adolescentis qui rem commiserat. Puer vero erat ante ostium, et tam parvus erat ut nihil exinde domino suo metuens facile posset totum indicare : cum eo quippe in foro fuit pedissequus. Quem posteaquam recoluit Alypius, architecto intimavit. At ille securim demonstravit puero, quærens ab eo cujus esset. Qui confestim : Nostra, inquit : deinde interrogatus aperuit cætera. Sic in illam domum translata causa, confusisque turbis quæ de illo triumphare jam cœperant, futurus dispensator verbi tui, et multarum in Ecclesia tua causarum examinator, experientior instructiorque discessit.

CAPUT X.

De integritate Alypii et adventu Nebridii.

XVI. Hunc ergo Romæ inveneram, et adhæsit mihi fortissimo vinculo, mecumque Mediolanum profectus est, ut nec me desereret, et de jure quod didicerat aliquid ageret secundum votum magis parentum quam suum. Et ter jam assederat mirabili continentia cæteris, cum ille magis miraretur eos qui aurum innocentiæ præponerent. Tentata est quoque ejus indoles, non solum illecebra cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romæ assidebat Comiti largitionum Italicianarum. Erat eo tempore quidam potentissimus senator, cujus et beneficiis obstricti multi et terrori subditi erant. Voluit sibi licere nescio quid ex more

potentiæ suæ, quod esset per leges illicitum : restitit Alypius : promissum est præmium ; irrisit animo : prætentæ minæ ; calcavit : mirantibus omnibus inusitatam animam, quæ hominem tantum, et innumerabilibus præstandi nocendique modis ingenti fama celebratum, vel amicum non optaret, vel non formidaret inimicum. Ipse autem judex, cui consiliarius erat, quamvis et ipse fieri nollet, non tamen aperte recusabat : sed in istum causam transferens, ab eo se non permitti asserebat ; quia et revera si ipse faceret, iste discederet. Hoc solo autem pene jam illectus erat studio litterario, ut pretiis prætorianis codices sibi conficiendos curaret : sed consulta justitia deliberationem in melius vertit ; utiliorem judicans æquitatem qua prohibebatur, quam potestatem qua sinebatur. Parvum est hoc : sed qui in parvo fidelis est, et in magno fidelis est. Nec ullo modo erit inane, quod de tuæ veritatis ore processit : « Si in injusto mammona fideles non fuistis : quod » verum est quis credet vobis ? Et si in alieno fideles non » fuistis : quod vestrum est quis dabit vobis[1] ? » Talis ille tunc inhærebat mihi, mecumque nutabat in consilio, quisnam esset tenendus vitæ modus.

XVII. Nebridius etiam, qui relicta patria vicina Carthagini, atque ipsa Carthagine ubi frequentissimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo et non secutura matre, nullam ob aliam causam Mediolanum venerat, nisi ut mecum viveret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientiæ : pariter suspirabat, pariterque fluctuabat, beatæ vitæ inquisitor ardens, et quæstionum difficillimarum scrutator acerrimus. Et erant ora trium egentium, et inopiam suam sibimet invicem anhelantium, et a te expectantium, ut dares eis escam in tempore opportuno. Et in omni amaritudine quæ nostros sæculares

[1] Luc. XVI, 10-12.

actus de misericordia tua sequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurrebant tenebræ, et adversabamur gementes, et dicebamus : Quandiu hæc ? Et hoc crebro dicebamus; et dicentes non relinquebamus ea; quia non elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

CAPUT XI.

Anxius Augustinus de instituenda vita deliberat.

XVIII. Et ego maxime mirabar satagens et recolens quam longum tempus esset ab undevigesimo anno ætatis meæ, quo fervere cœperam studio sapientiæ; disponens, ea inventa, relinquere omnes vanarum cupiditatum spes inanes et insanias mendaces : et ecce jam tricenariam ætatem gerebam, in eodem luto hæsitans aviditate fruendi præsentibus, fugientibus et dissipantibus me, dum dico: Cras inveniam; ecce manifestum apparebit, et tenebo : ecce Faustus veniet, et exponet omnia. O magni viri academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi potest. Imo quæramus diligentius, et non desperemus. Ecce jam non sunt absurda in libris ecclesiasticis quæ absurda videbantur, et possunt aliter atque honeste intelligi. Figam pedes in eo gradu in quo puer a parentibus positus eram, donec inveniatur perspicua veritas. Sed ubi quæretur? quando quæretur? Non vacat Ambrosio, non vacat legere. Ubi ipsos codices quærimus? unde, aut quando comparamus? a quibus sumimus? Deputentur tempora, distribuantur horæ pro salute animæ. Magna spes oborta

est : non docet catholica fides quod putabamus, et vani accusabamus : nefas habent docti ejus credere Deum figura humani corporis terminatum ; et dubitamus pulsare quo aperiantur cætera ? Antemeridianis horis discipuli occupant : cæteris quid facimus ? cur non id agimus ? Sed quando salutamus amicos majores quorum suffragiis opus habemus ? Quando præparamus quod emant scholastici ? Quando reparamus nos ipsos, animum relaxando ab intentione curarum ?

XIX. Pereant omnia, et dimittamus hæc vana et inania : conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita hæc misera est, mors incerta. Si subito obrepat, quomodo hinc exibimus ; et ubi nobis discenda sunt quæ hic neglexinus? An non potius hujus negligentiæ supplicia luenda sunt ? Quid, si mors ipsa omnem curam cum sensu amputabit et finiet? Ergo et hoc quærendum. Sed absit ut ita sit. Non vacat, non est inane quod tam eminens culmen auctoritatis christianæ fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tanta et talia pro nobis divinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animæ consumeretur. Quid cunctamur igitur, relicta spe sæculi, conferre nos totos ad quærendum Deum et vitam beatam? Sed expecta : jucunda sunt etiam ista : habent non parvam dulcedinem suam : non facile ab eis præcidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. Ecce jam quantum est ut impetretur aliquis honor ? Et quid amplius in his desiderandum ? Suppetit amicorum majorum copia : ut nihil aliud, et multum festinemus, vel præsidatus dari potest ; et ducenda uxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum gravet, et ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri et imitatione dignissimi, sapientiæ studio cum conjugibus dediti fuerunt.

XX. Cum hæc dicebam, et alternabant hi venti et

impellebant huc atque illuc cor meum ; transibant tempora, et tardabam converti ad Dominum, et differebam de die in diem vivere in te, et non differebam quotidie in memetipso mori. Amans beatam vitam, timebam illam in sede sua, et ab ea fugiens quærebam eam. Putabam enim me miserum fore nimis, si fœminæ privarer amplexibus ; et medicinam misericordiæ tuæ ad eamdem infirmitatem sanandam non cogitabam, quia expertus non eram ; et propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram conscius, cum tam stultus essem ut nescirem, sicut scriptum est : « Neminem posse » esse continentem, nisi tu dederis[1]. » Utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, et fide solida in te jactarem curam meam.

CAPUT XII.

Contentio inter Alypium et Augustinum de matrimonio et cœlibatu.

XXI. Prohibebat me sane Alypius ab uxore ducenda, causans nullo modo nos posse securo otio simul in amore sapientiæ vivere, sicut jam diu desideraremus, si id fecissem. Erat enim ipse in ea re etiam tunc castissimus, ita ut mirum esset ; quia vel experientiam concubitus cœperat in ingressu adolescentiæ suæ, sed non hæserat ; magisque doluerat et spreverat, et deinde jam continentissime vivebat. Ego autem resistebam illi, exemplis eorum qui conjugati coluissent sapientiam, et promeruissent

[1] Sap. VIII, 21.

Deum, et habuissent fideliter ac dilexissent amicos. A quorum ego quidem granditate animi longe aberam : et deligatus morbo carnis mortifera suavitate trahebam catenam meam; solvi timens, et quasi concusso vulnere repellens verba bene suadentis tanquam manum solventis. Insuper etiam per me ipsi quoque Alypio loquebatur serpens, et innectebat atque spargebat per linguam meam dulces laqueos in via ejus, quibus illi honesti et expediti pedes implicarentur.

XXII. Cum enim me ille miraretur, quem non parvipenderet, ita hærere visco illius voluptatis, ut me affirmarem quotiescumque inde inter nos quæreremus, cælibem vitam nullo modo posse degere, atque ita me defenderem cum illum mirantem viderem, ut dicerem multum interesse inter illud quod ipse raptim et furtim expertus esset, quod pene jam ne meminisset quidem, atque ideo nulla molestia facile contemneret, et delectationes consuetudinis meæ, ad quas si accessisset honestum nomen matrimonii, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem spernere : cœperat et ipse desiderare conjugium, nequaquam victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim scire se cupere quidnam esset illud, sine quo vita mea quæ illi sic placebat, non mihi vita, sed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus servitutem meam, et stupendo ibat in experiendi cupidinem, venturus in ipsam experientiam atque inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat servitutem; quoniam sponsionem volebat facere cum morte; et qui amat periculum, incidet in illud [1]. Neutrum enim nostrum, si quod est conjugale decus in officio regendi matrimonii et suscipiendorum liberorum, ducebat, nisi tenuiter. Magna autem ex parte atque vehe-

[1] Eccli. III, 27.

menter consuetudo satiandæ insatiabilis concupiscentiæ me captum excruciabat : illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus, donec tu, Altissime, non deserens humum nostram, miseratus miseros, subvenires miris et occultis modis.

CAPUT XIII.

Uxor quæritur Augustino.

XXIII. Et instabatur impigre ut ducerem uxorem. Jam petebam, jam promittebatur, maxime matre dante operam, quo me jam conjugatum baptismus salutaris ablueret, quo me in dies gaudebat aptari, et vota sua ac promissa tua in mea fide compleri animadvertebat. Cum sane et rogatu meo et desiderio suo forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, ut ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, nunquam voluisti. Et videbat quædam vana et phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus, et narrabat mihi, non cum fiducia qua solebat, cum tu demonstrares ei, sed contemnens ea. Dicebat enim discernere se nescio quo sapore quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter revelantem te et animam suam somniantem. Instabatur tamen, et puella petebatur, cujus ætas ferme biennio minus quam nubilis erat, et quia ea placebat, expectabatur.

CAPUT XIV.

De vita communi agenda cum amicis deliberat.

XXIV. Et multi amici agitaveramus animo, et colloquentes ac detestantes turbulentas humanæ vitæ molestias, pene jam firmaveramus remoti a turbis otiose vivere : id otium sic moliti, ut si quid habere possemus, conferremus in medium, unamque rem familiarem conflaremus ex omnibus : ut per amicitiæ sinceritatem non esset aliud hujus et aliud illius, sed quod ex cunctis fieret unum, et universum singulorum esset, et omnia omnium : cum videremur nobis esse posse decem ferme homines in eadem societate, essentque inter nos prædivites, Romanianus maxime communiceps noster, quem tunc graves æstus negotiorum suorum ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi familiarissimus : qui maxime instabat huic rei, et magnam in suadendo habebat auctoritatem, quod ampla res ejus multum cæteris anteibat : et placuerat nobis ut bini annui tanquam magistratus omnia necessaria curarent, cæteris quietis. Sed posteaquam cœpit cogitari, utrum hoc mulierculæ sinerent, quas et alii nostrum jam habebant, et nos habere volebamus, totum illud placitum quod bene formabamus, dissiluit in manibus, atque confractum et abjectum est. Inde ad suspiria et gemitus, et gressus ad sequendas latas et tritas vias sæculi; quoniam multæ cogitationes erant in corde nostro, consilium autem tuum manet in æternum[1]. Ex quo consilio deri-

[1] Psal. xxxii, 11.

debas nostra, et tua præparabas, nobis daturus escam in opportunitate, et aperturus manum tuam atque impleturus animas nostras benedictione[1].

CAPUT XV.

In locum discedentis concubinæ alia succedit.

XXV. Interea peccata mea multiplicabantur, et avulsa a latere meo tanquam impedimento conjugii, cum qua cubare solitus eram, cor ubi adhærebat, concisum et vulneratum mihi erat, et trahebat sanguinem. Et illa in Africam redierat, vovens tibi alium se virum nescituram, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At ego infelix, nec fœminæ imitator, dilationis impatiens, tanquam post biennium accepturus eam quam petebam, quia non amator conjugii, sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique conjugem, quo tanquam sustentaretur et perduceretur vel integer vel auctior morbus animæ meæ satellitio perdurantis consuetudinis in regnum uxorium. Nec sanabatur vulnus illud meum quod prioris præcisione factum fuerat, sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat, et quasi frigidius, sed desperatius dolebat.

[1] Psal. CXLIV, 15, 16.

CAPUT XVI.

Mortis et judicii metum nunquam deposuit.

XXVI. Tibi laus, tibi gloria, fons misericordiarum. Ego fiebam miserior, et tu propinquior. Aderat jam jamque dextera tua raptura me de cœno, et ablutura me, et ignorabam. Nec me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis et futuri judicii tui, qui per varias quidem opiniones, nunquam tamen recessit de pectore meo. Et disputabam cum amicis meis Alypio et Nebridio de finibus bonorum et malorum, Epicurum accepturum fuisse palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animæ vitam, et tractus meritorum, quod Epicurus credere noluit. Et quærebam, si essemus immortales et in perpetua corporis voluptate sine ullo amissionis terrore viveremus, cur non essemus beati, aut quid aliud quæreremus? Nesciens idipsum ad magnam miseriam pertinere, quod ita demersus et cæcus cogitare non possem lumen honestatis et gratis amplectendæ pulchritudinis, quam non videt oculus carnis, et videtur ex intimo. Nec considerabam miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista ipsa, fœda tamen, cum amicis dulciter conferebam; nec esse sine amicis poteram beatus, etiam secundum sensum quem tunc habebam in quantalibet affluentia carnalium voluptatum. Quos utique amicos gratis diligebam, vicissimque ab eis me diligi gratis sentiebam. O tortuosas vias! Væ animæ audaci

quæ speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram. Versa et reversa in tergum et in latera, et in ventrem, et dura sunt omnia. Et tu solus requies. Et ecce ades; et liberas a miserabilibus erroribus, et constituis nos in via tua, et consolaris, et dicis : Currite, ego feram, et ego perducam, et ibi ego feram.

LIBER VII.

Exordium suæ juventutis, id est, annum ætatis trigesimum-primum, ob mentis oculos reducit. Narrat se illa ætate densioribus adhuc ignorantiæ tenebris involutum, atque errantem circa Dei naturam, necnon circa originem mali, in cujus inquisitione se mirum in modum angebat, pervenisse tandem ad cognitionem Dei sinceram; quamvis nondum digne de Domino Christo sentiret.

CAPUT I.

Deum cogitat tanquam aliquid corporeum per infinita spatia diffusum.

I. Jam mortua erat adolescentia mea mala et nefanda, et ibam in juventutem, quanto ætate major, tanto vanitate turpior. Qui cogitare aliquid substantiæ nisi tale non poteram, quale per hos oculos videri solet, non te cogitabam, Deus, in figura corporis humani : ex quo audire aliquid de sapientia cœpi, semper hoc fugi; et gaudebam me hoc reperisse in fide spiritalis matris nostræ Catholicæ tuæ. Sed quid te aliud cogitarem non occurrebat; et conabar cogitare te homo, et talis homo, summum et solum et verum Deum : et te incorruptibilem et inviolabilem et incommutabilem totis medullis credebam : quia nesciens unde et quomodo, plane tamen videbam et certus eram,

id quod corrumpi potest, deterius esse quam id quod non potest : et quod violari non potest, incunctanter præponebam violabili : et quod nullam patitur mutationem, melius esse quam id quod mutari potest. Clamabat violenter cor meum adversus omnia phantasmata mea : et hoc uno ictu conabar abigere circumvolantem turbam immunditiæ ab acie mentis meæ : et vix dimota in ictu oculi, ecce conglobata rursus aderat, et irruebat in aspectum meum, et obnubilabat eum, ut quamvis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per spatia locorum, sive infusum mundo, sive etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incorruptibile et inviolabile et incommutabile, quod corruptibili et violabili et commutabili præponebam : quoniam quidquid privabam spatiis talibus, nihil mihi esse videbatur. Sed prorsus nihil, ne inane quidem, tanquam si corpus auferatur loco, et maneat locus omni corpore vacuatus, et terreno et humido et aëreo et cœlesti, sed tamen sit locus inanis tanquam spatiosum nihil.

II. Ego itaque incrassatus corde, nec mihimetipsi vel ipse conspicuus, quidquid non per aliquanta spatia tenderetur, vel diffunderetur, vel conglobaretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut capere posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim formas ire solent oculi mei, per tales imagines ibat cor meum : nec videbam hanc eamdem intentionem qua illas ipsas imagines formabam, non esse tale aliquid ; quæ tamen ipsas non formaret, nisi esset magnum aliquid. Ita etiam te vita vitæ meæ grandem per infinita spatia undique cogitabam penetrare totam mundi molem, et extra eam quaquaversum per immensa sine termino, ut haberet te terra, haberet cœlum, haberent omnia, et illa finirentur in te, tu autem nusquam. Sicut autem luci solis non obsisteret corpus aëris hujus qui

supra terram est, quominus per eum trajiceretur penetrans eum, non dirumpendo aut concidendo, sed implendo eum totum : sic tibi putabam non solum cœli et aëris et maris, sed etiam terræ corpus pervium, et ex omnibus maximis minimisque partibus penetrabile ad capiendam præsentiam tuam, occulta inspiratione intrinsecus et extrinsecus administrantem omnia quæ creasti. Ita suspicabar, quia cogitare aliud non poteram, nam falsum erat. Illo enim modo major pars terræ majorem tui partem haberet, et minorem minor; atque ita te plena essent omnia, ut amplius tui caperet elephanti corpus quam passeris, quo esset isto grandius, grandioremque occuparet locum; atque ita frustatim partibus mundi, magnis magnas, brevibus breves partes tuas præsentes faceres. Non est autem ita. Sed nondum illuminaveras tenebras meas.

CAPUT II.

Momentum quo Nebridius confutarat Manichæos.

III. Sat erat mihi, Domine, adversus deceptos illos et deceptores, et loquaces mutos, quoniam non ex eis sonabat verbum tuum : sat erat ergo illud quod jam diu ab usque Carthagine a Nebridio proponi solebat, et omnes qui audieramus concussi sumus. Quid erat tibi factura nescio quæ gens tenebrarum, quam ex adversa mole solent opponere, si tu cum ea pugnare noluisses ? Si enim responderetur, aliquid fuisse nocituram, violabilis tu et corruptibilis fores. Si autem nihil ea nocere potuisse diceretur, nulla affer-

retur causa pugnandi, et ita pugnandi ut quædam portio tua et membrum tuum vel proles de ipsa substantia tua misceretur adversis potestatibus et non a te creatis naturis, atque in tantum ab eis corrumperetur et commutaretur in deterius, ut a beatitudine in miseriam verteretur et indigeret auxilio quo erui purgarique posset : et hanc esse animam, cui tuus sermo servienti liber, et contaminatæ purus, et corruptæ integer subveniret : sed et ipse corruptibilis, quia ex una eademque substantia. Itaque si te quidquid es, id est, substantiam tuam qua es, incorruptibilem dicerent : falsa esse illa omnia et execrabilia : si autem corruptibilem : idipsum jam falsum et prima voce abominandum. Sat ergo erat istud adversus eos omni modo evomendos a pressura pectoris, quia non habebant qua exirent sine horribili sacrilegio cordis et linguæ, sentiendo de te ista et loquendo.

CAPUT III.

Liberum arbitrium causa peccati.

IV. Sed et ego adhuc, quamvis incontaminabilem et inconvertibilem, et nulla ex parte mutabilem dicerem, firmeque sentirem Dominum nostrum Deum verum, qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam corpora, nec tantum animas nostras et corpora, sed omnes et omnia, non tenebam explicitam et enodatam causam mali : quæcumque tamen esset, sic eam quærendam videbam, ut non per illam constringerer Deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierem quod quærebam. Itaque

securus eam quærebam, et certus non esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam : quia videbam quærendo unde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius substantiam male pati quam suam male facere.

V. Et intendebam ut cernerem quod audiebam, liberum voluntatis arbitrium causam esse ut male faceremus, et rectum judicium tuum ut pateremur; et eam liquidam cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterum; et sæpe conatus, mergebar iterum atque iterum. Sublevabat enim me in lucem tuam, quod tam me sciebam habere voluntatem, quam me vivere. Itaque cum aliquid vellem aut nollem, non alium quam me velle ac nolle certissimus eram, et ibi esse causam peccati mei jam jamque animadvertebam. Quod autem invitus facerem, pati me potius quam facere videbam; et id non culpam, sed pœnam esse judicabam, qua me non injuste plecti, te justum cogitans, cito fatebar. Sed rursus dicebam : Quis fecit me? Nonne Deus meus, non tantum bonus, sed ipsum bonum? Unde igitur mihi male velle et bene nolle, ut esset cur juste pœnas luerem? Quis in me hoc posuit, et insevit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem a dulcissimo Deo meo? Si diabolus auctor, unde ipse diabolus? Quod si et ipse perversa voluntate ex bono Angelo diabolus factus est; unde et in ipso voluntas mala qua diabolus fieret, quando totus Angelus a conditore optimo factus esset bonus? His cogitationibus deprimebar iterum et suffocabar : sed non usque ad illum infernum subducebar erroris, ubi nemo confitetur tibi, dum tu potius mala pati, quam homo facere putatur.

CAPUT IV.

Deum incorruptibilem esse oportet.

VI. Sic enim nitebar cætera invenire, ut jam inveneram melius esse incorruptibile, quam corruptibile; et ideo te, quidquid esses, esse incorruptibilem confitebar. Neque enim ulla anima unquam potuit, poteritve cogitare aliquid quod sit te melius, qui summum et optimum bonum es. Cum autem verissime atque certissime incorruptibile corruptibili præponatur, sicut jam ego præponebam; poteram jam cogitatione aliquid attingere quod esset melius Deo meo, nisi tu esses incorruptibilis. Ubi igitur videbam incorruptibile corruptibili esse præferendum, ibi te quærere debebam, atque inde advertere unde sit malum, id est, unde sit ipsa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo potest. Nullo enim prorsus modo violat corruptio Deum nostrum; nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improviso casu; quoniam ipse est Deus, et quod sibi vult bonum est, et ipse est idem bonum. Corrumpi autem non est bonum. Nec cogeris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quam potentia tua. Esset autem major, si te ipso tu ipse major esses : voluntas enim et potentia Dei, Deus ipse est. Et quid improvisum tibi qui nosti omnia, et nulla natura est, nisi quia nosti eam? Et ut quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia quæ Deus est, quando si hoc esset, non esset Deus?

CAPUT V.

Quærit iterum unde malum, et quæ radix ejus.

VII. Et quærebam unde malum, et male quærebam; et in ipsa inquisitione mea non videbam malum. Et constituebam in conspectu spiritus mei universam creaturam, quidquid in ea cernere possumus; sicuti est terra, et mare, et aër, et sidera, et arbores, et animalia mortalia; et quidquid in ea non videmus, sicut firmamentum cœli, insuper et omnes Angelos et cuncta spiritalia ejus; sed etiam ipsa, quasi corpora essent, locis et locis ordinavit imaginatio mea : et feci unam massam grandem distinctam generibus corporum creaturam tuam; sive quæ vera corpora erant, sive quæ ipse pro spiritibus finxeram : et eam feci grandem, non quantum erat quod scire non poteram; sed quantum libuit undiqueversum sane finitam. Te autem, Domine, ex omni parte ambientem eam et penetrantem, sed usquequaque infinitum : tanquam si mare esset ubique et undique per immensa spatia infinitum solum mare, et haberet intra se spongiam quamlibet magnam, sed finitam tamen : plena esset utique spongia illa ex omni sua parte ex immenso mari : sic creaturam tuam finitam, et infinito plenam putabam, et dicebam : Ecce Deus, et ecce quæ creavit Deus, et bonus est Deus, atque his validissime longissimeque præstantior; sed tamen bonus bona creavit, et ecce quomodo ambit atque implet ea. Ubi ergo malum, et unde, et qua huc irrepsit? Quæ radix ejus, et quod semen ejus? An omnino non est? Cur

ergo timemus et cavemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incassum stimulatur, et excruciatur cor. Et tanto gravius malum, quanto non est quod timeamus, et timemus. Idcirco aut est malum quod timemus, aut hoc malum est quia timemus. Unde est igitur, quoniam Deus fecit hæc omnia, bonus bona? Majus quidem et summum bonum, minora fecit bona : sed tamen et creans et creata, bona sunt omnia. Unde est malum? An unde fecit ea, materies ali qua mala erat, et formavit atque ordinavit eam; sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non converteret? Cur et hoc? An impotens erat totam vertere et commutare, ut nihil mali remaneret, cum sit omnia potens? Postremo cur inde aliquid facere voluit, ac non potius eadem omnipotentia fecit, ut nulla esset omnino? Aut vero existere poterat contra ejus voluntatem? Aut si æterna erat, cur tam diu per infinita retro spatia temporum sic eam sivit esse, ac tanto post placuit aliquid ex ea facere? Aut jam si aliquid subito voluit agere; hoc potius ageret omnipotens ut illa non esset, atque ipse solus esset totum, verum et summum et infinitum bonum. Aut si non erat bene ut non aliquid boni etiam fabricaretur, et conderet qui bonus erat, illa sublata et ad nihilum redacta materia quæ mala erat, bonam ipse institueret unde omnia crearet. Non enim esset omnipotens, si condere non posset aliquid boni, nisi ea, quam ipse non condiderat, adjuvaretur materia. Talia volvebam pectore misero, ingravidato curis mordacissimis de timore mortis, et non inventa veritate : stabiliter tamen hærebat in corde meo, in catholica Ecclesia fides Christi tui Domini et Salvatoris nostri, in multis quidem adhuc informis, et præter doctrinæ normam fluitans, sed tamen eam non relinquebat animus, imo in dies magis magisque imbibebat.

CAPUT VI.

Mathematicorum divinationes rejicit.

VIII. Jam etiam Mathematicorum fallaces divinationes, et impia deliramenta rejeceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis visceribus animæ meæ miserationes tuæ, Deus meus. Tu enim, tu omnino; nam quis alius a morte omnis erroris revocat nos, nisi vita quæ mori nescit, et sapientia mentes indigentes illuminans, nullo indigens lumine, qua mundus administratur usque ad arborum volatica folia? Tu procurasti pervicaciæ meæ qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni, et Nebridio adolescenti mirabilis animæ : illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti, non esse ullam artem futura prævidendi; conjecturas autem hominum habere sæpe vim sortis, et multa dicendo dici pleraque ventura, nescientibus eis qui dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus. Procurasti ergo tu hominem amicum, non quidem segnem consultorem Mathematicorum, nec eas litteras bene callentem, sed (ut dixi) consultorem curiosum, et tamen scientem aliquid quod a patre suo se audisse dicebat, quod quantum valeret ad illius artis opinionem evertendam ignorabat. Is ergo vir nomine Firminus, liberaliter institutus et excultus eloquio, cum me tanquam charissimum de quibusdam suis rebus in quas sæcularis spes ejus intumuerat, consuleret quid mihi secundum suas quas constellationes appellant, videretur : ego autem qui jam de hac re in

Nebridii sententiam flecti cœperam, non quidem abnuerem conjicere ac dicere quod nutanti occurrebat : sed tamen subjicerem, prope jam esse mihi persuasum ridicula esse illa et inania. Tum ille mihi narravit patrem suum fuisse librorum talium curiosissimum, et habuisse amicum æque illa simulque sectantem, qui pari studio et collatione flatabant in eas nugas ignem cordis sui, ita ut mutorum quoque animalium, si quæ domi parerent, observarent momenta nascentium, atque ad ea positionem cœli notarent, unde illius quasi artis experimenta colligerent. Itaque dicebat audisse se a patre suo, quod cum eumdem Firminum prægnans mater esset, etiam illius paterni amici famula quædam pariter utero grandescebat; quod latere non potuit dominum, qui etiam canum suarum partus examinatissima diligentia nôsse curabat. Atque ita factum esse, ut cum iste conjugis, ille autem ancillæ dies et horas, minutioresque horarum articulos cautissima observatione numerarent, enixæ essent ambæ simul, ita ut easdem constellationes usque ad easdem minutias utrique nascenti facere cogerentur, iste filio, ille servulo. Nam cum mulieres parturire cœpissent, indicaverunt sibi ambo quid in sua cujusque domo ageretur, et paraverunt quos ad se invicem mitterent, simul ut natum quod parturiebatur esset cuique nuntiatum; quod tamen ut continuo nuntiaretur, tanquam in regno suo facile effecerant. Atque ita qui ab alterutro missi sunt, tam ex paribus domorum intervallis sibi obviam factos esse dicebat, ut aliam positionem siderum, aliasque particulas momentorum, neuter eorum notare sineretur : et tamen Firminus amplo apud suos loco natus, dealbatiores vias sæculi cursitabat, augebatur divitiis, sublimabatur honoribus : servus autem ille conditionis jugo nullatenus relaxato dominis serviebat, ipso indicante qui noverat eum.

IX. His itaque auditis et creditis, talis quippe narraverat, omnis illa reluctatio mea resoluta concidit : et primo Firminum ipsum conatus sum ab illa curiositate revocare, cum dicerem constellationibus ejus inspectis ut vera pronuntiarem, debuisse me utique videre ibi, parentes inter suos esse primarios, nobilem familiam propriæ civitatis, natales ingenuos, honestam educationem, liberalesque doctrinas. At si me ille servus ex eisdem constellationibus, quia et illius ipsæ essent consuluisset, ut eidem quoque vera proferrem, debuisse me rursum ibi videre abjectissimam familiam, conditionem servilem, et cætera longe a prioribus aliena, longeque distantia. Unde autem fieret ut eadem inspiciens diversa dicerem, si vera dicerem ; si autem eadem dicerem, falsa dicerem : inde certissime colligi ea quæ vera consideratis constellationibus dicerentur, non arte dici, sed sorte, quæ autem falsa, non artis imperitia, sed sortis mendacio.

X. Hinc autem accepto aditu, ipse mecum talia ruminando, ne quis eorumdem delirorum qui talem quæstum sequerentur, quos jam jamque invadere atque irrisos refellere cupiebam, mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi aut illi pater falsa narraverit, intendi considerationem in eos qui gemini nascuntur : quorum plerique ita post invicem funduntur ex utero, ut parvum ipsum temporis intervallum quantamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humana observatione non possit, litterisque signari omnino non valeat, quas mathematicus inspecturus est ut vera pronuntiet. Et non erunt vera, quia easdem litteras inspiciens, eadem debuit dicere de Esaü et Jacob ; sed non eadem utrique acciderunt. Falsa ergo diceret : aut si vera diceret, non eadem diceret, etiamsi eadem inspiceret. Non ergo arte, sed sorte vera diceret. Tu enim, Domine justissime modera-

tor universitatis, consulentibus consultisque nescientibus occulto instinctu agis, ut dum quisque consulit, hoc audiat quod eum oportet audire occultis meritis animarum ex abysso justi judicii tui, cui non dicat homo : Quid est hoc? Ut quid hoc? Non dicat, non dicat : homo est enim.

CAPUT VII.

Misere torquetur inquirens unde sit malum.

XI. Jam itaque me, adjutor meus, illis vinculis solveras, et quærebam unde malum, et non erat exitus. Sed me non sinebas ullis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide qua credebam et esse te, et esse incommutabilem substantiam tuam, et esse de hominibus curam et judicium tuum, et in Christo filio tuo Domino nostro, atque in Scripturis sanctis quas Ecclesiæ tuæ catholicæ commendaret auctoritas, viam te posuisse salutis humanæ, ad eam vitam quæ post hanc mortem futura est. His itaque salvis, atque inconcusse roboratis in animo meo, quærebam æstuans unde sit malum. Quæ illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus, Deus meus! Et ibi erant aures tuæ nesciente me. Et cum in silentio fortiter quærerem, magnæ voces erant ad misericordiam tuam tacitæ contritiones animi mei. Tu sciebas quid patiebar, et nullus hominum. Quantum enim erat quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiarissimorum meorum? Numquid totus tumultus animæ meæ, cui nec tempora, nec os meum sufficiebat, sonabat eis? Totum tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebam a gemitu cordis mei, et

ante te erat desiderium meum, et lumen oculorum meorum non erat mecum[1]. Intus enim erat, ego autem foris. Nec in loco illud : at ego intendebam in ea quæ locis continentur, et non ibi inveniebam locum ad requiescendum : nec recipiebant me ista ut dicerem : Sat est, et bene est : nec dimittebant redire, ubi mihi satis esset bene. Superior enim eram istis, te vero inferior, et tu gaudium verum mihi subdito tibi, et tu mihi subjeceras quæ infra me creasti. Et hoc erat rectum temperamentum, et media regio salutis meæ, ut manerem ad imaginem tuam, et tibi serviens dominarer corpori. Sed cum superbe contra te surgerem, et currerem adversus Dominum in cervice crassa scuti mei[2], etiam ista infima supra me facta sunt, et premebant, et nusquam erat laxamentum et respiramentum. Ipsa occurrebant undique acervatim et conglobatim cernenti, cogitanti autem imagines corporum, ipsæ opponebantur redeunti, quasi diceretur : Quo is, indigne et sordide? Et hæc de vulnere meo creverant, quia humiliasti tanquam vulneratum superbum[3] : et tumore meo separabar abs te, et nimis inflata facies claudebat oculos meos.

[1] Psal. XXXVIII, 9-11. — [2] Job. XV, 26. — [3] Psal. LXXXVIII, 11.

CAPUT VIII.

Quomodo divina misericordia subvenerit Augustino.

XII. Tu vero, Domine, in æternum manes, et non in æternum irasceris nobis, quoniam miseratus es terram et cinerem, et placuit in conspectu tuo reformare deformia mea; et stimulis internis agitabas me, ut impatiens essem, donec mihi per interiorem aspectum certus esses. Et residebat tumor meus ex occulta manu medicinæ tuæ, aciesque conturbata et contenebrata mentis meæ acri collyrio salubrium dolorum de die in diem sanabatur.

CAPUT IX.

In Platonicorum libris Verbi æterni Divinitatem, non incarnati humilitatem invenit.

XIII. Et primo volens ostendere mihi, quam resistas superbis, humilibus autem des gratiam [1], et quanta misericordia tua demonstrata sit hominibus via humilitatis, quod Verbum tuum caro factum est, et habitavit inter homines; procurasti mihi per quemdam hominem imma-

[1] I Petr. v, 5.

nissimo typho turgidum, quosdam Platonicorum libros ex græca lingua in latinam versos : et ibi legi, non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis et multiplicibus suaderi rationibus ; quod « In principio erat Ver-» bum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Ver-» bum : hoc erat in principio apud Deum ; omnia per » ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil : quod » factum est in eo, vita est ; et vita erat lux hominum, » et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non compre-» henderunt. » Et quia hominis anima quamvis testimonium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lumen ; sed Verbum Dei, « Deus est lumen verum, quod illumi-» nat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et » quia in hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus » est, et mundus eum non cognovit. Quia vero in sua » propria venit, et sui eum non receperunt : quotquot » autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei » fieri, credentibus in nomine ejus : » non ibi legi.

XIV. Item ibi legi, quia Deus Verbum, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. « Sed quia Verbum caro » factum est, et habitavit in nobis[1] ; » non ibi legi. Indagavi quippe in illis litteris varie dictum et multis modis, quod sit Filius in forma Patris, non rapinam arbitratus esse æqualis Deo, quia naturaliter idipsum est. « Sed » quia semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in » similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut » homo, humiliavit se factus obediens usque ad mortem, » mortem autem crucis : propter quod Deus eum exalta-» vit a mortuis, et donavit ei nomen quod est super omne » nomen ; ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœ-» lestium, et terrestrium, et infernorum ; et omnis lingua

[1] Joan. I, 1–14.

» confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est » Dei Patris[1] : » non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora, et supra omnia tempora incommutabiliter manet unigenitus Filius tuus coæternus tibi, et quia de plenitudine ejus accipiunt animæ ut beatæ sint[2], et quia participatione manentis in se sapientiæ renovantur ut sapientes sint : est ibi. Quod autem secundum tempus pro impiis mortuus est[3]; et Filio unico tuo non pepercisti, sed pro nobis omnibus tradidisti eum[4]; non est ibi. Abscondisti enim hæc a sapientibus, et revelasti ea parvulis : ut venirent ad eum laborantes et onerati, et reficeret eos : quoniam mitis est et humilis corde, et dirigit mites in judicio, et docet mansuetos vias suas; videns humilitatem nostram, et laborem nostrum, et dimittens omnia peccata nostra[5]. Qui autem cothurno tanquam doctrinæ sublimioris elati non audiunt dicentem : « Discite a me quia mitis sum et » humilis corde, et invenietis requiem animabus ves- » tris[6]; » etsi cognoscunt Deum, non sicut Deum glorificant aut gratias agunt; sed evanescunt in cogitationibus suis, et obscuratur insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes, stulti fiunt.

XV. Et ideo legebam ibi etiam immutatam gloriam incorruptionis tuæ in idola et varia simulacra, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis et volucrum et quadrupedum et serpentum[7], videlicet Ægyptium cibum quo Esaü perdidit (5) primogenita sua[8]; quoniam caput quadrupedis pro te honoravit populus primogenitus, conversus corde in Ægyptum, et curvans imaginem tuam, animam suam ante imaginem vituli manducantis fœnum[9]. Inveni hæc ibi, et non manducavi. Placuit enim

[1] Philip. II, 6-11. — [2] Joan. I, 16. — [3] Rom. V, 6. — [4] Id. VIII, 32. — [5] Psal. XXIV, 9 et 18. — [6] Matth. XI, 25, 28 et 29. — [7] Rom. I, 21-23. — [8] Gen. XXV, 33, 34. — [9] Exod. XXXII, 1-6, et Psal. CV, 19, 20.

tibi, Domine, auferre opprobrium diminutionis ab Jacob, ut major serviret minori[1], et vocasti gentes in hæreditatem tuam. Et ego ad te veneram ex gentibus, et intendi in aurum quod ab Ægypto voluisti ut auferret populus tuus[2], quoniam tuum erat ubicumque erat. Et dixisti Atheniensibus per Apostolum tuum : « Quod in te » vivimus et movemur et sumus : sicut et quidam secun» dum eos dixerunt[3] : » et utique inde erant illi libri. Et non attendi in idola Ægyptiorum, quibus de auro tuo ministrabant, qui transmutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori[4].

CAPUT X.

Clarius innotescunt jam Augustino divina.

XVI. Et inde admonitus redire ad memetipsum, intravi in intima mea duce te : et potui, quoniam factus es adjutor meus. Intravi et vidi qualicumque oculo animæ meæ, supra eumdem oculum animæ meæ, supra mentem meam lucem incommutabilem, non hanc vulgarem et conspicuam omni carni, nec quasi ex eodem genere grandior erat, tanquam si ista multo multoque clarius clresceret, totumque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis omnibus. Nec ita erat supra mentem meam sicut oleum super aquam, nec sicut cœlum super terram; sed superior, quia ipsa fecit

[1] Rom. IX, 13. — [2] Exod. III, 22, et XI, 2. — [3] Act. XVII, 28. — [4] Rom. V, 25.

me; et ego inferior, quia factus sum ab ea. Qui novit veritatem, novit eam : et qui novit eam, novit æternitatem. Charitas novit eam. O æterna veritas, et vera charitas, et chara æternitas. Tu es Deus meus. Tibi suspiro die ac nocte. Et cum te primum cognovi, tu assumpsisti me ut viderem esse quod viderem, et nondum me esse qui viderem. Et reverberasti infirmitatem aspectus mei, radians in me vehementer, et contremui amore et horrore, et inveni longe me esse a te in regione dissimilitudinis, tanquam audirem vocem tuam de excelso : Cibus sum grandium; cresce et manducabis me. Nec tu me in te mutabis sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Et cognovi quoniam pro iniquitate erudisti hominem, et tabescere fecisti sicut araneam animam meam[1]; et dixi : Numquid nihil est veritas, quoniam neque per finita, neque per infinita locorum spatia diffusa est? Et clamasti de longinquo : Imovero; « Ego » sum qui sum[2]. » Et audivi sicut auditur in corde; et non erat prorsus unde dubitarem; faciliusque dubitarem vivere me, quam non esse veritatem quæ per ea quæ facta sunt intellecta conspicitur[3].

[1] Psal. xxxviii, 12. — [2] Exod. iii, 14. — [3] Rom. i, 20.

CAPUT XI.

Quomodo creaturæ sunt et non sunt.

XVII. Et inspexi cætera infra te, et vidi nec omnino esse, nec omnino non esse. Esse quidem, quoniam abs te sunt: non esse autem, quoniam id quod es non sunt. Id enim vere est, quod incommutabiliter manet. « Mihi au» tem inhærere Deo bonum est[1]; » quia si non manebo in illo, nec in me potero. Ille autem in se manens innovat omnia[2]. « Et Dominus Deus meus es, quoniam bonorum » meorum non eges[3]. »

CAPUT XII.

Omnia bona quæcumque sunt.

XVIII. Et manifestatum est mihi, quoniam bona sunt quæ corrumpuntur, quæ neque si summa bona essent, neque nisi bona essent, corrumpi possent: quia si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quod in eis corrumperetur non esset. Nocet enim corruptio, et nisi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest: aut,

[1] Psal. LXXII, 20. — [2] Sap. VII, 27. — [3] Psal. XV, 2.

quod certissimum est, omnia quæ corrumpuntur, privantur bono. Si autem omni bono privabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, et corrumpi jam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstruosius quam ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt : ergo quandiu sunt, bona sunt : ergo quæcumque sunt, bona sunt. Malumque illud quod quærebam unde esset, non est substantia : quia si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum : aut substantia corruptibilis esset, quæ nisi bona esset, corrumpi non posset. Itaque vidi et manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti, et prorsus nullæ substantiæ sunt quas tu non fecisti. Et quoniam non æqualia omnia fecisti, ideo sunt omnia; quia singula bona sunt; et simul omnia valde bona, quoniam fecit Deus noster omnia bona valde[1].

CAPUT XIII.

Omnia condita laudant Deum.

XIX. Et tibi omnino non est malum, non solum tibi, sed nec universæ creaturæ tuæ, quia extra non est aliquid quod irrumpat et corrumpat ordinem quem posuisti ei. In partibus autem ejus quædam, quibusdam quia non conveniunt, mala putantur : et eadem ipsa conveniunt aliis et bona sunt, et in semetipsis bona sunt. Et omnia hæc quæ sibimet invicem non conveniunt, conveniunt

[1] Gen. I, et Eccli. XXXIX, 21.

inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem cœlum suum nubilosum atque ventosum congruum sibi. Et absit jam ut dicerem : Non essent ista : quia et si sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed jam etiam de solis istis laudare te deberem : quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones et omnes abyssi : ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum tuum : montes et omnes colles, ligna fructifera et omnes cedri : bestiæ et omnia pecora, reptilia et volatilia pennata : reges terræ et omnes populi, principes et omnes judices terræ : juvenes et virgines, seniores cum junioribus laudant nomen tuum. Cum vero etiam de cœlis te laudent, laudent te, Deus noster, in excelsis omnes Angeli tui, omnes Virtutes tuæ, sol et luna : omnes stellæ et lumen, cœli cœlorum et aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen tuum[1] : non jam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam ; et meliora quidem superiora quam inferiora ; sed meliora omnia quam sola superiora judicio saniore pendebam.

CAPUT XIV.

Sanæ mentis homini nihil displicet inter creaturas Dei.

XX. Non est sanitas eis quibus displicet aliquid creaturæ tuæ, sicut mihi non erat cum displicerent multa quæ fecisti. Et quia non audebat anima mea ut ei displiceret, Deus meus, nolebat esse tuum, quidquid ei dis-

[1] Psal. CXLVIII, 1-12.

plicebat. Et inde ierat in opinionem duarum substantiarum, et non requiescebat, et aliena loquebatur. Et inde rediens fecerat sibi Deum per infinita spatia locorum omnium, et eum putaverat esse te, et eum collocaverat in corde suo, et facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. Sed posteaquam fovisti caput nescientis, et clausisti oculos meos ne viderent vanitatem, cessavi de me paululum, et consopita est insania mea : et evigilavi in te, et vidi te infinitum aliter ; et visus iste non a carne trahebatur.

CAPUT XV.

Quomodo veritas et falsitas in creaturis.

XXI. Et respexi alia, et vidi tibi debere quia sunt, et in te cuncta finita: sed aliter, non quasi in loco, sed quia tu es omnitenens manu veritate ; et omnia vera sunt in quantum sunt : nec quidquam est falsitas nisi cum putatur esse quod non est. Et vidi quia non solum locis sua quæque suis conveniunt, sed etiam temporibus : et quia tu, qui solus æternus es, non post innumerabilia spatia temporum cœpisti operari ; quia omnia spatia temporum, et quæ præterierunt, et quæ præteribunt, nec abirent nec venirent, nisi te operante et manente.

CAPUT XVI.

Omnia bona, licet quibusdam non apta.

XXII. Et sensi et expertus sum non esse mirum, quod palato non sano pœna est panis, qui sano suavis est; et oculis ægris odiosa lux, quæ puris amabilis. Et justitia tua displicet iniquis : nedum vipera et vermiculus quæ bona creasti, apta inferioribus creaturæ tuæ partibus, quibus et ipsi iniqui apti sunt, quanto dissimiliores sunt tibi; apti autem superioribus, quanto similiores fiunt tibi. Et quæsivi quid esset iniquitas, et non inveni substantiam : sed a summa substantia te Deo detortæ in infima voluntatis perversitatem, projicientis intima sua[1], et tumescentis foras.

CAPUT XVII.

Quæ retardent a cognitione divinorum.

XXIII. Et mirabar, quod jam te amabam, non pro te phantasma. Et non stabam frui Deo meo, sed rapiebar ad te decore tuo; moxque deripiebar abs te pondere meo, et ruebam in ista cum gemitu : et pondus hoc, consuetudo carnalis. Sed mecum erat memoria tui, neque ullo modo

[1] Eccli. x, 10.

dubitabam esse cui cohærerem, sed nondum esse me qui cohærerem : «Quoniam corpus quod corrumpitur, aggravat » animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa » cogitantem[1]. » Eramque certissimus, quod invisibilia tua a constitutione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus et divinitas tua[2]. Quærens enim unde approbarem pulchritudinem corporum sive cœlestium sive terrestrium; et quid mihi præsto esset integre de mutabilibus judicanti et dicenti : Hoc ita esse debet, illud non ita; hoc ergo quærens unde judicarem cùm ita judicarem, inveneram incommutabilem et veram veritatis æternitatem supra mentem meam commutabilem. Atque ita gradatim a corporibus ad sentientem per corpus animam; atque inde ad ejus interiorem vim cui sensus corporis exteriora annuntiaret, et quousque possunt bestiæ; atque inde rursus ad ratiocinantem potentiam ad quam refertur judicandum, quod sumitur a sensibus corporis. Quæ se quoque in me comperiens mutabilem, erexit se ad intelligentiam suam; et abduxit cogitationem a consuetudine, subtrahens se contradicentibus turbis phantasmatum, ut inveniret quo lumine aspergeretur cum sine ulla dubitatione clamaret incommutabile præferendum esse mutabili; unde nosset ipsum incommutabile, quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certo præponeret. Et pervenit ad id quod est in ictu trepidantis aspectus. Tunc vero invisibilia tua per ea quæ facta sunt, intellecta conspexi, sed aciem figere non evalui; et repercussa infirmitate redditus solitis, non mecum ferebam nisi amantem memoriam, et quasi olfacta desiderantem quæ comedere nondum possem.

[1] Sap. IX, 15. — [2] Rom. I, 20.

CAPUT XVIII.

Solus Christus via ad salutem.

XXIV. Et quærebam viam comparandi roboris quod esset idoneum ad fruendum te : nec inveniebam donec amplecterer mediatorem Dei et hominum hominem Christum Jesum[1], qui est super omnia Deus benedictus in sæcula[2], vocantem et dicentem : « Ego sum via, veritas et » vita[3]. » Et cibum, cui capiendo invalidus eram, miscentem carni; quoniam Verbum caro factum est, ut infantiæ nostræ latesceret sapientia tua per quam creasti omnia. Non enim tenebam Dominum meum Jesum, humilis humilem : nec cujus rei magistra esset ejus infirmitas noveram. Verbum enim tuum æterna veritas, superioribus creaturæ tuæ partibus supereminens, subditos erigit ad se ipsam : in inferioribus autem ædificavit sibi humilem domum de limo nostro, per quam subdendos deprimeret a se ipsis, et ad se trajiceret, sanans tumorem, et nutriens amorem, ne fiducia sui progrederentur longius, sed potius infirmarentur videntes ante pedes suos infirmam Divinitatem ex participatione tunicæ pelliceæ nostræ, et lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos.

[1] 1 Tim. II, 5. — [2] Rom. IX, 5. — [3] Joan. XIV, 6.

CAPUT XIX.

Quid senserit de Christi incarnatione.

XXV. Ego vero aliud putabam, tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiæ viro, cui nullus posset æquari; præsertim quia mirabiliter natus ex Virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiscenda immortalitate, divina pro nobis cura tantam auctoritatem magisterii meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet: « Verbum caro » factum est[1], » ne suspicari quidem poteram. Tantum cognoveram ex iis quæ de illo scripta traderentur, quia manducavit et bibit, dormivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est; non hæsisse carnem illam Verbo tuo, nisi cum anima et mente humana. Novit hoc omnis qui novit incommutabilitatem Verbi tui, quam ego jam noveram quantum poteram, nec omnino quidquam inde dubitabam. Etenim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere: nunc aliquo affectu affici, nunc non affici: nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio: propria sunt mutabilitatis animæ et mentis. Quæ si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio, neque in illis litteris ulla fidei salus generi humano remaneret. Quia itaque vera scripta sunt, totum hominem in Christo agnoscebam; non corpus tantum hominis, aut cum corpore sine mente

[1] Joan. I, 14.

animum, sed ipsum hominem : non persona veritatis, sed magna quadam naturæ humanæ excellentia, et perfectiore participatione sapientiæ præferri cæteris arbitrabar. Alypius autem Deum carne indutum ita putabat credi a Catholicis, ut præter Deum et carnem non esset in Christo anima, mentemque hominis non existimabat in eo prædicari. Et quoniam bene persuasum tenebat ea quæ de illo memoriæ mandata sunt, sine vitali et rationali creatura non fieri, ad ipsam christianam fidem pigrius movebatur. Sed postea hæreticorum Apollinaristarum hunc errorem esse cognoscens, catholicæ fidei collætatus et contemperatus est. Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo quod Verbum caro factum est, quomodo catholica veritas a Photini falsitate dirimatur. Improbatio quippe hæreticorum facit eminere quid Ecclesia tua sentiat, et quid habeat sana doctrina. Oportuit enim et hæreses esse, ut probati manifesti fierent inter infirmos[1].

CAPUT XX.

Ex Platonicis libris peritior, sed inflatior evaserat.

XXVI. Sed tunc lectis Platonicorum illis libris, posteaquam inde admonitus quærere incorpoream veritatem, invisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta conspexi; et repulsus sensi quid per tenebras animæ meæ contemplari non sineret, certus esse te et infinitum esse, nec tamen per locos finitos infinitosve diffundi; et vere te esse qui semper idem ipse esses, ex nulla parte nulloque motu ali-

[1] I Cor. XI, 19.

ter aut aliter; cætera vero ex te esse omnia, hoc solo firmissimo documento, quia sunt : certus quidem in istis eram, nimis tamen infirmus ad fruendum te. Garriebam plane quasi peritus; et nisi in Christo Salvatore nostro viam tuam quærerem, non peritus, sed periturus essem. Jam enim cœperam velle videri sapiens, plenus pœna mea; et non flebam ; insuper et inflabar scientia. Ubi enim erat illa ædificans charitas a fundamento humilitatis, quod est Christus Jesus? Aut quando illi libri docerent me eam? In quos me propterea, priusquam Scripturas tuas considerarem, credo voluisti incurrere; ut imprimeretur memoriæ meæ quomodo ex eis affectus essem : et cum postea in libris tuis mansuefactus essem, et curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, discernerem atque distinguerem quid interesset inter præsumptionem et confessionem; inter videntes quo eundum sit nec videntes qua, et viam ducentem ad beatificam patriam, non tantum cernendam, sed et habitandam. Nam si primo sanctis tuis Litteris informatus essem, et in earum familiaritate obdulcuisses mihi, et postea in illa volumina incidissem, fortasse aut abripuissent me a solidamento pietatis; aut si in affectu quem salubrem imbiberam perstitissem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi, si eos solos quisquam didicisset.

CAPUT XXI.

Quid in sacris Libris invenerit, non inventum in Platonicis.

XXVII. Itaque avidissime arripui venerabilem stylum spiritus tui, et præ cæteris apostolum Paulum : et perierunt illæ quæstiones in quibus mihi aliquando visus est adversari sibi, et non congruere testimoniis Legis et Prophetarum textus sermonis ejus. Et apparuit mihi una facies eloquiorum castorum, et exultare cum tremore didici. Et cœpi, et inveni quidquid illac verum legeram, hac cum commendatione gratiæ tuæ dici, ut qui videt non sic glorietur quasi non acceperit, non solum id quod videt, sed etiam ut videat. (Quid enim habet quod non accepit[1]?) Et ut te qui es semper idem, non solum admoneatur ut videat, sed etiam sanetur ut teneat. Et qui de longinquo videre non potest, viam tamen ambulet qua veniat, et videat, et teneat; quia et si condelectetur homo legi Dei, secundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris suis, repugnante legi mentis suæ, et se captivum ducente in lege peccati, quæ est in membris ejus? Quoniam justus es, Domine, nos autem peccavimus, inique fecimus, impie gessimus, et gravata est super nos manus tua, et juste traditi sumus[2] antiquo peccatori præposito mortis; quia persuasit voluntati nostræ similitudinem voluntatis suæ, qua in veritate tua non stetit[3]. Quid faciet miser homo? Quis eum liberabit de corpore mortis hujus, nisi gratia

[1] I Cor. IV, 7. — [2] Dan. III, 27-32. — [3] Joan. VIII, 44.

tua per Jesum Christum Dominum nostrum[1], quem genuisti coæternum, et creasti in principio viarum tuarum[2], in quo princeps hujus mundi non invenit quidquam morte dignum[3], et occidit eum; et evacuatum est chirographum quod erat contrarium nobis[4]? Hoc illæ litteræ non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis hujus: Lacrymas confessionis, Sacrificium tuum, Spiritum contribulatum, Cor contritum et humiliatum[5], Populi salutem, Sponsam, Civitatem[6], Arrham Spiritus sancti[7], Poculum pretii nostri. Nemo ibi cantat: « Nonne Deo subdita erit anima » mea? ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse Deus » meus, et salutaris meus, susceptor meus, non movebor » amplius[8]. » Nemo ibi audit vocantem: « Venite ad me, qui » laboratis. » Dedignantur ab eo discere, quoniam mitis est et humilis corde. Abscondisti enim hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis[9]. Et aliud est de sylvestri cacumine videre patriam pacis, et iter ad eam non invenire, et frustra conari per invia, circum obsidentibus et insidiantibus fugitivis desertoribus cum principe suo leone et dracone: et aliud tenere viam illuc ducentem curia cœlestis Imperatoris munitam, ubi non latrocinantur qui cœlestem militiam deseruerunt: vitant enim eam sicut supplicium. Hæc mihi inviscerabantur miris modis, cum minimum Apostolorum tuorum legerem, et consideraveram opera tua et expaveram.

[1] Rom. VII, 23-25. — [2] Prov. VIII, 22. — [3] Joan. XIV, 30. — [4] Coloss. II, 14. — [5] Psal. L, 19. — [6] Apoc. XXI, 2. — [7] 2 Cor. V, 5. — [8] Psal. LXI, 2, 3. — [9] Matth. XI, 25, 28, 29.

LIBER VIII.

Vitæ ipsius partem attingit celeberrimam, annum ætatis trigesimum-secundum, quo nempe cum Simplicianum consuluisset, ab eoque didicisset Victorini conversionem, cum Antonii Ægyptii monachi vitam ex Pontitiani relatione cognovisset, post vehementem luctam carnem inter et animum, codicem Apostoli cœlesti admonitus oraculo inspexit; moxque ex illius lectione ad meliorem frugem toto animo immutatus fuit, pleneque ad Deum conversus.

CAPUT I.

Studio vitæ melius instituendæ ad Simplicianum ire statuit.

I. Deus meus, recorder in gratiarum actione tibi, et confitear misericordias tuas super me. Perfundantur ossa mea dilectione tua, et dicant: « Domine, quis similis tibi[1]? » Dirupisti vincula mea, sacrificem tibi sacrificium laudis[2]. » Quomodo dirupisti ea, narrabo; et dicent omnes qui adorant te, cum audient hæc: Benedictus Dominus in cœlo et in terra: magnum et mirabile nomen ejus. Inhæserant præcordiis meis verba tua, et undique circumvallabar abs te. De vita tua æterna certus eram: quamvis eam in ænigmate et quasi per speculum videram[3]; dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantia, quod ab illa esset omnis substantia, ablata mihi erat: nec certior de te, sed

[1] Psal. xxxiv, 10. — [2] Id. cxv, 17. — [3] I Cor. xiii, 12.

stabilior in te esse cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia, et mundandum erat cor a fermento veteri, et placebat via ipse Salvator; et ire per ejus angustias adhuc pigebat. Et immisisti in mentem meam, visumque est bonum in conspectu meo pergere ad Simplicianum qui mihi bonus apparebat servus tuus, et lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam quod a juventute sua devotissime tibi viveret: jam vero tunc senuerat, et longa ætate in tam bono studio sectandæ viæ tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur, et vere sic erat. Unde mihi ut proferret volebam, conferenti secum æstus meos, quis esset aptus modus sic affecto, ut ego eram, ad ambulandum in via tua.

II. Videbam enim plenam Ecclesiam, et alius sic ibat, alius autem sic. Mihi autem displicebat quod agebam in sæculo, et oneri mihi erat valde, non jam inflammantibus cupiditatibus, ut solebant, spe honoris et pecuniæ, ad tolerandam illam servitutem tam gravem. Jam enim me illa non delectabant præ dulcedine tua et decore domus tuæ quam dilexi[1], sed adhuc tenaciter colligabar ex fœmina: nec me prohibebat Apostolus conjugari, quamvis exhortaretur ad melius, maxime volens omnes homines sic esse ut ipse erat[2]. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum, et propter hoc unum volvebar in cæteris languidus, et tabescens curis marcidis, quod et in aliis rebus quas nolebam pati, congruere cogebar vitæ conjugali, cui deditus obstringebar. Audieram ex ore veritatis, esse spadones qui se ipsos absciderunt propter regnum cœlorum: « Sed, qui » potest, inquit, capere, capiat[3]. » Vani sunt certe omnes homines quibus non inest Dei scientia; nec de iis quæ videntur bona, potuerunt invenire eum qui est[4]. At ego jam non eram in illa vanitate. Transcenderam eam, et contestante universa creatura tua, inveneram te creatorem

[1] Psal. xxv, 8. — [2] I Cor. vii. — [3] Matth. xix, 12. — [4] Sap. xiii, 1.

nostrum, et Verbum tuum apud te Deum, tecumque cum Spiritu sancto unum Deum per quod creasti omnia. Est et aliud genus impiorum, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. In hoc quoque incideram, et dextera tua suscepit me [1], et inde ablatum posuisti ubi convalescerem, quia dixisti homini : « Ecce pietas est sapientia [2] : » et, « Noli velle videri sa- » piens [3], quoniam dicentes se esse sapientes, stulti facti » sunt [4]. » Et inveneram jam bonam margaritam, et venditis omnibus quæ haberem, emenda erat, et dubitabam [5].

CAPUT II.

De Victorino rhetore ad fidem converso.

III. Perrexi ergo ad Simplicianum, patrem in accipienda gratia tua tunc episcopi Ambrosii, et quem vere ut patrem diligebat. Narravi ei circuitus erroris mei. Ubi autem commemoravi legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor urbis Romæ, quem Christianum defunctum esse audieram, in latinam linguam transtulisset, gratulatus est mihi quod non in aliorum philosophorum scripta incidissem, plena fallaciarum et deceptionum secundum elementa hujus mundi [6] : in istis autem omnibus modis insinuari Deum et ejus Verbum. Deinde ut me exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam et revelatam parvulis [1], Victorinum ipsum recordatus est, quem, Romæ cum esset, fami-

[1] Psal. xvii, 36.— [2] Job. xxviii, 28.— [3] Prov. iii, 7.— [4] Rom. i, 21, 22. — [5] Matth. xiii, 46. — [6] Coloss. ii, 8. — [7] Matth. xi, 25.

liarissime noverat : deque illo mihi narravit quod non silebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, et omnium liberalium doctrinarum peritissimus ; quique philosophorum tam multa legerat et dijudicaverat et dilucidaverat, doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob insigne præclari magisterii, quod cives hujus mundi eximium putant, statuam in Romano foro meruerat et acceperat ; usque ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumque sacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata inspirabat populo jam et omnigenum deum monstra, et Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam tela tenuerant[2], et a se victis jam Roma supplicabat, quæ iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitaverat : non erubuerit esse puer Christi tui, et infans fontis tui, subjecto collo ad humilitatis jugum, et edomita fronte ad crucis opprobrium.

IV. O Domine, Domine, qui inclinasti cœlos, et descendisti : tetigisti montes, et fumigaverunt[3] : quibus modis te insinuasti illi pectori? Legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam Scripturam, omnesque christianas Litteras investigabat studiosissime et perscrutabatur ; et dicebat Simpliciano non palam, sed secretius et familiarius : « Noveris » me jam esse Christianum. » Et respondebat ille : « Non » credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in ec» clesia Christi te videro. » Ille autem irridebat dicens : « Ergo parietes faciunt Christianos? » Et hoc sæpe dicebat, jam se esse Christianum ; et Simplicianus illud sæpe respondebat, et sæpe ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos reverebatur offendere superbos dæmonicolas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, quasi

[1] Æneid. Virgil. VIII, 698-700. — [2] Psal. CXLIII, 5.

ex cedris Libani quas nondum contriverat Dominus[1], graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Sed posteaquam legendo et inhiando hausit firmitatem, timuitque negaria Christo coram Angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri[2], reusque sibi magni criminis apparuit erubescendo de sacramentis humilitatis Verbi tui, et non erubescendo de sacris sacrilegis superborum dæmoniorum, quæ imitator superbus acceperat; depuduit vanitati et erubuit veritati, subitoque et inopinatus ait Simpliciano, ut ipse narrabat : « Eamus in ecclesiam, Christianus volo » fieri. » At ille non se capiens lætitia, perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionum sacramentis, non multo post etiam nomen dedit, ut per baptismum regeneraretur, mirante Roma, gaudente Ecclesia. Superbi videbant, et irascebantur; dentibus suis stridebant et tabescebant[3] : servo autem tuo Dominus Deus erat spes ejus, et non respiciebat in vanitates et in insanias mendaces[4].

V. Denique ut ventum est ad horam profitendæ fidei, quæ verbis certis conceptis, retentisque memoriter, de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, ut secretius redderet, sicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat; illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus quam docebat in rhetorica, et tamen eam publice professus erat. Quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum pronuntians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suis turbas insanorum? Itaque ubi ascendit ut redderet, omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instrepuerunt nomen ejus strepitu gratula-

[1] Psal. XXVIII, 5. — [2] Matth. X, 33. — [3] Psal. BXI, 10, — [4] Id. XXXIX, 5.

tionis. Quis autem ibi non eum noverat? Et sonuit presso sonitu per ora cunctorum collætantium : Victorinus, Victorinus. Cito sonuerunt exultatione, quia videbant eum ; et cito siluerunt intentione, ut audirent eum. Pronuntiavit ille fidem veracem præclara fiducia, et volebant eum omnes rapere intro in cor suum ; et rapiebant amando et gaudendo : hæ rapientium manus erant.

CAPUT III.

Quod Deus et Angeli magis gaudent in peccatorum conversione.

VI. Deus bone, quid agitur in homine ut plus gaudeat de salute desperatæ animæ, et de majore periculo liberatæ, quam si spes ei semper affuisset, aut periculum minus fuisset? Etenim tu quoque misericors Pater plus gaudes de uno pœnitente quam de nonaginta-novem justis, quibus non est opus pœnitentia. Et nos cum magna jucunditate audimus, cum audimus quam exultantibus Angelis, pastoris humeris reportetur ovis quæ erraverat ; et drachma referatur in thesauros tuos, collætantibus vicinis mulieri quæ invenit : et lacrymas excutit gaudium solemnitatis domus tuæ, cum legitur in domo tua de minore filio tuo, « Quoniam mortuus erat, et revixit ; perierat, et inventus » est[1]. » Gaudes quippe in nobis, et in Angelis tuis sancta charitate sanctis. Nam tu semper idem, qui ea quæ non semper nec eodem modo sunt, eodem modo semper nosti omnia.

VII. Quid ergo agitur in anima, cum amplius delectatur

[1] Luc. xv, 31.

inventis aut redditis rebus quas diligit, quam si eas semper habuisset? Contestantur enim et cætera, et plena sunt omnia testimoniis clamantibus: Ita est. Triumphat victor imperator, et non vicisset nisi pugnavisset: et quanto majus periculum fuit in prælio, tanto est gaudium majus in triumpho. Jactat tempestas navigantes, minaturque naufragium; omnes futura morte pallescunt: tranquillatur cœlum et mare, et exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Æger est charus, et vena ejus malum renuntiat; omnes qui eum salvum cupiunt, ægrotant simul animo: fit ei recte, et nondum ambulat pristinis viribus, et fit jam tale gaudium, quale non fuit cum antea salvus et fortis ambularet. Easque ipsas voluptates humanæ vitæ etiam non inopinatis et præter voluntatem irruentibus, sed institutis et voluntariis molestiis homines acquirunt. Edendi et bibendi voluptas nulla est, nisi præcedat esuriendi et sitiendi molestia. Et ebriosi quædam salsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et institutum est ut jam pactæ sponsæ non tradantur statim, ne vilem habeat maritus datam, quam non suspicaverit sponsus dilatam.

VIII. Hoc in turpi et execranda lætitia: hoc in ea, quæ concessa et licita est: hoc in ipsa sincerissima honestate amicitiæ: hoc in eo qui mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est. Ubique majus gaudium molestia majori præceditur. Quid est hoc, Domine Deus meus, cum tu æternum tibi tu ipse sis gaudium, et quædam de te circa te semper gaudeant? Quid est quod hæc rerum pars alternat defectu et profectu, offensionibus et conciliationibus? An is est modus earum, et tantum dedisti eis, cum a summis cœlorum usque ad ima terrarum, ab initio usque in finem sæculorum, ab Angelo usque ad vermiculum, a motu primo usque ad extremum, omnia genera bonorum, et omnia

justa opera tua, suis quæque sedibus locares, et suis quæque temporibus ageres? Heu mihi, quam excelsus es in excelsis, et quam profundus in profundis! et nusquam recedis, et vix redimus ad te.

CAPUT IV.

Quare plus lætandum sit in conversione nobilium.

IX. Age, Domine, fac; excita, et revoca nos; accende, et rape; flagra, dulcesce: amemus, curramus. Nonne multi ex profundiore tartaro cæcitatis quam Victorinus, redeunt ad te, et accedunt, et illuminantur recipientes lumen, quod si qui recipiunt, accipiunt a te potestatem ut filii tui fiant [1]? Sed si minus noti sunt populis, minus de illis gaudent etiam qui noverunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, et in singulis uberius est gaudium, quia fervefaciunt se et inflammantur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis sunt auctoritati ad salutem, et multis præeunt secuturis. Ideoque multum de illis, et qui eos præcesserunt lætantur, quia non de solis lætantur. Absit enim ut in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur personæ divitum, aut præ ignobilibus nobiles: quando potius infirma mundi elegisti ut confunderes fortia; et ignobilia hujus mundi elegisti et contemptibilia, et ea quæ non sunt tanquam sint, ut ea quæ sunt evacuares [2]. Et tamen idem ipse minimus Apostolorum tuorum [3], per cujus linguam tua ista verba sonuisti, cum Paulus proconsul per ejus militiam debellata superbia, sub lene

[1] Joan. I, 9 et 12. — [2] I Cor. I, 27, 28. — [3] Id. XV, 9.

jugum Christi tui missus esset, regis magni provincialis effectus[1], ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit, ob tam magnæ insigne victoriæ. Plus enim hostis vincitur in eo quem plus tenet, et de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, et de his plures nomine auctoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat, et Victorini lingua, quo telo grandi et acuto multos peremerat; tanto abundantius exultare oportuit filios tuos, quia Rex noster alligavit fortem, et videbant vasa ejus erepta mundari[2] et aptari in honorem tuum, et fieri utilia Domino ad omne opus bonum[3].

CAPUT V.

Quæ remorabantur eum a conversione.

X. Sed ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit, exarsi ad imitandum. Ad hoc enim et ille narraverat. Posteaquam vero et illud addidit, quod Imperatoris Juliani temporibus lege data prohibiti sunt Christiani docere litteraturam et oratoriam, quam legem ille amplexus, loquacem scholam deserere maluit, quam verbum tuum quo linguas infantium facis disertas[4] : non mihi fortior quam felicior visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi. Cui rei ego suspirabam ligatus, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa, facta est libido. Et

[1] Act. XIII, 7 et 12. — [2] Matth. XII, 29. — [3] 2 Tim. II, 21. — [4] Sap. X, 21.

dum servitur libidini, facta est consuetudo. Et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis sibimet innexis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. Voluntas autem nova quæ mihi esse cœperat ut te gratis colerem, fruique te vellem, Deus sola certa jucunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, una vetus, alia nova; illa carnalis, illa spiritalis, confligebant inter se, atque discordando dissipabant animam meam.

XI. Sic intelligebam, me ipso experimento, id quod legeram, quomodo « Caro concupisceret adversus spiritum, » et spiritus adversus carnem[1]. » Ego quidem in utroque; sed magis ego in eo quod in me approbabam, quam in eo quod in me improbabam. Ibi enim magis jam non ego; quia ex magna parte id patiebar invitus, quam faciebam volens. Sed tamen consuetudo adversus me pugnatior ex me facta erat, quoniam volens quo nollem perveneram. Et quis jure contradiceret, cum peccantem justa pœna sequeretur? Et non erat jam illa excusatio, qua videri mihi solebam propterea nondum me contempto sæculo servire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis: jam enim et ipsa certa erat. Ego autem adhuc terra obligatus militare tibi recusabam, et impedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum est.

XII. Ita sarcina sæculi, velut somno assolet, dulciter premebar; et cogitationes quibus meditabar in te, similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur. Et sicut nemo est qui dormire semper velit, omniumque sano judicio vigilare præstat: differt tamen plerumque homo somnum excu-

[1] Galat. v, 17.

tere, cum gravis torpor in membris est, eumque jam displicentem carpit libentius, quamvis surgendi tempus advenerit. Ita certum habebam esse melius tuæ charitati me dedere, quam meæ cupiditati cedere. Sed illud placebat, et vincebat, hoc libebat et vinciebat. Non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi : « Surge, qui dormis, et » exurge a mortuis, et illuminabit te Christus[1] : » et undique ostendenti vera te dicere, non erat omnino quod responderem veritate convictus, nisi tantum verba lenta et somnolenta : Modo, ecce modo : Sine paululum. Sed, modo, et modo, non habebant modum : et, Sine paululum, in longum ibat. Frustra condelectabar legi tuæ secundum interiorem hominem, cum lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, et captivum me duceret in legem peccati, quæ in membris meis erat. Lex enim peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur et tenetur etiam invitus animus, eo merito, quo in eam volens illabitur. Miserum ergo me quis liberaret de corpore mortis hujus, nisi gratia tua per Jesum Christum Dominum nostrum[2]?

CAPUT VI.

Pontitianus narrat Antonii vitam.

XIII. Et de vinculo quidem desiderii concubitus, quo arctissimo tenebar; et sæcularium negotiorum servitute quemadmodum me exemeris narrabo, et confitebor nomini tuo, Domine, adjutor meus et redemptor meus. Agebam solita, crescente anxietudine, et quotidie suspirabam tibi;

[1] Ephes. v, 14. — [2] Rom. vii, 22-25.

frequentabam ecclesiam tuam, quantum vacabat ab eis negotiis sub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alypius otiosus ab opere jurisperitorum post assessionem tertiam, expectans quibus iterum consilia venderet, sicut ego vendebam dicendi facultatem, si qua docendo præstari potest. Nebridius autem amicitiæ nostræ cesserat, ut omnium nostrum familiarissimo Verecundo Mediolanensi civi et grammatico subdoceret, vehementer desideranti et familiaritatis jure flagitanti de numero nostro fidele adjutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eo traxit; majora enim posset si vellet de litteris agere, sed officio benevolentiæ petitionem nostram contemnere noluit amicus dulcissimus et mitissimus. Agebat autem illud prudentissime, cavens innotescere personis secundum hoc sæculum majoribus, devitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum et quam multis posset horis feriatum ad quærendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de sapientia.

XIV. Quodam igitur die, non recolo causam qua erat absens Nebridius, cum ecce ad nos domum venit, ad me et Alypium, Pontitianus quidam civis noster in quantum Afer, præclare in palatio militans : nescio quid a nobis volebat. Et consedimus ut colloqueremur, et forte supra mensam lusoriam quæ ante nos erat, attendit codicem, tulit, aperuit, invenit apostolum Paulum, inopinate sane : putaverat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum vero arridens meque intuens, gratulatorie miratus est, quod eas et solas præ oculis meis litteras repente comperisset. Christianus quippe et fidelis erat, et sæpe tibi Deo nostro prosternebatur in ecclesia crebris et diuturnis orationibus. Cui ego cum indicassem illis me Scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo, ipso narrante de Antonio Ægyptio monacho, cujus nomen

excellenter clarebat apud servos tuos, nos autem usque in illam horam latebat. Quod ille ubi comperit, immoratus est in eo sermone, insinuans tantum virum ignorantibus, et admirans eamdem nostram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, et prope nostris temporibus testatissima mirabilia tua in fide recta et catholica Ecclesia. Omnes mirabamur, et nos quia tam magna erant, ille quia inaudita nobis erant.

XV. Inde sermo ejus devolutus est ad monasteriorum greges, et mores suaveolentiæ tuæ, etubera deserta eremi, quorum nos nihil sciebamus. Et erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbis mœnia sub Ambrosio nutritore, et non noveramus. Pertendebat ille et loquebatur adhuc, et nos intenti tacebamus. Unde incidit ut diceret, nescio quando se et tres alios contubernales suos, nimirum apud Treveros, cum Imperator pomeridiano Circensium spectaculo teneretur, exisse deambulatum in hortos muris contiguos, atque illic ut forte combinati spatiabantur, unum secum seorsum, et alios duos itidem seorsum pariterque digressos : sed illos vagabundos irruisse in quamdam casam, ubi habitabant quidam servi tui, spiritu pauperes, qualium est regnum cœlorum [1], et invenisse ibi codicem in quo scripta erat vita Antonii. Quam legere cœpit unus eorum, et mirari, et accendi, et inter legendum meditari arripere talem vitam, et relicta militia sæculari servire tibi. Erant autem ex eis quos dicunt Agentes in rebus. Tunc subito repletus amore sancto et sobrio pudore, iratus sibi conjecit oculos in amicum, et ait illi : « Dic, quæso te, » omnibus istis laboribus nostris quo ambimus pervenire? Quid quærimus? cujus rei causa militamus? Major-ne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici » Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile, plenumque

[1] Matth. v, 3.

» periculis? Et per quot pericula pervenitur ad grandius » periculum? Et quando istuc erit? Amicus autem Dei » si voluero, ecce nunc fio. » Dixit hoc, et turbidus parturitione novæ vitæ, reddidit oculos paginis, et legebat et mutabatur intus ubi tu videbas, et exuebatur mundo mens ejus, ut mox apparuit. Namque dum legit et volvit fluctus cordis sui, infremuit aliquando et discrevit, decrevitque meliora; jamque tuus, ait amico suo; « Ego jam » abrupi me ab illa spe nostra, et Deo servire statui, et » hoc ex hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget imi» tari, noli adversari. » Respondit ille, adhærere se socium tantæ mercedis tantæque militiæ. Et ambo jam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia sua et sequendi te [1]. Tum Pontitianus, et qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quærentes eos devenerunt in eumdem locum, et invenientes admonuerunt ut redirent, quod declinasset dies. At illi narrato placito et proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta esset atque firmata, petiverunt ne sibi molesti essent, si adjungi recusarent. Isti autem nihilo mutati a pristinis, fleverunt se tamen, ut dicebat, atque illis pie congratulati sunt et commendaverunt se orationibus eorum, et trahentes cor in terra, abierunt in palatium; illi autem affigentes cor cœlo, manserunt in casa. Et ambo habebant sponsas. Quæ posteaquam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsæ virginitatem tibi.

[1] Luc. xiv, 26-35.

CAPUT VII.

Rodebatur intus audito Pontitiano.

XVI. NARRABAT hæc Pontitianus. Tu autem, Domine, inter verba ejus retorquebas me ad me ipsum, auferens me a dorso meo ubi me posueram, dum nollem me attendere, et constituebas me ante faciem meam, ut viderem quam turpis essem, quam distortus et sordidus, maculosus et ulcerosus. Et videbam et horrebam, et quo a me fugerem non erat. Et si conabar a me avertere aspectum, narrabat ille quod narrabat; et tu me rursus opponebas mihi, et impingebas me in oculos meos, ut invenirem iniquitatem meam et odissem. Noveram eam, sed dissimulabam, et connivebam, et obliviscebar.

XVII. Tunc vero quanto ardentius amabam illos de quibus audiebam salubres affectus, quod se totos tibi sanandos dederant, tanto execrabilius me comparatum eis oderam. Quoniam multi mei anni mecum effluxerant, forte duodecim anni, ex quo ab undevigesimo anno ætatis meæ, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientiæ, et differebam contempta felicitate terrena ad eam investigandam vacare, cujus non inventio, sed vel sola inquisitio jam præponenda erat, etiam inventis thesauris regnisque gentium, et ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego adolescens miser, valde miser, in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram a te castitatem, et dixeram : Da mihi castitatem et continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me

cito exaudires, et cito sanares a morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quam extingui. Et ieram per vias pravas superstitione sacrilega, non quidem certus in ea, sed quasi præponens eam cæteris, quæ non pie quærebam, sed inimice oppugnabam.

XVIII. Et putaveram me propterea differre de die in diem, contempta spe sæculi, te solum sequi, quia non mihi apparebat certum aliquid quo dirigerem cursum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, et increparet in me conscientia mea : Ubi est lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abjicere sarcinam vanitatis. Ecce jam certum est, et illa te adhuc premit, humerisque liberioribus pennas recipiunt, qui neque ita inquirendo attriti sunt, nec decennio et amplius ista meditati. Ita rodebar intus et confundebar pudore horribili vehementer, cum Pontitianus talia loqueretur. Terminato autem sermone et causa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? Quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat, et non se excusabat. Consumpta erant et convicta argumenta omnia, remanserat muta trepidatio, et quasi mortem reformidabat restringi a fluxu consuetudinis quo tabescebat in mortem.

CAPUT VIII.

In hortum secedit; quid ibi egerit.

XIX. Tum in illa grandi rixa interioris domus meæ, quam fortiter excitaveram cum anima mea in cubiculo nostro corde meo, tam vultu quam mente turbatus, invado Alypium, et exclamo: Quid patimur? quid est hoc? quid audisti? Surgunt indocti et cœlum rapiunt, et nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur in carne et sanguine? An quia præcesserunt, pudet sequi, et non pudet nec saltem sequi? Dixi nescio quæ talia, et abripuit me ab illo æstus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim solita sonabam, plusque loquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quam verba quæ promebam. Hortulus quidam erat hospitii nostri quo nos utebamur sicut tota domo: nam hospes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abstulerat tumultus pectoris, ubi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggressus eram, donec exiret qua tu sciebas: ego autem non, sed tantum insaniebam salubriter, et moriebar vitaliter gnarus quid mali essem, et ignarus quid boni post paululum futurus essem. Abscessi ergo in hortum, et Alypius pede post pedem. Neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat. Aut quando me sic affectum desereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus: ego fremebam spiritu indignans turbulentissima indignatione, quod non irem in

placitum et pactum tecum, Deus meus, in quod eundum esse omnia ossa mea clamabant, et in cœlum tollebant laudibus, et non illuc ibatur navibus, aut quadrigis, aut pedibus, quantum saltem de domo in eum locum ieram, ubi sedebamus. Nam non solum ire, verum etiam pervenire illuc, nihil erat aliud quam velle ire, sed velle fortiter et integre; non semisauciam hac atque hac versare et jactare voluntatem, parte assurgente cum alia parte cadente luctantem.

XX. Denique tam multa faciebam corpore in ipsis cunctationis æstibus, quæ aliquando volunt homines, et non valent, si aut ipsa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel resoluta languore, vel quoquo modo impedita sint. Si vulsi capillum, si percussi frontem, si consertis digitis amplexatus sum genu; quia volui, feci. Potui autem velle et non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. Tam multa ergo feci, ubi non hoc erat velle quod posse: et non faciebam, quod et incomparabili affectu amplius mihi placebat, et mox ut vellem possem, quia mox ut vellem utique vellem. Ibi enim facultas ea quæ voluntas, et ipsum velle jam facere erat, et tamen non fiebat: faciliusque obtemperabat corpus tenuissimæ voluntati animæ, ut ad nutum mentis membra moverentur, quam ipsa sibi anima ad voluntatem suam magnam in sola voluntate perficiendam.

CAPUT IX.

Unde fit ut animus imperet sibi et resistatur.

XXI. Unde hoc monstrum, et quare istud? Luceat misericordia tua, et interrogem si forte mihi respondere possint latebræ pœnarum hominum, et tenebrosissimæ contritiones filiorum Adam. Unde hoc monstrum, et quare istud? Imperat animus corpori, et paretur statim; imperat animus sibi, et resistitur. Imperat animus ut moveatur manus, et tanta est facilitas ut vix a servitio discernatur imperium : et animus animus est, manus autem corpus est. Imperat animus ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen. Unde hoc monstrum, et quare istud? Imperat, inquam, ut velit, qui non imperaret nisi vellet, et non fit quod imperat. Sed non ex toto vult; non ergo ex toto imperat. Nam in tantum imperat, in quantum vult; et in tantum non fit quod imperat, in quantum non vult. Quoniam voluntas imperat ut sit voluntas, nec alia, sed ipsa. Non utique plena imperat, ideo non est quod imperat. Nam si plena esset, nec imperaret ut esset, quia jam esset. Non igitur monstrum partim velle, partim nolle; sed ægritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus, consuetudine prægravatus. Et ideo sunt duæ voluntates, quia una earum tota non est, et hoc adest alteri quod deest alteri.

CAPUT X.

Adversus Manichæos qui ex duabus contrariis voluntatibus duas contrarias naturas asseverant.

XXII. Pereant a facie tua, Deus, sicuti pereunt vaniloqui et mentis seductores, qui cum duas voluntates in deliberando animadverterint, duas naturas duarum mentium esse asseverant, unam bonam, alteram malam. Ipsi vere mali sunt, cum ista mala sentiunt; et iidem ipsi boni erunt si vera senserint, verisque consenserint, ut dicat eis Apostolus tuus : « Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux » in Domino[1]. » Isti enim dum volunt esse lux, non in Domino, sed in se ipsis, putando animæ naturam hoc esse quod Deus est; ita facti sunt densiores tenebræ : quoniam longius a te recesserunt horrenda arrogantia, a te vero lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum[2]. Attendite quid dicatis, et erubescite; et accedite ad eum et illuminamini, et vultus vestri non erubescent[3]. Ego cum deliberabam ut jam servirem Domino Deo meo, sicut diu disposueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam, et dissipabar a me ipso. Et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienæ, sed pœnam meæ. Et ideo non jam ego operabar illam, sed quod ha-

[1] Ephes. v, 8. — [2] Joan. i, 19 — [3] Psal. xxxiii, 6.

bitabat in me peccatum [1] de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

XXIII. Nam si tot sunt contrariæ naturæ, quot voluntates sibi resistunt; non jam duæ, sed plures erunt. Si deliberet quisquam utrum ad conventiculum eorum pergat, an ad theatrum : clamant isti. Ecce duæ naturæ, una bona hac ducit, altera mala illac reducit. Nam unde ista cunctatio sibimet adversantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, et quæ ad illos ducit, quæ ad theatrum reducit. Sed non credunt nisi bonam esse qua itur ad eos. Quid si ergo quisquam nostrum deliberet, et secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, utrum ad theatrum pergat, an ad ecclesiam nostram, nonne et isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur, quod nolunt, bona voluntate pergi in ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis ejus imbuti sunt atque detinentur : aut duas malas naturas, et duas malas mentes in uno homine confligere putabunt; et non erit verum quod solent dicere, unam bonam et alteram malam : aut convertentur ad verum, et non negabunt cum quisque deliberat animam unam diversis voluntatibus æstuare.

XXIV. Jam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine uno adversari sibi sentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis substantiis et de duobus contrariis principiis contendere, unam bonam, alteram malam. Nam tu, Deus verax, improbas eos, et redarguis atque convincis eos, sicut in utraque mala voluntate, cum quisque deliberat utrum hominem veneno interimat an ferro : utrum fundum alienum illum, an illum invadat, quando utrumque non potest : utrum emat voluptatem luxuria, an pecuniam servet avaritia : utrum ad circum pergat, an ad theatrum, si uno die utrumque exhibeatur : addo etiam

[1] Rom. VII, 17.

tertium, an ad furtum de domo aliena, si subest occasio : addo et quartum, an ad committendum adulterium, si et inde simul facultas aperitur, si omnia concurrant in unum articulum temporis, pariterque cupiantur omnia quæ simul agi nequeunt. Discerpunt enim animum sibimet adversantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus in tanta copia rerum quæ appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diversarum substantiarum solent dicere : ita et in bonis voluntatibus. Nam quæro ab eis, utrum bonum sit delectari lectione Apostoli, et utrum bonum sit delectari psalmo sobrio, et utrum bonum sit Evangelium disserere. Respondebunt ad singula : Bonum. Quid si ergo pariter delectent omnia simulque uno tempore? Nonne diversæ voluntates distendunt cor hominis, cum deliberatur quid potissimum arripiamus? Et omnes bonæ sunt, et certant secum donec eligatur unum, quo feratur tota voluntas una, quæ in plures dividebatur. Ita etiam cum æternitas delectat superius, et temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima est non tota voluntate illud aut hoc volens; et ideo discerpitur gravi molestia dum illud veritate præponit, hoc familiaritate non ponit.

CAPUT XI.

Lucta spiritus et carnis in Augustino.

XXV. Sic ægrotabam, et excruciabar accusans memetipsum solito acerbius nimis, ac volvens et versans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum quo jam exiguo tenebar, sed tenebar tamen. Et instabas tu in occultis meis, Domine, severa misericordia, flagella ingeminans timoris et pudoris, ne rursus cessarem, et non abrumperetur idipsum exiguum et tenue quod remanserat; et revalesceret iterum, et me robustius alligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat. Et cum verbo jam ibam in placitum. Jam pene faciebam, et non faciebam: nec relabebar tamen in pristina, sed de proximo stabam, et respirabam. Et item conabar, et paulo minus ibi eram, et paulo minus jamjamque attingebam et tenebam; et non ibi eram, nec attingebam, nec tenebam, hæsitans mori morti, et vitæ vivere; plusque in me valebat deterius inolitum quam melius insolitum: punctumque ipsum temporis quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem; sed non recutiebat retro, nec avertebat, sed suspendebat.

XXVI. Retinebant nugæ nugarum, et vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ; et succutiebant vestem meam carneam, et submurmurabant: Dimittis-ne nos; et a momento isto non erimus tecum ultra in æternum, et a momento isto non tibi licebit hoc et illud, ultra in æternum? Et quæ suggerebant in eo quod dixi, hoc et

illud, quæ suggerebant, Deus meus? Avertat ab anima servi tui misericordia tua. Quas sordes suggerebant? quæ dedecora? Et audiebam eas jam longe minus quam dimidius, non tanquam libere contradicentes eundo in obviam, sed veluti a dorso mussitantes, et discedentem quasi furtim vellicantes, ut respicerem. Retardabant tamen cunctantem me abripere atque excutere ab eis et transilire quo vocabar, cum diceret mihi consuetudo violenta : Putas-ne sine istis poteris?

XXVII. Sed jam tepidissime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea parte qua intenderam faciem et quo transire trepidabam, casta dignitas continentiæ, serena et non dissolute hilaris, honeste blandiens ut venirem neque dubitarem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri et puellæ; ibi juventus multa et omnis ætas, et graves viduæ, et virgines anus; et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis; sed fœcunda mater filiorum gaudiorum de marito te, Domine. Et irridebat me irrisione hortatoria, quasi diceret : Tu non poteris quod isti, quod istæ? An vero isti et istæ in semetipsis possunt, ac non in Domino Deo suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, et non stas? Projice te in eum; noli metuere; non se subtrahet ut cadas : projice te securus, excipiet et sanabit te. Et erubescebam nimis, quia illarum nugarum murmur adhuc audiebam, et cunctabundus pendebam. Et rursus illa, quasi diceret : Obsurdesce adversus immunda illa membra tua super terram, ut mortificentur. Narrant tibi delectationes, sed non sicut lex Domini Dei tui [1]. Ista controversia in corde meo, non nisi de me ipso adversus me ipsum. At Alypius affixus lateri meo, inusitati motus mei exitum tacitus opperiebatur.

[1] Psal. CXVIII, 85.

CAPUT XII.

Vocis admonitu quomodo totus conversus.

XXVIII. Ubi vero a fundo arcano alta consideratio contraxit, et congessit totam miseriam meam in conspectum cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrymarum. Et ut totum effunderem cum vocibus suis, surrexi ab Alypio. Solitudo mihi ad negotium flendi aptior suggerebatur. Et secessi remotius quam ut posset mihi onerosa esse etiam ejus præsentia. Sic tunc eram, et ille sensit : nescio quid enim puto dixeram in quo apparebat sonus vocis meæ jam fletu gravidus, et sic surrexeram. Mansit ergo ille ubi sedebamus, nimie stupens. Ego sub quadam fici arbore stravi me nescio quomodo, et dimisi habenas lacrymis, et proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum. Et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi : « Et tu, Domine, usquequo[1]? Usquequo, Domine, irasceris » in finem? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum anti- » quarum[2]. » Sentiebam enim eis me teneri. Jactabam voces miserabiles : Quandiu? quandiu? Cras et cras? Quare non modo? quare non hac hora finis turpitudinis meæ?

XXIX. Dicebam hæc et flebam amarissima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis et crebro repetentis, quasi pueri an puellæ, nescio : Tolle, lege; tolle, lege. Statimque mutato vultu in-

[1] Psal. VI, 4. — [2] Id LXXVIII, 5 et 8.

tentissimus cogitare cœpi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid : nec occurrebat omnino audivisse me uspiam. Repressoque impetu lacrymarum surrexi, nihil aliud interpretans, nisi divinitus mihi juberi, ut aperirem codicem et legerem quod primum caput invenissem. Audieram enim de Antonio, quod ex evangelica lectione, cui forte supervenerat, admonitus fuerit tanquam sibi diceretur quod legebatur. Vade, vende » omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis the- » saurum in cœlis; et veni, sequere me[1] : » et tali oraculo confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redii ad eum locum ubi sedebat Alypius : ibi enim posueram codicem Apostoli, cum inde surrexeram. Arripui, aperui, et legi in silentio capitulum, quo primum conjecti sunt oculi mei : « Non in comessationibus et ebrietatibus, non » in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et æmu- » latione : sed induite Dominum Jesum Christum, et car- » nis providentiam ne feceritis in concupiscentiis[2]. » Nec ultra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine hujusce sententiæ quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt.

XXX. Tum interjecto aut digito aut nescio quo alio signo, codicem clausi, et tranquillo jam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se ageretur, quod ego nesciebam, sic indicavit. Petit videre quid legissem : ostendi; et attendit etiam ultra quam ego legeram, et ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero : « Infirmum autem in fide » recipite[3]. » Quod ille ad se retulit, mihique aperuit. Sed tali admonitione firmatus est, placitoque ac proposito bono et congruentissimo suis moribus, quibus a me in melius jam olim valde longeque distabat, sine ulla turbulenta cunctatione conjunctus est. Inde ad matrem in-

[1] Matth. XIX, 21. — [2] Rom. XIII, 13, 14. — [3] Id. XIV, 1.

dicamus; gaudet. Narramus quemadmodum gestum sit; exultat et triumphat; et benedicebat tibi, qui potens es ultra quam petimus aut intelligimus facere[1], quia tanto amplius sibi a te concessum de me videbat quam petere solebat miserabilibus flebilibusque gemitibus. Convertisti enim me ad te, ut nec uxorem quærerem, nec aliquam spem sæculi hujus, stans in ea regula fidei in qua me ante tot annos ei revelaveras. Et convertisti luctum ejus in gaudium[2] multo uberius quam voluerat, et multo charius atque castius quam de nepotibus carnis meæ requirebat.

[1] Ephes. III, 20. — [2] Psal. XXIX, 12.

LIBER IX.

DICIT DE CAPTO A SE CONSILIO RHETORICÆ PROFESSIONEM ABJICIENDI, NON TAMEN ANTEQUAM VINDEMIALIUM FERIARUM, QUOD PROXIME INSTABAT, TEMPUS ADVENISSET. TUM DE SUO IN VERECUNDI AMICI VILLAM SECESSU, DE SUO BAPTISMATE, AC DE MONNICÆ MATRIS VIRTUTIBUS ATQUE OBITU, QUI BAPTIZATO IPSO INCIDIT IN EUMDEM HUNCCE ANNUM, ÆTATIS VIDELICET AUGUSTINI TRIGESIMUM-TERTIUM.

CAPUT I.

Laudat Dei bonitatem agnoscens suam miseriam.

I. O DOMINE, ego servus tuus, ego servus tuus, et filius ancillæ tuæ. Disrupisti vincula mea, tibi sacrificabo sacrificium laudis[1]. Laudet te cor meum et lingua mea, et omnia ossa mea dicant : « Domine, quis similis tibi? » Dicant et responde mihi, et « Dic animæ meæ : Salus tua ego » sum[2]. » Quis ago, et qualis ego? Quid non mali aut facta mea ; aut si non facta, dicta mea : aut si non dicta, voluntas mea fuit? Tu autem, Domine, bonus et misericors, et dextera tua respiciens profunditatem mortis meæ, et a fundo cordis mei exhauriens abyssum corruptionis. Et hoc erat totum nolle quod volebam, et velle quod volebas. Sed ubi erat tam annoso tempore, et de quo imo

[1] Psal. cxv, 16, 17. — [2] Id. xxxiv, 3 et 10.

altoque secreto evocatum est in momento liberum arbitrium meum, quo subderem cervicem leni jugo tuo, et humeros levi sarcinæ tuæ [1]. Christe Jesu, adjutor meus et redemptor meus? Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum! et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas a me, vera tu et summa suavitas, ejiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior; omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Jam liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi, et acquirendi, et volutandi atque scalpendi scabiem libidinum; et garriebam tibi claritati meæ; et divitiis meis, et saluti meæ, Domino Deo meo.

CAPUT II.

Deserere rhetorices professionem differt usque ad vindemiales ferias.

II. Et placuit mihi in conspectu tuo non tumultuose abripere, sed leniter subtrahere ministerium linguæ meæ nundinis loquacitatis, ne ulterius pueri meditantes non legem tuam, non pacem tuam, sed insanias mendaces et bella forensia, mercarentur ex ore meo arma furori suo. Et opportune jam paucissimi dies supererant ad vindemiales ferias, et statui tolerare illos ut solemniter abscederem, et redemptus a te jam non redirem venalis. Consi-

[1] Matth. xi, 30.

lium ergo nostrum erat coram te; coram hominibus autem, nisi nostris, non erat. Et convenerat inter nos ne passim cuiquam effunderetur; quanquam tu nobis a convalle plorationis ascendentibus[1], et cantantibus canticum graduum, dederas sagittas acutas, et carbones vastatores adversus linguam subdolam[2], velut consulendo contradicentem, et, sicut cibum assolet amando consumentem.

III. Sagittaveras tu cor nostrum charitate tua, et gestabamus verba tua transfixa visceribus; et exempla servorum tuorum, quos de nigris lucidos, et de mortuis vivos feceras, congesta in sinum cogitationis nostræ urebant et absumebant gravem torporem, ne in ima vergeremus; et accendebant nos valide, ut omnis ex lingua subdola contradictionis flatus inflammare nos acrius posset, non extinguere. Verumtamen quia propter nomen tuum, quod sanctificasti per terras, etiam laudatores utique haberet votum et propositum nostrum, jactantiæ simile videbatur non opperiri tam proximum feriarum tempus, sed de publica professione atque ante oculos omnium sita ante discedere, ut conversa in factum meum ora cunctorum intuentium, quam vicinum vindemialium diem prævenire voluerim, multa dicerent, quod quasi appetissem magnus videri. Et quo mihi erat istud, ut putaretur et disputaretur de animo meo, et blasphemaretur bonum nostrum?

IV. Quin etiam quod ipsa æstate litterario labori nimio pulmo meus cedere cœperat, et difficulter trahere suspiria, doloribusque pectoris testari se saucium, vocemque clariorem productioremve recusare, primo perturbaverat me, quia magisterii illius sarcinam pene jam necessitate deponere cogebat, aut si curari et convalescere potuissem, certe intermittere. Sed ubi plena voluntas vacandi, et videndi quoniam tu es Dominus, oborta mihi

[1] Psal. LXXXIII, 6, 7. — [2] Id. CXIX, 3-5.

est atque firmata; nosti, Deus meus, etiam gaudere cœpi, quod hæc quoque suberat non mendax excusatio, quæ offensionem hominum temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse nunquam volebant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud intervallum temporis, donec decurreret: nescio utrum vel viginti dies erant, sed tamen fortiter tolerabantur, quia recesserat cupiditas quæ mecum solebat ferre grave negotium, et ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. Peccasse me in hoc quisquam servorum tuorum fratrum meorum dixerit, quod jam pleno corde militia tua, passus me fuerim vel una hora sedere in cathedra mendacii. At ego non contendo. Sed tu, Domine misericordissime, nonne et hoc peccatum cum cæteris horrendis et funereis in aqua sancta ignovisti et remisisti mihi?

CAPUT III.

Verecundus concedit illi rus suum.

V. Macerabatur anxietudine Verecundus de isto nostro bono, quod propter vincula sua, quibus tenacissime tenebatur, deseri se nostro consortio videbat, nondum Christianus conjuge fideli; ea ipsa tamen arctiore præ cæteris compede, ab itinere quod aggressi eramus retardabatur. Nec Christianum esse alio modo se velle dicebat quam illo quo non poterat. Benigne sane obtulit, ut quandiu ibi essemus, in rure ejus essemus. Retribues illi, Domine, in resurrectione justorum, quia jam ipsam sortem retribuisti ei. Quamvis enim absentibus nobis, cum Romæ

jam essemus, corporali ægritudine correptus, et in ea Christianus et fidelis factus, ex hac vita emigravit : ita misertus es non solum ejus, sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec eum in grege tuo numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi, Deus noster, tui sumus, indicant hortationes et consolationes tuæ : fidelis promissor, reddes Verecundo pro rure illo ejus Cassiciaco, ubi ab æstu sæculi requievimus in te, amœnitatem sempiterne virentis paradisi tui, quoniam dimisisti ei peccata super terram, in monte incaseato, monte tuo, monte uberi [1].

VI. Angebatur ergo tunc ipse; Nebridius autem collætabatur. Quamvis enim et ipse nondum Christianus in illam foveam perniciosissimi erroris inciderat, ut Veritatis Filii tui carnem phantasma crederet, tamen inde emergens sic sibi erat, nondum ullis Ecclesiæ tuæ sacramentis imbutus, sed inquisitor ardentissimus veritatis. Quem non multo post conversionem nostram et regenerationem per baptismum tuum, ipsum etiam fidelem catholicum castitate perfecta atque continentia tibi servientem in Africa apud suos, cum tota domus ejus per eum Christiana facta esset, carne solvisti, et nunc ille vivit in sinu Abraham. Quidquid illud est quod illo significatur sinu (6), ibi Nebridius meus vivit, dulcis amicus meus, tuus autem, Domine, adoptivus ex liberto filius, ibi vivit. Nam quis alius tali animæ locus? Ibi vivit, unde me multa interrogabat homuncionem inexpertum. Jam non ponit aurem ad os meum, sed spiritale os ad fontem tuum, et bibit quantum potest sapientiam pro aviditate sua sine fine felix. Nec sic eum arbitror inebriari ex ea, ut obliviscatur mei, cum tu, Domine, quem potat ille, nostri sis memor. Sic ergo eramus Verecundum consolantes tristem, salva amicitia, de tali

[1] Psal. LXVII, 16.

conversione nostra ; et exhortantes ad fidem gradus sui, vitæ scilicet conjugalis : Nebridium autem opperientes quando sequeretur, quod de tam proximo poterat, et erat jam jamque facturus : cum ecce evoluti sunt dies illi tandem, nam longi et multi videbantur præ amore libertatis otiosæ, ad cantandum de medullis omnibus : « Tibi dixit » cor meum : Quæsivi vultum tuum ; vultum tuum, Domi- » ne, requiram[1]. »

CAPUT IV.

Libri apud Cassiciacum scripti. Epistolæ ad Nebridium, quibus divinitus gratiis perfusus, et quam vivido pietatis sensu, dum Psalmos evolvit. Accerrimo dolore dentium subito liberatur.

VII. Et venit dies in quo etiam actu solverer a professione rhetorica, unde jam cogitatu solutus eram. Et factum est, et eruisti linguam meam, unde jam erueras cor meum, et benedicebam tibi gaudens, profectus in villam cum meis omnibus. Ibi quid egerim in litteris, jam quidem servientibus tibi, sed adhuc superbiæ scholam tanquam in pausatione anhelantibus[2], testantur libri disputati cum præsentibus, et cum ipso me solo coram te : quæ autem cum absente Nebridio, testantur Epistolæ. Et quando mihi sufficiat tempus commemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore, præsertim ad alia

[1] Psal. xxvi, 8. — [2] Ad illud Augustinus alludit, quod accidit fugientibus, qui cum primum pausant, aliquandiu anhelant. Libri porro quos hic dicit in villa scriptos, ii sunt qui recensentur in lib. i Retract. cap. 1-4.

majora properanti? Revocat enim me recordatio mea, et dulce mihi fit, Domine, confiteri tibi quibus internis me stimulis perdomueris, et quemadmodum me complanaveris humiliatis montibus et collibus cogitationum mearum, et tortuosa mea direxeris, et aspera lenieris, quoque modo ipsum etiam Alypium fratrem cordis mei subegeris nomini unigeniti tui Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, quod primo dedignabatur inseri litteris nostris. Magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros quas jam contrivit Dominus, quam salubres herbas ecclesiasticas adversas serpentibus.

VIII. Quas tibi, Deus meus, voces dedi, cum legerem Psalmos David, cantica fidelia, et sonos pietatis excludentes turgidum spiritum, rudis in germano amore tuo, catechumenus in villa cum catechumeno Alypio feriatus, matre adhærente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate, materna charitate, Christiana pietate? Quas tibi voces dabam in Psalmis illis, et quomodo in te inflammabar ex eis, et accendebar eos recitare si possem toto orbe terrarum, adversus typhum generis humani. Et tamen toto orbe cantantur, et non est qui se abscondat a calore tuo. Quam vehementi et acri dolore indignabar Manichæis, et miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent : et insani essent adverus antidotum quo sani esse potuissent. Vellem ut alicubi juxta essent tunc, et me nesciente quod ibi essent, intuerentur faciem meam, et audirent voces meas, quando legi quartum Psalmum, in illo tunc otio, quid de me fecerit ille Psalmus. « Cum invoca-
» rem, exaudivit me Deus justitiæ meæ : in tribulatione
» dilatasti mihi : miserere mei, Domine, et exaudi oratio-
» nem meam [1]. » Audirent, ignorante me utrum audi-

[1] Explicatio Psalmi quarti : *Cum invocarem.*

rent, ne me propter se illa dicere putarent, quæ inter hæc verba dixerim. Quia et revera nec ea dicerem, nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri viderique sentirem : nec, si dicerem, sic acciperent quomodo mecum et mihi coram te de familiari affectu animi mei.

IX. Inhorrui timendo, ibidemque inferbui sperando et exultando in tua misericordia, Pater. Et hæc omnia exibant per oculos meos et vocem meam, cum conversus ad nos Spiritus tuus bonus ait nobis : « Filii hominum, quousque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? » Dilexeram enim vanitatem, et quæsieram mendacium. Et tu, Domine, jam magnificaveras sanctum tuum, suscitans eum a mortuis, et collocans ad dexteram tuam [1], unde mitteret ex alto promissionem suam Paracletum Spiritum veritatis [2] : et miserat eum jam [3], sed ego nesciebam. Miserat eum, quia jam magnificatus erat, resurgens a mortuis, et ascendens in cœlum. Ante autem Spiritus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat clarificatus [4] : et clamabat prophetia : « Quousque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? Et scitote quoniam Dominus magnificavit Sanctum suum. » Clamat : « Quousque, » clamat : « Scitote. » Et ego tandiu nesciens vanitatem dilexi, et mendacium quæsivi ; et ideo audivi et contremui, quoniam talibus dicitur qualem me fuisse reminiscebar. In phantasmatibus [5] enim quæ pro veritate tenueram, vanitas erat et mendacium. Et insonui multa graviter et fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ utinam audissent qui adhuc usque diligunt vanitatem et quærunt mendacium. Forte conturbarentur,

[1] Marc. XVI, 19. — [2] Joan. XIV, 16. 17. — [3] Act. II, 1-4. — [4] Joan. VII, 39. — [5] Augustinus in hujus operis lib. III, cap. 6, phantasias vocat eorum quæ omnino non sunt corporum imagines, quasi ipse Manichæis olim adhærens pro veritate amplexabatur.

et evomuissent illud; et exaudires eos, cum clamarent ad te : quoniam vera morte carnis mortuus est pro nobis, qui te interpellat pro nobis.

X. Legebam : « Irascimini, et nolite peccare. » Et quomodo movebar, Deus meus, qui jam didiceram irasci mihi de præteritis, ut de cætero non peccarem? Et merito irasci, quia non alia natura gentis tenebrarum de me peccabat, sicut dicunt qui sibi non irascuntur, et thesaurizant sibi iram in die iræ et revelationis justi judicii tui[1]. Nec jam bona mea foris erant, nec oculis carneis in isto sole quærebantur. Volentes enim gaudere forinsecus facile evanescunt; et effunduntur in ea quæ videntur et temporalia sunt; et imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et o si fatigentur inedia, et dicant : « Quis ostendet nobis » bona? » Et dicamus, et audiant : « Signatum est in nobis » lumen vultus tui, Domine. » Non enim lumen nos sumus quod illuminat omnem hominem[2], sed illuminamur a te, ut qui fuimus aliquando tenebræ, simus lux in te[3]. O si viderent internum æternum, quod ego quia gustaveram, frendebam, quoniam non eis poteram ostendere, si afferrent ad me cor in oculis suis foris a te, et dicerent : « Quis » ostendet nobis bona? » Ibi enim ubi mihi iratus eram intus in cubili, ubi compunctus eram, ubi sacrificaveram mactans vetustatem meam, et inchoata meditatione renovationis meæ sperans in te, ibi mihi dulcescere cœperas et dederas lætitiam in corde meo. Et exclamabam legens hæc foris, et agnoscens intus; nec volebam multiplicari terrenis bonis, devorans tempora, et devoratus temporibus, cum haberem in æterna simplicitate aliud frumentum et vinum et oleum.

XI. Et clamabam in consequenti versu clamore alto cordis mei : « O in pace! o in idipsum! » o quid dixit :

[1] Rom. II, 5. — [2] Joan. I, 9. — [3] Ephes. V, 8.

« Obdormiam et somnum capiam! » Quoniam quis resistet nobis, cum fiet sermo qui scriptus est: « Absorpta est » mors in victoriam[1]? » Et tu es idipsum valde qui non mutaris; et in te requies obliviscens laborum omnium, quoniam nullus alius tecum nec ad alia multa adipiscenda quæ non sunt quod tu; sed: « Tu, Domine, singulariter in » spe constituisti me. » Legebam et ardebam; nec inveniebam quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram pestis, latrator amarus et cæcus adversus litteras de melle cœli melleas, et de lumine tuo luminosas: et super inimicis Scripturæ hujus tabescebam.

XII. Quando recordabor omnia dierum illorum feriatorum? Sed nec oblitus sum, nec silebo flagelli tui asperitatem, et misericordiæ tuæ mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc excruciabas me; et cum in tantum ingravesceret ut non valerem loqui, ascendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, ut deprecarentur te pro me, Deum salutis omnimodæ. Et scripsi hoc in cera, et dedi ut eis legeretur. Mox ut genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor, aut quomodo fugit? Expavi, fateor, Domine meus, Deus meus, nihil enim tale ab ineunte ætate expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui: et gaudens in fide laudavi nomen tuum. Et ea fides me securum esse non sinebat de præteritis peccatis meis, quæ mihi per baptismum tuum remissa nondum erant.

[1] I Cor. xv, 54.

CAPUT V.

Ambrosium consulit quid legendum.

XIII. Renuntiavi peractis vindemialibus, ut scholasticis suis Mediolanenses venditorem verborum alium providerent, quod et tibi ego servire delegissem, et illi professioni præ difficultate spirandi ac dolore pectoris non sufficerem. Et insinuavi per litteras antistiti tuo, viro sancto Ambrosio pristinos errores meos, et præsens votum meum, ut moneret quid potissimum mihi dē libris tuis legendum esset, quo percipiendæ tantæ gratiæ paratior aptiorque fierem. At ille jussit Isaïam prophetam; credo, quod præ cæteris Evangelii revocationisque Gentium sit prænuntiator apertior. Verumtamen ego primam hujus lectionem non intelligens, totumque talem arbitrans, distuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

CAPUT VI.

Mediolani baptizatur cum Alypio et Adeodato.

XIV. Inde ubi tempus advenit, quo me nomen dare oporteret, relicto rure, Mediolanum remeavimus. Placuit et Alypio renasci in te mecum, jam induto humilitate sacramentis tuis congrua, et fortissimo domitori corporis,

usque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu. Adjunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat ferme quindecim, et ingenio præveniebat multos graves et doctos viros. Munera tua tibi confiteor, Domine Deus meus, creator omnium, et multum potens reformare nostra deformia, nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur a nobis in disciplina tua, tu inspiraveras nobis, nullus alius : munera tua tibi confiteor. Est liber noster qui inscribitur de Magistro : ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quæ inseruntur ibi ex persona collocutoris mei, cum esset in annis sexdecim. Multa ejus alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium, et quis præter te talium miraculorum opifex ? Cito de terra abstulisti vitam ejus, et securior eum recordor, non timens quidquam pueritiæ, nec adolescentiæ, nec omnino homini illi. Sociavimus eum coævum nobis in gratia tua, educandum in disciplina tua, et baptizati sumus, et fugit a nobis sollicitudo vitæ præteritæ. Nec satiabar illis diebus dulcedine mirabili, considerare altitudinem consilii tui super salutem generis humani. Quantum flevi in hymnis et canticis tuis, suave sonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter ! Voces illæ influebant auribus meis, et eliquabatur veritas in cor meum, et exæstuabat inde affectus pietatis, et currebant lacrymæ, et bene mihi erat cum eis.

CAPUT VII.

Ecclesiastici cantus institutio Mediolani. Inventio corporum sanctorum Protasii et Gervasii.

XV. Non longe cœperat Mediolanensis Ecclesia genus hoc consolationis et exhortationis celebrare, magno studio fratrum concinentium vocibus et cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Justina Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa, qua fuerat seducta ab Arianis. Excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum episcopo suo, servo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, sollicitudinis et vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat. Nos adhuc frigidi a calore Spiritus tui, excitabamur tamen civitate attonita atque turbata. Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum est; et ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis, et per cætera orbis imitantibus.

XVI. Tunc memorato antistiti tuo per visum aperuisti, quo loco laterent Martyrum corpora Protasii et Gervasii, quæ per tot annos incorrupta in thesauro secreti tui recondideras, unde opportune promeres ad coërcendam rabiem fœmineam, sed regiam. Cum enim propalata et effossa digno cum honore transferrentur ad Ambrosianam basilicam, non solum quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem dæmonibus sanabantur, verum etiam quidam plures annos cæcus civis civitatique notissimus,

cum populi tumultuantis lætitiæ causam quæsisset atque audisset, exilivit, eoque se ut duceret, suum ducem rogavit. Quo perductus impetravit admitti, ut sudario tangeret feretrum pretiosæ in conspectu tuo mortis sanctorum tuorum[1]. Quod ubi fecit, atque admovit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tuæ ferventes lucentes, inde illius[2] inimicæ animus etsi ad credendi sanitatem non ampliatus, a persequendi tamen furore compressus est. Gratias tibi, Deus meus. Unde et quo duxisti recordationem meam, ut hæc etiam confiterer tibi quæ magna oblitus præterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret odor unguentorum tuorum, non currebamus post te[3], et ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, olim suspirans tibi, et tandem respirans, quantum patet aura in domo fœnea.

CAPUT VIII.

Evodii conversio. Matris obitus, ejusque a teneris annis educatio.

XVII. Qui habitare facis unanimes in domo[4], consociasti nobis et Evodium juvenem ex nostro municipio. Qui cum agens in rebus militaret, prior nobis ad te conversus est et baptizatus, et relicta militia sæculari, accinctus in tua. Simul eramus, simul habitaturi placito sancto. Quærebamus quisnam locus nos utilius haberet servientes tibi; pariter remeabamus in Africam. Et cum apud ostia Tiberina essemus, mater defuncta est. Multa

[1] Psal. cxv, 15. — [2] Justinæ — [3] Cant. i, 3. — [4] Psal. lxvii, 7.

præetereo, quia multum festino. Accipe confessiones meas et gratiarum actiones, Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. Sed non præteribo quidquid mihi anima parturit de illa famula tua, quæ me parturivit, et carne ut in hanc temporalem, et corde ut in æternam lucem nascerer. Non ejus, sed tua dicam dona in ea, neque enim se ipsam fecerat aut educaverat se ipsam. Tu creasti eam, nec pater nec mater sciebat qualis ex eis fieret. Et erudivit eam in timore tuo virga Christi tui, regimen unici Filii tui in domo fidei, bono membro Ecclesiæ tuæ. Nec tantam erga suam disciplinam diligentiam matris prædicabat, quantam famulæ cujusdam decrepitæ, quæ patrem ejus infantem portaverat, sicut dorso grandiuscularum puellarum parvuli portari solent. Cujus rei gratia et propter senectam ac mores optimos in domo Christiana satis a dominis honorabatur. Unde etiam curam dominicarum filiarum commissam sibi diligenter gerebat, et erat in eis coërcendis, cum opus esset, sancta severitate vehemens, atque in docendis sobria prudentia. Nam eas præter illas horas quibus ad mensam parentum moderatissime alebantur, etiamsi exardescerent siti, nec aquam bibere sinebat, præcavens consuetudinem malam, et addens verbum sanum. « Modo aquam bibitis, quia in potestate » vinum non habetis; cum autem ad maritos veneritis, » factæ dominæ apothecarum et cellariorum, aqua sor» debit, sed mos potandi prævalebit. » Hac ratione præcipiendi et auctoritate imperandi frenabat aviditatem tenerioris ætatis, et ipsam puellarum sitim formabat ad honestum modum, ut jam nec liberet quod non deceret.

XVIII. Et surrepserat tamen, sicut mihi filio famula tua narrabat, surrepserat ei vinolentia. Nam cum de more tanquam puella sobria juberetur a parentibus de cuppa vinum depromere, submisso poculo qua desuper patet,

priusquam in laguncularn funderet merum, primoribus labris sorbebat exiguum, quia non poterat amplius, sensu recusante. Non enim ulla temulenta cupidine faciebat hoc, sed quibusdam superfluentibus ætatis excessibus, qui ludicris motibus ebulliunt, et in puerilibus animis majorum pondere premi solent. Itaque ad illud modicum quotidiana modica addendo, quoniam qui modica spernit, paulatim decidit [1], in eam consuetudinem lapsa erat, ut prope jam plenos mero caliculos inhianter hauriret. Ubi tunc sagax anus, et vehemens illa prohibitio? Numquid valebat aliquid adversus latentem morbum, nisi tua medicina, Domine, vigilaret super nos? Absente patre et matre et nutritoribus tu præsens qui creasti, qui vocas; qui etiam per præpositos homines boni aliquid agis ad animarum salutem, quid tunc egisti, Deus, meus? unde curasti? unde sanasti? Nonne protulisti durum et acutum ex altera anima convicium tanquam medicinale ferrum ex occultis provisionibus tuis, et uno ictu putredinem illam præcidisti? Ancilla enim cum qua solebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, ut fit, sola cum sola, objecit hoc crimen, amarissima insultatione vocans meribibulam. Quo illa stimulo percussa, respexit fœditatem suam, confestimque damnavit atque exuit. Sicut amici adulantes pervertunt, sic inimici litigantes plerumque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, sed quod ipsi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare appetivit minorem dominam, non sanare, et ideo clanculo; aut quia ita eas invenerat locus et tempus litis; aut ne forte et ipsa periclitaretur quod tam sero prodidisset. At tu, Domine rector cœlitum et terrenorum, ad usus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum sæculorum ordinans turbulentum; etiam de alterius animæ insania sanasti alteram; ne

[1] Eccli. xix, 1

quisquam cum hoc advertit potentiæ suæ tribuat, si verbo ejus alius corrigatur quem vult corrigi.

CAPUT IX.

Laudabiles matris suæ mores prosequitur.

XIX. Educata itaque pudice ac sobrie, potiusque a te subdita parentibus, quam a parentibus tibi, ubi plenis annis nubilis facta est, tradita viro servivit veluti domino, et sategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus suis, quibus eam pulchram faciebas, et reverenter amabilem atque mirabilem viro. Ita autem toleravit cubilis injurias, ut nullam de hac re cum marito haberet unquam simultatem. Expectabat enim misericordiam tuam super eum, ut in te credens castificaretur. Erat vero ille præterea sicut benevolentia præcipuus, ita ira fervidus. Sed noverat hæc non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Jam vero refracto et quieto, cum opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat. Denique cum matronæ multæ quarum viri mansuetiores erant, plagarum vestigia, etiam dehonestata facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per jocum graviter admonens, ex quo illas tabulas quæ Matrimoniales vocantur, recitari audissent, tanquam instrumenta, quibus ancillæ factæ essent, deputare debuisse; proinde memores conditionis, superbire adversus dominos non oportere. Cumque mirarentur illæ, scientes quam ferocem conjugem sustineret,

nunquam fuisse auditum, aut aliquo indicio claruisse, quod Patricius ceciderit uxorem, aut quod a se invicem vel unum diem domestica lite dissenserint, et causam familiariter quærerent, docebat illa institutum suum, quod supra memoravi. Quæ observabant, experte gratulabantur; quæ non observabant, subjectæ vexabantur.

XX. Socrum etiam suam primo susurris malarum ancillarum adversus se irritatam, sic vicit obsequiis, perseverans tolerantia et mansuetudine, ut illa ultro filio suo medias linguas famularum proderet, quibus inter se et nurum pax domestica turbabatur, expeteretque vindictam. Itaque posteaquam ille et matri obtemperans, et curans familiæ disciplinam, et concordiæ suorum consulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coërcuit, promisit illa talia de se præmia sperare debere, quæcumque de sua nuru sibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur; nullaque jam audente, memorabili inter se benevolentiæ suavitate vixerunt.

XXI. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cujus utero me creasti, Deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tam se præbebat pacificam, ut cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualia solet eructare turgens atque indigesta discordia, quando præsenti amicæ de absente inimica per acida colloquia cruditas exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristis experirer, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum latissime pervagante, non solum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed etiam quæ non dicta sunt addere; cum contra homini humano parum esse debeat inimicitias hominum nec excitare nec

augere male loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit, qualis illa erat, docente te magistro intimo in schola pectoris.

XXII. Denique etiam virum suum jam in extrema vita temporali ejus lucrata est tibi, nec in eo jam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. Erat etiam serva servorum tuorum. Quisquis eorum noverat eam, multum in ea laudabat et honorabat et diligebat te; quia sentiebat præsentiam tuam in corde ejus sanctæ conversationis fructibus testibus. Fuerat enim unius viri uxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum suam pie tractaverat, in operibus bonis testimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te deviare cernebat. Postremo nobis, Domine, omnibus, quia ex munere tuo sinis loqui servis tuis, qui ante dormitionem ejus in te jam consociati vivebamus percepta gratia baptismi tui, ita curam gessit, quasi omnes genuisset; ita servivit quasi ab omnibus genita fuisset.

CAPUT X.

Colloquium cum matre de regno cœlorum.

XXIII. Impendente autem die, quo ex hac vita erat exitura, quem diem tu noveras ignorantibus nobis, proveverat (ut credo) procurante te occultis tuis modis, ut ego et ipsa soli staremus incumbentes ad quamdam fenestram, unde hortus intra domum quæ nos habebat prospectabatur, illic apud ostia Tiberina, ubi remoti a turbis post longi itineris laborem instaurabamus nos navigationis

Colloquebamur ergo soli valde dulciter, et præterita obliviscentes, in ea quæ ante sunt extenti[1], quærebamus inter nos apud præsentem veritatem quod tu es, qualis futura esset vita æterna sanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit[2]. Sed inhiabamus ore cordis in superna fluenta fontis tui, fontis vitæ qui est apud te[3], ut inde pro captu nostro aspersi, quoquo modo rem tantam cogitaremus.

XXIV. Cumque ad eum finem sermo perduceretur, ut carnalium sensuum delectatio quantalibet, in quantalibet luce corporea, præ illius vitæ jucunditate, non comparatione, sed ne commemoratione quidem digna videretur; erigentes nos ardentiore affectu in idipsum, perambulavimus gradatim cuncta corporalia, et ipsum cœlum, unde sol et luna et stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interius cogitando, et loquendo, et mirando opera tua et venimus in mentes nostras, et transcendimus eas, ut attingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi pascis Israël in æternum veritatis pabulo, et ubi vita sapientia est, per quam fiunt omnia ista, et quæ fuerunt, et quæ futura sunt; et ipsa non fit, sed sic est ut fuit, et sic erit semper; quin potius fuisse, et futurum esse non est in ea, sed esse solum, quoniam æterna est. Nam fuisse et futurum esse non est æternum. Et dum loquimur et inhiamus illi, attigimus eam modice toto ictu cordis, et suspiravimus et reliquimus ibi religatas primitias spiritus, et remeavimus ad strepitum oris nostri, ubi verbum et incipitur et finitur. Et quid simile Verbo tuo Domino nostro in se permanenti sine vetustate, atque innovanti omnia[4]?

XXV. Dicebamus ergo : Si cui sileat tumultus carnis, sileant phantasiæ terræ, et aquarum, et aëris, sileant, et poli, et ipsa sibi anima sileat, et transeat se non se cogi-

[1] Philip. III, 13. — [2] I Cor. II, 9. — [3] Psal. XXXV, 10. — [4] Sap. VII, 27.

tando, sileant somnia et imaginariæ revelationes, omnis lingua et omne signum, et quidquid transeundo fit, si cui sileat omnino; quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia : Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum[1]. His dictis si jam taceant, quoniam erexerunt aurem in eum qui fecit ea, et loquatur ipse solus, non per ea, sed per se ipsum, ut audiamus verbum ejus, non per linguam carnis, neque per vocem Angeli, nec per sonitum nubis, nec per ænigma similitudinis, sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos, et rapida cogitatione attigimus æternam sapientiam super omnia manentem; si continuetur hoc, et subtrahantur aliæ visiones longe imparis generis, et hæc una rapiat et absorbeat, et recondat in interiora gaudia spectatorem suum, ut talis sic sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui suspiravimus; nonne hoc est : « Intra in gaudium Domini tui[2]? » Et istud quando? An cum omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur[3]?

XXVI. Dicebam talia, et si non isto modo et his verbis, tamen, Domine, tu scis quod illo die cum talia loqueremur, et mundus iste nobis inter verba vilesceret cum omnibus delectationibus suis, tunc ait illa : « Fili, quantum ad me » attinet, nulla jam re delector in hac vita. Quid hic » faciam adhuc, et cur hic sim nescio, jam consumpta » spe hujus sæculi. Unum erat propter quod in hac vita » aliquantum immorari cupiebam, ut te Christianum » catholicum viderem prius quam morerer. Cumulatius » hoc mihi Deus meus præstitit, ut te etiam, contempta » felicitate terrena, servum ejus videam : quid hic » facio? »

[1] Psal. xcix, 3 et 5. — [2] Matth. xxv, 21. — [3] I Cor. xv, 51.

CAPUT XI.

De extasi et morte matris.

XXVII. Ad hæc ei quid responderim, non satis recolo. Cum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum ægrotaret quodam die defectum animæ passa est, et paululum subtracta a præsentibus. Nos concurrimus; sed cito reddita est sensui, et aspexit astantes me, et fratrem meum, et ait nobis quasi quærenti similis : « Ubi eram? Deinde nos intuens mœ-» rore attonitos : Ponetis hic, inquit, matrem vestram? » Ego silebam, et fletum frenabam. Frater autem meus quiddam locutus est, quo eam non peregre, sed in patria defungi tanquam felicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reverberans eum oculis quod talia saperet, atque inde me intuens : « Vide, ait, quid dicit. » Et mox ambobus : « Ponite, inquit, hoc corpus ubicumque; nihil » vos ejus cura conturbet; tantum illud vos rogo, ut ad » Domini altare memineritis mei ubi ubi fueritis. » Cumque hanc sententiam verbis quibus poterat explicasset, conticuit, et ingravescente morbo exercebatur.

XXVIII. Ego vero cogitans dona tua, Deus invisibilis, quæ immittis in corda fidelium tuorum, et proveniunt inde fruges admirabiles, gaudebam et gratias agebam tibi, recolens quod noveram quanta cura semper æstuasset de sepulcro, quod sibi providerat et præparaverat juxta corpus viri sui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam vo-

lebat, ut est animus humanus minus capax divinorum, adjungi ad illam felicitatem, et commemorari ab hominibus, concessum sibi esse post transmarinam peregrinationem, ut conjuncta terra amborum conjugum terra tegeretur. Quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuæ cœperat in ejus corde non esse, nesciebam, et lætabar admirans quod sic mihi aperuisset; quanquam et in illo sermone nostro ad fenestram cum dixit : « Jam quid hic » facio? non apparuit desiderare in patria mori. » Audivi etiam postea, quod jam cum Ostiis essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de contemptu vitæ hujus et bono mortis, ubi ipse non aderam; illisque stupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibusque utrum non formidaret tam longe a sua civitate corpus relinquere : « Nihil, in» quit, longe est Deo, neque timendum est, ne ille non » agnoscat in fine sæculi, unde me resuscitet. » Ergo die nono ægritudinis suæ, quinquagesimo et sexto anno ætatis suæ [1], trigesimo et tertio ætatis meæ, anima illa religiosa et pia corpore soluta est.

[1] Hunc numerum omnes ad unum codices cum editi, tum scripti assignant; unde intelligitur locum minime corruptum esse, quod suspicatus est Cæsar Baronius ad an. 388 n. 71 et in Not. ad Mart. die 5 Maii.

CAPUT XII.

Quomodo luxerit mortem matris. — Sacrificium pro defunctis.

XXIX. Premebam oculos ejus, et confluebat in præcordia mea mœstitudo ingens, et transfluebat in lacrymas, ibidemque oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum usque ad siccitatem, et in tali luctamine valde male mihi erat. Tum vero ubi efflavit extremum spiritum, puer Adeodatus exclamavit in planctum atque ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc modo etiam meum quiddam puerile quod labebatur in fletus juvenili voce cordis, coërcebatur et tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud quæstibus lacrymosis gemitibusque celebrare; quia his plerumque solet deplorari quædam miseria morientium, aut quasi omnimoda extinctio. At illa nec misere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc et documentis morum ejus, et fide non ficta, rationibusque certis tenebamus.

XXX. Quid ergo erat quod intus mihi graviter dolebat, nisi ex consuetudine simul vivendi dulcissima et charissima repente disrupta vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio ejus, quod in ea ipsa ultima ægritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium, et commemorabat grandi dilectionis affectu nunquam se audisse ex ore meo jaculatum in se durum aut contumeliosum sonum. Sed tamen quid tale, Deus meus, qui fecisti nos, quid comparabile habebat honor a me delatus illi, et servitus ab illa

mihi? Quoniam itaque deserebar tam magno ejus solatio, sauciabatur anima mea, et quasi dilaniabatur vita, quæ una facta erat ex mea et illius.

XXXI. Cohibito ergo a fletu illo puero, Psalterium arripuit Evodius, et cantare cœpit Psalmum. Cui respondebamus omnis domus : « Misericordiam et judicium can» tabo tibi, Domine[1]. » Audito autem quid ageretur, convenerunt multi fratres ac religiosæ fœminæ; et de more illis quorum officium erat funus curantibus, ego in parte ubi decenter poteram, cum eis qui me non deserendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam, eoque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus et intente audientibus, et sine sensu doloris me esse arbitrantibus. At ego in auribus tuis, ubi eorum nullus audiebat, increpabam mollitiem affectus mei, et constringebam fluxum mœroris, cedebatque mihi paululum, rursusque impetu suo ferebatur, non usque ad eruptionem lacrymarum, nec usque ad vultus mutationem, sed ego sciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse hæc humana, quæ ordine debito et sorte conditionis nostræ accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum, et duplici tristitia macerabar.

XXXII. Cum ecce corpus elatum est, imus, redimus sine lacrymis. Nam neque in eis precibus quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri, jam juxta sepulcrum posito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis precibus ego flevi, sed toto die graviter in occulto mœstus eram, et mente turbata rogabam te ut poteram, quo sanares dolorem meum; nec faciebas, credo commendans memoriæ meæ, vel hoc uno documento omnis consuetudinis vinculum,

[1] Psal c, 1.

etiam adversus mentem, quæ jam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλανεῖον dixerint; quod anxietatem pellat ex animo. Ecce et hoc confiteor misericordiæ tuæ, Pater orphanorum, quoniam lavi, et talis eram qualis priusquam lavissem. Neque enim exsudavit de corde meo mœroris amaritudo. Deinde dormivi et evigilavi, et non parva ex parte mitigatum inveni dolorem meum: atque ut eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosii tui: tu es enim

Deus creator omnium,
Polique rector, vestiens
Diem decoro lumine;
Noctem sopora gratia,
Artus solutos ut quies
Reddat laboris usui,
Mentesque fessas allevet,
Luctusque solvat anxios.

XXXIII. Atque inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam, conversationemque ejus piam in te, et sancte in nos blandam atque morigeram, qua subito destitutus sum; et libuit flere in conspectu tuo de illa et pro illa, de me et pro me. Et dimisi lacrymas quas continebam, ut effluerent quantum vellent, substernens eas cordi meo; et requievit in eis, quoniam ibi erant aures tuæ, non cujusquam hominis superbe interpretantis ploratum meum. Et nunc, Domine, confiteor tibi in litteris. Legat qui volet, et interpretetur ut volet, et si peccatum invenerit flevisse me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuam, quæ me multos annos fleverat ut oculis tuis viverem, non irrideat;

sed potius, si est grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipse ad te Patrem omnium fratrum Christi tui.

CAPUT XIII.

Orat pro matre defuncta.

XXXIV. Ego autem jam sanato corde ab illo vulnere in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi, Deus noster, pro illa famula tua longe aliud lacrymarum genus, quod manat de concusso spiritu consideratione periculorum omnis animæ quæ in Adam moritur. Quanquam illa in Christo vivificata[1], etiam nondum a carne resoluta sic vixerit, ut laudetur nomen tuum in fide moribusque ejus; non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore ejus contra præceptum tuum. Et dictum est a Veritate Filio tuo : « Si » quis dixerit fratri suo: Fatue, reus erit gehennæ ignis[2]. » Et væ etiam laudabili vitæ hominum, si remota misericordia discutias eam. Quia vero non exquiris delicta vehementer, fiducialiter speramus aliquem apud te locum invenire indulgentiæ. Quisquis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua? O si cognoscant se homines homines; « Et qui gloriatur, in » Domino glorietur[3]! »

XXXV. Ego itaque, laus mea et vita mea, Deus cordis mei, sepositis paulisper bonis ejus actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum nostro-

[1] I Cor. xv, 22. — [2] Matth. v, 22. — [3] I Cor. x, 17.

rum quæ pependit in ligno; et sedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis[1]. Scio misericorditer operatam, et ex corde dimisisse debita debitoribus suis; dimitte illi et tu debita sua[2], si qua etiam contraxit per tot annos post aquam salutis. Dimitte, Domine, dimitte obsecro, ne intres cum ea in judicium[3]. Superexaltet misericordia judicium[4], quoniam eloquia tua vera sunt, et promisisti misericordiam misericordibus[5]. Quod ut essent tu dedisti eis, qui misereberis cui misertus eris, et misericordiam præstabis cui misericors fueris[6].

XXXVI. Et credo jam feceris quod te rogo, sed voluntaria oris mei approba, Domine[7]. Namque illa imminente die resolutionis suæ non cogitavit suum corpus sumptuose contegi, aut condiri aromatibus, aut monumentum electum concupivit, aut curavit sepulcrum patrium. Non ista mandavit nobis, sed tantummodo memoriam sui ad altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei prætermissione servierat, unde sciret dispensari victimam sanctam, qua deletum est chirographum quod erat contrarium nobis[8], qua triumphatus est hostis computans delicta nostra, et quærens quid objiciat, et nihil inveniens in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem sanguinem? Quis ei restituet pretium quo nos emit, ut nos auferat ei? Ad cujus pretii nostri sacramentum ligavit ancilla tua animam suam vinculo fidei. Nemo a protectione tua disrumpat eam. Non se interponat nec vi, nec insidiis leo et draco; neque enim respondebit illa nihil se debere, ne convincatur et obtineatur ab accusatore callido; sed respondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit.

[1] Rom. VIII, 34. — [2] Matth. VI, 12. — [3] Psal. CXLII, 2. — [4] Jacob. II, 13. — [5] Matth. V, 7. — [6] Exod. XXXIII, 19, et Rom. IX, 15. — [7] Psal. CXVIII, 108. — [8] Coloss. II, 14.

XXXVII. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli et post quem nulli nupta est, cui servivit fructum tibi afferens cum tolerantia[1], ut eum quoque lucraretur tibi. Et inspira, Domine meus, Deus meus, inspira servis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis quibus et voce et corde et litteris servio, ut quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monnicæ[2] famulæ tuæ, cum Patricio quondam ejus conjuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, et fratrum meorum sub te patre in matre catholica, et civium meorum in æterna Jerusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod a me illa poposcit extremum, uberius illi præstetur in multorum orationibus per confessiones, quam per orationes meas.

[1] Luc. VIII, 15. — [2] Imitari visum est vetustos codices, qui cum gemina littera *nn* præferunt, *Monnicæ* : quo pacto etiam scriptum reperitur in oratione, quam Wuillelmus Abbas piis Augustini votis obtemperandi studio composuit sub his verbis : « Memento, Domine, animæ famuli tui Patricii, et famulæ tuæ Monnicæ; et si quid pro anima filii ipsorum domini mei Augustini, dilectissimi Confessoris tui; mihi misero peccatori licet vel intimo cordis affectu desiderare, etc. » quæ oratio integra habetur in veterum Analectorum tom. I.

LIBER X.

Scrutatur deinceps, ac palam contestatur, non qualis antea esset, sed qualis nunc. Deum quem diligit studet indicare; dumque per singula ducit rerum genera, multis explicat memoriæ vim plane stupendam, et quod sua in memoria locum Deus habeat gratulatur. Inquirit in actus, in sensus, et affectus suos ex triplici tentatione voluptatis, curiositatis, ac superbiæ. Dominum Christum unum mediatorem Dei et hominum confitetur, ejusque ope animi sui languores omnes sanandos esse confidit.

CAPUT I.

In Deo solo spes et gaudium.

I. Cognoscam te, cognitor meus, cognoscam sicut et cognitus sum [1]. Virtus animæ meæ, intra in eam, et coapta tibi, ut habeas et possideas sine macula et ruga [2]. Hæc est spes mea, ideo loquor, et in ea spe gaudeo, quando sanum gaudeo. Cætera vero vitæ hujus tanto minus flenda, quanto magis fletur; et tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. Ecce enim veritatem dilexisti [3], quoniam qui facit eam, venit ad lucem [4]. Volo eam facere in corde meo coram te in confessione; in stylo autem meo coram multis testibus.

[1] I Cor. XIII, 12. — [2] Ephes. V, 27. — [3] Psal. L, 8. — [4] Joan. III, 21.

CAPUT II.

Cum Deo nota sint arcana, quid est confiteri illi.

II. Et tibi quidem, Domine, cujus oculis nuda est abyssus humanæ conscientiæ, quid occultum esset in me, etiam si nollem confiteri tibi? Te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus testis est displicere me mihi, tu refulges et places, et amaris, et desideraris, ut erubescam de me, et abjiciam me atque eligam te, et nec tibi nec mihi placeam nisi de te. Tibi ergo, Domine, manifestus sum quicumque sim, et quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis et vocibus, sed verbis animæ et clamore cogitationis quem novit auris tua. Cum enim malus sum, nihil est aliud confiteri tibi, quam displicere mihi; cum vero pius, nihil est aliud confiteri tibi, quam hoc non tribuere mihi: quoniam tu, Domine, benedicis justum [1], sed prius eum justificas impium [2]. Confessio itaque mea, Deus meus, in conspectu tuo tibi tacite fit, et non tacite. Tacet enim strepitu, clamat affectu. Neque enim dico recti aliquid hominibus, quod non a me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audis a me, quod non mihi tu prius dixeris.

[1] Psal. v, 13. — [2] Rom. iv, 5.

CAPUT III.

Quo fructu confitebitur deinceps quis sit, non quis fuerit.

III. Quid mihi ergo est cum hominibus ut audiant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos? Curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. Quid a me quærunt audire qui sim, qui nolunt a te audire qui sint? Et unde sciunt cum a me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam, quandoquidem nemo scit hominum quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est[1]? Si autem a te audiant de se ipsis, non poterunt dicere, mentitur Dominus. Quid est enim a te audire de se, nisi cognoscere se? Quis porro cognoscit et dicit, falsum est, nisi ipse mentiatur? Sed quia charitas omnia credit[2], inter eos utique quos connexos sibimet unum facit, ego quoque, Domine, etiam sic tibi confiteor, ut audiant homines, quibus demonstrare non possum an vera confitear, sed credunt mihi quorum mihi aures charitas aperit.

IV. Verumtamen tu, medice meus intime, quo fructu ista faciam, eliqua mihi: nam confessiones præteritorum malorum meorum, quæ remisisti et texisti ut beares me in te[3], mutans animam meam fide et sacramento tuo, cum leguntur et audiuntur, excitant cor ne dormiat in desperatione et dicat: Non possum; sed evigilet in amore

[1] I Cor. II, 11. — [2] Id. XIII, 7. — [3] Psal. XXXI, 1.

misericordiæ tuæ et dulcedine gratiæ tuæ, qua potens est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorum qui jam carent eis, nec ideo delectat quia mala sunt, sed quia fuerunt et non sunt. Quo itaque fructu, Domine meus, cui quotidie confitetur conscientia mea, spe misericordiæ tuæ securior quam innocentia sua; quo fructu, quæso, etiam hominibus coram te confiteor per has litteras adhuc quis ego sim, non quis fuerim? Nam illum fructum vidi et commemoravi. Sed quis adhuc sim, ecce in ipso tempore confessionum mearum, et multi hoc nosse cupiunt qui me noverunt, et non me noverunt, qui ex me vel de me aliquid audierunt; sed auris eorum non est ad cor meum; ubi ego sum quicumque sum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipse intus sim, quo nec oculum, nec aurem, nec mentem possunt intendere; credituri tamen volunt, numquid cognituri? Dicit enim eis charitas qua boni sunt, non mentiri me de me confitentem, et ipsa in eis credit mihi.

CAPUT IV.

Quod magni sint fructus hujuscemodi confessionis.

V. Sed quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cum audierint quantum ad te accedam munere tuo, et orare pro me cum audierint quantum retarder pondere meo? Indicabo me talibus. Non enim parvus est fructus, Domine Deus meus, ut a multis tibi gratiæ agantur de nobis, et a multis rogeris pro nobis. Amet in me

fraternus animus quod amandum doces, et doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis [1]; sed fraternus ille qui cum approbat me, gaudet de me; cum autem improbat me, contristatur pro me; quia sive approbet me, sive improbet, diligit me. Indicabo me talibus, respirent in bonis meis, suspirent in malis meis. Bona mea instituta tua sunt et dona tua; mala mea delicta mea sunt et judicia tua. Respirent in illis et suspirent in his, et hymnus et fletus ascendant in conspectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis [2]. Tu autem, Domine, delectatus odore sancti templi tui, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam [3], propter nomen tuum, et nequaquam deserens cœpta tua, consumma imperfecta mea.

VI. Hic est fructus confessionum mearum, non qualis fuerim, sed qualis sim; ut hoc confitear, non tantum coram te secreta exultatione cum tremore et secreto mœrore cum spe [4], sed etiam in auribus credentium filiorum hominum sociorum gaudii mei et consortium mortalitatis meæ, civium meorum et mecum peregrinorum, præcedentium et consequentium, et comitum viæ meæ. Hi sunt servi tui fratres mei quos filios tuos esse voluisti, dominos meos quibus jussisti ut serviam, si volo tecum de te vivere. Et hoc mihi verbum tuum parum erat, si loquendo præciperet, nisi et faciendo præiret. Et ego id ago factis et dictis, id ago sub alis tuis nimis cum ingenti periculo; nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea, et infirmitas mea tibi nota est. Parvulus sum, sed vivit semper Pater meus, et idoneus est mihi tutor meus. Idem ipse est enim qui genuit me, et tuetur me; et tu ipse

[1] Psal. CXLIII, 8. — [2] Apoc. VIII, 3. — [3] Psal. L, 1. — [4] Philip. II, 12.

es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum es, et priusquam tecum sim. Indicabo ergo talibus qualibus jubes ut serviam, non quis fuerim, sed quis jam sim, et quis adhuc sim; sed neque me ipsum dijudico[1]: sic itaque audiar.

CAPUT V.

Homo sese totum non novit.

VII. Tu enim, Domine, dijudicas me, quia etsi nemo scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est; tamen est aliquid hominis, quod nec ipse scit spiritus hominis qui in ipso est[2]; tu autem, Domine, scis ejus omnia, qui fecisti eum. Ego vero quamvis præ tuo conspectu me despiciam, et æstimem me terram et cinerem, tamen aliquid de te scio quod de me nescio. Et certe nunc videmus per speculum in ænigmate, nondum facie ad faciem[3]: et ideo quandiu peregrinor abs te, mihi sum præsentior quam tibi, et tamen te novi nullo modo posse violari; ego vero quibus tentationibus resistere valeam, quibusve non valeam, nescio. Et spes est, quia fidelis es, qui nos non sinis tentari supra quam possumus ferre, sed facis cum tentatione etiam exitum ut possimus sustinere. Confitear ergo quid de me sciam, confitear et quid de me nesciam. Quoniam et quod de me scio, te mihi lucente scio; et quod de me nescio, tandiu nescio, donec fiant tenebræ meæ sicut meridies in vultu tuo[4].

[1] I Cor. IV, 3. — [2] Id. II, 11. — [3] Id. XIII, 21. — [4] Isaï. LVIII, 10.

CAPUT VI.

Quid amat cum Deum amat, et quomodo ex creaturis Deus cognoscitur.

VIII. Non dubia, sed certa conscientia, Domine, amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, et amavi te. Sed et cœlum, et terra, et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut te amem, nec cessant dicere omnibus ut sint inexcusabiles[1]. Altius autem tu misereberis cui misertus eris, et misericordiam præstabis cui misericors fueris : alioquin cœlum et terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo cum te amo? Non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce istis amicum oculis, non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum et unguentorum et aromatum suaveolentiam, non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cum amo Deum meum, et tamen amo quamdam lucem, et quamdam vocem, et quemdam odorem, et quemdam cibum, et quemdam amplexum, cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; ubi fulget animæ meæ quod non capit locus, et ubi sonat quod non rapit tempus, et ubi olet quod non spargit flatus, et ubi sapit quod non minuit edacitas, et ubi hæret quod non divellit satietas. Hoc est quod amo, cum Deum meum amo.

IX. Et quid est hoc? Interrogavi terram, et dixit : Non

[1] Rom. 1, 20.

sum; et quæcumque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare et abyssos, et reptilia animarum vivarum, et responderunt : Non sumus Deus tuus, quære super nos. Interrogavi auras flabiles, et inquit universus aër cum incolis suis: Fallitur Anaximenes, non sum Deus. Interrogavi cœlum, solem, lunam stellas : Neque nos sumus Deus quem quæris, inquiunt. Et dixi omnibus iis quæ circumstant fores carnis meæ : Dixistis mihi de Deo meo quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamaverunt voce magna : Ipse fecit nos[1]. Interrogatio mea, intentio mea, et responsio eorum, species eorum. Et direxi me ad me, et dixi mihi : Tu quis es? Et respondi : Homo. Et ecce corpus et anima in me mihi præsto sunt; unum exterius, et alterum interius. Quid horum est unde quærere debui Deum meum, quem jam quæsiveram per corpus a terra usque ad cœlum, quousque potui mittere nuntios, radios oculorum meorum? Sed melius quod interius. Ei quippe renuntiabant omnes nuntii corporales præsidenti et judicanti de singulis responsionibus cœli et terræ et omnium quæ in eis sunt dicentium : Non sumus Deus, sed ipse fecit nos; homo interior cognovit hæc per exterioris ministerium; ego interior cognovi hæc, ego, ego animus per sensus corporis mei. Interrogavi mundi molem de Deo meo, et respondit mihi : Non ego sum, sed ipse me fecit.

X. Nonne omnibus quibus integer sensus est, apparet hæc species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla et magna vident eam, sed interrogare nequeunt : non enim præposita est in eis nuntiantibus sensibus judex ratio. Homines autem possunt interrogare, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur[2] : sed amore subduntur eis, et subditi judicare non possunt.

[1] Psal. xcxix, 3. — [2] Rom. i, 20.

Nec respondent ista interrogantibus nisi judicantibus, nec vocem suam mutant, id est, speciem suam, si alius tantum videat, alius autem videns interroget, ut aliter illi appareat, aliter huic; sed eodem modo utrique apparens, illi muta est, huic loquitur; imovero omnibus loquitur; sed illi intelligunt qui ejus vocem acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi : Non est Deus tuus cœlum et terra, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura videnti : Moles est, moles minor est in parte quam in toto. Jam tu melior es, tibi dico, anima; quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam, quod nullum corpus præstat corpori. Deus autem tuus etiam tibi vitæ vita est.

CAPUT VII.

Corporea aut sensitiva virtute Deus non invenitur.

XI. Quid ergo amo, cum Deum meum amo? Quis est ille super caput animæ meæ? Per ipsam animam meam ascendam ad illum. Transibo vim meam qua hæreo corpori, et vitaliter compagem ejus repleo. Non ea vi reperio Deum meum, nam reperiret et equus et mulus quibus non est intellectus [1], quia est eadem vis qua vivunt etiam eorum corpora. Est alia vis non solum qua vivifico, sed etiam qua sensifico carnem meam quam mihi fabricavit Dominus, jubens oculo ut non audiat, et auri ut non videat; sed illi per quem videam, huic per quam audiam : et propria singillatim cæteris sensibus sedibus suis

[1] Psal. xxxi, 9.

et officiis suis, quæ diversa per eos ago, unus ego animus. Transibo et istam vim meam : nam et hanc habet equus et mulus, sentiunt enim etiam ipsi per corpus.

CAPUT VIII.

Memoriæ vis.

XII. Transibo ergo et istam vim naturæ meæ, gradibus ascendens ad eum qui fecit me ; et venio in campos et lata prætoria memoriæ, ubi sunt thesauri innumerabilium imaginum de cujuscemodi rebus sensis invectarum. Ibi reconditum est quidquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel utcumque variando ea quæ sensus attigerit : et si quid aliud commendatum et repositum est, quod nondum absorbuit et sepelivit oblivio. Ibi quando sum, posco ut proferatur quidquid volo, et quædam statim prodeunt ; quædam requiruntur diutius et tanquam de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruuntur ; quædam catervatim se proruunt, et dum aliud petitur et quæritur, prosiliunt in medium quasi dicentia : Ne forte nos sumus ? Et abigo ea manu cordis a facie recordationis meæ, donec enubiletur quod volo, atque in conspectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata serie, sicut poscuntur suggeruntur ; et cedunt præcedentia consequentibus ; et cedendo conduntur, iterum cum voluero processura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter.

XIII. Ibi sunt omnia distincte generatimque servata, quæ suo quæque aditu in gesta sunt sicut lux atque, om-

nes colores formæque corporum per oculos; per aures autem omnia genera sonorum; omnesque odores per aditum narium; omnes sapores per oris aditum; a sensu autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidumve, lene aut asperum, grave seu leve, sive extrinsecus, sive intrinsecus corpori: hæc omnia recipit recolenda cum opus est et retractanda grandis memoriæ recessus, et nescio qui secreti atque ineffabiles sinus ejus, quæ omnia suis quæque foribus intrant ad eam, et reponuntur in ea. Nec ipsa tamen intrant, sed rerum sensarum imagines illic præsto sunt cogitationi reminiscenti eas. Quæ quomodo fabricatæ sint quis dicit, cum appareat quibus sensibus raptæ sint interiusque reconditæ? Nam et in tenebris atque in silentio dum habito, in memoria mea profero si volo colores, et discerno inter album et nigrum, et inter quos alios volo: nec incurrunt soni atque perturbant, quod per oculos haustum considero cum et ipsi ibi sint, et quasi seorsum repositi lateant. Nam et ipsos posco si placet, atque adsunt illico. Et quiescente lingua ac silente gutture canto quantum volo, imaginesque illæ colorum quæ nihilominus ibi sunt non se interponunt, neque interrumpunt, cum thesaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cætera quæ per sensus cæteros ingesta atque congesta sunt recordor prout libet: et auram liliorum discerno a violis nihil olfaciens; et mel de fruto, lene aspero nihil tunc gustando neque contrectando, sed reminiscendo antepono.

XIV. Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cœlum et terra et mare præsto sunt, cum omnibus quæ in eis sentire potui, præter illa quæ oblitus sum. Ibi et ipse mihi occurro, meque recolo, quid, quando, et ubi egerim, quoque modo cum agerem affectus fuerim. Ibi sunt omnia quæ sive experta a me sive

credita memini. Ex eadem copia etiam similitudines rerum vel expertarum, vel ex eis quas expertus sum creditarum alias atque alias, et ipse contexto præteritis; atque ex his etiam futuras actiones et eventa et spes et hæc omnia rursus quasi præsentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipso ingenti sinu animi mei, pleno tot et tantarum rerum imaginibus. Et hoc aut illud sequetur. O si esset hoc aut illud! Avertat Deus hoc aut illud. Dico apud me ista : et cum dico, præsto sunt imagines omnium quæ dico ex eodem thesauro memoriæ; nec omnino aliquid eorum dicerem, si defuissent.

XV. Magna ista vis est memoriæ, magna nimis, Deus meus, penetrale amplum et infinitum. Quis ad fundum ejus pervenit? Et vis est hæc animi mei, atque ad meam naturam pertinet, nec ego ipse capio totum quod sum. Ergo animus ad habendum se ipsum angustus est. Et ubi sit, quod sui non capit? Numquid extra ipsum ac non in ipso? Quomodo ergo non capit? Multa mihi super hoc oboritur admiratio, stupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montium, et ingentes fluctus maris, et latissimos lapsus fluminum, et Oceani ambitum, et gyros siderum, et relinquunt se ipsos, nec mirantur, quod hæc omnia cum dicerem, non ea videbam oculis, nec tamen dicerem nisi montes et fluctus et flumina et sidera quæ vidi, et Oceanum quem credidi, intus in memoria mea viderem spatiis tam ingentibus quasi foris viderem : nec ea tamen videndo absorbui quando vidi oculis; nec ipsa sunt apud me, sed imagines eorum. Et novi quid ex quo sensu corporis impressum sit mihi.

CAPUT IX.

Memoria disciplinarum.

XVI. Sed non ea sola gestat immensa ista capacitas memoriæ meæ. Hic sunt et illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt : quasi remota interiore loco, non loco, nec eorum imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit litteratura, quid peritia disputandi, quot genera quæstionum, quidquid horum scio, sic est in memoria mea, ut non retenta imagine rem foris reliquerim, aut sonuerit et præterierit, sicut vox impressa per aures vestigio quo recoleretur quasi sonaret cum jam non sonaret : aut sicut odor dum transit et evanescit in ventos olfactum afficit, unde trajicit in memoriam imaginem sui quam reminiscendo repetamus : aut sicut cibus qui certe in ventre jam non sapit, et tamen in memoria quasi sapit : aut sicut aliquid quod corpore tangendo sentitur, quod etiam separatum a nobis imaginatur memoria. Istæ quippe res non intromittuntur ad eam, sed earum solæ imagines mira celeritate capiuntur, et miris tanquam cellis reponuntur, et mirabiliter recordando proferuntur.

CAPUT X.

Disciplinæ in memoriam non introducuntur per sensus, sed ex ejus abditione sinu eruuntur.

XVII. At vero cum audio tria genera esse quæstionum, an sit, quid sit, quale sit, sonorum quidem quibus hæc verba confecta sunt imagines teneo, et eos per auras cum strepitu transisse ac jam non esse scio. Res vero ipsas quæ illis significantur sonis neque ullo sensu corporis attigi, nec uspiam vidi præter animum meum, et in memoria recondidi non imagines earum, sed ipsas : quæ unde ad me intraverint, dicant si possunt. Nam percurro januas omnes carnis meæ, nec invenio qua earum ingressæ sint. Quippe oculi dicunt : Si coloratæ sunt, nos eas nuntiavimus. Aures dicunt : Si sonuerunt, a nobis indicatæ sunt. Nares dicunt : Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi : Si sapor non est, nihil me interroges. Tactus dicit : Si corpulentum non est, non contrectavi. Si non contrectavi, non indicavi. Unde et qua hæc intraverunt in memoriam meam? Nescio quomodo; nam cum ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognovi, et vera esse approbavi, et commendavi ei, tanquam reponens unde proferrem cum vellem. Ibi ergo erant et antequam ea didicissem, sed in memoria non erant. Ubi ergo? aut quare cum dicerentur agnovi, et dixi : Ita est; verum est; nisi quia jam erant in memoia, sed tam remota et retrusa quasi in caveis abditiori-

bus, ut nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare non possem?

CAPUT XI.

Quid sit discere.

XVIII. Quocirca invenimus nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginibus sicuti sunt per se ipsa intus cernimus, nisi ea quæ passim atque indisposite memoria continebat, cogitando quasi colligere, atque animadvertendo curare, ut tanquam ad manum posita in ipsa memoria, ubi sparsa prius et neglecta latitabant, jam familiari intentioni facile occurrant. Et quam multa hujusmodi gestat memoria mea quæ jam inventa sunt, et sicut dixi, quasi ad manum posita, quæ didicisse et nosse dicimur! Quæ si modestis temporum intervallis recolere desivero, ita rursus demerguntur, et quasi in remotiora penetralia dilabuntur, ut denuo velut nova excogitanda sint indidem iterum, (neque enim est alia regio eorum), te cogenda rursus ut sciri possint, id est, velut ex quadam dispersione colligenda, unde dictum est cogitare. Nam cogo et cogito, sic est ut ago et agito, facio et factito. Verumtamen sibi animus hoc verbum proprie vindicavit, ut non quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est, cogitur, cogitari proprie jam dicatur.

CAPUT XII.

Rerum mathematicarum memoria.

XIX. Item continet memoria numerorum dimensionumque rationes et leges innumerabiles, quarum nullam corporis sensus impressit; quia nec ipsæ coloratæ sunt, aut sonant, aut olent, aut gustatæ, aut contrectatæ sunt. Audivi sonos verborum, quibus significantur, cum de his disseritur : sed illi alii, istæ autem aliæ sunt. Nam illi aliter græce, aliter latine sonant; istæ vero nec græcæ, nec latinæ sunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuissimas, sicut filum araneæ, sed illæ aliæ sunt; non sunt imagines earum quas mihi nuntiavit carnis oculus. Novit eas quisquis sine ulla cogitatione qualiscumque corporis, intus agnovit eas. Sensi etiam numeros omnibus corporis sensibus quos numeramus : sed illi alii sunt quibus numeramus, nec imagines istorum sunt; et ideo valde sunt. Rideat me ista dicentem qui eos non videt; et ego doleam ridentem me.

CAPUT XIII.

Memoria meminisse nos meminimus.

XX. Hæc omnia memoria teneo; et quomodo ea didicerim, memoria teneo. Multa etiam quæ adversus hæc falsissime disputantur audivi, et memoria teneo, quæ tametsi falsa sunt, tamen ea meminisse me non est falsum, et discrevisse me inter illa vera et hæc falsa quæ contradicuntur : et hoc memini. Aliterque nunc video discernere me ista, alter autem memini sæpe me discrevisse cum ea sæpe cogitarem. Ergo et intellexisse me sæpius ista memini; et quod nunc discerno et intelligo, recondo in memoria, ut postea me nunc intellexisse meminerim. Ergo et meminisse me memini, sicut postea quod hæc reminisci nunc potui si recordabor, utique per vim memoriæ recordabor.

CAPUT XIV.

I. Quomodo memoria continet affectus animi. — II. Læta non læti quomodo recordamur.

XXI. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet; non illo modo quo eas habet ipse animus cum patitur eas, sed alio multum diverso; sicut sese habet vis memoriæ. Nam et lætatum me fuisse reminiscor non lætus; et tristitiam meam præteritam recordor non tristis; et me aliquando timuisse recolo sine timore; et pristinæ cupiditatis sine cupiditate sum memor : aliquando e contrario tristitiam meam transactam lætus reminiscor, et tristis lætitiam. Quod mirandum non est de corpore : aliud enim animus, aliud corpus. Itaque si præteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum est. Hic vero, cum animus sit etiam ipsa memoria; nam et cum mandamus aliquid ut memoriter habeatur, dicimus : Vide ut illud in animo habeas; et cum obliviscimur dicimus : Non fuit in animo; et, Elapsum est animo : ipsam memoriam vocantes animum. Cum ergo ita sit, quid est hoc quod cum tristitiam meam præteritam lætus memini, animus habet lætitiam, et memoria tristitiam; lætusque est animus ex eo quod inest ei lætitia, memoria vero ex eo quod inest ei tristitia, tristis non est? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quasi venter est animi, lætitia vero atque tristitia quasi cibus dulcis et amarus : cum memoriæ com-

mendantur, quasi trajecta in ventrem recondi illic possunt, sapere non possunt. Ridiculum est hæc illis similia putare, nec tamen sunt omni modo dissimilia.

XXII. Sed ecce de memoria profero, cum dico quatuor esse perturbationes animi, cupiditatem, lætitiam, metum, tristitiam : et quidquid de his disputare potuero, dividendo singula per species sui cujusque generis et definiendo, ibi invenio quid dicam, atque inde profero : nec tamen ulla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiscendo commemoro, et antequam recolerentur a me et retractarentur, ibi erant; propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo, sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur a disputante, hoc est, a reminiscente, lætitiæ dulcedo vel amaritudo mœstitiæ? An in hoc dissimile est, quod non undique simile est? Quis enim talia volens loqueretur, si quoties tristitiam metumve nominamus, toties mœrere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, nisi in memoria nostra non tantum sonos nominum secundum imagines impressas sensibus corporis, sed etiam rerum ipsarum notiones inveniremus, quas nulla janua carnis accepimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens memoriæ commendavit, aut ipsa sibi hæc etiam non commendata retinuit.

CAPUT XV.

Etiam quæ absunt meminimus.

XXIII. Sed utrum per imagines, annon, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem, cum res ipsæ non adsunt sensibus meis, in memoria sane mea præsto sunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, nec mihi adest dum nihil dolet; nisi tamen adesset imago ejus in memoria mea, nescirem quid dicerem, nec eum in disputando a voluptate discernerem. Nomino salutem corporis, cum salvus sum corpore: adest mihi quidem res ipsa; verumtamen nisi et imago ejus inesset in memoria mea, nullo modo recordarer quid hujus nominis significaret sonus. Nec ægrotantes agnoscerent salute nominata quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriæ teneretur, quamvis ipsa res abesset a corpore. Nomino numeros quibus numeramus, et adsunt in memoria mea non imagines eorum, sed ipsi. Nomino imaginem solis, et hæc adest in memoria mea: neque enim imaginem imaginis ejus, sed ipsam recolo: ipsa mihi reminiscenti præsto est. Nomino memoriam, et agnosco quod nomino. Et ubi agnosco nisi in ipsa memoria? Num et ipsa per imaginem suam sibi adest, ac non per se ipsam?

CAPUT XVI.

Et oblivionis memoria est.

XXIV. Quid cum oblivionem nomino, atque itidem agnosco quod nomino, unde agnoscerem nisi meminissem? Non eumdem sonum nominis dico, sed rem quam significat; quam si oblitus essem, quid ille valeret sonus, agnoscere utique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per se ipsam sibi præsto est ipsa memoria : cum vero memini oblivionem, et memoria præsto est et oblivio, memoria qua meminerim, oblivio quam meminerim. Sed quid est oblivio, nisi privatio memoriæ? Quomodo ergo adest ut eam meminerim, quando cum adest meminisse non possum? At si quod meminimus memoria retinemus; oblivionem autem nisi meminissemus, nequaquam possemus audito isto nomine, rem quæ illo significatur agnoscere : memoria retinetur oblivio. Adest ergo ne obliviscamur, quæ cum adest obliviscimur. An ex hoc intelligitur non per se ipsam inesse memoriæ cum eam meminimus, sed per imaginem suam? quia si per se ipsam præsto esset oblivio, non ut meminissemus, sed ut oblivisceremur efficeret. Et hoc quis tandem indagabit, quis comprehendet quomodo sit?

XXV. Ego certe, Domine, laboro hic, et laboro in me ipso : factus sum mihi terra difficultatis, et sudoris nimii. Neque enim nunc scrutamur plagas cœli, aut siderum intervalla demetimur, vel terræ libramenta quæri-

mus : ego sum qui memini, ego animus. Non ita mirum, si a me longe est quidquid ego non sum. Quid autem propinquius me ipso mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non comprehenditur a me, cum ipsum me non dicam præter illam. Quid enim dicturus sum, quando mihi certum est meminisse me oblivionem? An dicturus sum non esse in memoria mea quod memini? An dicturus sum ad hoc inesse oblivionem in memoria mea, ut non obliviscar? utrumque absurdissimum est. Quid illud tertium, quo pacto dicam imaginem oblivionis teneri memoria mea, non ipsam oblivionem cum eam memini? Quo pacto et hoc dicam, quandoquidem cum imprimitur rei cujusque imago in memoria, prius necesse est ut adsit res ipsa unde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omnium locorum quibus interfui, sic facies hominum quas vidi, et cæterorum sensuum nuntiata, sic ipsius corporis salutem, sive dolorem. Cum præsto essent ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præsentes, et retractarem animo cum illa et absentia reminiscerer. Si ergo per imaginem suam non per se ipsam in memoria tenetur oblivio, ipsa utique aderat ut ejus imago caperetur. Cum autem adesset, quomodo imaginem suam in memoria conscribebat, quando id etiam quod jam notatum invenit, præsentia sua delet oblivio? Et tamen quocumque modo, licet sit modus iste incomprehensibilis et inexplicabilis, etiam ipsam oblivionem meminisse me certus sum, qua id quod meminerimus obruitur.

CAPUT XVII.

Magna memoriæ vis, sed ultra progrediendum ut attingatur Deus.

XXVI. Magna vis est memoriæ, nescio quid horrendum, Deus meus, profunda et infinita multiplicitas; et hoc animus est, et hoc ego ipse sum. Quid ergo sum, Deus meus? Quæ natura sum? Varia, multimoda vita, et immensa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis et antris et cavernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus, sive per imagines, sicut omnium corporum; sive per præsentiam, sicut artium; sive per nescio quas notiones vel notationes, sicut affectionum animi, quas et cum animus non patitur, memoria tenet, cum in animo sit quidquid est in memoria. Per hæc omnia discurro et volito hac illac; penetro etiam quantum possum, et finis nusquam; tanta vis est memoriæ, tanta vitæ vis est in homine vivente mortaliter. Quid igitur agam, tu vera mea vita, Deus meus? Transibo et hanc vim meam quæ memoria vocatur, transibo eam ut pertendam ad te, dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego ascendens per animum meum ad te qui desuper mihi manes. Transibo et istam vim meam, quæ memoria vocatur, volens te attingere unde attingi potes, et inhærere tibi unde inhærere tibi potest. Habent enim memoriam et pecora et aves, alioquin non cubilia nidosve repeterent, non alia multa quibus assuescunt, neque enim

et assuescere valerent ullis rebus nisi per memoriam. Transibo ergo et memoriam, ut attingam eum qui separavit me a quadrupedibus, et volatilibus cœli sapientiorem me fecit. Transibo et memoriam ; et ubi te inveniam, vere bona et secura suavitas ? et ubi te inveniam? Si præter memoriam meam te invenio, immemor tui sum. Et quomodo jam inveniam te, si memor non sum tui?

CAPUT XVIII.

Non inveniretur ea res quæ excidit, nisi memoria teneretur.

XXVII. Perdiderat enim mulier drachmam, et quæsivit eam cum lucerna [1], et nisi memor ejus esset, non inveniret eam. Cum enim esset inventa, unde sciret utrum ipsa esset, si memor ejus non esset? Multa memini me perdita quæsisse atque invenisse. Inde istud scio, quia cum quærerem aliquid eorum, et diceretur mihi, num forte hoc est, num forte illud? tandiu dicebam : Non est, donec id offerretur quod quærebam. Cujus nisi memor essem, quidquid illud esset, etiam si mihi offerretur non invenirem, quia non agnoscerem. Et semper ita fit, cum aliquid perditum quærimus et invenimus. Verumtamen si forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quodlibet visibile, tenetur intus imago ejus, et quæritur donec reddatur aspectui. Quod cum inventum fuerit, ex imagine quæ intus est recognoscitur. Nec invenisse nos dicimus quod perierat, si non agnosci-

[1] Luc. xv, 8.

mus; nec agnoscere possumus, si non meminimus: sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

CAPUT XIX.

Quid sit reminisci.

XXVIII. Quid cum ipsa memoria perdit aliquid, sicut fit cum obliviscimur, et quærimus ut recordemur? Ubi tandem quærimus, nisi in ipsa memoria? Et ibi si aliud pro alio forte offeratur, respuimus, donec illud occurrat quod quærimus, et cum occurrit dicimus: Hoc est; quod non diceremus nisi agnosceremus; nec agnosceremus, nisi meminissemus. Certe ergo obliti fueramus. Annon totum exciderat? sed ex parte qua tenebatur, pars alia quærebatur, quia sentiebat se memoria non simul volvere quod simul solebat, et quasi detruncata consuetudine claudicans, reddi quod deerat flagitabat. Tanquam si homo notus sive conspiciatur oculis, sive cogitetur, et nomen ejus obliti requiramus, quidquid aliud occurrerit non connectitur: quia non cum illo cogitari consuevit, ideoque respuitur, donec illud adsit, ubi simul assuefacta notitia non inæqualiter acquiescat. Et unde adest, nisi ex ipsa memoria? Nam et cum ab alio commoniti recognoscimus, inde adest. Non enim quasi novum credimus, sed recordantes approbamus hoc esse quod dictum est. Si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiscimur. Neque enim omnimodo adhuc obliti sumus, quod vel oblitos nos esse meminimus.

Hoc ergo nec amissum quærere poterimus, quod omnino obliti fuerimus.

CAPUT XX.

Ut beatitudinem omnes appetant, oportet eam noverint.

XXIX. Quomodo ergo te quæro, Domine? Cum enim te Deum meum quæro, vitam beatam quæro. Quæram te, ut vivat anima mea. Vivit enim corpus meum de anima mea, et vivit anima mea de te. Quomodo ergo quæro vitam beatam? quia non est mihi donec dicam: Sat est, illic ubi oportet ut dicam? Quomodo eam quæro? Utrum per recordationem tanquam eam oblitus sim, oblitumque me esse adhuc teneam; an per appetitum discendi incognitam; sive quam nunquam scierim, sive quam sic oblitus fuerim ut me nec oblitum esse meminerim? Nonne ipsa est beata vita quam omnes volunt, et omnino qui nolit nemo est? Ubi noverunt eam, quod sic volunt eam? Ubi viderunt, ut amarent eam? Nimirum habemus eam nescio quomodo. Et est alius quidam modus, quo quisque cum habet eam, tunc beatus est: et sunt qui spe beati sunt. Inferiore modo isti habent eam quam illi qui jam re ipsa beati sunt; sed tamen meliores quam illi qui nec re nec spe beati sunt. Qui tamen etiam ipsi nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse, quod eos velle certissimum est. Nescio quomodo noverunt eam, ideoque habent eam in nescio qua notitia, de qua satago utrum in memoria sit: quia si ibi est, jam beati fuimus aliquando;

utrum singillatim omnes, an in illo homine qui primus peccavit, in quo et omnes mortui sumus, et de quo omnes cum miseria nati sumus, non quæro nunc, sed quæro utrum in memoria sit beata vita. Neque enim amaremus eam nisi nossemus. Audimus nomen hoc, et rem ipsam omnes nos appetere fatemur, non enim sono delectamur. Nam hoc cum latine audit Græcus, non delectatur, quia ignorat quid dictum sit : nos autem delectamur, sicut etiam ille si græce hoc audierit : quoniam res ipsa nec græca nec latina est, cui adipiscendæ Græci Latinique inhiant, cæterarumque linguarum homines. Nota est igitur omnibus, qui una voce si interrogari possent, utrum beati esse vellent, sine ulla dubitatione, velle responderent. Quod non fieret, nisi res ipsa, cujus hoc nomen est, eorum memoria teneretur.

CAPUT XXI.

Quomodo memoria beatam vitam continet.

XXX. Numquid ita ut meminit Carthaginem qui vidit? Non. Vita enim beata non videtur oculis, quia non est corpus. Numquid sicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quærit adipisci : vitam vero beatam habemus in notitia, ideoque amamus eam, et tamen adhuc adipisci eam volumus ut beati simus. Numquid sicut meminimus eloquentiam? Non. Quamvis enim hoc nomine audito recordentur ipsam rem, qui etiam nondum sunt eloquentes, multique esse cu-

piant, unde apparet eam esse in eorum notitia; tamen per corporis sensus alios eloquentes animadverterunt et delectati sunt, et hoc esse desiderant : (quanquam nisi ex interiore notitia non delectarentur, neque hoc esse vellent nisi delectarentur :) beatam vero vitam nullo sensu corporis in aliis experimur. Numquid sicut meminimus gaudium? Fortasse ita. Nam gaudium meum etiam tristis memini, sicut vitam beatam miser : neque unquam corporis sensu gaudium meum vel vidi, vel audivi, vel odoratus sum, vel gustavi, vel tetigi, sed expertus sum in animo meo quando lætatus sum; et adhæsit ejus notitia memoriæ meæ, ut id reminisci valeam aliquando cum aspernatione, aliquando cum desiderio, pro earum rerum diversitate de quibus me gavisum esse memini. Nam et de turpibus gaudio quodam perfusus sum, quod nunc recordans detestor atque execror : aliquando de bonis et honestis, quod desiderans recolo, tametsi forte non adsunt, et ideo tristis gaudium pristinum recolo.

XXXI. Ubi ergo et quando expertus sum vitam meam beatam ut recorder eam, et amem et desiderem? Nec ego tantum, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa notitia nossemus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid est hoc quod si quæratur a duobus, utrum militare velint, fieri posset ut alter eorum velle se, alter nolle respondeat? Si autem ab eis quæratur, utrum beati esse velint, fieri possit, ut uterque statim se sine ulla dubitatione dicat optare; nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi ut beati sint? Nam forte quoniam alius hinc, alius inde gaudet : ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodum consonarent si hoc interrogarentur se velle gaudere, atque ipsum gaudium vitam beatam vocant? Quod et si alius hinc, alius illinc assequitur, unum est tamen quo perve-

nire omnes nituntur ut gaudeant. Quæ quoniam res est quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

CAPUT XXII.

Beata vita quæ et ubi.

XXXII. Absit, Domine, absit a corde servi tui, qui confitetur tibi : absit ut quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. Est enim gaudium quod non datur impiis [1], sed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tu ipse es. Et ipsa est beata vita gaudere ad te, de te, propter te; ipsa est et non est altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium, neque ipsum verum. Ab aliqua tamen imagine gaudii voluntas eorum non avertitur.

[1] Isaï. XLVIII, 22.

CAPUT XXIII.

Item prosequitur quæ sit beata vita et ubi.

XXXIII. Non ergo certum est quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est, non utique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem ut non faciant quod volunt [1], cadunt in id quod valent, eoque contenti sunt : quia illud quod non valent, non tantum volunt, quantum sat est ut valeant. Nam quæro ab omnibus utrum malint de veritate quam de falsitate gaudere : tam non dubitant dicere de veritate se malle, quam non dubitant dicere beatos esse se velle. Beata quippe vita est gaudium de veritate. Hoc est enim gaudium de te qui veritas es [2], Deus illuminatio mea, salus faciei meæ, Deus meus [3]. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quæ sola beata est omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus sum qui vellent fallere, qui autem falli neminem. Ubi ergo noverunt hanc vitam beatam, nisi ubi noverunt etiam veritatem? Amant enim et ipsam quia falli nolunt. Et cum amant beatam vitam quod non est aliud quam de veritate gaudium, utique amant etiam veritatem : nec amarent nisi esset aliqua notitia ejus in memoria eorum. Cur ergo non de illa gaudent? cur non beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miseros, quam illud beatos quod

[1] Galat. v, 17. — [2] Joan. xiv, 6. — [3] Psal. xxvi, 1.

tenuiter meminerunt. Adhuc enim modicum lumen est in hominibus : ambulent, ambulent, ne eos tenebræ comprehendant[1].

XXXIV. Cur autem veritas parit odium, et inimicus eis factus est homo tuus verum prædicans, cum ametur beata vita, quæ non est nisi gaudium de veritate : nisi quia sic amatur veritas, ut quicumque aliud amant, hoc quod amant velint esse veritatem : et quia falli nolunt, nolunt convinci quod falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt et fallere volunt, amant eam cum se ipsa indicat, et oderunt eam cum eos ipsos indicat. Inde retribuet eis, ut qui se ab ea manifestari nolunt, et eos nolentes manifestet, et eis ipsa non sit manifesta. Sic sic etiam, sic animus humanus etiam, sic cæcus et languidus, turpis atque indecens latere vult, se autem ut lateat aliquid non vult. Contra illi redditur ut ipse non lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. Tamen etiam sic dum miser est, veris mavult gaudere quam falsis. Beatus ergo erit, si nulla interpellante molestia, de ipsa per quam vera sunt omnia, sola veritate gaudebit.

[1] Joan. xii, 35.

CAPUT XXIV.

Gratulatur quod sua in memoria Deus locum habeat.

XXXV. Ecce quantum spatiatus sum, in memoria mea, quærens te, Domine, et non te inveni extra eam. Neque enim aliquid de te inveni quod non meminissem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. Ubi enim inveni veritatem, ibi inveni Deum meum ipsam veritatem, quam ex quo didici non sum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, et illic te invenio, cum reminiscor tui et delector in te. Hæ sunt sanctæ deliciæ meæ, quas donasti mihi misericordia tua respiciens paupertatem meam.

CAPUT XXV.

In quo memoriæ gradu reperiatur Deus.

XXXVI. Sed ubi manes in memoria mea, Domine, ubi illic manes? Quale cubile fabricasti illic tibi? Quale sanctuarium ædificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem memoriæ meæ ut maneas in ea; sed in qua ejus parte

maneas hoc considero. Transcendi enim partes ejus, quas habent et bestiæ, cum te recordarer; quia non ibi te inveniebam inter imagines rerum corporalium : et veni ad partes ejus, ubi commendavi affectiones animi mei; nec illic inveni te: et intravi ad ipsius animi mei sedem, quæ illi est in memoria mea, quoniam sui quoque meminit animus; nec ibi tu eras : quia sicut non es imago corporalis, nec affectio viventis, qualis est cum lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliviscimur, et quidquid hujusmodi est : ita nec ipse animus est; quia Dominus Deus animi tu es : et commutantur hæc omnia, tu autem incommutabilis manes super omnia; et dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco ejus habites? quasi vero loca ibi sint. Habitas certe in ea, quoniam tui memini ex quo te didici, et in ea te invenio cum recordor te.

CAPUT XXVI.

Ubi invenitur Deus.

XXXVII. Ubi ergo te inveni ut discerem te? Neque enim jam eras in memoria mea prius quam te discerem. Ubi ergo inveni te ut discerem te, nisi in te supra me? Et nusquam locus, et recedimus, et accedimus, et nusquam locus. Ubique veritas præsides omnibus consulentibus te, simulque respondes omnibus etiam diversa consulentibus. Liquide tu respondes, sed non liquide omnes audiunt. Omnes unde volunt consulunt; sed non semper quod vo-

lunt audiunt. Optimus minister tuus est, qui non magis intuetur hoc a te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod a te audierit.

CAPUT XXVII.

Quomodo hominem rapiat Dei pulchritudo.

XXXVIII. Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi. Et ecce intus eras, et ego foris, et ibi te quærebam; et in ista formosa quæ fecisti deformis irruebam. Mecum eras, et tecum non eram. Ea me tenebant longe a te, quæ si in te non essent, non essent. Vocasti, et clamasti, et rupisti surditatem meam. Coruscasti, splenduisti et fugasti cæcitatem meam. Fragrasti, et duxi spiritum, et anhelo tibi. Gustavi, et esurio, et sitio. Tetigisti me, et exarsi in pacem tuam.

CAPUT XXVIII.

Miseriæ hujus vitæ.

XXXIX. Cum inhæsero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor et labor; et viva erit vita mea, tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, sublevas eum; quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt lætitiæ meæ flendæ cum lætandis mœroribus; et ex qua

17.

parte stet victoria nescio. Hei mihi! Domine, miserere mei. Contendunt mœrores mei mali cum gaudiis bonis; et ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi! Domine, miserere mei : hei mihi! Ecce vulnera mea non abscondo. Medicus es, æger sum : misericors es, miser sum. Numquid non tentatio est vita humana super terram[1]. Quis velit molestias et difficultates? Tolerari jubes eas, non amari. Nemo quod tolerat amat, etsi tolerare amat. Quamvis enim gaudeat se tolerare, mavult tamen non esse quod toleret. Prospera in adversis desidero, adversa in prosperis timeo. Quis inter hæc medius locus, ubi non sit humana vita tentatio. Væ prosperitatibus sæculi, semel et iterum, a timore adversitatis, et a corruptione lætitiæ. Væ adversitatibus sæculi semel et iterum et tertio, a desiderio prosperitatis, et quia ipsa adversitas dura est, et naufragat tolerantia. Numquid non tentatio est vita humana super terram sine ullo interstitio.

CAPUT XXIX.

In Deo spes tota.

XL. Et tota spes mea non nisi in magna valde misericordia tua. Da quod jubes, et jube quod vis. Imperas nobis continentiam. « Et quod scirem, ait quidam, quia » nemo potest esse continens nisi Deus det : et hoc ipsum » erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum[2]. » Per continentiam quippe colligimur et redigimur in unum, a

[1] Job. vii, 1. — [2] Sap. viii, 21.

quo in multa defluximus. Minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor qui semper ardes et nunquam extingueris, charitas, Deus meus, accende me. Continentiam jubes. Da quod jubes, et jube quod vis.

CAPUT XXX.

Confitetur ut se habet ad tentationes carnalis libidinis.

XLI. Jubes certe ut contineam a concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et ambitione sæculi[1]. Jussisti a concubitu; et de ipso conjugio melius aliquid quam concessisti monuisti. Et quoniam dedisti, factum est et antequam dispensator Sacramenti tui fierem. Sed adhuc vivunt in memoria mea, de qua multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit, et occursant mihi vigilanti quidem carentes viribus, in somnis autem non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum. Et tantum valet imaginis illusio in anima mea et in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant quod vigilanti vera non possunt. Numquid tunc ego non sum, Domine Deus meus? Et tamen tantum interest inter me ipsum et me ipsum, intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retranseo. Ubi est tunc ratio, quæ talibus suggestionibus resistit vigilans? Et si res ipsæ ingerantur, inconcussus maneo. Numquid clauditur cum oculis? numquid

[1] I Joan. II, 16.

sopitur cum sensibus corporis? Et unde sæpe etiam in somnis resistimus, nostrique propositi memores, atque in eo castissime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, ut cum aliter accidit, evigilantes ad conscientiæ requiem redeamus; ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoquo modo factum esse doleamus.

XLII. Numquid non potens est manus tua, Deus omnipotens, sanare omnes languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua lascivos motus etiam mei soporis extinguere? Augebis, Domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te concupiscentiæ visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam ut nihil tale vel tantillum libeat quantulum possit nutu cohiberi etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac ætate, non magnum est omnipotenti, qui vales facere supra quam petimus et intelligimus[1]. Nunc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi Domino bono meo, exultans cum tremore[2] in eo quod donasti mihi, et lugens in eo quod inconsummatus sum, sperans perfecturum te in me misericórdias tuas usque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora et exteriora mea, cum absorpta fuerit mors in victoriam[3].

[1] Ephes. III, 20. — [2] Psal. II, 11. — [3] I Cor XV, 54.

CAPUT XXXI.

Ut se gerit ad tentationes gulæ.

XLIII. Est alia malitia diei, quæ utinam sufficiat ei. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo et bibendo, priusquam escas et ventrem destruas, cum occideris indigentiam meam satietate mirifica, et corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna[1]. Nunc autem suavis est mihi necessitas; et adversus istam suavitatem pugno ne capiar; et quotidianum bellum gero in jejuniis sæpius in servitutem redigens corpus meum[2]; et dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames et sitis quidam dolores sunt: urunt et sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. Quæ quoniam præsto est, ex consolatione munerum tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra et aqua et cœlum serviunt, calamitas deliciæ vocantur.

XLIV. Hoc me docuisti ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiæ molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiæ. Ipse enim transitus voluptas est, et non est alius qua transeatur quo transire cogit necessitas. Et cum salus sit causa edendi et bibendi, adjungit se tanquam pedissequa periculosa jucunditas, et plerumque præire conatur, ut ejus causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo; nec idem modus utriusque est. Nam quod saluti satis est, delectationi

[1] I Cor. XV, 53. — [2] Id. IX, 27.

parum est. Et sæpe incertum fit, utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat; an voluptaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infelix anima, et in eo præparat excusationis patrocinium, gaudens apparere quid satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidie conor resistere, et invoco dexteram tuam ad salutem meam, et ad te refero æstus meos, quia consilium mihi de hac re nondum stat.

XLV. Audio vocem jubentis Dei mei : « Non graventur » corda vestra in crapula et ebrietate [1]. » Ebrietas longe est a me : misereberis ne appropinquet mihi. Crapula autem nonnunquam subrepit servo tuo : misereberis ut longe fiat a me. Nemo enim potest esse continens, nisi tu des. Multa nobis orantibus tribuis; et quidquid boni antequam oraremus accepimus, a te accepimus; et ut hoc postea cognosceremus, a te accepimus. Ebriosus nunquam fui; sed ebriosos a te sobrios factos, ego novi. Ergo a te factum est ut hoc non essent qui nunquam fuerunt, a quo factum est ut hoc non semper essent, qui fuerunt, a quo etiam factum est ut scirent utrique a quo factum est. Audivi aliam vocem tuam : « Post concupiscentias tuas non » eas, et a voluntate tua avertere [2]. » Audivi et illam ex munere tuo quam multum amavi : « Neque si manducaverimus, abundabimus; neque si non manducaverimus, » deerit nobis [3]. » Hoc est dicere : Nec illa res me copiosum faciet, nec illa ærumnosum. Audivi et alteram : « Ego » enim didici in quibus sum sufficiens esse; et abundare » novi; et penuriam pati novi. Omnia possum in eo qui » me confortat [4]. » Ecce miles castrorum cœlestium, non pulvis quod nos sumus. Sed memento, Domine, quia pul-

[1] Luc. XXI, 34. — [2] Eccli. XVIII, 30. — [3] I Cor. VIII, 8. — [4] Philip. IV, 11-13.

vis sumus, et de pulvere fecisti hominem[1], et perierat, et inventus est[2]. Nec ille in se potuit, quia idem pulvis fuit; quem talia dicentem afflatu tuæ inspirationis adamavi. « Omnia possum, inquit, in eo qui me confortat. » Conforta me ut possim. Da quod jubes, et jube quod vis. Iste se accepisse confitetur, et quod gloriatur, in Domino gloriatur[3]. Audivi alium rogantem ut accipiat : « Aufer a me, » inquit, concupiscentias ventris[4]. » Unde apparet, sancte Deus meus, te dare, cum fit quod imperas fieri.

XLVI. Docuisti me, Pater bone : « Omnia munda mundis; sed malum esse homini qui per offensionem manducat[5]; » et, « Omnem creaturam tuam bonam esse, » nihilque abjiciendum quod cum gratiarum actione percipituri[6]; » et, « Quia esca nos non commendat Deo[7]; » et, « Ut nemo nos judicet in cibo aut in potu[8]; » et, « Ut » qui manducat non manducantem non spernat; et qui » non manducat, manducantem non judicet[9]. » Didici hæc, gratias tibi laudes tibi, Deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illustratori cordis mei : eripe me ab omni tentatione. Non ego immunditiam obsonii timeo. sed immunditiam cupiditatis. Scio, Noë omne carnis genus quod cibo esset usui, manducare permissum[10]; Eliam cibo carnis refectum[11]; Joannem mirabili abstinentia præditum, animalibus, hoc est, locustis, in escam cedentibus non fuisse pollutum[12]. Et scio Esaü lenticulæ concupiscentia deceptum[13], et David propter aquæ desiderium a se ipso reprehensum[14], et regem nostrum non de carne, sed de pane esse tentatum[15]. Ideoque et populus in eremo,

[1] Psal. CII, 14, et Gen. III, 19. — [2] Luc. XV, 24, 32. — [3] I Cor. I, 30, 31. — [4] Eccli. XXIII, 6 — [5] Rom. XIV, 20. — [6] I Tim. IV, 4. — [7] I Cor. VIII, 8. — [8] Coloss. II, 16. — [9] Rom. XIV, 3. — [10] Gen. IX, 2, 3. — [11] 3 Reg. XVII, 6. — [12] Matth. III, 4. — [13] Gen. XXV, 34. — [14] Reg. XXIII, 15-17. — [15] Matth. IV, 3.

non quia carnes desideravit, sed quia escæ desiderio adversus Dominum murmuravit, meruit improbari[1].

XLVII. In his ergo tentationibus positus, certo quotidie adversus concupiscentiam manducandi et bibendi. Non enim est quod semel præcidere et ulterius non attingere decernam : sicut de concubitu potui. Itaque freni gutturis temperata relaxatione et constrictione tenendi sunt. Et quis est, Domine, qui non rapiatur aliquantulum extra metas necessitatis? Quisquis est, magnus est, magnificet nomen tuum. Ego autem non sum, quia peccator homo sum. Sed et ego magnifico nomen tuum; et interpellat te pro peccatis meis[2] qui vicit sæculum[3], numerans me inter infirma membra corporis sui, quia et imperfectum ejus viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur[4].

CAPUT XXXII.

Ut se gerit ad odorum illecebras.

XLVIII. De illecebra odorum non satago nimis. Cum absunt non requiro; cum adsunt non respuo, paratus etiam eis semper carere. Ita mihi videor; fortasse fallor. Sunt enim et istæ plangendæ tenebræ, in quibus me latet facultas mea quæ in me est, ut animus meus de viribus suis ipse se interrogans non facile sibi credendum existimet, quia et quod inest, plerumque occultum est, nisi experientia manifestetur. Et nemo securus esse debet in ista vita, quæ tota tentatio nominatur[5], utrum qui fieri po-

[1] Num. XI. — [2] Rom. VIII, 34. — [3] Joan. XVI, 33. — [4] Psal. CXXXVIII, 16. — [5] Job. VII, 1.

tuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. Una spes, una fiducia, una firma promissio, misericordia tua.

CAPUT XXXIII.

Ut se gerit ad voluptates aurium.

XLIX. Voluptates aurium tenacius me implicaverant et subjugaverant, sed resolvisti et liberasti me. Nunc in sonis quos animant eloquia tua, cum suavi et artificiosa voce cantantur, fateor, aliquantulum acquiesco, non quidem ut hæream, sed ut surgam cum volo. Attamen cum ipsis sententiis quibus vivunt, ut admittantur ad me quærunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, et vix eis præbeo congruentem. Aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere quam decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius et ardentius sentio moveri animos nostros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam si non ita cantarentur; et omnes affectus spiritus nostri pro sui diversitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meæ, cui mentem enervandam non oportet dari, sæpe me fallit, dum rationem sensus non ita comitatur ut patienter sit posterior; sed tantum quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non sentiens, sed postea sentio.

L. Aliquando autem hanc ipsam fallaciam immoderatius cavens erro nimia severitate; sed valde interdum, ut melos omne cantilenarum suavium quibus Davidicum

Psalterium frequentatur, ab auribus meis removeri velim atque ipsius Ecclesiæ; tutiusque mihi videtur quod de Alexandrino episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem Psalmi, ut pronuntianti vicinior esset quam canenti. Verumtamen cum reminiscor lacrymas meas quas fudi ad cantus Ecclesiæ tuæ in primordiis recuperatæ fidei meæ, et nunc ipso quod moveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce et convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis et experimentum salubritatis; magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbare in Ecclesia; ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res quæ canitur moveat; pœnaliter me peccare confiteor, et tunc mallem non audire cantantem. Ecce ubi sum, flete mecum et pro me flete, qui aliquid boni vobiscum intus agitis unde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos hæc movent. Tu autem, Domine Deus meus, exaudi, respice, et vide, et miserere, et sana me, in cujus oculis mihi quæstio factus sum, et ipse est languor meus.

CAPUT XXXIV.

Ut se gerit ad oculorum illecebras.

LI. Restat voluptas oculorum istorum carnis meæ de qua loquar confessiones, quas audiant aures templi tui, aures fraternæ ac piæ, ut concludamus tentationes concupiscentiæ carnis, quæ me adhuc pulsant ingemiscentem et habitaculum meum quod de cœlo est, superindui cupientem[1]. Pulchras formas et varias, nitidos et amœnos colores amant oculi. Non teneant hæc animam meam : teneat eam Deus qui fecit hæc, bona quidem valde ; sed ipse est bonum meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur a vocibus canoris, aliquando ab omnibus, in silentio. Ipsa enim regina colorum lux ista perfundens cuncta, quæ cernimus, ubi ubi per diem fuero, multi modo allapsu blanditur mihi aliud agenti, et eam non advertenti. Insinuat autem se ita vehementer, ut si repente subtrahatur, cum desiderio requiratur ; et si diu absit, contristat animum.

LII. O lux quam videbat Tobias, cum clausis oculis istis filium docebat vitæ viam, et ei præibat pede charitatis nusquam errans[2]. Aut quam videbat Isaac prægravatis et opertis senectute carneis luminibus, cum filios non agnoscendo benedicere, sed benedicendo agnoscere meruit[3]. Aut quam videbat Jacob, cum et ipse præ grandi ætate captus oculis, in filiis præsignata futuri populi genera lumi-

[1] 2 Cor. v, 2. — [2] Tob. iv. — [3] Gen. xxvii.

noso corde radiavit; et nepotibus suis ex Joseph divexas mystice manus, non sicut pater eorum foris corrigebat, sed sicut ipse intus discernebat imposuit [1]. Ipsa est lux, una est, et unum omnes qui vident et amant eam. At ista corporalis de qua loquebar, illecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam sæculi cæcis amatoribus. Qui autem et de ipsa laudare te norunt, Deus creator omnium, assumunt eam in hymno tuo, non absumuntur ab ea in somno suo : sic esse cupio. Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei quibus ingredior viam tuam : et erigo ad te invisibiles oculos, ut tu evellas de laqueo pedes meos [2]. Tu subinde evellis eos, nam illaqueantur. Tu non cessas evellere, ego autem crebro hæreo in ubique sparsis insidiis; quoniam non dormies, neque dormitabis, qui custodis Israël [3].

LIII. Quam innumerabilia variis artibus et opificiis, in vestibus, calceamentis, vasis, et cujuscemodi fabricationibus, picturis etiam diversisque figmentis, atque his usum necessarium atque moderatum, et piam significationem longe transgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt, intus relinquentes a quo facti sunt, et exterminantes quod facti sunt. At ego, Deus meus et decus meum, etiam hinc dico tibi hymnum, et sacrifico laudem sacrificatori meo : quoniam pulchra trajecta per animas in manus artificiosas, ab illa pulchritudine veniunt, quæ super animas est, cui suspirat anima mea die ac nocte. Sed pulchritudinum exteriorum operatores et sectatores inde trahunt approbandi modum, non autem inde trahunt utendi modum. Et ibi est, et non vident eum, ut non eant longius, et fortitudinem suam ad te custodiant [4], nec eam spargant in deliciosas lassitudines. Ego

[1] Gen. XLVIII et XLIX. — [2] Psal. XXIV, 15. — [3] Id. CXX, 4. — [4] Psal. LVIII, 10.

autem hæc loquens atque discernens, etiam istis pulchris gressum innecto; sed tu evellis, Domine, evellis tu, quoniam misericordia tua ante oculos meos est[1]. Nam et ego capior miserabiliter, et tu evellis misericorditer; aliquando non sentientem, quia suspensius incideram; aliquando cum dolore, quia jam inhæseram.

CAPUT XXXV.

Ut se habet ad secundum tentationis genus, quod est curiositatis.

LIV. Huc accedit alia forma tentationis multiplicius periculosa. Præter eam enim concupiscentiam carnis, quæ inest in delectatione omnium sensuum et voluptatum, cui servientes depereunt, qui longe se faciunt a te, inest animæ per eosdem sensus corporis quædam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana et curiosa cupiditas, nomine cognitionis et scientiæ palliata. Quæ quoniam in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendum in sensibus principes : « Concupiscentia » oculorum » eloquio divino appellata est [2]. Ad oculos enim proprie videre pertinet. Utimur autem hoc verbo etiam in cæteris sensibus, cum eos ad cognoscendum intendimus. Neque enim dicimus : Audi quid rutilet; aut, Olfac quam niteat; aut, Gusta quam splendeat; aut, Palpa quam fulgeat : videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autem non solum : Vide quid luceat, quod soli

[1] Psal. xxv, 3. — [2] I Joan. II, 16.

oculi sentire possunt; sed etiam, Vide quid sonet, Vide quid oleat; Vide quid sapiat, Vide quam durum sit. Ideoque generalis experientia sensuum, concupiscentia (sicut dictum est) oculorum vocatur; quia videndi officium in quo primatum oculi tenent, etiam cæteri sensus sibi de similitudine usurpant, cum aliquid cognitionis explorant.

LV. Ex hoc autem evidentius discernitur quid volúptatis, quid curiositatis agatur per sensus; quod voluptas pulchra, canora, suavia, sapida, lenia sectatur: curiositas autem etiam his contraria tentandi causa, non ad subeundam molestiam, sed experiendi noscendique libidine. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadavere quod exhorreas: et tamen sicubi jaceat, concurrunt ut contristentur, ut palleant. Timent etiam ne in somnis hoc videant; quasi quisquam eos vigilantes videre coëgerit, aut pulchritudinis ulla fama persuaserit. Ita et in cæteris sensibus, quæ persequi longum est. Ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quæque miracula. Hinc ad perscrutanda naturæ (quæ præter nos est) operta proceditur, quæ scire nihil prodest, et nihil aliud quam scire homines cupiunt. Hinc etiam, si quid eodem perversæ scientiæ fine per artes magicas quæritur. Hinc etiam in ipsa religione Deus tentatur, cum signa et prodigia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solam experientiam desiderata.

LVI. In hac tam immensa sylva plena insidiarum et periculorum, ecce multa præciderim et a meo corde dispulerim, sicuti donasti me facere, Deus salutis meæ: attamen quando audeo dicere, cum circumquaque quotidianam vitam nostram tam multa hujus generis rerum circumstrepant, quando audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad spectandum, et vana cura capiendum? Sane me jam theatra non rapiunt, nec curo nosse transitus side-

rum, nec anima mea unquam responsa quæsivit umbrarum; omnia sacrilega sacramenta detestor. A te, Domine Deus meus, cui humilem famulatum ac simplicem debeo, quantis mecum suggestionum machinationibus agit inimicus ut signum aliquod petam? Sed obsecro te per Regem nostrum, et patriam Jerusalem, simplicem, castam, ut quemadmodum a me longe est ista consensio, ita sit semper longe atque longius. Pro salute autem cujusquam cum te rogo, alius multum differens finis est intentionis meæ, et te facientem quod vis das mihi, et dabis libenter sequi.

LVII. Verumtamen in quam multis minutissimis et contemptibilibus rebus curiositas quotidie nostra tentatur, et quam sæpe labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania, primo quasi toleramus ne offendamus infirmos, deindè paulatim libenter advertimus. Canem currentem post leporem jam non specto cum in circo fit: at vero in agro si casu transeam, avertit me fortassis, et ab aliqua magna cogitatione, atque ad se convertit illa venatio, non deviare cogens corpore jumenti, sed cordis inclinatione. Et nisi jam mihi demonstrata infirmitate mea, cito admoneas, aut ex ipsa visione per aliquam considerationem, in te assurgere, aut totum contemnere atque transire, vanus hebesco. Quid cum me domi sedentem stellio muscas captans, vel aranea retibus suis irruentes implicans, sæpe intentum facit? Num quia parva sunt animalia, ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te creatorem mirificum atque ordinatorem rerum omnium, sed non inde intentus esse incipio. Aliud est cito surgere, aliud est non cadere. Et talibus vita mea plena est, et una spes mea magna valde misericordia tua. Cum enim hujuscemodi rerum conceptaculum fit cor nostrum, et portat copiosæ vanitatis ca-

tervas, hinc et orationes nostræ sæpe interrumpuntur atque turbantur, et ante conspectum tuum dum ad aures tuas vocem cordis intendimus, nescio unde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta præciditur.

CAPUT XXXVI.

Ut se habet ad tertium tentationis genus, quod est superbiæ.

LVIII. Numquid etiam hoc inter contemnenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in spem nisi tota misericordia tua, quoniam cœpisti mutare nos? Et tu scis quanta ex parte mutaveris, qui me primitus sanas a libidine vindicandi me, ut propitius fias etiam cæteris omnibus iniquitatibus meis, et sanes omnes languores meos, et redimas de corruptione vitam meam, et corones me in miseratione et misericordia, et saties in bonis desiderium meum[1]; qui compressisti a timore tuo superbiam meam, et mansuefecisti jugo tuo cervicem meam. Et nunc porto illud, et lene est mihi, quoniam sic promisisti et fecisti[2]; et vere sic erat, et nesciebam quando id subire metuebam. Sed numquid, Domine, qui solus sine typho dominaris, quia solus verus Dominus es qui non habes dominum; numquid hoc quoque tertium tentationis genus cessavit a me, aut cessare in hac tota vita potest?

LIX. Timeri et amari velle ab hominibus, non propter aliud, sed ut inde sit gaudium quod non est gaudium, misera vita est, et fœda jactantia. Hinc fit vel maxime

[1] Psal. cii, 3-5. — [2] Matth. xi, 30.

non amare te, nec caste timere te. Ideoque tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam[1], et intonas super ambitiones sæculi, et contremunt fundamenta montium. Itaque nobis, quoniam propter quædam humanæ societatis officia necessarium est amari et timeri ab hominibus, instat adversarius veræ beatitudinis nostræ, ubique spargens in laqueis: Euge, euge: ut dum avide colligimus, incaute capiamur, et a veritate tua gaudium nostrum deponamus, atque in hominum fallacia ponamus; libeatque nos amari et timeri, non propter te, sed pro te; atque isto modo sui similes factos secum habeat, non ad concordiam charitatis, sed ad consortium supplicii, qui statuit sedem suam ponere in Aquilone, ut te perversa et distorta via imitanti[2], tenebrosi frigidique servirent. Nos autem, Domine, pusillus grex tuus ecce sumus[3]; tu nos posside, Prætende alas tuas, et fugiamus sub eas. Gloria nostra tu esto; propter te amemur, et verbum tuum timeatur in nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus judicante te, nec eripietur damnante te. Cum autem non peccator laudatur in desideriis animæ suæ, nec qui iniqua gerit benedicitur[4], sed laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti ei, at ille plus gaudet sibi laudari se, quam ipsum donum habere unde laudatur; etiam iste te vituperante laudatur; et melior jam ille qui laudavit, quam iste qui laudatus est. Illi enim placuit in homine donum Dei, huic amplius placuit donum hominis quam Dei.

[1] I Petr. v, 5. — [2] Isaï. xiv, 13-15. — [3] Luc. xii, 32. — [4] Psal. x, 3.

CAPUT XXXVII.

Ut movetur laudibus humanis.

LX. Tentamur his tentationibus quotidie, Domine, sine cessatione tentamur. Quotidiana fornax nostra est humana lingua. Imperas nobis et in hoc genere continentiam: Da quod jubes, et jube quod vis. Tu nosti de hac re ad te gemitum cordis mei, et flumina oculorum meorum. Neque enim facile colligo quam sim ab ista peste mundatior, et multum timeo occulta mea[1], quæ norunt oculi tui, mei autem non. Est enim qualiscumque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me: in hoc pene nulla est. Nam et a voluptatibus carnis, et a curiositate supervacanea cognoscendi, video quantum assecutus sim posse refrenare animum meum, cum eis rebus careo; vel voluntate, vel cum absunt. Tunc enim me interrogo quam magis minusve mihi molestum sit non habere. Divitiæ vero quæ ob hoc expetuntur ut alicui istarum trium cupiditatum, vel duabus earum, vel omnibus serviant, si persentiscere non potest animus utrum eas habens contemnat, possunt et dimitti ut se probet. Laude vero ut careamus, atque in eo experiamur quid possumus, numquid male vivendum est, et tam perdite atque immaniter, ut nemo nos noverit qui non detestetur? Quæ major dementia dici aut cogitari potest? At si bonæ vitæ bonorumque operum comes et solet, et debet esse lauda-

[1] Psal. xviii, 13.

tio, tam comitatum ejus, quam ipsam bonam vitam deseri non oportet. Non autem sentio sine quo esse aut æquo animo, aut ægre possim, nisi cum abfuerit.

LXI. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis, Domine, confiteor? Quid? nisi delectari me laudibus; sed amplius ipsa veritate quam laudibus? Nam si mihi proponatur, utrum malim furens, aut in omnibus rebus errans, ab omnibus hominibus laudari, an constans, et in veritate certissimus, ab omnibus vituperari, video quid eligam. Verumtamen nollem, ut vel augeret mihi gaudium cujuslibet boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget, fateor; non solum, sed et vituperatio minuit. Et cum ista miseria mea perturbor, subintrat mihi excusatio, quæ qualis sit, tu scis, Deus, nam me incertum facit. Quia enim nobis imperasti non tantum continentiam, id est, a quibus rebus amorem cohibeamus, verum etiam justitiam, id est, quo eum conferamus: nec te tantum voluisti a nobis, verum etiam proximum diligi; sæpe mihi videor de profectu aut spe proximi delectari, cum bene intelligentis laude delector; et rursus ejus malo contristari, cum eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum est. Nam et contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus ipse mihi displiceo; vel etiam bona minora et levia pluris æstimantur quam æstimanda sunt. Sed rursus unde scio, an propterea sic afficior, quia nolo de me ipso a me dissentire laudatorem meum; non quia illius utilitate moveor, sed quia eadem bona quæ mihi in me placent, jucundiora mihi sunt cum et alteri placent? Quodam modo enim non ego laudor, cum de me sententia mea non laudatur, quandoquidem aut illa laudantur quæ mihi displicent, aut illa amplius quæ mihi minus placent. Ergo-ne de hoc incertus sum mei?

LXII. Ecce in te, Veritas, video non me laudibus meis

propter me, sed propter proximi utilitatem moveri oportere. Et utrum ita sit nescio. Minus mihi in hac re notus sum ipse quam tu. Obsecro te, Deus meus, et me ipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis quod in me saucium comperero. Iterum me diligentius interrogem. Si utilitate proximi moveor in laudibus meis, cur minus moveor, si quisquam alius injuste vituperetur, quam si ego? cur ea contumelia magis mordeor quæ in me, quam quæ in alium eadem iniquitate coram me jacitur? An et hoc nescio? Etiam-ne id restat ut ipse me seducam, et verum non faciam coram te in corde et lingua mea? Insaniam istam, Domine, longe fac a me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum ad impinguandum caput meum[1].

CAPUT XXXVIII.

Et virtuti periculum a vana gloria.

LXIII. Egenus et pauper ego sum, et melior in occulto gemitu displicens mihi, et quærens misericordiam tuam donec reficiatur defectus meus, et perficiatur usque in pacem quam nescit arrogantis oculus. Sermo autem ore procedens, et facta quæ innotescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quamdam excellentiam contrahit emendicata suffragia; tentat et cum a me in me arguitur, eo ipso quo arguitur, et sæpe homo de ipso vanæ gloriæ contemptu vanius gloriatur; ideoque non jam de ipso contemptu

[1] Psal. CL, 5.

gloriæ gloriatur. Non enim eam contemnit, cum gloriatur intus.

CAPUT XXXIX.

Amoris proprii vis et natura.

LXIV. Etiam intus est aliud in eodem genere tentationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se, quamvis aliis vel non placeant, vel displiceant, nec placere affectent cæteris. Sed sibi placentes multum tibi displicent, non tantum de non bonis quasi bonis; verum etiam de bonis tuis quasi suis : aut etiam sicut de tuis, sed tanquam ex meritis suis : aut etiam sicut ex tua gratia, non tamen socialiter gaudentes, sed aliis invidentes ea. In his omnibus atque hujuscemodi periculis et laboribus vides tremorem cordis mei; et vulnera mea magis subinde a te sanari, quam mihi non infligi sentio.

CAPUT XL.

Quod in se et cæteris rebus Deum investigavit.

LXV. Ubi non mecum ambulasti, Veritas, docens quid caveam et quid appetam, cum ad te referrem inferiora visa mea quæ potui teque consulerem? Lustravi mundum foris sensu quo potui, et attendi vitam corporis mei de me, sensusque ipsos meos. Inde ingressus sum in recessus memoriæ meæ multiplices amplitudines plenas miris modis copiarum innumerabilium, et consideravi, et expavi, et nihil eorum discernere potui sine te, et nihil eorum esse te inveni. Nec ego ipse inventor qui peragravi omnia, et distinguere et pro suis quæque dignitatibus æstimare conatus sum, excipiens alia nuntiantibus sensibus, et interrogans alia mecum commixta sentiens, ipsosque nuntios dignoscens atque dinumerans, jamque in memoriæ latis opibus alia pertractans alia recondens, alia eruens. Nec ego ipse cum hæc agerem, id est, vis mea qua id agebam, nec ipsa eras tu, quia lux es tu permanens quam de omnibus consulebam an essent, quid essent, quanti pendenda essent. Et audiebam docentem ac jubentem; et sæpe istud facio. Hoc me delectat, et ab actionibus necessitatis quantum relaxari possum, ad istam voluptatem refugio. Neque in his omnibus quæ percurro consulens te, invenio tutum locum animæ meæ nisi in te, quo colligantur sparsa mea, nec a te quidquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multum inusitatum introrsus ad nescio quam dulcedinem, quæ si perficiatur in me, nescio quid

erit quod vita ista non erit. Sed recido in hæc ærumnosis ponderibus, et resorbeor solitis, et teneor, et multum fleo, sed multum teneor. Tantum consuetudinis sarcina degravat. Hic esse valeo, nec volo; illic volo, nec valeo; miser utrobique.

CAPUT XLI.

Triplex cupiditas.

LXVI. Ideoque consideravi languores peccatorum meorum in cupiditate triplici, et dexteram tuam invocavi ad salutem meam. Vidi enim splendorem tuum corde saucio, et repercussus dixi: Quis illuc potest? Projectus sum a facie oculorum tuorum[1]. Tu es Veritas super omnia præsidens: at ego per avaritiam meam non amittere te volui, sed volui tecum possidere mendacium; sicut nemo vult ita falsum dicere, ut nesciat ipse quid verum sit. Itaque amisi te, quia non dignaris cum mendacio possideri.

[1] Psal. xxx, 23.

CAPUT XLII.

Nonnulli ad dæmones tanquam redeundi ad Deum mediatores infeliciter recurrerunt.

LXVII. Quem invenirem qui me reconciliaret tibi? Ambiendum mihi fuit ad Angelos? Qua prece? quibus sacramentis? Multi conantes ad te redire, neque per se ipsos valentes, sicut audio, tentaverunt hæc, et inciderunt in desiderium curiosarum visionum, et digni habiti sunt illusionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ fastu, exerentes potiusquam tundentes pectora, et adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui, conspirantes et socias superbiæ suæ potestates aëris hujus[1], a quibus per potentias magicas deciperentur, quærentes mediatorem per quem purgarentur, et non erat. Diabolus enim erat transfigurans se in Angelum lucis[2]. Et multum illexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset. Erant enim illi mortales et peccatores; tu autem, Domine, cui reconciliari superbe quærebant, immortalis et sine peccato. Mediator autem inter Deum et homines[3], oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus; ne in utroque hominibus similis, longe esset a Deo; aut in utroque Deo similis, longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. Fallax itaque ille mediator, quo per secreta judicia tua, superbia mereretur illudi, unum cum hominibus habet, id est, peccatum; aliud videri vult habere cum Deo, ut quia carnis mortalitate non tegitur,

[1] Ephes. II, 2. — [2] 2 Cor. XI, 14. — [3] I Tim. II, 5.

pro immortali se ostentet. Sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune cum hominibus, unde simul damnetur in mortem.

CAPUT XLIII.

Christus verus mediator.

LXVIII. Verax autem mediator quem secreta tua misericordia demonstrasti humilibus, et misisti ut ejus exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, mediator ille Dei et hominum homo Christus Jesus, inter mortales peccatores et immortalem justum apparuit; mortalis cum hominibus, justus cum Deo. Ut quoniam stipendium justitiæ vita et pax est, per justitiam conjunctam Deo evacuaret mortem justificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futuræ passionis ejus, sicut nos per fidem præteritæ salvi fierent. In quantum enim homo, in tantum mediator; in quantum autem Verbum non medius, quia æqualis Deo, et Deus apud Deum, et simul cum Spiritu sancto unus Deus.

LXIX. Quomodo nos amasti, Pater bone, qui Filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis impiis tradidisti eum[1]? Quomodo nos amasti pro quibus ille, non rapinam arbitratus esse æqualis tibi, factus est subditus usque ad mortem crucis[2], unus ille in mortuis liber[3], potestatem habens ponendi animam suam, et potestatem habens iterum su-

[1] Rom. VIII, 32. — [2] Philip. II, 6. — [3] Psal. LXXXVII, 6-8.

mendi eam[1]; pro nobis tibi victor et victima; et ideo victor, quia victima : pro nobis tibi sacerdos et sacrificium; et ideo sacerdos, quia sacrificium : faciens tibi nos de servis filios, de te nascendo, nobis serviendo. Merito mihi spes valida in illo est, quod sanabis omnes languores meos, per eum qui sedet ad dexteram tuam et te interpellat pro nobis[2]; alioquin desperarem. Multi enim et magni sunt iidem languores mei, multi sunt et magni, sed amplior est medicina tua. Potuimus putare Verbum tuum remotum esse a conjunctione hominis, et desperare de nobis, nisi caro fieret et habitaret in nobis.

LXX. Conterritus peccatis meis et mole miseriæ meæ agitaveram in corde meditatusque fueram fugam in solitudinem : sed prohibuisti me, et confirmasti me, dicens : « Ideo pro omnibus Christus mortuus est, ut qui vivunt, » jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est[3]. » Ecce, Domine, jacto in te curam meam ut vivam, et considerabo mirabilia de lege tua[4]. Tu scis imperitiam meam et infirmitatem meam : doce me, et sana me. Ille tuus Unicus in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi[5], redemit me sanguine suo. Non calumnientur mihi superbi : quoniam cogito pretium meum, et manduco, et bibo, et erogo, et pauper cupio saturari ex eo inter illos qui edunt et saturantur, et laudant Dominum qui requirunt eum[6].

[1] Joan. x, 18. — [2] Rom. viii, 34. — [3] 2 Cor. v, 15. — [4] Psal. cxviii, 18. — [5] Coloss. ii, 3. — [6] Psal. xxi, 27.

LIBER XI.

Laudaturus Deum deinceps professione suæ ipsius in Scripturis sanctis sive imperitiæ, sive etiam peritiæ, aut ejus, quo in eas ex munere divino flagrabat, studii, explicandum sumit exordium libri Geneseos; atque hic primum illustrat isthæc verba : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Occurrit obtrectantibus, quid faceret Deus antequam coelum et terram conderet; et unde ei in mentem venerit tandem aliquando ea facere, cum antea non fecisset. Dum vero iis refellendis insistit, copiosam de Tempore conscribit disputationem.

CAPUT I.

Cur confitemur Deo scienti.

I. Numquid, Domine, cum tua sit æternitas, ignoras quæ tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non utique ut per me noveris ea, sed affectum meum excito in te, et eorum qui hæc legunt, ut dicamus omnes : Magnus Dominus et laudabilis valde[1]. Jam dixi et dicam : Amore amoris tui facio istud. Nam et oramus, et tamen Veritas ait : « Novit Pater vester quid vobis opus sit, priusquam pe- » tatis ab eo[2]. » Affectum ergo nostrum patefacimus in te, confitendo tibi miserias nostras et misericordias tuas

[1] Psal. xcv, 4. — [2] Matth. vi, 8.

super nos, ut liberes nos omnino, quoniam cœpisti, ut desinamus esse miseri in nobis, et beatificemur in te, quoniam vocasti nos ut simus pauperes spiritu, et mites, et lugentes, et esurientes ac sitientes justitiam, et misericordes, et mundicordes, et pacifici[1]. Ecce narravi tibi multa quæ potui, et quæ volui, quoniam tu prior voluisti, ut confiterer tibi Domino Deo meo, quoniam bonus es, quoniam in sæculum misericordia tua[2].

CAPUT II.

Petit a Deo Scripturarum sanctarum intelligentiam.

II. Quando autem sufficio lingua calami enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes terrores tuos, et consolationes, et gubernationes quibus me perduxisti prædicare verbum, et sacramentum tuum dispensare populo tuo? Et si sufficio hæc enuntiare ex ordine, caro mihi valent stillæ temporum. Et olim inardesco meditari in lege tua, et in ea tibi confiteri scientiam et imperitiam meam, primordia illuminationis tuæ, et reliquias tenebrarum mearum, quo usque devoretur a fortitudine infirmitas, et nolo in aliud horæ diffluant, quas invenio liberas a necessitatibus reficiendi corporis, et intentionis animi, et servitutis quam debemus hominibus, et quam non debemus, et tamen reddimus.

III. Domine Deus meus, intende orationi meæ, et misericordia tua exaudiat desiderium meum, quoniam non

[1] Matth. v, 3-9. — [2] Psal. cxvii, 1.

mihi soli æstuat, sed usui vult esse fraternæ charitati : et vides in corde meo quia sic est. Sacrificem tibi famulatum cogitationis et linguæ meæ; et da quod offeram tibi. Inops enim et pauper sum; tu dives in omnes invocantes te[1], qui securus curam nostri geris. Circumcide ab omni temeritate omnique mendacio interiora et exteriora labia mea. Sint castæ deliciæ meæ Scripturæ tuæ; nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine attende, et miserere, Domine Deus meus, lux cæcorum et virtus infirmorum; statimque lux videntium et virtus fortium, attende animam meam, et audi clamantem de profundo. Nam nisi adsint et in profundo aures tuæ, quo ibimus? quo clamabimus? Tuus es dies, et tua est nox[2]. Ad nutum tuum momenta transvolant. Largire inde spatium meditationibus nostris in abdita Legis tuæ, neque adversus pulsantes claudas eam. Neque enim frustra scribi voluisti tot paginarum opaca secreta. Aut non habent illæ sylvæ cervos suos recipientes se in eas, et resumentes, ambulantes, et pascentes, recumbentes, et ruminantes? O Domine, perfice me, et revela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua super affluentiam voluptatum. Da quod amo : amo enim; et hoc tu dedisti. Ne dona tua deseras, nec herbam tuam spernas sitientem. Confitear tibi quidquid invenero in libris tuis; et audiam vocem laudis[3], et te bibam, et considerem mirabilia de Lege tua, ab usque principio in quo fecisti cœlum et terram, usque ad regnum tecum perpetuum sanctæ civitatis tuæ.

IV. Domine, miserere mei, et exaudi desiderium meum. Puto enim quod non sit de terra, non de auro et argento et de lapidibus, aut decoris vestibus, aut honoribus et potestatibus, aut voluptatibus carnis, neque de necessariis corpori, et huic vitæ peregrinationis nostræ, quæ omnia

[1] Rom. x, 12. — [2] Psal. LXXIII, 16. — [3] Id. xxv, 7.

nobis apponuntur quærentibus regnum et justitiam tuam. Vide, Domine Deus meus, unde sit desiderium meum. Narraverunt mihi injusti delectationes, sed non sicut lex tua, Domine[1]. Ecce unde est desiderium meum. Vide, Pater, aspice, et vide, et approba, et placeat in conspectu misericordiæ tuæ invenire me gratiam ante te, ut aperiantur pulsanti mihi interiora sermonum tuorum. Obsecro per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, virum dexteræ tuæ[2], filium hominis, quem confirmasti tibi mediatorem tuum et nostrum, per quem nos quæsisti non quærentes te, quæsisti autem ut quæreremus te; Verbum tuum per quod fecisti omnia, in quibus et me; Unicum tuum per quem vocasti in adoptionem populum credentium, in quo et me : per eum te obsecro qui sedet ad dexteram tuam et te interpellat pro nobis, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi[3]. Ipsum quæro in libris tuis. Moyses de illo scripsit[4]. Hoc ipse ait : hoc Veritas ait.

[1] Psal. cxviii, 85. — [2] Id lxxix, 18. — [3] Coloss. ii, 3. — [4] Joan. v, 46.

CAPUT III.

Quæ scripsit Moyses de creatione cœli et terræ, intelligere non potest nisi donante Deo.

V. Audiam et intelligam quomodo in principio fecisti cœlum et terram[1]. Scripsit hoc Moyses, scripsit et abiit, transivit hinc a te ad te; neque nunc ante me est: nam si esset, tenerem eum, et rogarem eum, et per te obsecrarem ut mihi ista panderet; et præberem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore ejus. Et si hebræa voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum, nec inde mentem meam quidquam tangeret: si autem latine, scirem quid diceret. Sed unde scirem an verum diceret? Quod si et hoc scirem, num ab illo scirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec hebræa, nec græca, nec latina, nec barbara veritas, sine oris et linguæ organis, sine strepitu syllabarum diceret: Verum dicit; et ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem: Verum dicis. Cum ergo illum interrogare non possim, te, quo plenus vera dixit: Veritas, rogo, te, Deus meus, rogo, parce peccatis meis; et qui illi servo tuo dedisti hæc dicere, da et mihi hæc intelligere.

1 Gen. I, I.

CAPUT IV.

Creatura clamat creatorem Deum.

VI. Ecce sunt cœlum et terra: clamant quod facta sint: mutantur enim atque variantur. Quidquid autem factum non est, et tamen est, non est in eo quidquam quod ante non erat, quod est mutari atque variari. Clamant etiam quod se ipsa non fecerint: Ideo sumus, quia facta sumus: non ergo eramus antequam essemus, ut fieri possemus a nobis. Et vox dicentium est ipsa evidentia. Tu ergo, Domine, fecisti ea qui pulcher es, pulchra sunt enim; qui bonus es, bona sunt enim; qui es, sunt enim. Nec ita pulchra sunt, nec ita bona sunt, nec ita sunt, sicut tu, conditor eorum; cui comparata, nec pulchra sunt, nec bona sunt, nec sunt. Scimus hæc, gratias tibi. Et scientia nostra scientiæ tuæ comparata, ignorantia est.

CAPUT V.

Ex nihilo conditus mundus.

VII. Quomodo autem fecisti cœlum et terram, et quæ machina tam grandis operationis tuæ? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere utcumque speciem quam cernit in semetipsa interno oculo. Et unde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem jam existenti et habenti ut esset; veluti terræ, aut lapidi, aut ligno, aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et unde ista essent, nisi tu instituisses ea? Tu fabro corpus, tu animum membris imperitantem fecisti: tu materiam unde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat, et videat intus quid faciat foris: tu sensum corporis quo interprete trajiciat ab animo ad materiam id quod facit, et renuntiet animo quid factum sit; ut ille intus consulat præsidentem sibi veritatem, an bene factum sit. Te laudant hæc omnia creatorem omnium: sed tu quomodo facis ea? quomodo fecisti, Deus, cœlum et terram? Non utique in cœlo neque in terra fecisti cœlum et terram: neque in aëre aut in aquis, quoniam et hæc pertinent ad cœlum et terram. Neque in universo mundo fecisti universum mundum, quia non erat ubi fieret antequam fieret ut esset. Nec manu tenebas aliquid unde faceres cœlum et terram; nam unde tibi hoc quod tu non feceras, unde aliquid faceres? Quid enim est,

nisi quia tu es? Ergo dixisti, et facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea[1].

CAPUT VI.

Quomodo Deus dixit, ut fieret mundus.

VIII. Sed quomodo dixisti? Numquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens: « Hic est filius meus dilec-» tus[2]? » Illa enim vox acta atque transacta est, cœpta et finita. Sonuerunt syllabæ atque transierunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec ultima post cæteras, silentiumque post ultimam. Unde claret atque eminet, quod creaturæ motus expressit eam, serviens æternæ voluntati tuæ ipse temporalis. Et hæc ad tempus facta verba tua nuntiavit auris exterior menti prudenti, cujus auris interior posita est ad æternum Verbum tuum. At illa comparavit hæc verba temporaliter sonantia, cum æterno in silentio Verbo tuo, et dixit : Aliud est, longe aliud est. Hæc longe infra me sunt; nec sunt, quia fugiunt et prætereunt : Verbum autem Domini mei supra me manet in æternum. Si ergo verbis sonantibus et prætereuntibus dixisti ut fieret cœlum et terra, atque ita fecisti cœlum et terram, erat jam creatura corporalis ante cœlum et terram, cujus motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cœlum et terram : aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, unde transitoriam vocem faceres, qua diceres ut fieret cœlum et terra. Quidquid enim illud esset unde talis vox

[1] Psal. XXXIII, 6-9. — [2] Matth. III, 17, et XVII, 5.

fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Ut ergo fieret corpus unde ista verba fierent, quo verbo a te dictum est?

CAPUT VII.

Verbum Dei coæternum Deo.

IX. Vocas itaque nos ad intelligendum Verbum Deum apud te Deum, quod sempiterne dicitur, et eo sempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, et dicitur aliud ut possint dici omnia; sed simul ac sempiterne omnia. Alioquin jam tempus et mutatio, et non vera æternitas, nec vera immortalitas. Hoc novi, Deus meus, et gratias ago. Novi, confiteor tibi, Domine; mecumque novit et benedicit te quisquis ingratus non est certe veritati. Novimus, Domine, novimus, quoniam in quantum quidquid non est quod erat, et est quod non erat, in tantum moritur et oritur. Non ergo quidquam Verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque æternum est. Et ideo Verbo tibi coæterno, simul et sempiterne dicis omnia quæ dicis, et fit quidquid dicis ut fiat; nec aliter, quam dicendo, facis: nec tamen et simul et sempiterne fiunt omnia quæ dicendo facis.

CAPUT VIII.

Verbum Dei ipsum est principium quo docemur omnem veritatem.

X. Cur quæso, Domine Deus meus? Utcumque video; sed quomodo id eloquar nescio, nisi quia omne quod esse incipit et esse desinit, tunc esse incipit et tunc esse desinit, quando debuisse incipere vel desinere in æterna ratione cognoscitur, ubi nec incipit aliquid nec desinit. Ipsum est Verbum tuum, quod et « Principium est, quia et loqui» tur nobis[1]. » Sic in Evangelio per carnem ait; et hoc insonuit foris auribus hominum, ut crederetur, et intus quæreretur, et inveniretur in æterna veritate, ubi omnes Discipulos bonus et solus magister docet. Ibi audio vocem tuam, Domine, dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porro nos docet, nisi stabilis veritas? Quia et per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur; ibi vere discimus cum stamus et audimus eum, et gaudio gaudemus propter vocem sponsi[2], reddentes nos unde sumus. Et ideo Principium, quia nisi maneret, cum erraremus non esset quo rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo utique redimus. Ut autem cognoscamus, docet nos, quia Principium est, et loquitur nobis.

[1] Joan. VIII, 25. — [2] Id. III, 29.

CAPUT IX.

Quomodo Verbum Dei loquatur cordi.

XI. In hoc Principio, Deus, fecisti cœlum et terram, in Verbo tuo, in Filio tuo, in Virtute tua, in Sapientia tua, in Veritate tua, miro modo dicens, et miro modo faciens. Quis comprehendet? quis enarrabit? Quid est illud quod interlucet mihi, et percutit cor meum sine læsione; et inhorresco, et inardesco? Inhorresco in quantum dissimilis ei sum; inardesco in quantum similis ei sum. Sapientia, sapientia ipsa est, quæ interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea, caligine atque aggere pœnarum mearum; quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus[1], ut non sufferam bonum meum, donec tu, Domine, qui propitius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes omnes languores meos; quia et redimes de corruptione vitam meam, et coronabis me in miseratione et misericordia, et satiabis in bonis desiderium meum; quoniam renovabitur juventus mea sicut aquilæ[2]. Spe enim salvi facti sumus, et promissa tua per patientiam expectamus[3]. Audiat te intus sermocinantem qui potest : ego fidenter ex oraculo tuo clamabo : « Quam magnificata sunt opera » tua, Domine, omnia in Sapientia fecisti[4]! » et illa Principium, et in eo Principio fecisti cœlum et terram.

[1] Psal. xxx, 11. — [2] Id. cii, 3-5. — [3] Rom. viii, 24, 25. — [4] Psal. ciii, 24.

CAPUT X.

Obtrectantes quid faceret Deus, antequam cœlum et terram conderet.

XII. Nonne ecce pleni sunt vetustatis suæ qui nobis dicunt : « Quid faciebat Deus, antequam faceret cœlum et terram ? Si enim vacabat, inquiunt, et non operabatur aliquid, cur non sic semper et deinceps, quemadmodum retro semper cessavit ab opere ? Si enim ullus motus in Deo novus extitit, et voluntas nova ut creaturam conderet quam nunquam ante condiderat ; quomodo jam vera æternitas, ubi oritur voluntas quæ non erat ? Neque enim voluntas Dei creatura est, sed ante creaturam ; quia non crearetur aliquid, nisi Creatoris voluntas præcederet. » Ad ipsam ergo Dei substantiam pertinet voluntas ejus. Quod si exortum est aliquid in Dei substantia quod prius non erat, non veraciter dicitur æterna illa substantia. Si autem voluntas Dei sempiterna erat ut esset creatura : cur non sempiterna et creatura ?

CAPUT XI.

Objectioni respondet quod æternitas Dei nescit tempora.

XIII. Qui hæc dicunt, nondum te intelligunt, o Sapientia Dei, lux mentium; nondum intelligunt quomodo fiant quæ per te, atque in te fiunt, et conantur æterna sapere : sed adhuc in præteritis et futuris rerum motibus cor eorum volitat, et adhuc vanum est. Quis tenebit illud, et figet illud ut paululum stet, et paululum rapiat splendorem semper stantis æternitatis, et comparet cum temporibus nunquam stantibus, et videat esse incomparabilem; et videat longum tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem præterire quidquam in æterno, sed totum esse præsens; nullum vero tempus totum esse præsens; et videat omne præteritum propelli ex futuro, et omne futurum ex præterito consequi, et omne præteritum ac futurum ab eo quod semper est præsens, creari et excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut stet, et videat quomodo stans dictet futura et præterita tempora, nec futura nec præterita æternitas? Numquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

CAPUT XII.

Quid Deus fecerit ante mundi creationem.

XIV. Ecce respondeo dicenti : Quid faciebat Deus antequam faceret cœlum et terram ? respondeo non illud quod quidam respondisse perhibetur jlocaliter, eludens quæstionis violentiam : Alta, inquit, scrutantibus gehennas parabat. Aliud est videre, aliud ridere : hæc non respondeo. Libentius enim responderim, Nescio, quod nescio ; quam illud unde irridetur qui alta interrogavit, et laudatur qui falsa respondit. Sed dico te, Deus noster, omnis creaturæ creatorem. Et si cœli et terræ nomine omnis creatura intelligitur, audenter dico : Antequam faceret Deus cœlum et terram, non faciebat aliquid ; si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat ? Et utinam sic sciam, quidquid utiliter scire cupio, quemadmodum scio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret ulla creatura.

CAPUT XIII.

Quod ante tempora a Deo creata nullum tempus fuerit.

XV. At si cujusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum, et te Deum omnipotentem et omnicreantem et omnitenentem, cœli et terræ artificem, ab opere tanto, antequam id faceres, per innumerabilia sæcula cessasse miratur; evigilet atque attendat, quia falsa miratur. Nam unde poterant innumerabilia sæcula præterire, quæ ipse non feceras, cum sis omnium sæculorum auctor et conditor? Aut quæ tempora fuissent quæ abs te condita non essent? Aut quomodo præterirent, si nunquam fuissent? Cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tempus antequam faceres cœlum et terram, cur dicitur quod ab opere cessabas? Idipsum enim tempus tu feceras, nec præterire potuerunt tempora antequam faceres tempora. Si autem ante cœlum et terram nullum erat tempus, cur quæritur quid tunc faciebas? Non enim erat Tunc, ubi non erat tempus.

XVI. Nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora præcederes. Sed præcedis omnia præterita celsitudine semper præsentis æternitatis; et superas omnia futura; quia illa futura sunt, et cum venerint, præterita erunt; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficiunt[1]. Anni tui nec eunt nec veniunt : isti autem nostri et eunt et veniunt, ut omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant; nec euntes a venientibus ex-

[1] Psal. CI, 28.

cluduntur, quia non transeunt : isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies unus; et dies tuus non quotidie, sed hodie; quia hodiernus tuus non cedit crastino; neque enim succedit hesterno. Hodiernus tuus æternitas; ideo coæternum genuisti, cui dixisti : « Ego hodie genui te[1]. » Omnia tempora tu fecisti, et ante omnia tempora tu es; nec aliquo tempore non erat tempus.

CAPUT XIV.

Temporis differentiæ tres.

XVII. Nullo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coæterna sunt, quia tu permanes : at illa si permanerent, non essent tempora. Quid enim est tempus? Quis hoc facile breviterque explicaverit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione comprehenderit? Quid autem familiarius et notius in loquendo commemoramus quam tempus? Et intelligimus utique cum id loquimur, intelligimus etiam cum alio loquente id audimus. Quid est ergo tempus? Si nemo ex me quærat, scio; si quærenti explicare velim, nescio; fidenter tamen dico scire me quod si nihil præteriret, non esset præteritum tempus, et si nihil adveniret, non esset futurum tempus; et si nihil esset, non esset præsens tempus. Duo ergo illa tempora, præteritum et futurum quomodo sunt, quando et præteri-

[1] Psal. II, 7, et Hebr. V, 7.

tum jam non est, et futurum nondum est? Præsens autem si semper esset præsens, nec in præteritum transiret, jam non esset tempus, sed æternitas. Si ergo præsens ut tempus sit, ideo fit quia in præteritum transit, quomodo et hoc esse dicimus, cui causa ut sit illa est, quia non erit; ut scilicet non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit non esse?

CAPUT XV.

Mensura temporis in quo.

XVIII. Et tamen dicimus longum tempus, et breve tempus; neque hoc nisi de præterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus longum, verbi gratia, vocamus ante centum annos, futurum itidem longum post centum annos. Breve autem præteritum, sicut puta, dicimus ante decem dies, et breve futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est, aut breve, quod non est? Præteritum enim jam non est, et futurum nondum est. Non itaque dicamus : Longum est; sed dicamus de præterito : Longum fuit, et de futuro : Longum erit. Domine Deus meus, lux mea, nonne et hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritum tempus, cum jam esset præteritum longum fuit, an cum adhuc præsens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum : præteritum vero jam non erat; unde nec longum esse poterat, quod omnino non erat. Non ergo dicamus : Longum fuit præteritum

tempus, neque enim inveniemus quid fuerit longum, quando ex quo præteritum est, non est. Sed dicamus : Longum fuit illud præsens tempus; quia cum præsens esset, longum erat. Nondum enim præterierat ut non esset, et ideo erat quod longum esse posset. Postea vero quam præteriit, simul et longum esse destitit, quod esse destitit.

XIX. Videamus ergo, o anima humana, utrum præsens tempus possit esse longum : datum enim tibi est, sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi? an centum anni præsentes longum tempus est? vide prius utrum possint præsentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse præsens est; nonaginta vero et novem futuri sunt, et ideo nondum sunt : si autem secundus annus agitur, jam unus est præteritus, alter præsens, cæteri futuri. Atque ita si mediorum quemlibet centenarii hujus numeri annum præsentem posuerimus, ante illum præteriti erunt, post illum futuri : quocirca centum anni præsentes esse non poterunt. Vide saltem utrum qui agitur unus, ipse sit præsens. Et ejus enim si primus agitur mensis, futuri sunt cæteri : si secundus, jam et primus præteriit, et reliqui nondum sunt. Ergo nec annus qui agitur, totus est præsens : et si non totus est præsens, non est annus præsens. Duodecim enim menses annus est, quorumquilibet unus mensis qui agitur, ipse præsens est : cæteri autem, præteriti aut futuri. Quanquam neque mensis qui agitur, præsens est, sed unus dies : si primus, futuris cæteris : si novissimus, præteritis cæteris; si mediorum quilibet, inter præteritos et futuros.

XX. Ecce præsens tempus quod solum inveniebamus longum appellandum, vix ad unius diei spatium contractum est. Sed discutiamus etiam ipsum, quia nec unus dies totus est præsens. Nocturnis enim et diurnis horis omni-

bus viginti-quatuor expletur, quarum prima cæteras futuras habet, novissima præteritas, aliqua vero interjectarum ante se præteritas, post se futuras. Et ipsa una hora fugitivis particulis agitur : quidquid ejus avolavit, præteritum est; quidquid ejus restat, futurum. Si quid intelligitur temporis, quod in nullas jam vel in minutissimas momentorum partes dividi possit, id solum est quod præsens dicatur. Quod tamen ita raptim a futuro in præteritum transvolat, ut nulla morula extendatur. Nam si extenditur, dividitur in præteritum et futurum : præsens autem nullum habet spatium. Ubi est ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus : Longum est, quia nondum est quod longum sit; sed dicimus : Longum erit. Quando igitur erit? Si enim et tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum; quia quod sit longum, nondum erit : si autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum est, esse jam cœperit, et præsens factum erit, ut possit esse quod longum sit; jam superioribus vocibus clamat præsens tempus, longum se esse non posse.

CAPUT XVI.

Quale tempus metiri liceat, et quale non.

XXI. Et tamen, Domine, sentimus intervalla temporum, et comparamus sibimet, et dicimus alia longiora, et alia breviora. Metimur etiam quanto sit brevius aut longius illud tempus quam illud, et respondemus duplum esse hoc vel triplum, illud autem simplum, aut tantum hoc esse quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum sentiendo metimur; præterita vero quæ jam non sunt, aut futura quæ nondum sunt, quis metiri potest? nisi forte audebit quis dicere metiri posse quod non est. Cum ergo præterit tempus, sentiri et metiri potest; cum autem præterierit, quoniam non est, non potest.

CAPUT XVII.

Ubi tempus præteritum et futurum.

XXII. Quæro, Pater, non affirmo: Deus meus, præside mihi et rege me. Quisnam est qui dicat mihi non esse tria tempora, sicut pueri didicimus, puerosque docuimus, præteritum, præsens et futurum; sed tantum præsens, quoniam illa duo non sunt? An et ipsa sunt, sed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit præsens; et in aliquod recedit occultum, cum ex præsenti fit præteritum? Nam ubi ea viderunt qui futura cecinerunt, si nondum sunt? Neque enim potest videri id quod non est. Et qui narrant præterita, non utique vera narrarent, si animo illa non cernerent. Quæ si nulla essent, cerni omnino non possent. Sunt ergo et futura et præterita.

CAPUT XVIII.

Quomodo præterita et futura tempora sint præsentia.

XXIII. Sine me, Domine, amplius quærere, spes mea, non conturbetur intentio mea. Si enim sunt futura et præterita, volo scire ubi sint. Quod si nondum valeo, scio tamen ubicumque sunt, non ibi ea futura esse, aut præterita, sed præsentia. Nam si et ibi futura sunt, nondum ibi sunt; si et ibi præterita sunt, jam non ibi sunt. Ubicumque ergo sunt quæcumque sunt, non sunt nisi præsentia. Quanquam præterita cum vera narrantur; ex memoria proferuntur non res ipsæ quæ præterierunt, sed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut vestigia per sensus prætereundo fixerunt. Pueritia quippe mea quæ jam non est, in tempore præterito est quod jam non est; imaginem vero ejus cum eam, recolo et narro, in præsenti tempore intueor, quia est adhuc in memoria mea. Utrum similis sit causa etiam prædicendorum futurorum, ut rerum, quæ nondum sunt, jam existentes præsentiantur imagines; confiteor, Deus meus, nescio. Illud sane scio nos plerumque præmeditari futuras actiones nostras, eamque præmeditationem esse præsentem, actionem autem quam præmeditamur nondum esse, quia futura est; quam cum aggressi fuerimus, et quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura, sed præsens est.

XXIV. Quoquo modo se itaque habeat arcana præsensio futurorum, videri nisi quod est non potest. Quod autem jam est, non futurum sed præsens est. Cum ergo videri dicuntur futura, non ipsa quæ nondum sunt, id est, quæ futura sunt, sed eorum causæ, vel signa forsitan videntur, quæ jam sunt; ideo non futura, sed præsentia sunt jam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rursus conceptiones jam sunt, et eas præsentes apud se intuentur qui illa prædicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numerositas, Intueor auroram, oriturum solem prænuntio; quod intueor, præsens est; quod prænuntio, futurum : non sol futurus qui jam est, sed ortus ejus qui nondum est; tamen etiam ortum ipsum nisi animo imaginarer, sicut modo cum id loquor, non eum possem prædicere. Sed nec illa aurora, quam in cœlo video, solis ortus est, quamvis eum præcedat; nec illa imaginatio in animo meo, quæ duo præsentia cernuntur, ut futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum sunt : et si nondum sunt, non sunt : et si non sunt, videri omnino non possunt; sed prædici possunt ex præsentibus, quæ jam sunt, et videntur.

CAPUT XIX.

Non capit modum, quo Deus docet futura.

XXV. Tu itaque, regnator creaturæ tuæ, quis est modus quo doces animas ea quæ futura sunt? docuisti enim Prophetas tuos. Quisnam ille modus est quo doces futura, cui futurum quidquam non est; vel potius de futuris doces præsentia? Nam quod non est, nec doceri utique potest. Nimis longe est modus iste ab acie mea; invaluit ex me, non potero ad illum[1]; potero autem ex te, cum dederis tu, dulce lumen occultorum oculorum meorum.

CAPUT XX.

Differentiæ temporis quomodo nominandæ.

XXVI. Quod autem nunc liquet et claret, nec futura sunt, nec præterita. Nec proprie dicitur: Tempora sunt tria, præteritum, præsens et futurum; sed fortasse proprie diceretur: Tempora sunt tria, præsens de præteritis, præsens de præsentibus, præsens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædam, et alibi ea non video. Præsens de præteritis memoria, præsens de præsentibus contuitus,

[1] Psal. CXXVIII, 6.

præsens de futuris expectatio. Si hæc permittimur dicere, tria tempora video, fateorque tria sunt. Dicatur etiam : Tempora sunt tria, præteritum, præsens, et futurum ; sicut abutitur consuetudo, dicatur : ecce non curo, nec resisto, nec reprehendo ; dum tamen intelligatur quod dicitur, neque id quod futurum est, esse jam, neque id quod præteritum est. Pauca sunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie ; sed agnoscitur quid velimus.

CAPUT XXI.

Quomodo tempus liceat metiri.

XXVII. Dixi ergo paulo ante, quod prætereuntia tempora metimur, ut possimus dicere duplum esse hoc temporis ad illud simplum, aut tantum hoc quantum illud, et si quid aliud de partibus temporum possumus renuntiare metiendo. Quocirca, ut dicebam, prætereuntia metimur tempora. Et si quis mihi dicat : Unde scis? Respondeam, Scio quia metimur, nec metiri quæ non sunt possumus, et non sunt præterita vel futura. Præsens vero tempus quomodo metimur, quando non habet spatium? Metimur ergo cum præterit ; cum autem præterierit, non metimur : quid enim metiamur, non erit. Sed unde et qua et quo præterit, cum metimur? unde, nisi ex futuro? qua, nisi per præsens? quo, nisi in præteritum? Ex illo ergo quod nondum est per illud quod spatio caret, in illud quod jam non est. Quid autem metimur, nisi tempus in aliquo spatio? Neque enim dicimus simpla, et dupla ; et tripla, et æqualia, et si quid hoc modo in tempore dicimus, nisi

spatia temporum. In quo ergo spatio metimur tempus præteriens? Utrum in futuro, unde præterit? Sed quod nondum est, non metimur. An in præsenti, quæ præterit? Sed nullum spatium non metimur. An in præterito, quo præterit? Sed quod jam non est, non metimur.

CAPUT XXII.

Petit ænigmatis istius solutionem a Deo.

XXVIII. Exarsit animus meus nosse istud implicatissimum ænigma. Noli claudere, Domine Deus meus bone Pater, per Christum obsecro, noli claudere desiderio meo ista, et usitata, et abdita, quominus in ea penetret, et dilucescant allucente misericordia tua, Domine. Quem percontabor de his; et cui fructuosius confitebor imperitiam meam, nisi tibi cui non sunt molesta studia mea flammantia vehementer in Scripturas tuas? Da quod amo: amo enim; et hoc tu dedisti. Da, Pater, qui vere nosti data bona dare filiis tuis [1]. Da, quoniam suscepi cognoscere, et labor est ante me [2], donec aperias. Per Christum obsecro, in nomine ejus sancti sanctorum nemo mihi obstrepat. Et ego credidi, propter quod et loquor [3]. Hæc est spes mea; ad hanc vivo, ut contempler delectationem Domini. Ecce veteres posuisti dies meos [4], et transeunt, et quomodo nescio. Et dicimus tempus et tempus, tempora et tempora. Quandiu dixit hoc ille, quandiu fecit hoc ille, et et quam longo tempore illud non vidi. Et duplum tem-

[1] Matth. VII, 11.— [2] Psal. LXXII, 16. — [3] Id. CXV, 1. — [4] Id. XXXVIII, 6.

poris habet hæc syllaba ad illam simplam brevem. Dicimus hæc, et audimus hæc, et intelligimur et intelligimus. Manifestissima et usitatissima sunt; et eadem rursus nimis latent, et nova est inventio eorum.

CAPUT XXIII.

Quid sit tempus.

XXIX. Audivi a quodam homine docto, quod solis et lunæ ac siderum motus, ipsa sint tempora; et nil annui. Cur enim non potius omnium corporum motus sint tempora? An vero si cessarent cœli lumina, et moveretur rota figuli, non esset tempus quo metiremur eos gyros, et diceremus aut æqualibus morulis agi, aut si alias tardius, alias velocius moveretur, alios magis diuturnos esse, alios minus? Aut cum hoc diceremus, non et nos in tempore loqueremur, aut essent in verbis nostris aliæ longe syllabæ aliæ breves, nisi quia illæ longiore tempore sonuissent, istæ breviore. Deus dona hominibus videre in parvo communes notitias rerum parvarum atque magnarum. Sunt et sidera et luminaria cœli in signis, et in temporibus, et in annis, et in diebus [1] : sunt vero, sed nec ego dixerim circuitum illius ligneolæ rotæ diem esse, nec tamen ideo tempus non esse ille dixerit.

XXX. Ego scire cupio vim naturamque temporis, quo metimur corporum motus, et dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo esse diuturniorem quam istum.

[1] Gen. I, 14

Nam quæro, quoniam dies dicitur, non tantum mora solis super terram; secundum quod aliud est dies, aliud nox, sed etiam[1] totius ejus circuitus ab Oriente usque ad Orientem, secundum quod dicimus : Tot dies transierunt; cum suis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur spatia noctium. Quoniam ergo dies expletur motu solis, atque circuitu ab Oriente usque ad Orientem; quæro utrum motus ipse sit dies, an mora ipsa quanta peragitur, an utrumque. Si enim primum dies esset; dies ergo esset, etiamsi tanto spatio temporis sol cursum illum peregisset, quantum est horæ unius. Si secundum; non ergo esset dies, si ab ortu solis usque in ortum alterum, tam brevis mora esset quam est horæ unius, sed vicies et quater circumiret sol ut expleret diem. Si utrumque, nec ille appellaretur dies, si horæ spatio sol totum suum gyrum circumiret, nec ille si sole cessante tantum temporis præteriret, quanto peragere sol totum ambitum de mane in mane assolet. Non itaque nunc quæram, quid sit illud quod vocatur dies, sed quid sit tempus quo metientes solis circuitum, diceremus eum dimidio spatio temporis peractum minus quam solet, si tanto spatio temporis peractus esset, quanto peraguntur horæ duodecim. Et utrumque tempus comparantes diceremus illud simplum, hoc duplum, etiamsi aliquando illo simplo, aliquando isto duplo sol ab Oriente usque ad Orientem circumiret. Nemo ergo mihi dicat cœlestium corporum motus esse tempora, quia et cujusdam voto cum sol stetisset[2], ut victoriosum prælium perageret sol stabat, sed tempus ibat. Per suum quippe spatium temporis, quod ei sufficeret, illa pugna gesta atque finita est. Video igitur tempus quamdam esse distentionem. Sed video an videre mihi videor? Tu demonstrabis, Lux, Veritas.

[1] *Subaudi* moræ. — [2] Josue, x, 13.

CAPUT XXIV.

Tempus est quo metimur motum corporis.

XXXI. Jubes ut approbem si quis dicat tempus esse motum corporis? non jubes. Nam corpus nullum nisi in tempore moveri audio : tu dicis. Ipsum autem corporis motum tempus esse non audio : non tu dicis. Cum enim movetur corpus, tempore metior quandiu moveatur, ex quo moveri incipit donec desinat. Et si non vidi ex quo cœpit, et perseverat moveri ut non videam cum desinit, non valeo metiri, nisi forte ex quo videre incipio donec desinam. Quod si diu video. tantummodo longum tempus esse renuntio, non autem quantum sit; quia et quantum cum dicimus, collatione dicimus, velut tantum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, et si quid aliud isto modo. Si autem notare potuerimus locorum spatia, unde et quo veniat corpus quod movetur, vel partes ejus, si tanquam in torno movetur; possumus dicere quantum sit temporis, ex quo ab illo loco usque ad illum locum motus corporis vel partis ejus effectus est. Cum itaque aliud sit motus corporis, aliud quo metimur quandiu sit, quis non sentiat quid horum potius tempus dicendum sit? Nam etsi varie corpus aliquando movetur, aliquando stat, non solum motum ejus, sed etiam statum tempore metimur, et dicimus : Tantum stetit, quantum motum est, aut duplo vel triplo stetit, ad id quod motum est; et si quid aliud nostra dimensio sive comprehen-

derit sive existimaverit, ut dici solet plus minus. Non est ergo tempus corporis motus.

CAPUT XXV.

Rursus Deum interpellat.

XXXII. Et confitebor tibi, Domine, ignorare me adhuc quid sit tempus; et rursus confiteor tibi, Domine, scire me in tempore ista dicere, et diu me jam loqui de tempore, atque ipsum diu non esse diu nisi mora temporis. Quomodo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? An forte nescio quemadmodum dicam quod scio? Hei mihi qui nescio saltem quid nesciam! Ecce, Deus meus, coram te, quia non mentior: sicut loquor, ita est cor meum. Tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas [1].

[1] Psal. xvii, 25.

CAPUT XXVI.

Quomodo tempus metimur.

XXXIII. Nonne tibi confitetur anima mea confessione veridica metiri me tempora? Ita-ne, Deus meus, metior, et quid metiar nescio? Metior motum corporis tempore; item ipsum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quandiu sit, et quandiu hinc illuc perveniat, nisi tempus in quo movetur metirer? Ipsum ergo tempus unde metior? An tempore breviore metimur longius, sicut spatio cubiti spatium transtri? Sic enim videmur spatio brevis syllabæ metiri spatium longæ syllabæ, atque id duplum dicere. Ita metimur spatia carminum spatiis versuum, et spatia versuum spatiis pedum, et spatia pedum spatiis syllabarum, et spatia longarum spatiis brevium, non in paginis; (nam eo modo loca metimur, non tempora,) sed cum voces pronuntiando transeunt, et dicimus: Longum carmen est, nam tot versibus contexitur: Longi versus, nam tot pedibus constant: Longi pedes, nam tot syllabis tenduntur: Longa syllaba, nam dupla est ad brevem. Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis, quandoquidem fieri potest ut ampliori spatio temporis personet versus brevior si productius pronuntietur, quam longior si correptius. Ita carmen, ita pes, ita syllaba. Inde mihi visum est, nihil esse aliud tempus quam distentionem; sed cujus rei nescio; et mirum si non ipsius animi. Quid enim metior, obsecro, Deus meus, et dico aut indefinite: Longius est hoc tempus quam illud;

aut etiam definite : Duplum est hoc ad illud? Tempus metior, scio; sed non metior futurum, quia nondum est. Non metior præsens, quia nullo spatio tenditur. Non metior præteritum, quia jam non est. Quid ergo metior? An prætereuntia tempora, non præterita? sic enim dixeram.

CAPUT XXVII.

Quomodo metimur tempus permanens in animo.

XXXIV. Insiste, anime meus, et attende fortiter : Deus adjutor noster, ipse fecit nos, et non ipsi nos[1]. Attende ubi albescit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit sonare, et sonat, et adhuc sonat, et ecce desinit, jamque silentium est, et vox illa præterita est, non est et jam vox. Futura erat antequam sonaret, et non poterat metiri, quia nondum erat, et nunc non potest, quia jam non est. Tunc ergo poterat cum sonabat, quia tunc erat quæ metiri posset. Sed et tunc non stabat; ibat enim et præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod spatium temporis quo metiri posset, quoniam præsens nullum habet spatium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit sonare, et adhuc sonat, continuato tenore sine ulla distinctione, metiamur eam dum sonat : cum enim sonare cessaverit, jam præterita erit, et non erit quæ possit metiri; metiamur plane et dicamus quanta sit. Sed adhuc sonat, nec metiri potest nisi ab initio sui quo sonare cœpit, usque ad finem quo desinit. Ipsum quippe intervallum metimur ab aliquo initio usque

[1] Psal. xcix, 3.

ad aliquem finem. Quapropter vox quæ nondum finita est, metiri non potest, ut dicatur quam longa vel brevis sit; nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam simpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, jam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quæ nondum sunt, nec ea quæ jam non sunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ terminos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec præsentia, nec prætereuntia tempora metimur; et metimur tamen tempora.

XXXV. « Deus creator omnium; » versus iste octo syllabarum, brevibus et longis alternat syllabis. Quatuor itaque breves; prima, tertia, quinta, septima, simplæ sunt ad quatuor longas; secundam, quartam, sextam, octavam. Hæ singulæ ad illas singulas duplum habent temporis; pronuntio, renuntio, et ita est quantum sentitur sensu manifesto. Quantum sensus manifestus est, brevi syllaba longam metior, eamque habere bis tantum sentio. Sed cum altera post alteram sonat, si prior brevis, longa posterior, quomodo tenebo brevem, et quomodo eam longæ metiens applicabo, ut inveniam quod bis tantum habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi brevis sonare destiterit? Ipsam quoque longam non præsentem metior, quando nisi finitam non metior. Ejus autem finitio, præteritio est. Quid ergo est quod metiar? Ubi est, qua metior, brevis? Ubi est longa quam metior? Ambæ sonuerunt, avolaverunt, præterierunt, jam non sunt; et ego metior, fidenterque respondeo, quantum exercitato sensu fiditur, illam simplam esse, illam duplam, in spatio scilicet temporis. Neque hoc possum, nisi quia præterierunt et finitæ sunt. Non ergo ipsas quæ jam non sunt, sed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet.

XXXVI. In te, anime meus, tempora metior; noli mihi obstrepere : Quod est? Noli tibi obstrepere turbis affectionum tuarum. In te, inquam, tempora metior, affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, et cum illæ præterierint manet, ipsam metior præsentem, non eas quæ præterierunt ut fieret : ipsam metior, cum tempora metior. Ergo aut ipsa sunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur silentia, et dicimus illud silentium tantum tenuisse temporis, quantum illa vox tenuit? Nonne cogitationem tendimus ad mensuram vocis, quasi sonaret, ut aliquid de intervallis silentiorum in spatio temporis renuntiare possimus? Nam et voce atque ore cessante, peragimus cogitando carmina et versus, et quemque sermonem, motionumque dimensiones quaslibet, et de spatiis temporum, quantum illud ad illud sit renuntiamus, non aliter ac si ea sonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiusculam vocem, et constituerit præmeditando quam longa futura sit; egit utique iste spatium temporis in silentio, memoriæque commendans cœpit edere illam vocem quæ sonat, donec ad propositum terminum perducatur; imo sonuit et sonabit. Nam quod ejus jam peractum est, utique sonuit; quod autem restat, sonabit; atque ita peragitur, dum præsens intentio futurum in præteritum trajicit, diminutione futuri crescente præterito, donec consumptione futuri sit totum præteritum.

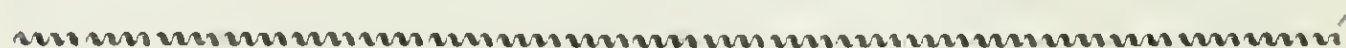
CAPUT XXVIII.

Animo metimur tempora.

XXXVII. Sed quomodo minuitur aut consumitur futurum, quod nondum est? Aut quomodo crescit præteritum quod jam non est, nisi quia in animo qui illud agit tria sunt? Nam et expectat et attendit et meminit, ut id quod expectat, per id quod attendit, transeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum esse? Sed tamen jam est in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita jam non esse? Sed tamen adhuc est in animo memoria præteritorum. Et quis negat præsens tempus carere spatio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attentio per quam pergat abesse quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non est, sed longum futurum longa expectatio futuri est. Neque longum præteritum tempus quod non est, sed longum præteritum longa memoria præteriti est.

XXXVIII. Dicturus tum canticum quod novi; antequam incipiam, in totum expectatio mea tenditur; cum autem cœpero, quantum ex illa in præteritum decerpsero, tenditur in memoria mea; atque distenditur vita hujus actionis meæ in memoriám, propter quod dixi; et in expectationem, propter quod dicturus sum: præsens tamen adest attentio mea, per quam trajiciatur quod erat futurum ut fiat præteritum. Quod quanto magis agitur et agitur, tanto breviata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio consumatur, cum tota illa actio fi-

nita transierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in singulis particulis ejus fit, atque in singulis syllabis ejus; hoc in actione longiore, cujus forte particula est illud canticum; hoc in tota vita hominis, cujus partes sunt omnes actiones hominis; hoc in toto sæculo filiorum hominum, cujus partes sunt omnes vitæ hominum.

CAPUT XXIX.

Se in temporalia distentum cupit in Deum colligi.

XXXIX. Sed quoniam melior est misericordia tua super vitas[1], ecce distentio est vita mea, et me suscepit dextera tua in Domino meo mediatore Filio hominis inter te unum et nos multos, in multis per multa, ut per eum apprehendam in quo et apprehensus sum, et a veteribus diebus colligar sequens unum, præterita oblitus; non in ea quæ futura et transitura sunt, sed in ea quæ ante sunt, non distentus, sed extentus; non secundum distentionem, sed secundum intentionem sequor ad palmam supernæ vocationis[2], ubi audiam vocem laudis tuæ, et contempler delectationem tuam, nec venientem, nec prætereuntem. Nunc vero anni mei in gemitibus. Et tu solatium meum, Domine, pater meus æternus es: at ego in tempora dissilui, quorum ordinem nescio; et tumultuosis varietatibus dilaniantur cogitationes meæ, intima viscera animæ meæ, donec in te confluam purgatus et liquidus igne amoris tui.

[1] Psal. LXII, 4. — [2] Philip. III, 13, 14.

CAPUT XXX.

Coarguit rursum obtrectantes, quid fecerit Deus ante mundi creationem.

XL. Et stabo atque solidabor in te, in forma mea, veritate tua, nec patiar quæstiones hominum, qui pœnali morbo plus sitiunt quam capiunt; et dicunt: Quid faciebat Deus antequam faceret cœlum et terram? Aut quid ei venit in mentem, ut aliquid faceret, cum antea nunquam aliquid fecerit? Da illis, Domine, bene cogitare quid dicant, et invenire quia non dicitur, Nunquam, ubi non est tempus. Quod ergo dicitur, nunquam fecisse, quid aliud dicitur nisi nullo tempore fecisse? Videant itaque nullum tempus esse posse sine creatura, et desinant istam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea quæ ante sunt, et intelligant te ante omnia tempora æternum creatorem omnium temporum, neque ulla tempora tibi esse coæterna, nec ullam creaturam, etiam si est aliqua supra tempora.

CAPUT XXXI.

Quomodo cognoscit Deus, quomodo creatura.

XLI. Domine Deus meus, quis ille sinus est alti secreti tui, et quam longe inde me projecerunt consequentia delictorum meorum? Sana oculos meos, et congaudeam luci tuæ. Certe si est tam grandi scientia et præscientia pollens animus, cui cuncta præterita et futura ita nota sint, sicut mihi unum canticum notissimum; nimium mirabilis est animus iste, atque ad horrorem stupendus, quippe quem ita non lateat quidquid peractum, et quidquid reliquum sæculorum est, quemadmodum me non latet cantantem illud canticum, quid et quantum ejus abierit ab exordio, quid et quantum restet ad finem. Sed absit ut tu conditor universitatis, conditor animarum et corporum, absit ut ita noveris omnia futura et præterita. Longe tu, longe mirabilius, longeque secretius. Neque enim sicut nota cantantis, notumve canticum audientis, expectatione vocum futurarum, et memoria præteritarum variatur affectus, sensusque distenditur, ita tibi aliquid accidit incommutabiliter æterno, hoc est, vere æterno creatori mentium. Sicut ergo nosti in principio cœlum et terram sine varietate notitiæ tuæ, ita fecisti in principio cœlum et terram sine distentione actionis tuæ. Qui intelligit, confiteatur tibi; et qui non intelligit, confiteatur tibi. O quam excelsus es, et humiles corde sunt domus tua! Tu enim erigis elisos[1], et non cadunt, quorum celsitudo tu es.

[1] Psal. CXLV, 8.

LIBER XII.

Prosequitur interpretationem hujusce versiculi : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Illic nomine *cœli* significatam putat spiritalem vel intellectualem illam creaturam, quæ semper faciem Dei contemplatur : *terræ* autem vocabulo informem materiam, ex qua rerum corporearum species fuerunt posthac formatæ. Verum alias interpretandi rationes haudquaquam improbandas esse ; imo ex Scripturæ divinæ profunditate multiplicem posse erui sensum confitetur.

CAPUT I.

Difficilis inquisitio veri.

1. Multa satagit cor meum, Domine, in hac inopia vitæ meæ pulsatum verbis sanctæ Scripturæ tuæ : et ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanæ intelligentiæ, quia plus loquitur inquisitio quam inventio, et longior est petitio quam impetratio, et operosior est manus pulsans quam sumens. Tenemus promissum, quis corrumpet illud? Si Deus pro nobis, quis contra nos[1]? « Petite et accipietis, quærite et invenietis, pulsate et » aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et quæ- » rens invenit, et pulsanti aperietur[2]. » Promissa tua sunt; et quis falli timeat, cum promittit Veritas?

[1] Rom. VIII, 31. — [2] Matth. VII, 7, 8.

CAPUT II.

De duplici cœlo et terra.

II. Confitetur altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, quoniam tu fecisti cœlum et terram; hoc cœlum quod video, terramque quam calco, unde est hæc terra quam porto, tu fecisti. Sed ubi est cœlum cœli, Domine, de quo audivimus in voce Psalmi, « Cœlum cœli Domino, » terram autem dedit filiis hominum[1]? » Ubi est cœlum quod non cernimus, cui terra est hoc omne quod cernimus? Hoc enim totum corporeum; non ubique totum, ita accepit speciem pulchram in novissimis, cujus fundus est terra nostra; sed ad illud cœlum cœli, etiam terræ nostræ cœlum terra est. Et hoc utrumque magnum corpus non absurde terra est, ad illud nescio quale cœlum quod Domino est, non filiis hominum.

[1] Psal. cxiii, 16.

CAPUT III.

Quid tenebræ super faciem abyssi.

III. Et nimirum hæc « Terra erat invisibilis et incom» posita, » et nescio quæ profunditas abyssi super quam non erat lux; quia nulla species erat illi; unde jussisti ut scriberetur, quod « Tenebræ erant super abyssum [1], » quid aliud quam lucis absentia? Ubi enim lux esset, si esset, nisi superesset eminendo et illustrando? Ubi ergo lux nondum erat, quid erat adesse tenebras, nisi abesse lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux super aberat: sicut sonus ubi non est, silentium est. Et quid est esse ibi silentium, nisi sonum ibi non esse? Nonne tu, Domine, docuisti hanc animam quæ tibi confitetur? Nonne tu, Domine, docuisti me, quod priusquam istam informem materiam formares atque distingueres, non erat aliquid, non color, non figura, non corpus, non spiritus? non tamen omnino nihil, erat quædam informitas sine ulla specie.

[1] Gen. 1, 2.

CAPUT IV.

Quid terra invisibilis et incomposita.

IV. Quid ergo vocaretur, quo etiam sensu tardioribus utcumque insinuaretur, nisi usitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mundi partibus reperiri potest propinquius informitati omnimodæ, quam terra et abyssus? Minus enim speciosa sunt, pro suo gradu infimo, quam cætera superiora perlucida et luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam sine specie feceras, unde speciosum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, ut appellaretur terra invisibilis et incomposita?

CAPUT V.

Cur sic appellata videtur materia informis.

V. Ut cum in ea quærit cogitatio quid sensus attingat, et dicit sibi : Non est intelligibilis forma sicut vita, sicut justitia, quia materies est corporum; neque sensibilis, quoniam quod videatur et quod sentiatur in invisibili et incomposita non est : dum sibi hæc dicit humana co-

gitatio, conetur eam vel nosse ignorando, vel ignorare noscendo.

CAPUT VI.

Quid olim cum Manichæis senserit de materia informi, quid modo.

VI. Ego vero, Domine, si totum confitear tibi ore meo et calamo meo, quidquid de ista materia docuisti me, cujus antea nomen audiens et non intelligens narrantibus mihi eis qui non intelligerent, eam cum speciebus innumeris et variis cogitabam; et ideo non eam cogitabam; fœdas et horribiles formas perturbatis ordinibus volvebat animus, sed formas tamen; et informe appellabam, non quod careret forma, sed quod talem haberet, ut si appareret, insolitum et incongruum aversaretur sensus meus, et conturbaretur infirmitas hominis. Verum autem illud quod cogitabam, non privatione omnis formæ, sed comparatione formosiorum erat informe : et suadebat vera ratio, ut omnis formæ qualescumque reliquias omnino detraherem, si vellem prorsus informe cogitare; et non poteram. Citius enim non esse censebam, quod omni forma privaretur, quam cogitabam quiddam inter formatum et nihil, nec formatum nec nihil, informe prope nihil. Et cessavit mens mea interrogare hinc spiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum, et eas pro arbitrio mutantem, atque variantem; et intendi in ipsa corpora, eorumque mutabilitatem altius inspexi, qua desinunt esse quod fuerant, et incipiunt esse quod non

erant; eumdemque transitum de forma in formam per informe quiddam fieri suspicatus sum, non per omnino nihil; sed nosse cupiebam, non suspicari. Et si totum tibi confiteatur vox et stylus meus, quidquid de ista quæstione enodasti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideo tamen cessabit cor meum dare tibi honorem et canticum laudis de iis quæ dictare non sufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium ipsa capax est formarum omnium in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid est? Numquid animus? numquid corpus? numquid species animi vel corporis? Si dici posset, nihil aliquid, et, Est non est, hoc eam dicerem; et tamen jam utcumque erat, ut species caperet istas visibiles et compositas.

CAPUT VII.

I. Deus fecit de nihilo cœlum, id est, Angelos; et terram, id est, informem materiam. — II. Trinitas, unitas.

VII. Et unde utcumque erat nisi esset abs te, a quo sunt omnia in quantumcumque sunt? Sed tanto a te longius, quanto dissimilius: neque enim locis. Itaque tu, Domine, qui non es alias aliud et alias aliter, sed idipsum et idipsum et idipsum, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens[1], in Principio quod est de te, in Sapientia tua quæ nata est de substantia tua, fecisti aliquid et de nihilo. Fecisti enim cœlum et terram, non de te; nam esset æquale Unigenito tuo, ac per hoc et tibi; et

[1] Isaï. vi, 3.

nullo modo justum esset, ut æquale tibi esset, quod de te non esset. Et aliud præter te non erat unde faceres ea, Deus una Trinitas, et trina Unitas; et ideo de nihilo fecisti cœlum et terram, magnum quiddam et parvum quiddam; quoniam omnipotens et bonus es ad facienda omnia bona, magnum cœlum et parvam terram. Tu eras, et aliud nihil unde fecisti cœlum et terram, duo quædam : unum prope te, alterum prope nihil; unum quo superior tu esses, alterum quo inferius nihil esset.

CAPUT VIII.

Materia informis ex nihilo : ex hac omnia visibilia.

VIII. Sed illud cœlum cœli tibi, Domine; terra autem quam dedisti filiis hominum[1] cernendam atque tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus et tangimus. Invisibilis enim erat et incomposita, et abyssus erat super quam non erat lux; aut « Tenebræ erant super abyssum[2], » id est, magis quam in abysso. Ita quippe abyssus aquarum jam visibilium etiam in profundis suis habet speciei suæ lucem utcumque sensibilem piscibus, et repentibus in suo fundo animantibus : illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat; jam tamen erat quod formari poterat. Tu enim, Domine, fecisti mundum de materia informi, quam fecisti de nulla re pene nullam rem, unde faceres magna quæ miramur filii hominum. Valde enim mirabile hoc cœlum corporeum, quod firmamentum

[1] Psal. CXIII, 15. — [2] Gen. I, 2.

inter aquam et aquam secundo die post conditionem lucis dixisti : « Fiat; » et sic factum est[1]. Quod firmamentum vocasti cœlum, sed cœlum terræ hujus et maris quæ fecisti tertio die, dando speciem visibilem informi materiæ quam fecisti ante omnem diem. Jam enim feceras et cœlum ante omnem diem, sed cœlum cœli hujus, quia in principio feceras cœlum et terram. Terra autem ipsa quam feceras, informis materies erat, quia invisibilis erat et incomposita, et tenebræ super abyssum. De qua terra invisibili et incomposita, de qua informitate, de quo pene nihilo faceres hæc omnia quibus iste mutabilis mundus constat, et non constat, in quo ipa mutabilitas apparet, in qua sentiri et dinumerari possunt tempora, quia rerum mutationibus fiunt tempora dum variantur et vertuntur species, quarum materies prædicta est terra invisibilis.

CAPUT IX.

Cur absque dierum mentione scriptum est Deum fecisse in principio cælum et terram.

IX. Ideoque Spiritus doctor famuli tui, cum te commemorat fecisse in principio cœlum et terram, tacet de temporibus, silet de diebus. Nimirum enim cœlum cœli quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis; quanquam nequaquam tibi Trinitati coæterna; particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatem suam præ dulcedine felicissimæ contemplationis tuæ cohibet, et sine ullo lapsu ex quo facta est inhærendo tibi, excedit

[1] Gen. 1, 6, 7.

omnem volubilem vicissitudinem temporum. Ista vero informitas, terra invisibilis et incomposita, nec ipsa in diebus numerata est. Ubi enim nulla species, nullus ordo, nec venit quidquam, nec præterit : et ubi hoc non fit, non sunt utique dies, nec vicissitudo spatiorum temporalium.

CAPUT X.

A Deo cupit edoceri.

X. O Veritas lumen cordis mei, non tenebræ meæ loquantur mihi. Defluxi ad ista, et obscuratus sum; sed hinc etiam, hinc adamavi te. Erravi, et recordatus sum tui. Audivi vocem tuam post me ut redirem, et vix audivi propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æstuans et anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam et hinc vivam. Non ego vita mea sim; male vixi ex me, mors mihi fui; in te revivisco. Tu me alloquere, tu mihi sermocinare. Credidi Libris tuis, et verba eorum arcana valde.

CAPUT XI.

Quid a Deo didicerit.

XI. JAM dixisti mihi, Domine, voce forti in aurem interiorem, quia tu æternus es, solus habens immortalitatem[1]; quoniam ex nulla specie motuve mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua; quia non est immortalis voluntas, quæ alia et alia est. Hoc in conspectu tuo claret mihi, et magis magisque clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis. Item dixisti mihi, Domine, voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atque substantias quæ non sunt quod tu es, et tamen sunt, tu fecisti; et hoc solum a te non est quod non est, motusque voluntatis a te qui es ad id quod minus est; quia talis motus delictum atque peccatum est. Et quod nullius peccatum aut tibi nocet, aut perturbat ordinem imperii tui vel in primo vel in imo. Hoc in conspectu tuo claret mihi, et magis magisque clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

XII. Item dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coæterna est, cujus voluntas tu solus es, teque perseverantissima castitate hauriens, mutabilitatem suam nunquam et nusquam exerit, et te sibi semper præsente ad quem toto affectu se tenet, non habens futurum, quod expectet nec in præteritum trajiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora ulla distenditur. O beata, si qua ista est, inhærendo beatitudini

[1] 1 Tim. VI, 16.

tuæ, beata sempiterno inhabitatore te atque illustratore suo! Nec invenio quid libentius appellandum existimem cœlum cœli Domino, quam domum tuam contemplantem delectationem tuam sine ullo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime unam stabilimento pacis sanctorum spirituum, civium civitatis tuæ in cœlestibus super ista cœlestia.

XIII. Unde intelligat anima cujus peregrinatio longinqua facta est, si jam sitit tibi; si jam factæ sunt ei lacrymæ suæ panis, dum dicitur ei per singulos dies : ubi est Deus tuus[1]; si jam petit a te unam et hanc requirit, ut inhabitet in domo tua per omnes dies vitæ suæ[2]. (Et quæ vita ejus nisi tu? Et qui dies tui nisi æternitas tua, sicut anni tui qui non deficiunt, quia idem ipse es[3]?) Hinc ergo intelligat anima quæ potest, quam longe super omnia tempora sis æternus: quando tua domus quæ peregrinata non est, quamvis non sit tibi coæterna, tamen indesinenter et indeficienter tibi cohærendo nullam patitur vicissitudinem temporum. Hoc in conspectu tuo claret mihi, et magis magisque clarescat oro te, atque in hac manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

XIV. Ecce nescio quid informe in istis mutationibus rerum extremarum atque infirmarum. Et quis dicet mihi, nisi quisquis per inania cordis sui cum suis phantasmatibus vagatur et volvitur : quis nisi talis dicet mihi, quod diminuta atque consumpta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in speciem res mutabatur et vertebatur, possit exhibere vices temporum? Omnino enim non potest : quia sine varietate motionum non sunt tempora; et nulla varietas, ubi nulla species.

[1] Psal. XLI, 3, 4 et 11. — [2] Id. XXVI, 4. — [3] Id. CI, 28.

CAPUT XII.

Creatura duplex carens tempore.

XV. Quibus consideratis quantum donas, Deus meus, quantum me ad pulsandum excitas, quantumque pulsanti aperis : duo reperio quæ fecisti carentia temporibus, cum tibi neutrum coæternum sit. Unum quod ita formatum est, ut sine ullo defectu contemplationis, sine ullo intervallo mutationis, quamvis mutabile, tamen non mutatum, tua æternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterum quod ita informe erat, ut ex qua forma, in quam formam vel motionis vel stationis mutaretur, quo tempori subderetur, non haberet. Sed hoc ut informe esset non reliquisti, quoniam fecisti ante omnem diem, in principio cœlum et terram, hæc duo quæ dicebam. « Terra autem » invisibilis erat et incomposita, et tenebræ super abys» sum. » Quibus verbis insinuatur informitas, ut gradatim excipiantur qui omnimodam speciei privationem, nec tamen ad nihil perventionem, cogitare non possunt, unde fieret alterum cœlum, et terra visibilis atque composita, et aqua speciosa, et quidquid deinceps in constitutione hujus mundi non sine diebus factum commemoratur, quia talia sunt ut in eis agantur vicissitudines temporum, propter ordinatas commutationes motionum atque formarum.

CAPUT XIII.

Cur sine dierum commemoratione dicit Scriptura, quod in principio fecit Deus cœlum et terram.

XVI. Hoc interim sentio, Deus meus, cum audio loquentem Scripturam tuam : « In principio fecit Deus » cœlum et terram ; terra autem erat invisibilis et incom- » posita, et tenebræ erant super abyssum[1] : » neque commemorantem quoto die feceris hæc. Sic interim sentio, propter illud cœlum cœli, cœlum intellectuale, ubi est intellectus nosse simul, non ex parte, non in ænigmate, non per speculum ; sed ex toto, in manifestatione, facie ad faciem[2] : non modo hoc, modo illud, sed quod dictum est, nosse simul sine ulla vicissitudine temporum : et propter invisibilem atque incompositam terram sine ulla vicissitudine temporum, quæ solet habere modo hoc et modo illud ; quia ubi nulla species, nusquam est hoc et illud. Propter duo hæc primitus formatum et penitus informe ; illud cœlum, sed cœlum cœli ; hoc vero, terram, sed terram invisibilem et incompositam : propter duo hæc interim sentio sine commemoratione dierum dicere Scripturam tuam : « In principio fecit Deus cœlum et terram. » Statim quippe subjecit quam terram dixerit. Et quod secundo die commemoratur factum firmamentum, et vocatum cœlum, insinuat de quo cœlo prius sine diebus sermo locutus sit.

[1] Gen. I, 1. — [2] I Cor. XIII, 12.

CAPUT XIV.

Scriptura profunditas

XVII. Mira profunditas Eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris. Odi hostes ejus vehementer. O si occidas eos de gladio bis acuto et non sint hostes ejus! Sic enim amo eos occidi sibi, ut vivant tibi. Ecce autem alii non reprehensores, sed laudatores libri Geneseos: « Non, inquiunt, hoc voluit in his verbis intelligi Spiritus Dei, qui per Moysen famulum ejus ista conscripsit; non hoc voluit intelligi quod tu dicis, sed aliud quod nos dicimus. » Quibus ego, te arbitro, Deus, omnium nostrorum, ita respondeo.

CAPUT XV.

Quæ de Deo, deque Angelis et informi materia sentit Augustinus, non possunt oblocutores negare.

XVIII. Num dicetis falsa esse, quæ mihi Veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera æternitate Creatoris, quod nequaquam ejus substantia per tempora varietur, nec ejus voluntas extra ejus substantiam sit? Unde non eum modo velle hoc, modo velle illud, sed semel et simul et semper velle omnia quæ vult, non iterum et iterum, neque nunc ista, nunc illa, nec velle postea quod nolebat aut nolle quod prius volebat; quia talis voluntas mutabilis est, et omne mutabile æternum non est : Deus autem noster æternus est. Item quod mihi dicit, dicit in aurem interiorem : expectatio rerum venturarum fit contuitus cum venerint; idemque contuitus fit memoria cum præterierint : omnis porro intentio quæ ita variatur mutabilis est, et omne mutabile æternum non est : Deus autem noster æternus est. Hæc colligo atque conjungo et invenio Deum meum Deum æternum, non aliqua nova voluntate condidisse creaturam, nec scientiam ejus transitorium aliquid pati.

XIX. Quid ergo dicetis, contradictores? An falsa sunt ista? Non, inquiunt. Quid illud? Num falsum est omnem naturam formatam materiamve formabilem non esse, nisi ab illo qui summe bonus est, quia summe est? Neque hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, sublimem quamdam esse creaturam tam casto amore cohæren-

tem Deo vero et vere æterno, ut quamvis ei coæterna non sit, in nullam tamen temporum varietatem et vicissitudinem ab illo se resolvat ac defluat; sed in ejus solius veracissima contemplatione requiescat? Quoniam tu Deus diligenti te quantum præcipis, ostendis ei te, et sufficis ei, et ideo non declinat a te nec ad se. Hæc est domus Dei non terrena, neque ulla cœlesti mole corporea, sed spiritalis et particeps æternitatis tuæ, quia sine labe in æternum. Statuisti enim eam in sæculum et in sæculum sæculi præceptum posuisti et non præteribit[1]. Nec tamen tibi Deo coæterna, quoniam non sine initio; facta est enim.

XX. Nam et si non invenimus tempus ante illam: « Prior » quippe omnium creata est sapientia[2]?, » nec utique illa Sapientia tibi, Deus noster, Patri suo plane coæterna, et aqualis, et per quam creata sunt omnia, et in quo Principio fecisti cœlum et terram; sed profecto sapientia quæ creata est; intellectualis natura scilicet, quæ contemplatione luminis lumen est; dicitur enim et ipsa, quamvis creata, sapientia. Sed quantum interest inter lumen quod illuminat et quod illuminatur, tantum inter sapientiam quæ creat et istam quæ creata est; sicut inter justitiam justificantem, et justitiam quæ justificatione facta est. Nam et nos dicti sumus justitia tua. Ait enim quidam servus tuus: « Ut nos simus justitia Dei in ipso[3]. » Ergo quia prior omnium creata est quædam sapientia quæ creata est, mens rationalis et intellectualis castæ civitatis tuæ, matris nostræ quæ sursum est, et libera est[4], et æterna in cœlis, (quibus cœlis nisi qui te laudant cœli cœlorum; quia hoc est et cœlum cœli Domino[5],) et si non invenimus tempus ante illam, quia et creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creata est: ante illam tamen est ipsius

[1] Psal. CXLVIII, 6. — [2] Eccli. I, 4. — [2] 2 Cor. V, 21. — [3] Galat. IV, 26. — [5] Psal. CXLVIII, 4.

Creatoris æternitas, a quo facta sumpsit exordium, quamvis non temporis, quia nondum erat tempus, ipsius tamen conditionis suæ.

XXI. Unde ita est abs te Deo nostro, ut aliud sit plane quam tu; et non idipsum. Quoniam et si non solum ante illam, sed nec in illa invenimus tempus, quia est idonea faciem tuam semper videre, nec uspiam deflectitur ab ea quo fit ut nulla mutatione varietur : inest ei tamen ipsa mutabilitas unde tenebresceret, et frigesceret, nisi amore grandi tibi cohærens tanquam semper meridies luceret et ferveret ex te. O domus luminosa et speciosa! dilexi decorem tuum, et locum habitationis gloriæ Domini mei fabricatoris et possessoris tui[1]. Tibi suspiret peregrinatio mea, et dico ei qui fecit te, ut possideat et me in te, quia fecit et me. Erravi sicut ovis perdita[2], sed in humeris pastoris mei, structoris tui, spero me reportari tibi[3].

XXII. Quid dicitis mihi quos alloquebar contradictores, qui tamen et Moysen pium famulum Dei, et libros ejus oracula sancti Spiritus creditis? Est-ne ista domus Dei, non quidem Deo coæterna, sed tamen secundum modum suum æterna in cœlis, ubi vices temporum frustra quæritis, quia non invenietis? Supergreditur enim omnem distentionem, et omne spatium ætatis volubile, cui semper inhærere Deo bonum est[4]. Est, inquiunt. Quid igitur ex iis quæ clamavit cor meum ad Deum meum, cum audiret interius vocem laudis ejus, quid tandem falsum esse contenditis? An quia erat informis materies, ubi propter nullam formam nullus ordo erat? Ubi autem nullus ordo erat, nulla esse vicissitudo temporum poterat; et tamen hoc pene nihil, in quantum non omnino nihil erat, ab illo utique erat a quo est quidquid est, quod utcumque aliquid est. Hoc quoque, aiunt, non negamus.

[1] Psal. xxv, 8. — [2] Id. cxviii, 176. — [3] Luc. xv, 5. — [4] Psal. lxii, 28

CAPUT XVI.

Rem habere non vult cum iis, qui contradicunt veritati divinæ.

XXIII. Cum his enim volo coram te aliquid colloqui, Deus meus, qui hæc omnia, quæ intus in mente mea non tacet veritas tua, vera esse concedunt. Nam qui hæc negant, latrent quantum volunt et obstrepant sibi : persuadere conabor ut quiescant, et viam præbeant ad se verbo tuo. Quod si noluerint et repulerint me, obsecro, Deus meus, ne tu sileas a me[1]. Tu loquere in corde meo veraciter, solus enim sic loqueris; et dimittam eos foris sufflantes in pulverem, et excitantes terram in oculos suos; et intrem in cubile meum, et cantem tibi amatoria, gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, et recordans Jerusalem, extento in eam sursum corde, Jerusalem patriam meam, Jerusalem matrem meam, teque super eam regnatorem, illustratorem, patrem, tutorem, maritum, et castas et fortes delicias, et solidum gaudium, et omnia bona ineffabilia simul omnia; quia unum summum et verum bonum; et non avertar donec in ejus pacem matris charissimæ, ubi sunt primitiæ spiritus mei, unde mihi ista certa sunt, colligas totum quod sum, a dispersione et deformitate hac, et conformes atque confirmes in æternum, Deus meus, misericordia mea. Cum his autem qui cuncta illa quæ vere sunt, falsa esse non dicunt, honorantes et

[1] Psal. XXVII, 1.

in culmine sequendæ auctoritatis nobiscum constituentes illam per sanctum Moysen editam sanctam Scripturam tuam, et tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor : Tu esto, Deus noster, arbiter inter confessiones meas et contradictiones eorum.

CAPUT XVII.

Ut cœli et terræ nominibus aliud et aliud intelligi potest.

XXIV. Dicunt enim : Quamvis vera sint hæc, non ea tamen duo Moyses intuebatur, cum Spiritu revelante diceret : « In principio fecit Deus cœlum et terram [1]. Non cœli nomine spiritalem vel intellectualem illam creaturam, semper faciem Dei contemplantem significavit; nec terræ nomine informem materiam. Quid igitur? Quod nos dicimus, inquiunt, hoc ille vir sensit, hoc verbis istis elocutus est. Quid est illud? Nomine, aiunt, cœli et terræ, totum istum visibilem mundum prius universaliter et breviter significare voluit, ut postea digereret dierum enumeratione, quasi articulatim, universa quæ sancto Spiritui placuit sic enuntiare. Tales quippe homines erant rudis ille atque carnalis populus cui loquebatur, ut eis opera Dei non nisi sola visibilia commendanda judicaret. Terram vero invisibilem et incompositam, tenebrosamque abyssum, unde consequenter ostenditur per illos dies facta atque disposita esse cuncta ista visibilia quæ nota sunt omnibus,

[1] Gen. I, I.

non incongruenter informem istam materiam intelligendam esse consentiunt.

XXV. Quid si dicat alius, eamdem infornitatem confusionemque materiæ, cœli et terræ nomine prius insinuatam, quod ex ea mundus iste visibilis cum omnibus naturis quæ in eo manifestissime apparent, qui cœli et terræ nomine sæpe appellari solet, conditus atque perfectus est? Quid si dicat et alius, cœlum et terram quidem invisibilem visibilemque naturam non indecenter appellatam; ac per hoc universam creaturam, quam fecit in Sapientia, id est, in Principio, Deus, hujuscemodi duobus vocabulis esse comprehensam; verumtamen quia non de ipsa substantia Dei, sed ex nihilo cuncta facta sunt, quia non sunt idipsum quod Deus, et inest quædam mutabilitas omnibus, sive maneant, sicut æterna domus Dei; sive mutentur, sicut anima hominis et corpus, communem omnium rerum invisibilium visibiliumque materiem adhuc informem, sed certe formabilem, unde fieret cœlum et terra, id est, invisibilis atque visibilis jam utraque formata creatura, his nominibus enuntiatam, quibus appellaretur « Terra invisi» bilis et incomposita, » et « Tenebræ super abyssum, » ea distinctione ut « Terra invisibilis et incomposita » intelligatur materies corporalis ante qualitatem formæ; « Tenebræ autem super abyssum, » spiritalis materies ante cohibitionem quasi fluentis immoderationis, et ante illuminationem Sapientiæ.

XXVI. Est adhuc quod dicat si quis alius velit, non scilicet jam perfectas atque formatas invisibiles visibilesque naturas, cœli et terræ nomine significari cum legitur : « In » principio fecit Deus cœlum et terram ; » sed ipsam adhuc informem inchoationem rerum formabilem creabilemque materiam his nominibus appellatam, quod in ea jam essent ista confusa, nondum qualitatibus formisque

distincta, quæ nunc jam digesta suis ordinibus vocantur cœlum et terra; illa spiritalis, hæc corporalis creatura.

CAPUT XVIII.

Quis error innoxius in Scripturis.

XXVII. Quibus omnibus auditis et consideratis, nolo verbis contendere; ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium [1]. Ad ædificationem autem bona est lex, si quis ea legitime utatur; quia finis ejus est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta [2]. Et novit Magister noster in quibus duobus præceptis totam Legem Prophetasque suspenderit [3]. Quæ mihi ardenter confitenti, Deus meus, lumen oculorum meorum in occulto, quid mihi obest, cum diversa in his verbis intelligi possint, quæ tamen vera sint, quid, inquam, mihi obest, si aliud ego sensero, quam sensit alius eum sensisse qui scripsit? Omnes quidem qui legimus, nitimur hoc indagare atque comprehendere, quod voluit ille quem legimus. Et cum eum veridicum credimus, nihil quod falsum esse vel novimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dum ergo quisque conatur id sentire in Scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit; quid mali est si hoc sentiat, quod tu, lux omnium veridicarum mentium, ostendis verum esse, etiamsi hoc non sensit ille quem legit; cum et ille verum, nec tamen hoc senserit?

[1] 2 Tim. II, 14. — [2] I Tim. I, 5, 8. — [3] Matth. XXII, 40.

CAPUT XIX.

Quæ liquido vera.

XXVIII. Verbum est enim, Domine, fecisse te cœlum et terram; et verum est Principium esse Sapientiam tuam in qua fecisti omnia [1]. Item verum est, quod mundus iste visibilis habet magnas partes suas cœlum et terram, brevi complexione factarum omnium conditarumque naturarum. Et verum est, quod omne mutabile insinuat notitiæ nostræ quamdam informitatem, qua formam capit, vel qua mutatur et vertitur. Verum est, nulla tempora perpeti quod ita cohæret formæ incommutabili, ut quamvis sit mutabile, non mutetur. Verum est, informitatem, quæ prope nihil est, vices temporum habere non posse. Verum est, quod unde fit aliquid, potest quodam genere locutionis habere jam nomen ejus rei quæ inde fit; unde potuit vocari cœlum et terra quælibet informitas, unde factum est cœlum et terra. Verum est, omnium formatorum nihil esse informi vicinius quam terram et abyssum. Verum est, quod non solum creatum atque formatum, sed etiam quidquid creabile atque formabile est, tu fecisti ex quo sunt omnia. Verum est, omne quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

[1] Psal. CIII, 24.

CAPUT XX.

In principio creavit, etc., varie intellectum.

XXIX. Ex his omnibus veris, de quibus non dubitant quorum interiori oculo talia videre donasti, et qui Moysen famulum tuum in Spiritu veritatis locutum esse immobiliter credunt; ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit : « In principio fecit Deus cœlum et terram, » id est, In Verbo suo sibi coæterno fecit Deus intelligibilem atque sensibilem, vel spiritalem corporalemque creaturam. Aliud qui dicit : « In principio fecit Deus cœlum » et terram, » id est, In Verbo suo sibi coæterno fecit Deus universam istam molem corporei mundi hujus, cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis. Aliud qui dicit : « In principio fecit Deus cœlum et terram, » id est, In Verbo suo sibi coæterno fecit Deus informem materiam creaturæ spiritalis et corporalis. Aliud qui dicit : « In principio fecit Deus cœlum et terram, » id est, In Verbo suo sibi coæterno fecit Deus informem materiam creaturæ corporalis ubi confusum adhuc erat cœlum et terra, quæ nunc jam distincta atque formata in istius mundi mole sentimus. Aliud qui dicit : « In principio fe» cit Deus cœlum et terram, » id est, In ipso exordio faciendi atque operandi, fecit Deus informem materiam confuse habentem cœlum et terram; unde formata nunc eminent et apparent, cum omnibus quæ in eis sunt.

CAPUT XXI.

Terra erat invisibilis etc. varie intellectum.

XXX. Item quod attinet ad intellectum verborum sequentium, ex illis omnibus verbis, aliud sibi tollit qui dicit : « Terra autem erat invisibilis et incomposita, et » tenebræ erant super abyssum, » id est, Corporale illud quod fecit Deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis, sine ordine, sine luce. Aliud qui dicit : « Terra » autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant » super abyssum, » id est, Hoc totum quod cœlum et terra appellatum est, adhuc informis et tenebrosa materies erat, unde fieret cœlum corporeum et terra corporea, cum omnibus quæ in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit : « Terra autem erat invisibilis et incom» posita, et tenebræ erant super abyssum, » id est, Hoc totum quod cœlum et terra appellatum est, adhuc informis et tenebrosa materies erat, unde fieret cœlum intelligibile quod alibi dicitur cœlum cœli [1], et terra, scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum corporeum; id est, unde fieret omnis invisibilis visibilisque creatura. Aliud qui dicit : « Terra autem erat » invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abys» sum; » non illam informitatem nomine cœli et terræ Scriptura appellavit; sed jam erat, inquit, ipsa informitas quam terram invisibilem et incompositam tenebro-

[1] Psal. cxiii, 16.

samque abyssum nominavit, de qua cœlum et terram Deum fecisse prædixerat, spiritalemque scilicet, corporalemque creaturam. Aliud qui dicit : « Terra autem erat » invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abys» sum; » id est, Informitas quædam jam materies erat, unde cœlum et terram Deum fecisse Scriptura prædixit; totam scilicet corpoream mundi molem, in duas maximas partes, superiorem atque inferiorem distributam, cum omnibus quæ in eis sunt usitatis notisque creaturis.

CAPUT XXII.

Aliquid esse a Deo conditum, de quo sileat liber Genesis, nihil repugnat.

XXXI. Cum enim duabus illis extremis sententiis resistere quisquam ita tentaverit : Si non vultis hanc informitatem materiæ cœli et terræ nomine appellatam videri; erat ergo aliquid quod non fecerat Deus, unde cœlum et terram faceret; neque enim Scriptura narravit quod istam materiem Deus fecerit, nisi intelligamus eam cœli et terræ, aut solius terræ vocabulo significatam cum diceretur : « In » principio fecit Deus cœlum et terram; » ut id quod sequitur, « Terra autem erat invisibilis et incomposita, » quamvis informem materiam sic placuerit appellare, non tamen intelligamus nisi eam quam fecit Deus in eo quod præscriptum est : « Fecit Deus cœlum et terram. » Respondebunt assertores duarum istarum sententiarum quas extremas posuimus, aut illius, aut illius, cum hæc audierint, et dicent : Informem quidem istam materiam non

negamus a Deo factam, Deo a quo sunt omnia bona valde : quia sicut dicimus amplius bonum esse quod creatum atque formatum est, ita fatemur minus bonum esse quod factum est creabile atque formabile, sed tamen bonum : non autem commemorasse Scripturam, quod hanc informitatem fecerit Deus, sicut alia multa non commemoravit, ut Cherubim et Seraphim[1], et quæ Apostolus distincte ait : « Sedes, Dominationes, Principatus, Potesta- » tes[2], » quæ tamen omnia Deum fecisse manifestum est. Aut si in eo quod dictum est : « Fecit cœlum et terram, » comprehensa sunt omnia; quid de aquis dicimus, super quas ferebatur Spiritus Dei ? Si enim, terra nominata, simul intelliguntur, quomodo jam terræ nomine materies informis accipitur, quando tam speciosas aquas videmus ? Aut si ita accipitur, cur ex eadem informitate scriptum est factum firmamentum et vocatum cœlum, neque scriptum est factas esse aquas ? Non enim adhuc informes sunt et invisæ, quas ita decora specie fluere cernimus. Aut si tunc acceperunt istam speciem cum dixit Deus : « Con- » gregetur aqua quæ est sub firmamento[3], » ut congregatio sit ipsa formatio; quid respondebitur de aquis quæ super firmamentum sunt ? quia neque informes tam honorabilem sedem accipere meruissent, nec scriptum est qua voce formatæ sint. Unde si aliquid Genesis tacuit Deum fecisse, quod tamen Deum fecisse nec sana fides, nec certus ambigit intellectus; nec ideo ulla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coæternas Deo, quia in libro Geneseos commemoratas quidem audivimus, ubi autem factæ sint non invenimus : cur non informem quoque illam materiem, quam Scriptura hæc terram invisibilem et incompositam, tenebrosamque abyssum appellat, docente veritate intelligamus a Deo factam esse de nihilo,

[1] Isaï. VI, 2, et XXXVII, 16. — [2] Coloss. I, 16. — [3] Gen. I, 9.

ideoque illi non esse coæternam, quamvis ubi facta sit, omiserit enuntiare ista narratio?

CAPUT XXIII.

Duo dissensionum genera in Scripturis interpretandis.

XXXII. His ergo auditis atque perspectis pro captu infirmitatis meæ, quam tibi confiteor scienti Deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse, cum aliquid a nuntiis veracibus per signa enuntiatur; unum si de veritate rerum, alterum si de ipsius qui enuntiat voluntate dissensio est. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione quid verum sit; aliter autem quid in his verbis Moyses, egregius domesticus fidei tuæ, intelligere lectorem auditoremque voluerit. In illo primo genere discedant a me omnes, qui ea quæ falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedant a me omnes, qui ea quæ falsa sunt, Moysen dixisse arbitrantur. Conjungar autem illis, Domine, in te, et delecter cum eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine charitatis; et accedamus simul ad verba Libri tui, et quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cujus calamo dispensasti ea.

CAPUT XXIV.

Ex multis veris non debet fidenter asseri hoc aut illud sensisse Moysen.

XXXIII. Sed quis nostrum sic invenit eam inter tam multa vera, quæ in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, ut tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen, atque hoc in illa narratione voluisse intelligi, quam fidenter dicit hoc verum esse, sive ille hoc senserit, sive aliud? Ecce enim, Deus meus, ego servus tuus qui vovi tibi sacrificium confessionis in his litteris, et oro ut ex misericordia tua reddam tibi vota mea; ecce ego quam fidenter dico in tuo Verbo incommutabili omnia te fecisse, invisibilia et visibilia, numquid tam fidenter dico non aliud quam hoc attendisse Moysen cum scriberet : « In principio fecit Deus cœlum et terram ? » Quia non sicut in tua veritate hoc certum video, ita in ejus mente video id eum cogitasse cum hæc scriberet. Potuit enim cogitare in ipso faciendi exordio, cum diceret : « In principio : » potuit et cœlum et terram hoc loco, nullam jam formatam perfectamque naturam sive spiritalem sive corporalem, sed utramque inchoatam et adhuc informem velle intelligi. Video quippe vere potuisse dici, quidquid horum diceretur ; sed quid horum in his verbis ille cogitaverit, non ita video : quamvis sive aliquid horum, sive aliquid aliud quod a me commemoratum non est, tantus vir ille mente conspexerit, cum hæc verba promeret, verum eum vidisse apteque id enuntiasse non dubitem.

CAPUT XXV.

Adversus eos qui aliorum interpretandi rationem temere rejiciunt.

XXXIV. Nemo mihi jam molestus sit dicendo mihi : Non hoc sensit Moyses quod tu dicis; sed hoc sensit quod ego dico. Si enim mihi diceret : Unde scis hoc sensisse Moysen, quod de his verbis ejus eloqueris? æquo animo ferre deberem, et responderem fortasse quæ superius respondi, vel aliquanto uberius, si esset durior. Cum vero dicit : Non hoc ille sensit quod tu dicis, sed quod ego dico; neque tamen negat, quod uterque nostrum dicit, utrumque verum esse : o vita pauperum Deus meus, in cujus sinu non est contradictio, plue mihi mitigationes in cor, ut patienter tales feram qui non mihi hoc dicunt, quia divini sunt, et in corde famuli tui viderunt quod dicunt; sed quia superbi sunt, nec noverunt Moysi sententiam, sed amant suam; non quia vera est, sed quia sua est. Alioquin et aliam veram pariter amarent, sicut ego amo quod dicunt, quando verum dicunt; non quia ipsorum est, sed quia verum est; et ideo jam nec ipsorum est, quia verum est. Si autem ideo ament illud quia verum est, jam et ipsorum est et meum est : quoniam in commune omnium est veritatis amatorum. Illud autem quod contendunt non hoc sensisse Moysen quod ego dico, sed quod ipsi dicunt; nolo, non amo : quia etsi ita est, tamen ista temeritas non scientiæ, sed audaciæ est; nec visus, sed ty-

phus eam peperit. Ideoque, Domine, tremenda sunt judicia tua, quoniam veritas tua nec mea est, nec illius aut illius, sed omnium nostrum quos ad ejus communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur ea. Nam quisquis id quod tu omnibus ad fruendum proponis, sibi proprie vindicat, et suum vult esse quod omnium est; et a communi propellitur ad sua, hoc est, a veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur[1].

XXXV. Attende, judex optime, Deus ipsa veritas, attende quid dicam contradictori huic, attende, coram te enim dico, et coram fratribus meis, qui legitime utuntur Lege usque ad finem charitatis[2]; attende, et vide quid ei dicam, si placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam et pacificam : Si ambo videmus verum esse quod dicis, et ambo videmus verum esse quod dico, ubi, quæso, id videmus? Nec ego utique in te, nec tu in me, sed ambo in ipsa, quæ supra mentes nostras est, incommutabili Veritate. Cum ergo de ipsa Domini Dei nostri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quam sic videre non possumus ut videtur incommutabilis Veritas; quando si ipse Moyses apparuisset nobis atque dixisset : Hoc cogitavi; nec sic eam videremus, sed crederemus? Non itaque supra quam scriptum est, unus pro altero infletur adversus alterum[3]. Diligamus Dominum Deum nostrum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente nostra, et proximum nostrum sicut nosmetipsos[4]. Propter quæ duo præcepta charitatis sensisse Moysen, quidquid in illis Libris sensit, nisi crediderimus, mendacem faciemus Dominum, cum de animo conservi aliter quam ille docuit opinamur. Jam vide quam stul-

[1] Joan. VIII, 44. — [2] I Tim. I, 8. — [3] I Cor. IV, 6. — [4] Deut. VI, 5, et Matth. XXII, 37.

tum sit in tanta copia verissimarum sententiarum, quæ de illis verbis erui possunt, temere affirmare quam earum Moyses potissimum senserit, et perniciosis contentionibus ipsam offendere charitatem, propter quam dixit omnia, cujus dicta conamur exponere.

CAPUT XXVI.

Qui sermo deceat Scripturam.

XXXVI. Et tamen ego, Deus meus, celsitudo humilitatis meæ, et requies laboris mei, qui audis confessiones meas, et dimittis peccata mea, quoniam tu mihi præcipis ut diligam proximum meum sicut me ipsum, non possum minus credere de Moyse fidelissimo famulo tuo, quam mihi optarem ac desiderarem abs te dari muneris, si tempore illo natus essem quo ille, eoque loco me constituisses, ut per servitutem cordis ac linguæ meæ, litteræ illæ dispensarentur. quæ tanto post essent omnibus gentibus profuturæ, et per universum orbem tanto auctoritatis culmine omnium falsarum superbarumque doctrinarum verba superaturæ. Vellem quippe, si tunc ego essem Moyses, (ex eadem namque massa omnes venimus; et quid est homo nisi quia memor es ejus[1]?) Vellem ergo si tunc ego essem quod ille, et mihi abs te Geneseos liber scribendus injungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, et eum texendi sermonis modum, ut neque illi qui nondum queunt intelligere quemadmodum Deus creat, tanquam excedentia vires suas dicta recusarent; et illi qui hoc jam

[1] Psal. VIII, 5.

possunt, in quamlibet veram sententiam cogitando venissent, eam non prætermissam in paucis verbis tui famuli reperirent; et si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intelligenda deesset.

CAPUT XXVII.

Scripturam decet humile simplexque verborum genus.

XXXVII. Sicut enim fons in parvo loco uberior est, pluribusque rivis in ampliora spatia fluxum ministrat, quam quilibet eorum rivorum, qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur; ita narratio dispensatoris tui sermocinaturis pluribus profutura, parvo sermonis modulo scatet fluenta liquidæ veritatis, unde sibi quisque verum quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum anfractus trahat. Alii enim cum hæc verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immensa præditam potestate, novo quodam et repentino placito, extra se ipsam, tanquam locis distantibus fecisse cœlum et terram, duo magna corpora supra et infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiunt: Dixit Deus: Fiat illud, et factum est illud, cogitant verba cœpta et finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existeret quod jussum est ut existeret: et si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc parvulis animalibus dum isto humilissimo genere verborum tanquam materno sinu eorum gestatur infirmi-

tas, salubriter ædificatur fides, qua certum habeant et teneant Deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit. Quorum si quispiam quasi vilitatem dictorum aspernatus, extra nutritorias cunas superba imbecillitate se extenderit, heu! cadet miser. Et, Domine Deus, miserere, ne implumem pullum conculcent qui transeunt viam, et mitte Angelum tuum qui eum reponat in nido, ut vivat donec volet.

CAPUT XXVIII.

Ut varie intelligitur ab eruditis Scriptura.

XXXVIII. Alii vero quibus hæc verba non jam nidus, sed opaca fruteta sunt, vident in eis latentes fructus et volitant lætantes, et garriunt scrutantes, et carpunt eos. Vident enim cum hæc verba legunt vel audiunt, tua, Deus, æterna et stabili permansione cuncta præterita et futura tempora superari; nec tamen quidquam esse temporalis creaturæ, quod tu non feceris; cujus voluntas quia id est quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset, exorta voluntate fecisti omnia; non de te similitudinem tuam formam omnium, sed de nihilo dissimilitudinem informem, quæ formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te unum pro captu ordinato, quantum cuique rerum in suo genere datum est; et fierent omnia bona valde, sive maneant circa te, sive gradatim remotiori distantia per tempora et locos pulchras variationes faciant aut patiantur. Vident hæc, et gaudent in luce veritatis tuæ, quantulum hic valent.

XXXIX. Et alius eorum intendit in id quod dictum est : « In principio fecit Deus, » et respicit Sapientiam Principium, quia et loquitur ipsa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, et principium intelligit exordium rerum conditarum, et sic accipit : « In principio fecit ; » ac si diceretur; Primo fecit. Atque in eis qui intelligunt : « In principio, » quod in Sapientia fecisti cœlum et terram, alius eorum ipsum cœlum et terram, creabilem materiam cœli et terræ, sic esse credit cognominatam : alius jam formatas distinctasque naturas ; alius unam formatam, eamdemque spiritalem cœli nomine ; aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Qui autem intelligunt in nominibus cœli et terræ, adhuc informem materiem, de qua formaretur cœlum et terra, nec ipsi uno modo id intelligunt ; sed alius unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura ; alius tantum unde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promptasque naturas. Nec illi uno modo qui jam dispositas digestasque creaturas cœlum et terram vocari hoc loco credunt ; sed alius invisibilem atque visibilem ; alius solam visibilem, in qua luminosum cœlum suspicimus, et terram caliginosam, quæque in eis sunt.

CAPUT XXIX.

Quot modis dicitur aliquid prius.

XL. At ille qui non aliter accipit : « In principio fecit, » quam si diceretur : Primo fecit, non habet quomodo veraciter intelligat cœlum et terram, nisi materiam cœli et terræ intelligat, videlicet universæ, id est, intelligibilis corporalisque creaturæ. Si enim jam formatam velit universam ; recte ab eo quæri poterit, si hoc primo fecit Deus, quid fecerit deinceps ; et post universitatem non inveniet ; ac per hoc audiet invitus : Quomodo illud primo, si postea nihil ? Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Æternitate, sicut Deus omnia ; tempore, sicut flos fructum ; electione, sicut fructus florem ; origine, sicut sonus cantum. In his quatuor primum et ultimum quæ commemoravi, difficillime intelliguntur ; duo media facillime. Namque rara visio est et nimis ardua conspicere, Domine, æternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acutum cernat animo, ut sine labore magno dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus quam cantus, ideo quia cantus est formatus sonus, et esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est, non potest ? Sic est prior materies, quam id quod ex ea fit : non ideo prior quia ipsa efficit, cum potius

fiat ; nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu, et eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut ligna quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales quippe materiæ tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis : at in cantu non ita est. Cum enim cantatur, auditur sonus ejus ; non prius informiter sonat, et deinde formatur in cantum. Quod enim primo utcumque sonuerit, præterit, nec ex eo quidquam reperies, quod resumptum arte componas : et ideo cantus in sono suo vertitur, qui sonus ejus, materies ejus est. Idem quippe formatur ut cantus sit ; et ideo, sicut dicebam, prior materies sonandi quam forma cantandi : non per faciendi potentiam prior ; neque enim sonus est cantandi artifex, sed cantanti animæ subjacet ex corpore, de quo cantum faciat. Nec tempore prior ; simul enim cum cantu editur. Nec prior electione ; non enim potior sonus quam cantus, quandoquidem cantus est non tantum sonus, verum etiam sonus speciosus. Sed prior est origine, quia non cantus formatur ut sonus sit, sed sonus formatur ut cantus sit. Hoc exemplo qui potest intelligat materiam rerum primo factam, et appellatam cœlum et terram, quia inde facta sunt cœlum et terra ; nec tempore primo factam, quia formæ rerum exerunt tempora, illa autem erat informis, jamque in temporibus simul animadvertitur, nec tamen de illa narrari aliquid potest, nisi velut tempore prior sit, cum pendatur extremior, quia profecto meliora sunt formata quam informia, et præcedatur æternitate Creatoris, ut esset de nihilo, unde aliquid fieret.

CAPUT XXX.

Tractatores Scripturæ diversa sentientes concordent invicem charitate et studio veritatis.

XLI. In hac diversitate sententiarum verarum concordiam pariat ipsa Veritas, et Deus noster misereatur nostri, ut legitime lege utamur, præcepti fine, pura charitate. Ac per hoc si quis quærit ex me, quid horum Moyses ille tuus famulus senserit, non sunt hi sermones confessionum mearum; si tibi non confiteor, nescio; et scio tamen illas veras esse sententias, exceptis carnalibus de quibus quantum existimavi locutus sum : quos tamen bonæ spei parvulos hæc verba Libri tui non territant, alta humiliter, et pauca copiose. Sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos invicem, pariterque diligamus te Deum nostrum fontem veritatis, si non vana, sed ipsam sitimus; eumdemque famulum tuum Scripturæ hujus dispensatorem, Spiritu tuo plenum ita honoremus, ut hoc eum te revelante cum hæc scriberet attendisse credamus, quod in eis maxime et luce veritatis, et fruge utilitatis excellit.

CAPUT XXXI.

Sensisse putandus est Moyses quidquid veri potest in ipsius verbis inveniri.

XLII. Ita cum alius dixerit : Hoc sensit quod ego ; et alius, Imo illud quod ego; religiosius me arbitror dicere : Cur non utrumque potius, si utrumque verum est? Et si quid tertium, et si quid quartum, et si quid omnino aliud verum quispiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidisse credatur, per quem unus Deus sacras Litteras vera et diversa visuris multorum sensibus temperavit? Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronuntio, si ad culmen auctoritatis aliquid scriberem, sic mallem scribere, ut quod veri quisque de his rebus capere posset, mea verba resonarent, quam ut unam veram sententiam ad hoc apertius ponerem, ut excluderem cæteras, quarum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque, Deus meus, tam præceps esse, ut hoc illum virum de te meruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis, atque cogitavit cum ea scriberet, quidquid hic veri potuimus invenire, et quidquid nos non potuimus, aut nondum possumus, et tamen in eis inveniri potest.

CAPUT XXXII.

Veri Scripturæ sensus a Spiritu sancto revelantur.

XLIII. Postremo, Domine qui Deus es, et non caro et sanguis, si quid homo minus videt, numquid et Spiritum tuum bonum qui deducet me in terram rectam[1], latere potuit, quidquid eras in eis verbis tu ipse revelaturus legentibus posteris, etiam si ille per quem dicta sunt, unam fortassis ex multis veris sententiam cogitavit? Quod si ita est, sit igitur illa quam cogitavit cæteris excelsior. Nobis autem, Domine, aut ipsam demonstra, aut quam placet alteram veram; ut sive nobis hoc quod etiam illi homini tuo, sive aliud ex eorumdem verborum occasione patefacias, tu tamen pascas, non error illudat. Ecce, Domine Deus meus, quam multa de paucis verbis, quam multa, oro te, scripsimus? Quæ nostræ vires, quæ tempora omnibus Libris tuis ad istum modum sufficient? Sine itaque me brevius in eis confiteri tibi, et eligere unum aliquid quod tu inspiraveris verum, certum et bonum, etiam si multa occurrerint, ubi multa occurrere poterunt; ea fide confessionis meæ, ut si hoc dixero quod sensit minister tuus, recte atque optime; id enim conari me oportet: quod si assecutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per ejus verba Veritas tua dicere voluerit, quæ illi quoque dixit quod voluit.

[1] Psal. CXLII, 10.

LIBER XIII.

Dei bonitatem in rerum productione ac perfectione relucere; tum etiam Deum Trinitatem, ipsiusque proprietatem Spiritus sancti primis Geneseos verbis insinuari ostendit. Postmodum vero totam conditi mundi historiam allegorica interpretatione transfert ad ea, quæ Deus in Ecclesia ad hominum sanctitatem et gloriam operatur.

CAPUT I.

Invocat Deum cujus bonitate se præventum agnoscit.

I. Invoco te, Deus meus misericordia mea, qui fecisti me, et oblitum tui oblitus non es. Invoco te in animam meam, quam præparas ad capiendum te ex desiderio quod inspiras ei; nunc invocantem te ne deseras, qui prius quam invocarem prævenisti et institisti crebrescens multimodis vocibus, ut audirem de longinquo et converterer, et vocantem me invocarem te. Tu enim, Domine, delevisti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus a te defeci; et prævenisti omnia bona merita mea, ut retribueres manibus tuis quibus me fecisti: quia et prius quam essem tu eras, nec eram cui præstares ut essem; et tamen ecce sum ex bonitate tua præveniente to-

tum hoc quod me fecisti, et unde me fecisti. Neque enim eguisti me, aut ego tale bonum sum quo tu adjuveris, Domine meus et Deus meus; non ut tibi sic serviam qnasi ne fatigeris in agendo, aut ne minor sit potestas tua carens obsequio meo; neque ut sic te colam quasi terram, ut sis incultus si non te colam; sed ut serviam tibi et colam te, ut de te mihi bene sit, a quo mihi est ut sim cui bene sit.

CAPUT II.

Creaturæ ex Dei bonitate subsistunt et perficiuntur.

II. Ex plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua subsistit, ut bonum quod tibi nihil prodesset, nec de te æquale tibi esset, tamen quia ex te fieri potuit, non deesset. Quid enim te promeruit « Cœlum et terra, quæ fecisti » in Principio? » Dicant quid te promeruerunt spiritalis corporalisque natura, quas fecisti in Sapientia tua, ut inde penderent etiam inchoata et informia quæque in genere suo, vel spiritali vel corporali, euntia in immoderationem, et in longinquam dissimilitudinem tuam, spiritale informe præstantius, quam si formatum corpus esset; corporale autem informe præstantius, quam si omnino nihil esset: atque ita penderent in tuo verbo informia, nisi per idem verbum revocarentur ad unitatem tuam, et formarentur, et essent ab uno te summo bono universa bona valde. Quid te promeruerant ut essent saltem informia, quæ neque hoc essent, nisi ex te?

III. Quid te promeruit materies corporalis, ut esset saltem « Invisibilis et incomposita? » Quia neque hoc esset, nisi quia fecisti eam : ideoque te, quia non erat, promereri ut esset non poterat. Aut quid te promeruit inchoatio creaturæ spiritalis, ut saltem tenebrosa fluitaret similis abysso, tui dissimilis, nisi per idem verbum converteretur ad idem a quo facta est, atque ab eo illuminata lux fieret, quamvis non æqualiter, tamen conformis formæ æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc est esse quod pulchrum esse, alioquin deforme esse non posset : ita etiam creato spiritui, non id est vivere, quod sapienter vivere, alioquin incommutabiliter saperet. Bonum autem illi est hærere tibi semper, ne quod adeptus est conversione, aversione lumen amittat, et relabatur in vitam tenebrosæ abysso similem. Nam et nos qui secundum animam creatura spiritalis sumus, aversi a te nostro lumine, in ea vita fuimus aliquando tenebræ[2], et in reliquiis obscuritatis nostræ laboramus, donec simus justitia tua in Unico tuo sicut montes Dei. Nam judicia tua fuimus, sicut abyssus multa [3].

[1] Gen. I, I. — [2] Ephes. v, 8. — [3] Psal. xxxv, 7.

CAPUT III.

Ex Dei gratia omnia.

IV. Quod autem in primis conditionibus dixisti, « Fiat » lux, et facta est lux[1], » non incongruenter hoc intelligo in creatura spiritali; quia erat jam qualiscumque vita quam illuminares. Sed sicut non te promeruerat ut esset talis vita quæ illuminari posset, ita nec cum jam esset, promeruit te ut illuminaretur. Neque enim ejus informitas placeret tibi, si non lux fieret, non existendo, sed intuendo illuminantem lucem eique cohærendo; ut et quodcumque vivit, et quod beate vivit, non deberet nisi gratiæ tuæ, conversa per commutationem meliorem ad id quod neque in melius, neque in deterius mutari potest; quod tu solus es, quia solus simpliciter es, cui non est aliud vivere, aliud beate vivere, quia tua beatitudo tu es.

[1] Gen. I, 3.

CAPUT IV.

Deus non eget rebus conditis.

V. Quid ergo tibi deesset ad bonum quod tu tibi es, etiamsi ista vel omnino nulla essent, vel informia remanerent, quæ non ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohibens atque convertens ad formam, non ut tanquam tuum gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum imperfectio, ut ex te perficiantur et tibi placeant, non autem imperfecto tanquam et tu eorum perfectione perficiendus sis. « Spiritus enim tuus » bonus superferebatur super aquas [1], » non ferebatur ab eis tanquam in eis requiesceret. In quibus enim requiescere dicitur Spiritus tuus bonus [2], hos in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis et incommutabilis voluntas tua, ipsa in se sibi sufficiens, super eam quam feceras vitam, cui non est hoc vivere quod beate vivere, quia vivit etiam fluitans in obscuritate sua; cui restat converti ad eum a quo facta est; et magis magisque vivere apud fontem vitæ, et in lumine ejus videre lumen [3], et perfici, et illustrari, et beari.

[1] Gen. I, 2. — [2] Isaï. XI, 2. — [3] Psal. XXXV, 10.

CAPUT V.

Trinitas qui Deus est ex primis verbis Geneseos intelligitur.

VI. Ecce apparet mihi in ænigmate Trinitas quod es Deus meus, quoniam tu Pater « in Principio » sapientiæ nostræ quod est tua Sapientia de te nata, æqualis tibi et coæterna, id est, in Filio tuo « Fecisti cœlum et terram. » Et multa diximus de « Cœlo cœli, et de terra invisibili » et incomposita, et de abysso tenebrosa, » secundum spiritalis informitatis vagabunda deliquia, nisi converteretur ad eum a quo erat qualiscumque vita, et illuminatione fieret speciosa vita, et esset cœlum cœli ejus, quod inter aquam et aquam postea factum est. Et tenebam jam Patrem in Dei nomine qui fecit hæc, et Filium in Principii nomine in quo fecit hæc : et Trinitatem credens Deum meum sicuti credebam, quærebam in eloquiis sanctis ejus, et ecce « Spiritus tuus superferebatur » super aquas. » Ecce Trinitas Deus meus, Pater et Filius et Spiritus sanctus, creator universæ creaturæ.

CAPUT VI.

Cur dictus est Spiritus superferri super aquas.

VII. Sed quæ causa fuerat, o lumen veridicum, tibi admoveo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras ejus, et dic mihi, obsecro te per matrem charitatem, obsecro te, dic mihi quæ causa fuerat, ut post nominatum « Cœlum, et terram invisibilem et incompositam, et » tenebras super abyssum, » tum demum Scriptura tua nominaret « Spiritum tuum? » An quia oportebat sic eum insinuari, ut diceretur superferri, et non posset hoc dici nisi prius illud commemoraretur, cui superferri Spiritus tuus posset intelligi? Nec Patri enim, nec Filio superferebatur; nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur? Prius ergo dicendum erat cui superferretur, et deinde ille quem non oportebat aliter commemorari, nisi ut superferri diceretur. Cur ergo aliter eum insinuari non oportebat, nisi ut superferri diceretur?

CAPUT VII.

Effectus Spiritus sancti.

VIII. Jam hinc sequatur qui potest intellectu Apostolum tuum dicentem, quia « Charitas tua diffusa est in » cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est » nobis[1]; » et de spiritalibus docentem, et demonstrantem supereminentem viam charitatis, et flectentem genua pro nobis ad te, ut cognoscamus supereminentem scientiam charitatis Christi[2]. Ideoque ab initio supereminens superferebatur super aquas. Cui dicam? quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyssum, et de sublevatione charitatis per Spiritum tuum, qui superferebatur super aquas? Cui dicam? quomodo dicam? Mergimur, et emergimus? Neque enim loca sunt quibus mergimur et emergimus. Quid similius, et quid dissimilius? Affectus sunt, amores sunt, immunditia spiritus nostri defluens inferius amore curarum, et sanctitas tui attollens nos superius amore securitatis, ut sursum cor habeamus ad te, ubi Spiritus tuus superfertur super aquas, et veniamus ad supereminentem requiem, cum pertransierit anima nostra aquas quæ sunt sine substantia[3].

[1] Rom. v, 5. — [2] Ephes. iii, 14-19. — [3] Psal. cxxiii, 5.

CAPUT VIII.

Intellectuali creaturæ ad beatam requiem non sufficit quidquid Deo minus est.

IX. Defluxit Angelus, defluxit anima hominis, et et indicaverunt abyssum universæ spiritalis creaturæ in profundo tenebroso, nisi dixisses ab initio, « Fiat lux, et » facta esset lux : » et inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœlestis civitatis tuæ, et requiesceret in Spiritu tuo, qui superfertur incommutabiliter super omne mutabile. Alioquin et ipsum cœlum cœli tenebrosa abyssus esset in se; nunc autem lux est in Domino. Nam et in ipsa misera inquietudine defluentium spirituum et indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui, satis ostendis quam magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quidquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim, Deus noster, illuminabis tenebras nostras[1] : ex te oriuntur vestimenta nostra, et tenebræ nostræ sicut meridies erunt[2]. Da mihi te, Deus meus, redde te mihi : te enim amo, et si parum est, amem validius. Non possum metiri ut sciam quantum desit mihi amoris ad id quod sat est, ut currat vita mea in amplexus tuos, nec avertatur donec abscondatur in abscondito vultus tui[3]. Hoc tantum scio, quia male mihi est præter te, non solum extra me, sed et in me ipso, et omnis mihi copia quæ Deus meus non est, egestas est.

[1] Psal. xxvii, 29. — [2] Id. cxxxviii, 12. — [3] Id. xxx, 21.

CAPUT IX.

Cur solus Spiritus sanctus superferebatur super aquas.

X. Numquid aut Pater aut Filius non superferebatur super aquas? Si tanquam loco sicut corpus, nec Spiritus sanctus. Si autem incommutabilis Divinitatis eminentia super omne mutabile, et Pater et Filius et Spiritus sanctus superferebatur super aquas, cur ergo tantum de Spiritu tuo dictum est hoc? cur de illo tantum dictum est? Quasi locus ibi esset qui non est locus, de quo solo dictum est quod sit donum tuum. In dono tuo requiescimus; ibi te fruimur. Requies nostra locus noster. Amor illuc attollit nos, et Spiritus tuus bonus exaltat humilitatem nostram de portis mortis[1]. In bona voluntate pax nobis est[2]. Corpus pondere suo nititur ad locum suum. Pondus non ad ima tantum est, sed ad locum suum. Ignis sursum tendit, deorsum lapis. Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Oleum infra aquam fusum, supra aquam attollitur; aqua supra oleum fusa, infra oleum demergitur; ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Minus ordinata, inquieta sunt, ordinantur et quiescunt. Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror. Dono tuo accendimur, et sursum ferimur. Inardescimus, et imus. Ascendimus ascensiones in corde[3], et cantamus canticum graduum. Igne tuo, igne tuo bono inardescimus et imus, quoniam sur-

[1] Psal. IX, 15. — [2] Luc. II, 14. — [3] Psal. LXXXIII, 6.

sum imus ad pacem Jerusalem, « Quoniam jucundatus » sum in his qui dixerunt mihi, in domum Domini ibi» mus[1]. » Ibi nos collocavit voluntas bona, ut nihil velimus aliud quam permanere illic in æternum.

CAPUT X.

Ex dono Dei omnia.

XI. Beata creatura quæ non novit aliud, cum esset ipsa aliud, nisi dono tuo quod superfertur super omne mutabile, mox ut facta est, attolleretur nullo intervallo temporis in ea vocatione qua dixisti : « Fiat lux[2], » et fieret lux. In nobis enim distinguitur tempore, quod tenebræ fuimus, et lux efficimur[3]. In illa vero dictum est quid esset nisi illuminaretur ; et ita dictum est, quasi prius fuerit fluxa et tenebrosa ; ut appareret causa qua factum est ut aliter esset, id est, ut ad lumen indeficiens conversa lux esset. Qui potest, intelligat, et qui non potest, a te petat. Ut quid mihi molestus est, quasi ego illuminem omnem hominem venientem in hunc mundum[4] ?

[1] Psal. cxxi, 1. — [2] Gen. 1, 3. — [3] Ephes. v, 8. — [4] Joan. 1, 9.

CAPUT XI.

Simbola Trinitatis in homine.

XII. Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ cum de illa loquitur, scit quid loquitur. Et contendunt et dimicant, et nemo sine pace videt istam visionem. Vellem ut hæc tria cogitarent homines in se ipsis. Longe aliud sunt ista tria quam illa Trinitas: sed dico ubi se exerceant, et probent, et sentiant quam longe sunt. Dico autem hæc tria, esse, nosse, velle. Sum enim, et novi, et volo, sum sciens, et volens; et scio esse me, et velle; et volo esse, et scire. In his igitur tribus quam sit inseparabilis vita, et una vita, et una mens, et una essentia, quam denique inseparabilis distinctio, et tamen distinctio, videat, qui potest. Certe coram se est, attendat in se, et videat, et dicat mihi. Sed cum invenerit in his aliquid et dixerit, non jam se putet invenisse illud quod supra ista est incommutabile, quod est incommutabiliter, et sit incommutabiliter et vult incommutabiliter; et utrum propter tria hæc et ibi Trinitas; an in singulis hæc tria, ut terna singulorum sint; an utrumque miris modis simpliciter et multipliciter infinito in sesibi fine quo est, et sibi notum est, et sibi sufficit incommutabiliter idipsum copiosa unitatis magnitudine, quisfacile cogitaverit? quis ullo modo dixerit? quis quolibet modo temere pronuntiaverit?

CAPUT XII.

Mundi creatio formationem Ecclesiæ præfigurat.

XIII. Procede in confessione, fides mea; dic Domino Deo tuo, Sancte, Sancte, Sancte Domine Deus meus, in nomine tuo baptizati sumus, Pater et Fili et Spiritus sancte; in nomine tuo baptizamus, Pater et Fili et Spiritus sancte; quia et apud nos in Christo suo « Fecit Deus » cœlum et terram, » spiritales et carnales Ecclesiæ suæ; et terra nostra antequam acciperet formam doctrinæ, « Invisibilis erat et incomposita; » et ignorantiæ tenebris tegebamur; quoniam pro iniquitate erudisti hominem[1], et judicia tua sicut abyssus multa[2]. Sed quia « Spi» ritus tuus superferebatur super aquam[3]; » non reliquit miseriam nostram misericordia tua, et dixisti: « Fiat lux. » Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœ» lorum[4]. Pœnitentiam agite, Fiat lux. » Et quoniam conturbata erat ad nos ipsos anima nostra, commemorati sumus tui, Domine, de terra Jordanis, et de monte æquali tibi, sed parvo propter nos[5]; et displicuerunt nobis tenebræ nostræ, et conversi sumus ad te, « Et facta est » lux. » Et ecce fuimus aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino[6].

[1] Psal. xxxviii, 12. — [2] Id. xxxv, 7. — [3] Gen. i, 2.— [4] Matth. iii, 12. — [5] Psal. xli, 7. — [6] Ephes. v, 8.

CAPUT XIII.

Renovatio hominis dum hic vivit nondum perfecta.

XIV. Et tamen adhuc per fidem, nondum per speciem [1]. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes [2]. Adhuc abyssus abyssum invocat, sed in voce cataractarum tuarum [3]. Adhuc et ille qui dicit : « Non potui vobis loqui, quasi spiritalibus, sed quasi » carnalibus [4], » etiam ipse nondum se arbitratur comprehendisse ; et quæ retro oblitus, in ea quæ ante sunt, extenditur [5], et ingemiscit gravatus, et sitit anima ejus ad Deum vivum, quemadmodum cervus ad fontes aquarum, et dicit : « Quando veniam [6] ? » habitaculum suum quod de cœlo est, superindui cupiens [7], et invocat inferiorem abyssum dicens : « Nolite conformari huic sæculo, sed » reformamini in novitate mentis vestræ [8] ; » et « Nolite » pueri effici mentibus, sed malitia parvuli estote, ut » mentibus perfecti sitis [9] ; » et « O stulti Galatæ, quis » vos fascinavit [10] ? » Sed jam non in voce sua ; in tua enim qui misisti Spiritum tuum de excelsis [11], per eum qui ascendit in altum [12], et aperuit cataractas donorum suorum, ut fluminis impetus lætificaret civitatem tuam [13].

[1] 2 Cor. v, 7. — [2] Rom. viii, 24. — [3] Psal. xli, 8. — [4] 1 Cor. iii, 1. — [5] Philip. iii, 13. — [6] Psal. xli, 2, 3. — [7] 2 Cor. v, 2. — [8] Rom. xii, 2. — [9] 1 Cor. xiv, 20. — [10] Galat. iii, 1. — [11] Act. ii, 2. — [12] Psal. lxvii, 19. — [13] Id. xlv, 5.

Illi enim suspirat sponsi amicus, habens jam spiritus primitias penes eum, sed adhuc in semetipso ingemiscens, adoptionem expectans redemptionem corporis sui[1]; illi suspirat, membrum est enim sponsæ; et illi zelat, amicus est enim sponsi; illi zelat non sibi[2], quia in voce cataractarum tuarum, non in voce sua invocat alteram abyssum[3], cui zelans timet, ne sicut serpens Evam decepit astutia sua, sic et eorum sensus corrumpantur a castitate, quæ est in sponso nostro Unico tuo[4]. Quæ est illa speciei lux? Cum videbimus eum sicuti est[5], et transierint lacrymæ quæ mihi factæ sunt panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, « Ubi est Deus tuus[6]? »

CAPUT XIV.

Fide et spe corroboramur.

XV. Et ego dico, Deus meus, ubi es? Ecce ubi es. Respiro in te paululum, cum effundo super me animam meam in voce exultationis et confessionis soni festivitatem celebrantis[7]. Et adhuc tristis est, quia relabitur et fit abyssus, vel potius sentit adhuc se esse abyssum. Dicit ei fides mea quam accendisti in nocte ante pedes meos; « Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? » Spera in Domino[8]; lucerna pedibus tuis verbum ejus[9]. » Spera, et persevera, donec transeat nox mater iniquorum,

[1] Rom. VIII, 23. — [2] Joan. III, 19. — [3] Psal. XLI, 8. — [4] 2 Cor. II, 3. — [5] 1 Joan. III, 2. — [6] Psal. XLI, 4. — [7] Ibid. 5. — [8] Id. XLII, 5, 6. — [9] Id. CXVIII, 105.

donec transeat ira Domini, cujus filii et nos fuimus aliquando tenebræ, quarum residua trahimus in corpore propter peccatum mortuo [1], donec aspiret dies, et removeantur umbræ [2]. Spera in Domino; mane astabo, et contemplabor, semper confitebor illi. Mane astabo, et videbo [3] salutare vultus mei [4], Deum meum qui vivificabit et mortalia corpora nostra, propter Spiritum qui habitat in nobis [5]; quia « Super interius nostrum tenebrosum » et fluidum misericorditer superferebatur. » Unde in hac peregrinatione pignus accepimus [6], ut jam simus « lux [7], » dum adhuc spe salvi facti sumus [8], et filii lucis, et filii diei, non filii noctis neque tenebrarum [9], quod tamen fuimus. Inter quos et nos in isto adhuc incerto humanæ notitiæ, tu solus dividis qui probas corda nostra, et vocas lu- » cem diem, et tenebras noctem [10]. » Quis enim nos discernit nisi tu? quid autem habemus quod non accepimus a te [11], ex eadem massa vasa in honorem, ex qua sunt et alia facta in contumeliam [12]?

[1] Rom. VIII, 10. — [2] Cant. II, 17. — [3] Psal. V, 5. — [4] Id. XLII, 5. — [5] Rom. VIII, 11. — [6] 2 Cor. I, 22. — [7] Ephes. V, 8. — [8] Rom. VIII, 24. — [9] 1 Thess. V, 5. — [10] Gen. I, 5. — [11] 1 Cor. IV, 7. — [12] Rom. IX, 21.

CAPUT XV.

Fiat firmamentum etc. Gen. I, 19. Quid firmamentum, quid superiores aquæ.

XVI. AUT quis nisi tu, Deus noster, fecisti nobis « Firmamentum » auctoritatis super nos in Scriptura tua divina? « Cœlum enim plicabitur ut liber[1], » et nunc sicut pellis extenditur super nos[2]. Sublimioris enim auctoritatis est tua divina Scriptura, cum jam obierunt istam mortem illi mortales, per quos eam dispensasti nobis. Et tu scis, Domine, tu scis quemadmodum pellibus indueris homines, cum peccato mortales fierent[3]. Unde sicut pellem extendisti firmamentum Libri tui, concordes utique sermones tuos, quos per mortalium ministerium superposuisti nobis. Namque ipsa eorum morte solidamentum auctoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter extenditur super omnia quæ subter sunt : quod cum hic viverent, non ita sublimiter extentum erat. Nondum sicut pellem cœlum extenderas, nondum mortis eorum famam usquequaque dilataveras.

XVII. Videamus, Domine, cœlos opera digitorum tuorum : disserena oculis nostris nubilum quo subtexisti eos. Ibi est testimonium tuum, sapientiam præstans parvulis[4]. Perfice, Deus meus, laudem tuam ex ore infantium et lactentium. Neque enim novimus alios libros ita destruentes superbiam, ita destruentes inimicum et defensorem[5],

[1] Isaï. XXIV, 4. — [2] Psal. CIII, 2. — [3] Gen. III, 21. — [4] Psal. XVIII, 8. — [5] Id. VIII, 3, 4.

resistentem reconciliationi tuæ defendendo peccata sua. Non novi Domine, non novi alia tam casta eloquia, quæ sic mihi persuaderent confessionem, et lenirent cervicem meam jugo tuo, et invitarent colere te gratis. Intelligam ea, Pater bone : da mihi hæc subterposito, quia subterpositis solidasti ea.

XVIII. Sunt aliæ aquæ super hoc firmamentum, credo immortales, et a terrena corruptione secretæ. Laudent nomen tuum, laudent te super cœlestes populi Angelorum tuorum, qui non opus habent suspicere firmamentum hoc, et legendo cognoscere verbum tuum. Vident enim faciem tuam semper[1], et ibi legunt sine syllabis temporum quid velit æterna voluntas tua. Legunt, eligunt, et diligunt; semper legunt, et nunquam præterit quod legunt. Eligendo enim et diligendo legunt ipsam incommutabilitatem consilii tui. Non clauditur codex eorum, nec plicatur liber eorum, quia tu ipse illis hoc es, et es in æternum, quia super hoc firmamentum ordinasti eos, quod firmasti super infirmitatem inferiorum populorum, ubi suspicerent et cognoscerent misericordiam tuam, temporaliter enuntiantem te, qui fecisti tempora. In cœlo enim, Domine, misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes[2]. Transeunt nubes, cœlum autem manet : transeunt prædicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam; Scriptura vero tua usque in finem sæculi super populos extenditur. Sed et cœlum et terra transibunt; sermones autem tui non transibunt[3], quoniam et pellis plicabitur, et fœnum super quod extendebatur, cum claritate sua præteriet; verbum autem tuum manet in æternum[4]; quod nunc in ænigmate nubium et per speculum cœli[5], non sicuti est apparet nobis; quia et nos quamvis Filio tuo di-

[1] Matth. XVIII, 10. — [2] Psal. XXXV, 6. — [3] Matth. XXIV, 35. — [4] Isaï. XL, 6. — [5] I Cor. XIII. 12.

lecti simus, nondum apparuit quod erimus. Attendit per retia carnis, et blanditus est, et inflammavit, et cucurrimus, post odorem ejus. Sed cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est[1] : sicuti est, Domine, videre nostrum, quod nondum est nobis.

CAPUT XVI.

Solus Deus se scit omnino sicuti est.

XIX. Nam sicut omnino tu es, tu scis solus, qui es incommutabiliter, et scis incommutabiliter, et vis incommutabiliter. Et essentia tua scit et vult incommutabiliter, et scientia tua est et vult incommutabiliter, et voluntas tua est et scit incommutabiliter. Nec videtur justum esse coram te, ut quemadmodum se scit lumen incommutabile, ita sciatur ab illuminato commutabili. Ideoque anima mea tanquam terra sine aqua tibi[2]; quia sicut se illuminare de se non potest, ita se satiare de se non potest. Sic enim apud te fons vitæ, quomodo in lumine tuo videbimus lumen[3].

[1] I Joan. III, 2. — [2] Psal. CXLII, 6. — [3] Id. XXXV, 10.

CAPUT XVII.

Congregentur aquæ, etc. Gen. I, 9. Quid mare, quid arida. — Explicatur versiculum : *Germinet terra, etc.* Gen. I, 11.

XX. Quis congregavit amaricantes in societatem unam? Idem namque illis finis est temporalis et terrenæ felicitatis, propter quam faciunt omnia ; quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis, Domine, nisi tu qui dixisti ut congregarentur aquæ in congregationem unam : « Et appareret arida sitiens tibi? » Quoniam tuum est et mare, et tu fecisti illud, et aridam terram manus tuæ formaverunt[1] ; neque enim amaritudo voluntatum, sed : « Congregatio aquarum vocatur mare. » Tu enim coërces etiam malas cupiditates animarum et figis limites quousque progredi sinantur, atque ut in se comminuantur fluctus earum[2] : atque ita facis mare ordine imperii tui super omnia.

XXI. At animas sitientes tibi, et apparentes tibi alio fine distinctas a societate maris, occulto et dulci fonte irrigas, ut et terra det fructum suum ; et dat fructum suum, et te jubente Domino Deo suo germinat anima nostra opera misericordiæ : « Secundum genus, » diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium : « Habens in se » semen secundum similitudinem ; » quoniam ex nostra

[1] Psal. XCIV, 5. — [2] Job. XXXVIII, 10, 11.

infirmitate compatimur ad subveniendum indigentibus, similiter opitulantes quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus; non tantum in facilibus tanquam in herba seminali, sed etiam in protectione adjutorii forti robore, sicut lignum fructiferum, id est, beneficum ad eripiendum eum qui injuriam patitur, de manu potentis, et præbendo protectionis umbraculum valido robore justi judicii.

CAPUT XVIII.

Fiant luminaria, etc. Gen. I, 14. Quæ luminaria dividentia inter diem et noctem.

XXII. Ita, Domine, ita oro te, oriatur sicuti facis, sicuti das hilaritatem et facultatem, oriatur de terra veritas, et justitia de cœlo respiciat[1], et: « Fiant in firmamento luminaria. » Frangamus esurienti panem nostrum, et egenum sine tecto inducamus in domum nostram : nudum vestiamus, et domesticos seminis nostri non despiciamus. Quibus in terra natis fructibus, vide quia bonum est ; et erumpat temporanea lux nostra[2], et de ista inferiori fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitæ superius obtinentes, appareamus sicut luminaria in mundo cohærentes firmamento Scripturæ tuæ. Ibi enim nobiscum disputas, ut dividamus inter intelligibilia et sensibilia, tanquam « Inter diem et noctem ; » vel inter animas alias intelligibilibus, alias sensibilibus deditas; ut jam non

[1] Psal. LXXXIV, 12. — [2] Isaï. LVIII, 7, 8.

tu solus in abdito dijudicationis tuæ, sicut ante quam fieret firmamentum : « Dividas inter lucem et tenebras ; » sed etiam spiritales tui in eodem firmamento positi atque distincti, manifestata per orbem gratia tua : « Luceant super » terram, et dividant inter diem et noctem, et significent » tempora ; » quia vetera transierunt, ecce facta sunt nova ; et quia propior est nostra salus quam cum credidimus [1] ; et quia nox præcessit, dies autem appropinquavit ; et quia benedicis coronam anni tui [2], mittens operarios in messem tuam [3], in qua seminanda alii laboraverunt, mittens etiam in aliam sementem [4], cujus messis in fine [5]. Ita das vota optanti, et benedicis annos justi ; tu autem idem ipse es, et in annis tuis qui non deficiunt [6], horreum præparas annis transeuntibus. Æterno quippe consilio propriis temporibus bona cœlestia das super terram.

XXIII. Quoniam quidem alii datur per Spiritum sermo sapientiæ tanquam « Luminare majus, » propter eos qui perspicuæ veritatis luce delectantur tanquam in principio diei ; alii autem sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, tanquam « Luminare minus ; » alii fides, alii donatio curationum, alii operationes virtutum, alii prophetia, alii dijudicatio spirituum, alteri genera linguarum ; et hæc omnia tanquam « Stellæ. » Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult, et faciens apparere sidera in manifestatione ad utilitatem [7]. Sermo autem scientiæ qua continentur omnia sacramenta, quæ variantur temporibus tanquam « Luna, » et cæteræ notitiæ donorum, quæ deinceps tanquam « Stellæ » commemorata sunt, quantum differunt ab illo candore sapientiæ, quo gaudet prædictus dies, tantum « In » principio noctis sunt. » His enim sunt necessaria, quibus

[1] Rom. XIII, 11. — [2] Psal. LXIV, 12. — [3] Matth. IX, 38. — [4] Joan. IV, 38. — [5] Matth. XIII, 39. — [6] Psal. CI, 28. — [7] I Cor. XII, 7-11.

ille prudentissimus servus tuus non potuit loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus [1], ille qui sapientiam loquitur inter perfectos [2]. Animalis autem homo tanquam parvulus in Christo lactisque potator, donec roboretur ad solidum cibum, et aciem firmet ad solis aspectum, non habeat desertam noctem suam, sed luce lunæ stellarumque contentus sit. Hæc nobiscum disputas, sapientissime Deus noster, in libro tuo firmamento tuo, ut discernamus omnia contemplatione mirabili, quamvis adhuc « In signis, » et in temporibus, et in diebus, et in annis. »

CAPUT XIX.

Tractat eumdem versiculum : *Fiant luminaria, etc.*

XXIV. Sed prius lavamini, mundi estote ; auferte nequitiam ab animis vestris, atque a conspectu oculorum meorum, ut « Appareat arida. » Discite bonum facere, judicate pupillo, et justificate viduam : « Ut germinet terra » herbam pabuli et lignum fructiferum : » et venite disputemus, dicit Dominus : « Ut fiant luminaria in firma» mento cœli, et luceant super terram. » Quærebat dives ille a magistro bono, quid faceret ut vitam æternam consequeretur : dicat ei magister bonus, quem putabat hominem, et nihil amplius ; bonus est autem, quia Deus est : dicat ei ut si vult venire ad vitam, servet mandata : separet a se amaritudinem malitiæ atque nequitiæ ; non occidat, non mœchetur, non furetur, non falsum testi-

[1] I Cor. III, 1. — [2] Id. II, 6.

monium dicat, ut « Appareat arida; et germinet » honorem patris et matris, et dilectionem proximi. Feci, inquit, hæc omnia. Unde ergo tantæ spinæ, si terra fructifera est? Vade, extirpa sylvosa dumeta avaritiæ; vende quæ possides, et implere frugibus dando pauperibus, et habebis thesaurum in cœlis, et sequere Dominum, si vis esse perfectus, eis sociatus inter quos loquitur sapientiam ille qui novit quid distribuat diei et nocti, ut noris et tu: « Ut fiant et tibi luminaria in firmamento cœli; » quod non fiet, nisi fuerit illic cor tuum; quod item non fiet, nisi fuerit illic thesaurus tuus, sicut audisti a magistro bono [1]. Sed contristata est terra sterilis, et spinæ offocaverunt verbum [3].

XXV. Vos autem genus electum, infirma mundi, qui dimisistis omnia, ut sequeremini Dominum, ite post eum, et confundite fortia; ite post eum, speciosi pedes: « Et » lucete in firmamento [3]; » ut cœli enarrent gloriam ejus « Dividentes inter lucem perfectorum, » sed nondum sicut Angelorum; « Et tenebras parvulorum, » sed non despectorum; lucete super omnem terram; et dies sole candens eructet diei verbum sapientiæ, et nox luna lucens annuntiet nocti verbum scientiæ [4]. Luna et stellæ nocti lucent; sed nox non obscurat eas; quoniam ipsæ illuminant eam pro modulo ejus. Ecce enim tanquam Deo dicente: « Fiant luminaria in firmamento cœli, » factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt linguæ divisæ quasi ignis, qui et insedit super unumquemque illorum [5], et facta sunt luminaria in firmamento cœli [6], verbum vitæ habentia. Ubique discurrite, ignes sancti, ignes decori. Vos enim estis lumen mundi,

[1] Matth. VI, 21.— [2] Id. XIX, 16-22.— [3] I Petr. II, 9.— [4] Psal. XVIII, 2. — [5] Act. II, 2, 3. — [6] Matth. V, 14.

nec estis sub modio. Exaltatus est cui adhæsistis, et exaltavit vos. Discurrite, et innotescite omnibus gentibus.

CAPUT XX.

Producant aquæ reptilia, etc. Gen. I, 20. Quæ reptilia, quæ volatilia.

XXVI. CONCIPIAT et mare, et pariat opera vestra, « Et » producant aquæ reptilia animarum vivarum. » Separantes enim pretiosum a vili, facti estis os Dei, per quod diceret : « Producant aquæ, » non animam vivam quam terra producit, sed, « Reptilia animarum vivarum, et vo- » latilia volantia super terram. » Repserunt enim sacramenta tua, Deus, per opera sanctorum tuorum inter medios fluctus tentationum sæculi, ad imbuendas gentes nomine tuo, in baptismo tuo. Et inter hæc facta sunt magnalia mirabilia tanquam ceti grandes, et voces nuntiorum tuorum volitantes super terram juxta firmamentum Libri tui, præposito illo sibi ad auctoritatem, sub quo volitarent quocumque irent. Neque enim sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, quando in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum[1]; quoniam tu, Domine, benedicendo multiplicasti hæc.

XXVII. Numquid mentior, aut mixtione misceo, neque distinguo lucidas cognitiones harum rerum in firmamento cœli, et opera corporalia in undoso mari et

[1] Psal. XVIII, 3, 4.

sub firmamento cœli? Quarum enim rerum notitiæ sunt solidæ et terminatæ sine incrementis generationum, tanquam lumina sapientiæ et scientiæ, earumdem rerum sunt operationes corporales multæ ac variæ, et aliud ex alio crescendo multiplicatur in benedictione tua, Deus, qui consolatus es fastidia sensuum mortalium, ut in cognitione animi res una multis modis per corporis motiones figuretur atque dicatur : « Aquæ produxerunt hæc; » sed in verbo tuo. Necessitates alienatorum ab æternitate veritatis tuæ populorum produxerunt hæc; sed in Evangelio tuo; quoniam ipsæ aquæ ista ejecerunt, quarum amarus languor fuit causa, ut in tuo verbo ista procederent.

XXVIII. Et pulchra sunt omnia faciente te, et ecce tu inenarrabiliter pulchrior qui fecisti omnia; a quo si non esset lapsus Adam, non diffunderetur ex utero ejus salsugo maris, genus humanum profunde curiosum, et procellose tumidum, et instabiliter fluidum; atque ita non opus esset ut in aquis multis corporaliter et sensibiliter operarentur dispensatores tui mystica facta et dicta. Sic enim nunc mihi occurrerunt reptilia et volatilia, quibus imbuti et initiati homines corporalibus sacramentis subditi, non ultra proficerent, nisi spiritaliter vivesceret anima gradu alio, et post initii verbum in consummationem respiceret.

CAPUT XXI.

Producat terra animam vivam etc. Gen. I, 24.

XXIX. Ac per hoc in verbo tuo non maris profunditas, sed ab aquarum amaritudine terra discreta ejecit, non reptilia animarum vivarum et volatilia, sed animam vivam. Neque enim jam opus habet baptismo, quo gentibus opus est, sicut opus habebat cum aquis tegeretur. Non enim intratur aliter in regnum cœlorum ex illo, quo instituisti ut sic intretur : nec magnalia quærit mirabilium quibus fiat fides. Neque enim nisi signa et prodigia viderit, non credit[1], cum jam distincta sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, et linguæ in signo sunt non fidelibus, sed infidelibus[2]. Nec isto igitur genere volatili, quod verbo tuo produxerunt aquæ, opus habet terra quam fundasti super aquas. Immitte in eam verbum tuum per nuntios tuos. Opera enim eorum narramus, sed tu es qui operaris in eis, ut operentur animam vivam. Terra producit eam, quia terra causa est ut hæc agant in ea ; sicut mare fuit causa ut agerent reptilia animarum vivarum, et volatilia sub firmamento cœli, quibus jam terra non indiget ; quamvis piscem manducet[3] levatum de profundo in ea mensa quam parasti in conspectu credentium[4] : ideo enim de profundo levatus est ut alat aridam. Et aves marina progenies, sed tamen super terram multiplicantur. Primarum enim vocum evangelizantium infidelitas homi

[1] Joan. IV, 48. — [2] I Cor. XIV, 22. — [3] Luc. XXIV, 43. — [4] Psal. XXII, 5.

num causa extitit, sed et fideles exhortantur, et benedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At vero anima viva de terra sumpsit exordium, quia non prodest jam nisi fidelibus continere se ab amore hujus sæculi, ut anima eorum tibi vivat, quæ mortua erat in deliciis vivens, deliciis, Domine, mortiferis [1]; nam tu puri cordis vitales deliciæ.

XXX. Operentur ergo jam in terra ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis annuntiando et loquendo per miracula et sacramenta et voces mysticas, ubi intenta sit ignorantia mater admirationis in timore occultorum signorum : talis enim est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum abscondunt se a facie tua [2] et fiunt abyssus : sed operentur etiam sicut in arida discreta a gurgitibus abyssi et sint forma fidelibus vivendo coram eis, et excitando ad imitationem. Sic enim non tantum ad audiendum, sed etiam ad faciendum audiunt. « Quærite Dominum et vivet » anima vestra[3], ut producat terra animam viventem. » Nolite conformari huic sæculo[4], » continete vos ab eo. Evitando vivit anima, quæ appetendo moritur. Continete vos ab immani feritate superbiæ, ab inerti voluptate luxuriæ, et a fallaci nomine scientiæ, ut sint bestiæ mansuetæ, et pecora edomita, et innoxii serpentes. Motus enim animæ sunt isti in allegoria : sed fastus elationis, et delectatio libidinis, et venenum curiositatis motus sunt animæ mortuæ ; quia non ita moritur, ut omni motu careat; quoniam discedendo a fonte vitæ, moritur atque ita suscipitur a prætereunte sæculo, et conformatur ei.

XXXI. Verbum autem tuum, Deus, fons vitæ æternæ est, et non præterit : ideoque in verbo tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis : Nolite conformari huic sæculo : ut producat terra in fonte vitæ animam viven-

[1] I Tim. v, 6. — [2] Gen. III, 8. — [3] Psal. LXVIII, 33. — [4] Rom. XII, 1.

tem : in verbo tuo per Evangelistas tuos animam continentem, imitando imitatores Christi tui. Hoc est enim secundum genus, quoniam æmulatio viri ab amico est. « Estote, inquit, sicut ego; quia et ego sicut vos [1]. Ita erunt in anima viva bestiæ bonæ in mansuetudine actionis. Mandasti enim, dicens : « In mansuetudine opera » tua perfice, et ab omni homine diligeris[2]. » Et pecora bona neque si manducaverint, abundantia; neque si non manducaverint, egentia, et serpentes boni, non perniciosi ad nocendum, sed astuti ad cavendum, et tantum explorantes temporalem naturam, quantum sufficit, ut per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciatur æternitas [3]. Serviunt enim rationi hæc animalia, cum a progressu mortifero cohibita vivunt et bona sunt.

CAPUT XXII.

Faciamus hominem ad imaginem etc. Gen. I, 26.
Renovatio mentis.

XXXII. Ecce enim, Domine Deus noster, creator noster, cum cohibitæ fuerint affectiones ab amore sæculi, quibus moriebamur male vivendo, et cœperit esse anima vivens bene vivendo, completumque fuerit verbum tuum, quod per Apostolum tuum dixisti : » Nolite conformari huic sæ» culo [4] : » consequitur et illud quod adjunxisti statim, et dixisti : « Sed reformamini in novitate mentis vestræ : » non jam secundum genus tanquam imitantes præceden-

[1] Galat IV, 12. — [2] Eccli. III, 19 — [3] Rom. I, 20 — [4] Id. XII, 2.

tem proximum, nec ex hominis melioris auctoritate viventes. Neque enim dixisti : Fiat homo secundum genus : sed, « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem » nostram[1], » ut nos probemus quæ sit voluntas tua. Ad hoc enim dispensator ille tuus generans per Evangelium filios[2], ne semper parvulos haberet quos lacte nutriret, et tanquam nutrix foveret[3] : « Reformamini, inquit, in » novitate mentis vestræ, ad probandum vos quæ sit vo» luntas Dei, quod bonum et beneplacitum et perfec» tum[4]. » Ideoque non dicis : Fiat homo, sed, « Faciamus » hominem. » Nec dicis : Secundum genus : sed, « Ad » imaginem et similitudinem nostram. » Mente quippe renovatus, et conspiciens intellectam veritatem tuam, homine demonstratore non indiget, ut suum genus imitetur ; sed demonstrante te probat ipse quæ sit voluntas tua, quod bonum et beneplacitum et perfectum : et doces eum jam capacem videre Trinitatem unitatis, et unitatem Trinitatis. Ideoque pluraliter dicto : « Faciamus hominem ; » singulariter tamen infertur : « Et fecit Deus hominem : » et pluraliter dicto : « Ad imaginem nostram ; » singulariter infertur : « Ad imaginem Dei. » Ita homo renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum[5] : et spiritalis effectus judicat omnia, quæ utique judicanda sunt ; ipse autem a nemine judicatur.

[1] Gen. I, 26. — [2] I Cor. IV, 5. — [3] I Thess. II, 7. — [4] Rom. XII, 2. — [5] Gen. I, 27, et Coloss. III, 10.

CAPUT XXIII.

Et præsit piscibus maris, etc. Gen. I, 26. De quibus Christianus judicet.

XXXIII. Quod autem judicat omnia, hoc est quod « Habet potestatem piscium maris, et volatilium cœli, et » omnium pecorum et ferarum, et omnis terræ, et om- » nium repentium quæ repunt super terram. » Hoc enim agit per mentis intellectum, per quem percipit quæ sunt Spiritus Dei [1]. Alioqui homo in honore positus, non intellexit: comparatus est jumentis insensatis, et similis factus est illis [2]. Ergo in Ecclesia tua, Deus noster, secundum gratiam tuam quam dedisti ei, quoniam tuum sumus figmentum, creati in operibus bonis [3], non solum qui spiritaliter præsunt, sed etiam ii qui spiritaliter subduntur eis qui præsunt. (« Masculum enim et fœminam fecisti ho- » minem [4], » hoc modo in gratia tua spiritali, ubi secundum sexum corporis non est masculus et fœmina; quia neque Judæus, neque Græcus, neque servus, neque liber [5].) Spiritales ergo, sive qui præsunt, sive qui obtemperant, spiritaliter judicant [6] : non de cognitionibus spiritalibus, quæ lucent in firmamento; non enim oportet de tam sublimi auctoritate judicare; neque de ipso Libro tuo, etiamsi quid ibi non lucet; quoniam submittimus ei nostrum intellectum, certumque habemus etiam quod

[1] I Cor. II, 14. — [2] Psal. XLVIII, 13. — [3] Ephes. II, 10. — [4] Gen. I, 27. — [5] Galat. III, 28. — [6] I Cor. II, 15.

clausum est aspectibus nostris, recte veraciterque dictum esse. Sic enim homo, licet jam spiritalis et renovatus in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum[1], factor tamen legis debet esse, non judex[2]. Neque de illa distinctione judicat, spiritalium videlicet atque carnalium hominum, qui tuis, Deus noster, oculis noti sunt, et nullis adhuc nobis apparuerunt operibus, ut ex fructibus eorum cognoscamus eos[3]: sed tu, Domine, jam scis eos, et divisisti, et vocasti in occulto, antequam fieret firmamentum. Neque de turbidis hujus sæculi populis quanquam spiritalis homo judicat. Quid enim ei de iis qui foris sunt judicare[4], ignoranti quis inde venturus sit in dulcedinem gratiæ tuæ, et quis in perpetua impietatis amaritudine remansurus?

XXXIV. Ideoque homo quem fecisti ad imaginem tuam, non accepit potestatem luminarium cœli, neque ipsius occulti cœli, neque diei et noctis, quæ ante cœli constitutionem vocasti, neque congregationis aquarum quod est mare. Sed accepit « Potestatem piscium maris, » et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnis ter- » ræ, et omnium repentium quæ repunt super terram. » Judicat enim, et approbat quod recte, improbat autem quod perperam invenerit; sive in ea solemnitate sacramentorum quibus initiantur, quos pervestigat in aquis multis misericordia tua : sive in ea qua ille Piscis exhibetur, quem levatum de profundo terra pia comedit; sive in verborum signis vocibusque subjectis auctoritati Libri tui tanquam « Sub firmamento » volitantibus, interpretando, exponendo, disserendo, disputando, benedicendo atque invocando te, ore erumpentibus atque sonantibus signis, ut respondeat populus, Amen. Quibus omnibus

[1] Coloss. III, 10. — [2] Jacob. IV, 11. — [3] Matth. VII, 20. — [4] I Cor. V, 12.

vocibus corporaliter enuntiandis, causa est abyssus sæculi, et cæcitas carnis, qua cogitata non possunt videri, ut opus sit instrepere in auribus : ita quamvis « Multipli» centur volatilia super terram, ex aquis » tamen originem ducunt. Judicat etiam spiritalis, approbando quod rectum, improbando autem quod perperam invenerit in operibus moribusque fidelium, eleemosynis tanquam terra fructifera, et de anima viva mansuefactis affectionibus, in castitate, in jejuniis, in cogitationibus piis, de iis quæ per sensum corporis percipiuntur. De his enim judicare nunc dicitur, in quibus et potestatem corrigendi habet.

CAPUT XXIV.

Et benedixit eos Deus dicens : Crescite, etc., Gen. 1. 28.

XXXV. Sed quid est hoc, et quale mysterium est? » Ecce benedicis homines, o Domine, ut crescant et » impleant terram. » Nihil-ne nobis ex hoc innuis, ut intelligamus aliquid? Cur non ita benedixeris lucem quam vocasti diem, nec firmamentum cœli, nec luminaria, nec sidera, nec terram, nec mare? Dicerem te, Deus noster qui nos ad imaginem tuam creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini proprie voluisse largiri; nisi hoc modo benedixisses pisces et cetos, ut crescerent, et multiplicarentur, et implerent aquas maris, et volatilia[1] multipli-

[1] *Forte addendum est* ut.

carentur super terram. Item dicerem ad ea rerum genera pertinere benedictionem hanc, quæ gignendo ex semetipsis propagantur; si eam reperirem in arbustis, et frutetis, et in pecoribus terræ. Nunc autem nec herbis et lignis dictum est, nec bestiis et serpentibus: « Crescite, et » multiplicamini; » cum hæc quoque omnia, sicut pisces et aves et homines, gignendo augeantur, genusque custodiant.

XXXVI. Quid igitur dicam, lumen meum Veritas? quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum est? Nequaquam, Pater pietatis; absit ut hoc dicat servus Verbi tui. Et si ego non intelligo quid hoc eloquio significes, utantur eo melius meliores, id est, intelligentiores quam ego sum, unicuique quantum sapere dedisti, Deus meus. Placeat autem et confessio mea coram oculis tuis, qua tibi confiteor credere me, Domine, non incassum te ita locutum esse, neque silebo quod mihi lectionis hujus occasio suggerit. Verum est enim, nec video quid impediat ita me sentire dicta figurata librorum tuorum. Novi enim multipliciter significari per corpus, quod uno modo mente intelligitur, et multipliciter mente intelligi, quod uno modo per corpus significatur. Ecce simplex dilectio Dei et proximi, quam multiplicibus sacramentis, et innumerabilibus linguis, et in unaquaque lingua innumerabilibus locutionum modis, corporaliter enuntiatur? ita crescunt et multiplicantur fœtus aquarum. Attende iterum quisquis hæc legis: ecce quod uno modo Scriptura effert, et vox personat: « In principio fecit Deus cœlum » et terram[1]; » nonne multipliciter intelligitur, non errorum fallacia, sed verarum intelligentiarum generibus? ita crescunt et multiplicantur fœtus hominum.

XXXVII. Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia quæ de seminibus

[1] Gen. I, I.

gignuntur, convenit Verbum : « Crescite, et multiplica- » mini.[1] » Si autem figurate posita ista tractemus, quod potius arbitror intendisse Scripturam, quæ utique non supervacue solis aquatilium et hominum fœtibus istam benedictionem attribuit; invenimus quidem multitudines et in creaturis spiritalibus atque corporalibus, tanquam in cœlo et in terra; et in animis justis et iniquis, tanquam in luce et tenebris; et in sanctis auctoribus, per quos lex ministrata est, tanquam in firmamento quod solidatum est inter aquam et aquam; et in societate amaricantium populorum, tanquam in mari; et in studio animaurm piarum, tanquam in arida; et in operibus misericordiæ secundum præsentem vitam, tanquam in herbis seminalibus et lignis fructiferis; et in spiritalibus donis manifestatis ad utilitatem, sicut in luminaribus cœli; et in affectibus formatis ad temperantiam, tanquam in anima viva. In his omnibus nanciscimur multitudines, et ubertates, et incrementa : sed quod ita crescat et multiplicetur, ut una res multis modis enuntietur, et una enuntiatio multis modis intelligatur, non invenimus, nisi in signis corporaliter editis, et rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter necessarias causas carnalis profunditatis : res autem intelligibiliter excogitatas, generationes humanas propter rationis fœcunditatem intelligimus. Et ideo credimus utrique horum generi dictum esse abs te, Domine : » Crescite, et multiplicamini. » In hac enim benedictione concessam nobis a te potestatem et facultatem accipio, et multis modis enuntiare quod uno modo intellectum tenuerimus; et multis modis intelligere, quod obscure uno modo enuntiatum legerimus. Sic implentur aquæ maris, quæ non moventur nisi a variis significationibus : sic et

[1] Gen. I, 28.

fœtibus humanis impletur et terra; cujus ariditas apparet in studio, et dominatur ei ratio.

CAPUT XXV.

Ecce dedi vobis omnem herbam... in escam, etc.
Gen. 1. 29.

XXXVIII. Volo etiam dicere, Domine Deus meus, quod me consequens tua Scriptura commonet; et dicam, nec verebor. Verum enim dicam, te mihi inspirante, quod ex eis verbis voluisti ut dicerem. Neque enim alio præter te inspirante credo me verum dicere, cum tu sis veritas [1] : omnis autem homo mendax [2]. Et ideo qui loquitur mendacium, de suo loquitur [3]. Ergo ut verum loquar, de tuo loquar. « Ecce dedisti nobis in escam omne fœnum » sativum, seminans semen quod est super omnem terram, » et omne lignum quod habet in se fructum seminis sa- » tivi. » Nec nobis solis, sed et omnibus avibus cœli, et bestiis terræ, atque serpentibus : piscibus autem et cetis magnis non dedisti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ significari, et in allegoria figurari opera misericordiæ, quæ hujus vitæ necessatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Onesiphorus, cujus domui dedisti misericordiam, quia frequenter Paulum tuum refrigeravit, et catenam ejus non erubuit [4]. Hoc fecerunt et fratres, et tali fruge fructificaverunt, qui quod ei deerat, suppleverunt ex Macedonia [5]. Quomodo autem dolet

[1] Joan. xiv, 6. — [2] Psal. cxv, 11. — [3] Joan. viii, 44. — [4] 2 Tim. i, 16. — [5] 2 Cor. xi, 9.

quædam ligna, quæ fructum ei debitum non dederunt, ubi ait: « In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed » omnes me dereliquerunt; non illis imputetur [1]? » Ista enim debentur eis qui ministrant doctrinam rationalem per intelligentias divinorum mysteriorum, et ita eis debentur, tanquam hominibus. Debentur autem eis sicut animæ vivæ, præbentibus se ad imitandum in omni continentia. Item debentur eis tanquam volatilibus, propter benedictiones eorum quæ multiplicantur super terram, quoniam in omnem terram exivit sonus eorum [2].

CAPUT XXVI.

Voluptas et utilitas ex beneficio in proximum collato.

XXXIX. Pascuntur autem his escis qui lætantur eis; nec illi lætantur eis quorum Deus venter est. Neque enim et in illis qui præbent ista, ea quæ dant fructus est; sed quo animo dant. Itaque ille qui Deo serviebat, non suo ventri, video plane unde gaudeat; video, et congratulor ei valde. Acceperat enim a Philippensibus, quæ per Epaphroditum miserant; sed tamen unde gaudeat video. Unde autem gaudet, inde pascitur; quia in veritate loquens: » Gavisus sum, inquit, magnifice in Domino, quia tandem » aliquando repullulastis sapere pro me, in quo et sapiebatis; tædium autem habuistis. » Isti ergo diuturno tædio marcuerant, et quasi exaruerant ab isto fructu boni

[1] 2 Tim. IV, 16. — [2] Psal. XVIII, 5.

operis : et gaudet eis quia repullularunt, non sibi quia ejus indigentiæ subvenerunt. Ideo secutus ait : « Non quod » desit aliquid dico : ego enim didici, in quibus sum sufficiens esse ; scio et minus habere, scio et abundare ; in » omnibus et in omnia imbutus sum, et satiari, et esurire, » et abundare, et penuriam pati : omnia possum in eo qui » me confortat [1]. »

XL. Unde ergo in omnibus gaudes, o Paule magne ? Unde gaudes, unde pasceris, homo renovate in agnitionem Dei secundum imaginem ejus qui creavit te, et anima viva tanta continentia, et lingua volatilis loquens mysteria ? Talibus quippe animantibus esca ista debetur. Quid est quod te pascit ? Lætitia. Quod sequitur audiamus. « Verumta- » men, inquit, bene fecistis, communicantes tribulationi » meæ. » Hinc gaudet, hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia ejus angustia relaxata est, qui dicit tibi, » In tribulatione dilatasti mihi [2] : » quia et abundare et penuriam pati novit in te qui confortas eum. « Scitis enim, » inquit, et vos Philippenses, quoniam in principio Evan- » gelii, cum ex Macedonia sum profectus, nulla mihi » Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi » vos soli, quia et Thessalonicam, et semel et iterum, » usibus meis misistis [3]. » Ad hæc bona opera eos rediisse nunc gaudet, et repullulasse lætatur tanquam revirescente fertilitate agri.

XLI. Numquid propter usus suos, quia dixit : Usibus meis misistis ? numquid propterea gaudet : Non propterea. Et hoc unde scimus ? Quoniam ipse sequitur dicens : « Non » quia quæro datum, sed requiro fructum [4]. » Didici a te, Deus meus, inter datum et fructum discernere. Datum est res ipsa quam dat, qui impertitur hæc necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adju-

[1] Philip. IV, 10-13. — [2] Psal. IV, 2. — [3] Philip. IV, 14-16. — [4] Ibid. 17.

torium. Fructus autem bona et recta voluntas datoris est. Non enim ait magister bonus, « Qui susceperit prophe- » tam, » tantum : sed addidit, « In nomine prophetæ. » Neque ait tantum, « Qui susceperit justum : » sed addidit, » in nomine justi. » Ita quippe ille mercedem prophetæ, iste mercedem justi accipiet. Nec solum ait, « Qui calicem » aquæ frigidæ potum dederit uni ex minimis meis : » sed addidit, « tantum in nomine discipuli. » Et sic adjunxit : » Amen dico vobis, non perdet mercedem suam[1]. » Datum est, suscipere prophetam, suscipere justum, porrigere calicem aquæ frigidæ discipulo : fructus autem, nomine prophetæ, in nomine justi, in nomine discipuli hoc facere. Fructu pascitur Elias a vidua sciente quod hominem Dei pasceret, et proper hoc pasceret : per corvum autem dato pascebatur. Nec interior Elias, sed dexterior pascebatur, qui posset etiam talis cibi egestate corrumpi.

CAPUT XXVII.

Quid per pisces et cetos significetur.

XLII. Ideoque dicam quod verum est coram te, Domine : cum homines idiotæ atque infideles, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum, et magnalia miraculorum, quæ nomine piscium et cetorum significari credimus, suscipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præsentis vitæ usu adjuvandos pueros tuos, cum id quare faciendum sit, et quo pertineat

[1] Matth. x, 41, 42. — [2] 3 Reg. xvii, 6.

ignorent, nec illi istos pascunt, nec isti ab illis pascuntur : quia nec illi hæc sancta et recta voluntate operantur, nec isti eorum datis, ubi fructum nondum vident, lætantur. Inde quippe animus pascitur, unde lætatur. Et ideo pisces et ceti non vescuntur escis quas non germinat nisi jam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

CAPUT XXVIII.

Et vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde, etc. Gen. 1. 31.

XLIII. « Et vidisti, Deus, omnia quæ fecisti, et ecce » bona valde; » quia et nos vidimus ea, et ecce omnia bona valde. In singulis generibus operum tuorum, cum dixisses ut fierent et facta essent, illud atque illud vidisti quia bonum est. Septies numeravi scriptum esse, te vidisse quia bonum est quod fecisti : et hoc octavum est, « Quia vidisti omnia quæ fecisti; et ecce, » non solum bona, sed etiam « valde bona, » tanquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia et bona, et valde. Hoc dicunt etiam quæque pulchra corpora, quia longe multo pulchrius est corpus quod ex membris pulchris omnibus constat, quam ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum, quamvis et illa etiam singillatim pulchra sint.

CAPUT XXIX.

Quomodo intelligendum quod Deus octies vidit bona esse opera sua.

XLIV. Et attendi ut invenirem, utrum septies vel octies videris quia bona sunt opera tua, cum tibi placuerunt : et in tua visione non inveni tempora, per quæ intelligerem, quod toties videris quæ fecisti. Et dixi : O Domine, nonne ista Scriptura tua vera est, quoniam tu verax et veritas edidisti eam ? Cur ergo tu mihi dicis non esse in tua visione tempora ; et ista Scriptura tua mihi dicit per singulos dies, ea quæ fecisti te vidisse quia bona sunt ? Et cum ea numerarem, inveni quoties. Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es Deus meus, et dicis voce forti in aure interiore servo tuo perrumpens meam surditatem, et clamans : O homo, nempe quod Scriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, Verbo autem meo tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate consistit. Sic ea quæ vos per Spiritum meum videtis, ego video; sicut ea quæ vos per Spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video ; quemadmodum cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter dico.

CAPUT XXX.

Manichæorum deliria.

XLV. Et audivi, Domine Deus meus, et elinxi stillam dulcedinis ex tua veritate, et intellexi quoniam sunt quidam quibus displicent opera tua; et multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsum, sicut fabricas cœlorum et compositiones siderum : et hæc non de tuo, sed jam fuisse alibi creata et aliunde, quæ tu contraheres et compaginares atque contexeres, cum de hostibus victis mundana mœnia molireris, ut ea constructione devincti, adversus te iterum rebellare non possent. Alia vero nec fecisse te, nec omnino compegisse, sicut omnes carnes et minutissima quæque animantia, et quidquid radicibus terram tenet : sed hostilem mentem naturamque aliam, non abs te conditam, tibique contrariam, in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare. Insani dicunt hæc, quoniam non per Spiritum tuum vident opera tua, nec te cognoscunt in eis.

CAPUT XXXI.

Piis idem probatur quod Deo placuit.

XLVI. Qui autem per Spiritum tuum vident ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona sunt, tu vides quia bona sunt : et quæcumque propter te placent, tu in eis places; et quæ per Spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. « Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spi» ritus hominis qui in ipso est? sic et quæ Dei sunt nemo » scit nisi Spiritus Dei. Nos autem, inquit, non spiritum » hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut » sciamus quæ a Deo donata sunt nobis[1]. » Et admoneor ut dicam : Certe nemo scit quæ Dei sunt, nisi spiritus Dei. Quomodo ergo scimus et nos quæ a Deo donata sunt nobis? Respondetur mihi : quoniam quæ per ejus Spiritum scimus, etiam sic nemo scit nisi Spiritus Dei. Sicut enim recte dictum est, « Non enim vos estis qui loquimini[2], » eis qui in Spiritu Dei loquerentur : sic recte dicitur : Non vos estis qui scitis, eis qui in Dei Spiritu sciunt. Nihilominus igitur recte dicitur : Non vos estis qui videtis, eis qui in Spiritu Dei vident : ita quidquid in Spiritu Dei vident quia bonum est, non ipsi, sed Deus videt quia bonum est. Aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales supradicti sunt. Aliud, ut quod bonum est, videat homo quia bonum est; sicut multis

[1] 1 Cor. II, 11, 12. — [2] Matth. x, 20.

tua creatura placet quia bona est, quibus tamen non tu places in ea, unde frui magis ipsa quam te volunt. Aliud autem, ut cum aliquid videt homo quia bonum est, Deus in illo videat quia bonum est, ut scilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur nisi per spiritum sanctum quem dedit; quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis[1], per quem videmus quia bonum est quidquid aliquo modo est. Ab illo enim est, qui non aliquo modo est, sed quod est, est.

CAPUT XXXII.

Compendio enarrat opera Dei.

XLVII. Gratias tibi, Domine. Videmus cœlum et terram, sive corporalem partem superiorem atque inferiorem, sive spiritalem corporalemque creaturam : atque in ornatu harum partium quibus constat vel universa mundi moles, vel universa omnino creatura; videmus lucem factam divisamque a tenebris. Videmus firmamentum cœli, sive inter spiritales aquas superiores et corporales inferiores[2], primarium corpus mundi; sive hoc spatium aëris, quia et hoc vocatur cœlum, per quod vagantur volatilia cœli inter aquas, quæ vaporaliter eis superferuntur et serenis etiam noctibus rorant, et has quæ in terris graves fluitant. Videmus congregatarum aquarum speciem per campos

[1] Rom. v, 5. — [2] Vide lib. II, Retract. cap. VI, n. 2.

maris et aridam terram vel nudatam vel formatam ut esset visibilis et composita, herbarumque atque arborum materiem. Videmus luminaria fulgere desuper, solem sufficere diei, lunam et stellas consolari noctem, atque his omnibus notari et significari tempora. Videmus humidam usquequaque naturam, piscibus et belluis et alitibus fœcundatam, quod aëris corpulentia, quæ volatus avium portat, aquarum exhalatione concrescit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari; hominemque ad imaginem et similitudinem tuam cunctis irrationabilibus animantibus ipsa tua imagine ac similitudine, hoc est, rationis et intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in ejus anima aliud est quod consulendo dominatur, aliud quod subditur ut obtemperet : sic viro factam esse etiam corporaliter fœminam, quæ haberet quidem in mente rationalis intelligentiæ parem naturam; sexu tamen corporis ita masculino sexui subjiceretur, quemadmodum subjicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi solertiam. Videmus hæc et singula bona, et omnia bona valde.

CAPUT XXXIII.

Omnia de nihilo sive de concreata materia.

XLVIII. Laudent te opera tua, ut amemus te, et amemus te ut laudent te opera tua, quæ habent initium et finem ex tempore, ortum et occasum, profectum et defectum, speciem et privationem. Habent ergo consequenquentia mane et vesperam, partim latenter, partim evidenter. De nihilo enim a te, non de te facta sunt, non de aliqua non tua, vel quæ antea fuerit, sed de concreata, id est, simul a te creata materia, quia ejus informitatem sine ulla temporis interpositione formasti. Nam cum aliud sit cœli et terræ materies, aliud cœli et terræ species; materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia, simul tamen utrumque fecisti, ut materiam forma nulla moræ intercapedine sequeretur.

CAPUT XXXIV.

Totius creationis mundi allegorica expositio.

XLIX. Inspeximus etiam propter quorum figurationem ista vel tali ordine fieri, vel tali ordine scribi voluisti, et vidimus quia bona sunt singula, et omnia bona valde, in Verbo tuo, in Unico tuo cœlum et terram, caput et corpus Ecclesiæ, in prædestinatione ante omnia tempora, sine mane et vespera. Ubi autem cœpisti prædestinata temporaliter exequi, ut occulta manifestares, et incomposita nostra componeres; quoniam super nos erant peccata nostra, et in profundum tenebrosum abieramus abs te, et Spiritus tuus bonus superferebatur ad subveniendum nobis in tempore opportuno; et justificasti impios, et distinxisti eos ab iniquis, et solidasti auctoritatem Libri tui inter superiores qui tibi docibiles essent, et inferiores qui eis subderentur: et congregasti societatem infidelium in unam conspirationem, ut apparerent studia fidelium, et tibi opera misericordiæ parerent, distribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœlestia. Et inde accendisti quædam luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes sanctos tuos, et spiritalibus donis prælata sublimi auctoritate fulgentes: et inde ad imbuendas infideles gentes sacramenta et miracula visibilia, vocesque verborum secundum firmamentum Libri tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia corporali produxisti; et deinde fidelium animam vivam per

affectus ordinatos continentiæ vigore formasti. Atque inde tibi soli mentem subditam, et nullius auctoritatis humanæ ad imitandum indigentem, renovasti ad imaginem et similitudinem tuam; præstantique intellectui rationabilem actionem tanquam viro fœminam subdidisti, omnibusque tuis ministeriis ad perficiendos fideles in hac vita necessariis, ab eisdem fidelibus ad usus temporales, fructuosa in futurum opera præberi voluisti. Hæc omnia videmus, et bona sunt valde, quoniam tu ea vides in nobis, qui Spiritum quo ea videremus et in eis te amaremus dedisti nobis.

CAPUT XXXV.

Optat pacem.

L. Domine Deus, pacem da nobis, omnia enim præstitisti nobis, pacem quietis, pacem sabbati, sabbati sine vespera. Omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis suis peractis transiturus est, et mane quippe in eis factum est, et vespera.

CAPUT XXXVI.

Diem septimum vespera quare non sequatur.

LI. Dies autem septimus sine vespera est, nec habet occasum, quia sanctificasti eum ad permansionem sempiternam, ut id quod tu post opera tua bona valde, quamvis ea quietus feceris, requiesvisti septimo die, hoc præloquatur nobis vox Libri tui quod et nos post opera nostra, ideo bona valde, quia tu nobis ea donasti, sabbato vitæ æternæ requiescamus in te.

CAPUT XXXVII.

Deus in nobis quando quiescet.

LII. Etiam tunc enim sic requiesces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis; et ita erit illa requies tua per nos, quemadmodum sunt ista opera tua per nos. Tu autem, Domine, semper operaris et semper requiescis. Nec vides ad tempus; nec moveris ad tempus; nec quiescis ad tempus, et tamen facis et visiones temporales, et ipsa tempora, et quietem ex tempore.

CAPUT XXXVIII.

Aliter Deus, aliter homo videt creata.

LIII. Nos itaque ista quæ fecisti videmus, quia sunt : tu autem quia vides ea, sunt. Et nos foris videmus quia sunt, et intus quia bona sunt : tu autem ibi vidisti facta, ubi vidisti facienda. Et nos alio tempore moti sumus ad benefaciendum, posteaquam concepit de Spiritu tuo cor nostrum. Priore autem tempore ad male faciendum movebamur deserentes te. Tu vero, Deus une, bone, nunquam cessasti benefacere. Et sunt quædam bona opera nostra ex munere quidem tuo, sed non sempiterna : post illa nos requieturos in tua grandi sanctificatione speramus. Tu autem bonum nullo indigens bono, semper quietus es, quoniam tua quies tu ipse es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis Angelus Angelo? quis Angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulsetur : sic, sic accipietur, sic invenietur, sic aperietur[1]. Amen.

[1] Matth. VII, 8.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

SOLILOQUIORUM

LIBRI II [1].

LIBER I.

Instituit se ipse Augustinus ad capessendam Dei et animæ scientiam; ac primum divinam opem implorat, tum agnita illius, quam concupiscit, scientiæ præcellentia, colloquitur secum de animi sui sanitate promovenda, ut ad contemplandum Deum tuto demum assurgat. Ad extremum libri colligit ea quæ vere sunt, immortalia esse.

CAPUT I.

Precatio ad Deum.

I. Volventi mihi multa ac varia mecum diu, ac per multos dies sedulo quærenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali evitandum esset: ait mihi subito,

[1] Scripti sub initium anni Christi 387.

sive ego ipse, sive alius quis extrinsecus sive intrinsecus, nescio. Nam hoc ipsum est quod magnopere scire molior. Ait ergo mihi, Ratio, Ecce, fac te invenisse aliquid, cui commendabis ut pergas ad alia? A. Memoriæ scilicet. R. Tanta-ne illa est ut excogitata omnia bene servet? A. Difficile est, imo non potest. R. Ergo scribendum est. Sed quid agis, quod valetudo tua scribendi laborem recusat? Nec ista dictari debent, nam solitudinem meram desiderant. A. Verum dicis. Itaque prorsus nescio quid agam. R. Ora salutem et auxilium, quo ad concupita pervenias, et hoc ipsum litteris manda, ut prole tua fias animosior. Deinde quod invenis paucis conclusiunculis breviter collige. Nec modo cures invitationem turbæ legentium, paucis ista sat erunt civibus tuis. A. Ita faciam.

II. Deus universitatis conditor, præsta mihi primum ut bene te rogem, deinde ut me agam dignum quem exaudias, postremo ut liberes. Deus per quem omnia, quæ per se non essent, tendunt esse. Deus qui ne id quidem quod se invicem perimit, perire permittis. Deus qui de nihilo mundum istum creasti, quem omnium oculi sentiunt pulcherrimum. Deus qui malum non facis; et facis esse ne pessimum fiat. Deus qui paucis ad id quod vere est refugientibus, ostendis malum nihil esse. Deus per quem universitas etiam cum sinistra parte perfecta est. Deus, a quo dissonantia usque in extremum nulla est, cum deteriora melioribus concinunt. Deus quem amat omne quod potest amare, sive sciens, sive nesciens. Deus in quo sunt omnia, cui tamen universæ creaturæ, nec turpitudo turpis est, nec malitia nocet, nec error erat. Deus qui nisi mundos verum scire noluisti[1]. Deus pater veritatis, pater sapientiæ, pater veræ summæque vitæ, pater beatitudinis, pater boni et pulchri, pater intelligibilis

[1] Vide Retract. lib. 1, cap. 4.

lucis, pater evigilationis, atque illuminationis nostræ, pater pignoris quo admonemur redire ad te.

III. Te invoco, Deus veritas, in quo et a quo et per quem vera sunt, quæ vera sunt omnia. Deus sapientia, in quo et a quo et per quem sapiunt, quæ sapiunt omnia. Deus vera et summa vita, in quo et a quo et per quem vivunt, quæ vere summeque vivunt omnia. Deus beatitudo, in quo et a quo et per quem beata sunt, quæ beata sunt omnia. Deus bonum et pulchrum, in quo et a quo et per quem bona et pulchra sunt, quæ bona et pulchra sunt omnia. Deus intelligibilis lux, in quo et a quo et per quem intelligibiliter lucent, quæ intelligibiliter lucent omnia. Deus, cujus regnum est totus mundus, quem sensus ignorat. Deus, de cujus regno lex etiam in ista regna describitur[1]. Deus, a quo averti, cadere: in quem converti resurgere: in quo manere consistere est. Deus, a quo exire, emori: in quem redire reviviscere: in quo habitare, vivere est. Deus, quem nemo amittit, nisi deceptus: quem nemo quærit, nisi admonitus: quem nemo invenit nisi purgatus. Deus, quem relinquere, hoc est quod perire: quem attendere, hoc est quod amare: quem videre, hoc est quod habere. Deus, cui nos fides excitat, spes erigit, charitas jungit. Deus, per quem vincimus inimicum, te deprecor. Deus, per quem accepimus, ne omnino periremus. Deus, a quo admonemur ut vigilemus. Deus, per quem a malis bona separamus. Deus, per quem mala fugimus, et bona sequimur. Deus, per quem non cedimus adversitatibus. Deus, per quem bene servimus et bene dominamur. Deus, per quem discimus aliena esse quæ aliquando nostra, et nostra esse quæ aliquando aliena putabamus. Deus, per quem malorum escis atque illecebris non hæremus. Deus, per quem nos res minutæ

[1] 1 Retract. cap. 1, n. 2.

non minuunt. Deus, per quem melius nostrum deteriori subjectum non est. Deus, per quem mors absorbetur in victoriam. Deus, qui nos convertis. Deus, qui nos eo quod non est exuis, et eo quod est induis. Deus, qui nos exaudibiles facis. Deus, qui nos munis. Deus, qui nos in omnem veritatem inducis. Deus, qui nobis omnia bona loqueris, nec insanos facis, nec a quoquam fieri sinis. Deus, qui nos revocas in viam. Deus, qui nos deducis ad januam. Deus, qui facis ut pulsantibus aperiatur. Deus, qui nobis das panem vitæ. Deus, per quem sitimus potum, quo hausto nunquam sitiamus. Deus, qui arguis sæculum de peccato, de justitia, et de judicio. Deus, per quem nos non movent qui minime credunt. Deus, per quem improbamus eorum errorem, qui animarum merita nulla esse apud te putant. Deus, per quem non servimus infirmis et egenis elementis. Deus, qui nos purgas, et ad divina præparas præmia, adveni mihi propitius tu.

IV. Quidquid a me dictum est, unus Deus tu, tu veni mihi in auxilium, una æterna vera substantia, ubi nulla discrepantia, nulla confusio, nulla transitio, nulla indigentia, nulla mors. Ubi summa concordia, summa evidentia, summa constantia, summa plenitudo, summa vita. Ubi nihil deest, nihil redundat. Ubi qui gignit, et quem gignit unum est[1]. Deus, cui serviunt omnia, quæ serviunt, cui obtemperat omnis bona anima. Cujus legibus rotantur poli, cursus suos sidera peragunt, sol exercet diem, luna temperat noctem : omnisque mundus per dies vicissitudine lucis et noctis, per menses incrementis decrementisque lunaribus, per annos veris, æstatis, autumni et hyemis successionibus, per lustra perfectione cursus solaris, per magnos orbes recursu in ortus suos siderum, magnam rerum constantiam quantum sensibilis

[1] Retract. cap. IV, n. 3.

materia patitur, temporum ordinibus replicationibusque custodit. Deus, cujus legibus in ævo stantibus, motus instabilis rerum mutabilium perturbatus esse non sinitur, frenisque circumeuntium sæculorum semper ad similitudinem stabilitatis revocatur : cujus legibus arbitrium animæ liberum est, bonisque præmia et malis pœnæ, fixis per omnia necessitatibus distributæ sunt. Deus, a quo manant usque ad nos omnia bona, a quo coërcentur a nobis omnia mala. Deus, supra quem nihil, extra quem nihil, sine quo nihil est. Deus, sub quo totum est, in quo totum est, cum quo totum est. Qui fecisti hominem ad imaginem et similitudinem tuam, quod qui se ipse novit, agnoscit. Exaudi, exaudi, exaudi me, Deus meus, Domine meus, rex meus, pater meus, causa mea, spes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notissimo.

V. Jam te solum amo, te solum sequor, te solum quæro, tibi soli servire paratus sum, quia tu solus juste dominaris, tui juris esse cupio. Jube, quæso, atque impera quidquid vis, sed sana et aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana et aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle a me insaniam, ut recognoscam te. Dic mihi qua attendam, ut aspiciam te, et omnia me spero quæ jusseris esse facturum. Recipe, oro, fugitivum tuum, Domine clementissime pater : jamjam satis pœnas dederim, satis inimicis tuis, quos sub pedibus habes, servierim, satis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab istis fugientem famulum tuum, quia et isti me quando a te fugiebam acceperunt alienum. Ad te mihi redeundum esse sentio : pateat mihi pulsanti janua tua : quomodo ad te perveniatur doce me. Nihil aliud habeo quam voluntatem : nihil aliud scio nisi fluxa et caduca spernenda esse,

certa et æterna requirenda. Hoc facio, Pater, quia hoc solum novi, sed unde ad te perveniatur ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende, tu viaticum præbe. Si fide te inveniunt, qui ad te refugiunt, fidem da : si virtute, virtutem : si scientia, scientiam. Auge in me fidem, auge spem, auge charitatem. O admiranda et singularis bonitas tua !

VI. Ad te ambio, et quibus rebus ad te ambiatur, a te rursum peto. Tu enim si deseris, peritur : sed non deseris, quia tu es summum bonum, quod nemo recte quæsivit, et minime invenit. Omnis autem recte quæsivit, quem tu recte quærere fecisti. Fac me, Pater, quærere te, vindica me ab errore : quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud desidero quam te, inveniam te jam quæso, Pater. Si autem est in me superflui alicujus appetitio, tu ipse me munda, et fac idoneum ad videndum te. Cæterum de salute hujus mortalis corporis mei, quandiu nescio quid mihi ex eo utile sit, vel eis quos diligo, tibi illud committo, Pater sapientissime atque optime, et pro eo quod ad tempus admonueris deprecabor : tantum oro excellentissimam clementiam tuam, ut me penitus ad te convertas, nihilque mihi repugnare facias tendenti ad te, jubeasque me dum hoc ipsum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, justum, prudentemque esse, perfectumque amatorem perceptoremque sapientiæ tuæ, et dignum habitatione atque habitatorem beatissimi regni tui : amen. Amen.

CAPUT II.

Quid amandum.

VII. A. Ecce oravi Deum. R. Quid ergo scire vis? A. Hæc ipsa omnia quæ oravi. R. Breviter ea collige. A. Deum et animam scire cupio. R. Nihil-ne plus? A. Nihil omnino. R. Ergo incipe quærere. Sed prius explica quomodo tibi si demonstretur Deus, possis dicere : Sat est. A. Nescio quomodo mihi demonstrari debeat, ut dicam : Sat est ; non enim credo me scire aliquid sic, quomodo scire Deum desidero. R. Quid ergo agimus? Nonne censes prius tibi esse sciendum, quomodo tibi Deum scire satis sit, quo cum perveneris non amplius quæras? A. Censeo quidem : sed quo pacto fieri possit, non video. Quid enim Deo simile unquam intellexi, ut possim dicere quomodo hoc intelligo, sic volo intelligere Deum? R. Qui nondum Deum nosti, unde nosti nihil te nosse Deo simile? A. Quia si aliquid Deo simile scirem, sine dubio id amarem : nunc autem nihil aliud amo quam Deum et animam, quorum neutrum scio. R. Non igitur amas amicos tuos? A. Quo pacto eos possum amans animam non amare? R. Hoc modo ergo et pulices et cimices amas? A. Animam me amare dixi, non animalia. R. Aut homines non sunt amici tui, aut eos non amas? Omnis enim homo est animal, et animalia te non amare dixisti. A. Et homines sunt, et eos amo, non eo quod animalia, sed eo quod homines sunt, id est, ex eo quod rationales

animas habent, quas amo etiam in latronibus. Licet enim mihi in quovis amare rationem, cum illum jure oderim, qui male utitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene utuntur anima rationali, vel certe quantum desiderant ea bene uti.

CAPUT III.

Cognitio Dei.

VIII. R. Accipio istud : sed tamen si quis tibi diceret : Faciam te sic Deum nosse, quomodo nosti Alypium, nonne gratias ageres, et diceres : Satis est? A. Agerem quidem gratias, sed satis esse non dicerem. R. Cur quæso? A. Quia Deum ne sic quidem novi quomodo Alypium, et tamen Alypium non satis novi. R. Vide ergo ne impudenter velis satis Deum nosse, qui Alypium non satis nosti. A. Non sequitur. Nam in comparatione siderum, quid est mea cœna vilius? et tamen cras quid sim cœnaturus ignoro : quo autem signo luna futura sit, non impudenter me scire profiteor. R. Ergo vel ita Deum nosse tibi satis est, ut nosti quo cras signo luna cursura sit? A. Non est satis : nam hoc sensibus approbo. Ignoro autem utrum vel Deus vel aliqua naturæ occulta causa subito lunæ ordinem cursumque commutet : quod si acciderit, totum illud quod præsumpseram falsum erit. R. Et credis hoc fieri posse? A. Non credo. Sed ego quid sciam quæro, non quid credam. Omne autem quod scimus, recte fortasse etiam credere dicimur; at non omne quod credimus,

etiam scire. R. Respuis igitur in hac causa omne testimonium sensuum? A. Prorsus respuo. R. Quid, illum familiarem tuum quem te adhuc ignorare dixisti, sensu vis nosse, an intellectu? A. Sensu quidem quod in eo novi, si tamen sensu aliquid noscitur, et vile est, et satis est. Illam vero partem qua mihi amicus est, id est, ipsum animum, intellectu assequi cupio. R. Potest-ne aliter nosci? A. Nullo modo. R. Amicum igitur tuum et vehementer familiarem, audes tibi dicere esse ignotum? A. Quidni audeam? Illam enim legem amicitiæ justissimam esse arbitror, qua præscribitur, ut sicut non minus, ita nec plus quisque amicum, quam se ipsum diligat. Itaque cum memetipsum ignorem, qua potest a me aflici contumelia, quem mihi esse dixero ignotum, cum præsertim (ut credo) ne ipse quidem se noverit? R. Si ergo ista quæ scire vis, ex eo sunt genere quæ intellectus assequitur, cum dicerem impudenter te velle Deum scire, cum Alypium nescias, non debuisti mihi cœnam tuam et lunam proferre pro simili, si hæc, ut dixisti, ad sensum pertinent.

CAPUT IV.

Certa scientia quæ.

IX. Sed quid ad nos : Nunc illud responde : Si ea quæ de Deo dixerunt Plato et Plotinus vera sunt, satis-ne tibi est ita Deum scire ut illi sciebant? A. Non continuo si ea quæ dixerunt, vera sunt etiam scisse illos ea necesse est. Nam multi copiose dicunt quæ nesciunt, ut ego ipse omnia quæ oravi, me dixi scire cupere, quod non cuperem si jam scirem : num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim non quæ intellectu comprehendi, sed quæ undecumque collecta memoriæ mandavi, et quibus accommodavi quantam potui fidem : scire autem aliud est. R. Dic, quæso, scis-ne saltem in geometrica disciplina, quid sit linea? A. Istud plane scio. R. Nec in ista professione vereris Academicos? A. Non omnino. Illi enim sapienter errare noluerunt : ego autem sapiens non sum. Itaque adhuc non vereor earum rerum quas novi scientiam profiteri. Quod si, ut cupio, pervenero ad sapientiam, faciam quod illa monuerit. R. Nihil renuo : sed ut quærere cœperam, ita ut lineam nosti, nosti etiam pilam quam sphæram nominant? A. Novi. R. Æque utrumque nosti, an aliud alio magis aut minus? A. Æque prorsus. Nam in utroque nihil fallor. R. Quid hæc, sensibus-ne percepisti, an intellectu? A. Imo sensus in hoc negotio quasi navim sum expertus. Nam cum ipsi me ad locum quo tendebam pervexerint, ubi eos dimisi, et jam velut in salo positus, cœpi cogitatione ista volvere, diu mihi vestigia tituba-

runt. Quare citius mihi videtur in terra posse navigari, quam geometricam sensibus percipi, quamvis primo discentes aliquantum adjuvare videantur. R. Ergo istarum rerum disciplinam, si qua tibi est, non dubitas vocari scientiam? A. Non si Stoïci sinant, qui scientiam tribuunt nulli nisi sapienti. Perceptionem sane istorum me habere non nego, quam etiam stultitiæ concedunt : sed nec istos quidquam pertimesco : prorsus hæc quæ interrogasti scientia teneo : perge modo videam quorsum ista quæris. R. Ne propera, otiosi sumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudentem te studeo reddere de rebus quibus nullum casum pertimescas, et quasi parvum negotium sit, præcipitare jubes? A. Ita Deus faxit ut dicis. Itaque arbitrio tuo rogato, et objurgato gravius si quidquam tale posthac.

X. Ergo lineam in duas lineas per longum scindi manifestum tibi est nullo modo posse? A. Manifestum. R. Quid transversim? A. Quid, nisi infinite secari posse? R. Quid sphæram ex una qualibet parte a medio, ne duos quidem pares circulos habere posse pariter lucet? A. Pariter omnino. R. Quid linea et sphæra, unum-ne aliquid tibi videntur esse, an quidquam inter se differunt? A. Quis non videat differre plurimum? R. At si æque illud atque hoc nosti, et tamen inter se, ut fateris, plurimum differunt, est ergo differentium rerum scientia indifferens. A. Quis enim negavit? R. Tu paulo ante. Nam cum te rogassem quomodo velis Deum nosse, ut possis dicere: Satis est : respondisti te ideo nequire hoc explicare quia nihil haberes perceptum, similiter atque Deum cupis percipere, nihil enim te scire Deo simile. Quid ergo nunc, linea vel sphæra similes sunt? A. Quis hoc dixerit? R. Sed ego quæsiveram, non quid tale scires, sed quid scires sic, quomodo Deum scire desideras. Sic enim nosti lineam

ut nosti sphæram, cum se non sic habeat linea, ut se habet sphæra. Quamobrem responde utrum tibi satis sit sic Deum nosse, ut pilam illam geometricam nosti : hoc est, ita de Deo nihil ut de illa dubitare.

CAPUT V.

Dissimilium eadem aut par scientia.

XI. A. Quæso te quamvis vehementer urgeas atque convincas, non audeo tamen dicere ita me velle Deum scire ut hæc scio. Non solum enim res, sed ipsa etiam scientia mihi videtur esse dissimilis. Primo quia nec linea et pila tantum inter se differunt, ut tamen eorum cognitionem una disciplina non contineat : nullus autem geometres Deum se docere professus est. Deinde si Dei et istarum rerum scientia par esset, tantum gauderem quod ista novi, quantum me Deo cognito gavisurum esse præsumo. Nunc autem per multum hæc in illius comparatione contemno, ut nonnunquam videatur mihi, si illum intellexero, et modo illo quo videri potest videro, hæc omnia de mea notitia esse peritura. Siquidem nunc præ illius amore jam vix mihi veniunt in mentem. R. Esto plus te ac multo plus quam de istis Deo cognito gavisurum, rerum tamen non intellectus dissimilitudine : nisi forte alio visu terram, alio serenum cœlum intueris, cum tamen multo plus illius quam hujus aspectus te permulceat. Oculi autem si non falluntur, credo te interrogatum, utrum tibi tam certum sit terram te videre quam cœlum, tam tibi certum esse respondere debere, quamvis non

tam terræ quam cœli pulchritudine atque splendore læteris. A. Movet me, fateor, hæc similitudo, adducorque ut assentiar quantum in suo genere a cœlo terram, tantum ab intelligibili Dei majestate spectamina illa disciplinarum vera et certa differre.

CAPUT VI.

Sensus animæ in quibus percipit Deum.

XII. R. Bene moveris. Promittit enim ratio quæ tecum loquitur, ita se demonstraturam Deum tuæ menti, ut oculis sol demonstratur. Nam mentis quasi sui sunt oculi sensus animæ : disciplinarum autem quæque certissima talia sunt, qualia illa quæ sole illustrantur ut videri possint, veluti terra est atque terrena omnia : Deus autem est ipse qui illustrat. Ego autem ratio ita sum in mentibus, ut in oculis est aspectus[1]. Non enim hoc est habere oculos quod aspicere : aut item hoc est aspicere, quod videre. Ergo animæ tribus quibusdam rebus opus est : ut oculos habeat quibus jam bene uti possit, ut aspiciat, ut videat. Oculi sani mens est ab omni labe corporis pura, id est, a cupiditatibus rerum mortalium jam remota atque purgata : quod ei nihil aliud præstat quam fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari non potest vitiis inquinatæ atque ægrotanti, quia videre nequit nisi sana, si non credat aliter se non esse visuram, non dat operam suæ sanitati. Sed quid si credat quidem ita se rem habere ut dicitur,

[1] Beda in 1 Cor. XIII.

atque ita se si videre potuerit esse visuram, sanari se tamen posse desperet, nonne se prorsus abjicit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat? A. Omnino ita est, præsertim quia ea præcepta necesse est ut morbus dura sentiat. R. Ergo fidei spes adjicienda est. A. Ita credo. R. Quid si credat ita se habere omnia, et se speret posse sanari, ipsam tamen quæ promittitur lucem non amet, non desideret, suisque tenebris quæ jam consuetudine jucundæ sunt, se arbitretur debere interim esse contentam, nonne medicum illum nihilominus respuit? A. Prorsus ita est. R. Ergo tertia charitas necessaria est. A. Nihil omnino tam necessarium. R. Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur, ut possit Deum suum videre, id est, intelligere.

XIII. Cum ergo sanos habuerit oculos, quid restat? A. Ut aspiciat. R. Aspectus animæ, ratio est: sed quia non sequitur ut omnis qui aspicit videat, aspectus rectus atque perfectus, id est, quem visio sequitur, virtus vocatur: est enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed et ipse aspectus quamvis jam sanos oculos convertere in lucem non potest, nisi tria illa permaneant, fides qua credat ita se rem habere, ad quam convertendus aspectus est, ut visa faciat beatum: spes qua cum bene aspexerit, se visurum esse præsumat: charitas qua videre perfruique desideret. Jam aspectum sequitur ipsa visio Dei, qui est finis aspectus, non quod jam non sit, sed quod nihil amplius habeat quo se intendat: et hæc est vere perfecta virtus, ratio perveniens ad finem suum, quam beata vita consequitur. Ipsa autem visio, intellectus est ille qui in anima est, qui conficitur ex intelligente et eo quod intelligitur: ut in oculis videre quod dicitur, ex ipso sensu constat, atque sensibili, quorum detracto quolibet, videri nihil potest.

CAPUT VII.

Fides, spes, charitas, quousque necessariæ.

XIV. Ergo cum animæ Deum videre, hoc est Deum intelligere contigerit, videamus utrum adhuc ei tria illa sint necessaria. Fides quare sit necessaria, cum jam videat? Spes nihilominus, quia jam tenet. Charitati vero non solum nihil detrahetur, sed addetur etiam plurimum. Nam et illam singularem veramque pulchritudinem cum viderit, plus amabit : et nisi ingenti amore oculum infixerit, nec ab aspiciendo uspiam declinaverit, manere in illa beatissima visione non poterit. Sed dum in hoc corpore est anima, etiamsi plenissime videat, hoc est, intelligat Deum, tamen quia etiam corporis sensus utuntur opere proprio, si nihil quidem valent ad fallendum, non tamen nihil ad ambigendum, potest adhuc dici fides ea, qua his resistitur, et illud potius verum esse creditur. Item quia in ista vita, quanquam Deo intellecto anima jam beata sit, tamen quia multas molestias corporis sustinet, sperandum est ei post mortem omnia ista incommoda non futura. Ergo nec spes dum in hac est vita, animam deserit. Sed cum post hanc vitam totam se in Deum collegerit, charitas restat qua ibi teneatur. Nam neque dicenda est fidem habere quod illa sint vera, quando nulla falsorum interpellatione sollicitatur, neque quidquam sperandum ei restat, cum totum secura possideat. Tria igitur ad animam pertinent, ut sana sit, ut aspiciat, ut videat. Alia vero tria,

fides, spes et charitas, primo illorum trium et secundo semper sunt necessaria : tertio vero in hac vita omnia ; post hanc vitam sola charitas.

CAPUT VIII.

Quæ ad cognoscendum Deum necessaria.

XV. Nunc accipe quantum præsens tempus exposcit ex illa similitudine sensibilium, etiam de Deo aliquid nunc me docente. Intelligibilis nempe Deus est, intelligibilia etiam illa disciplinarum spectamina, tamen plurimum differunt. Nam et terra visibilis, et lux, sed terra nisi luce illustrata videri non potest. Ergo et illa quæ in disciplinis traduntur, quæ quisquis intelligit, verissima esse nulla dubitatione concedit, credendum est ea non posse intelligi nisi ab alio quasi suo sole illustrentur. Ergo quomodo in hoc sole tria quædam licet animadvertere, quod est, quod fulget, quod illuminat : ita in illo secretissimo Deo quem vis intelligere, tria quædam sunt, quod est, quod intelligitur, et quod cætera facit intelligi. Hæc duo, id est, te ipsum et Deum ut intelligas, docere te audeo. Sed responde quomodo hæc acceperis, ut probabilia, an ut vera? A. Plane ut probabilia, et in spem quod fatendum est majorem surrexi : nam præter illa duo de linea et pila, nihil abs te dictum est, quod me scire audeam dicere. R. Non est mirandum : non enim quidquam est adhuc ita expositum, ut abs te sit flagitanda perceptio.

CAPUT IX.

Amor nostri.

XVI. Sed quid moramur? Aggredienda est via : videamus tamen, quod præcedit omnia, utrum sani simus. A. Hoc tu videris, si vel in te, vel in me aliquantum aspicere potes. Ego quærenti si quid sentio respondebo. R. Amas-ne aliquid præter tui Deique scientiam? A. Possem respondere, nihil me amare amplius, pro eo sensu qui mihi nunc est, sed tutius respondeo, nescire me. Nam sæpe mihi usu venit, ut cum alia nulla re me crederem commoveri, veniret tamen aliquid in mentem, quod me multo aliter atque præsumpseram pungeret. Item sæpe quamvis in cogitationem res aliqua incidens non me pervellerit : revera tamen veniens perturbavit plus quam putabam : sed modo videor mihi tribus tantum rebus posse commoveri, metu amissionis eorum quos diligo, metu doloris, metu mortis. R. Amas ergo et vitam tecum charissimorum tuorum, et bonam valetudinem tuam, et vitam tuam ipsam in hoc corpore : neque enim aliter amissionem horum metueres. A. Fateor ita est. R. Modo ergo quod non omnes tecum sunt amici tui ; et quod tua valetudo minus integra est, facit animo nonnullam ægritudinem : nam et id esse consequens video. A. Recte vides : negare non possum. R. Quid si te repente sano esse corpore sentias et probes, tecumque omnes quos diligis concorditer, liberali otio frui videas, nonne aliquantum tibi

etiam lætitia gestiendum est? A. Vere aliquantum, imo si hæc præsertim, ut dicis, repente provenerint, quando me capiam, quando id genus gaudii vel dissimulare permittar? R. Omnibus igitur adhuc morbis animi et perturbationibus agitaris. Quænam ergo talium oculorum impudentia est, velle illum solem videre? A. Ita conclusisti quasi prorsus non sentiam quantum sanitas mea promoverit, aut quid pestium recesserit, quantumque restiterit. Fac me istud concedere.

CAPUT X.

Amor rerum corporis et externarum.

XVII. R. Nonne vides hos corporis oculos etiam sanos luce solis istius sæpe repercuti et averti, atque ad illa sua obscura confugere? Tu autem quid promoveris cogitas, quid velis videre non cogitas: et tamen tecum hoc ipsum discutiam quid profecisse nos putas. Divitias nullas cupis? A. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta-tres annos agam, quatuordecim fere anni sunt ex quo ista cupere destiti, nec aliud quidquam in his, si quo casu offerrentur, præter necessarium victum liberalemque usum cogitavi. Prorsus mihi unus Ciceronis liber facillime persuasit, nullo modo appetendas esse divitias, sed si provenerint, sapientissime atque cautissime administrandas. R. Quid honores? A. Fateor eos modo, ac pene his diebus cupere destiti. R. Quid uxor? Nonne te delectat interdum pulchra, pudica, morigera, litterata, vel quæ

abs te facile possit erudiri, afferens etiam dotis tantum, quoniam contemnis divitias, quantum eam prorsus nihilo faciat onerosam otio tuo, præsertim si speres certusque sis nihil ex ea te molestiæ esse passurum? A. Quantumlibet velis eam pingere atque cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugiendum quam concubitum esse decrevi: nihil esse sentio quod magis ex arce dejiciat animum virilem, quam blandimenta fœminea, corporumque ille contactus, sine quo uxor haberi non potest. Itaque si ad officium pertinet sapientis (quod nondum comperi) dare operam liberis, quisquis rei hujus tantum gratia concumbit, mirandus mihi videri potest, at vero imitandus nullo modo: nam tentare hoc periculosius est, quam posse felicius. Quamobrem satis, credo, juste atque utiliter pro libertate animæ meæ mihi imperavi, non cupere, non quærere, non ducere uxorem. R. Non ego nunc quæro quid decreveris, sed utrum adhuc lucteris, an vero jam ipsam libidinem viceris? Agitur enim de sanitate oculorum tuorum. A. Prorsus nihil hujusmodi quæro, nihil desidero, etiam cum horrore atque aspernatione talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bonum in dies crescit: nam quanto augetur spes videndæ illius qua vehementer æstuo pulchritudinis, tanto ad illam totus amor voluptasque convertitur. R. Quid ciborum jucunditas, quantæ tibi curæ est? A. Ea quæ statui non edere, nihil me commovent. Iis autem quæ non amputavi, delectari me præsentibus fateor, ita tamen ut sine ulla permotione animi vel visa, vel gustata subtrahantur. Cum autem non adsunt prorsus, non audet hæc appetitio se inserere ad impedimentum cogitationibus meis: sed omnino sive de cibo et potu, sive de balneis, cæteraque corporis voluptate nihil interroges. Tantum habere appeto, quantum in valetudinis opem conferri potest.

28.

CAPUT XI.

Externa commoda non propter se, sed propter alia vera bona possunt admitti verius quam expeti.

XVIII. R. Multum profecisti : ea tamen quæ restant ad videndam illam lucem, plurimum impediunt. Sed molior aliquid quod mihi videtur facile ostendi, aut nihil edomandum nobis remanere, aut nihil nos omnino profecisse, omniumque illorum quæ resecta credimus tabem manere. Nam quæro abs te, si tibi persuadeatur aliter cum multis charissimis tuis te in studio sapientiæ non posse vivere, nisi ampla res aliqua familiaris necessitates vestras sustinere possit, nonne desiderabis divitias et optabis? A. Assentior. R. Quid si etiam illud appareat, et multis te persuasurum esse sapientiam, si tibi de honore auctoritas creverit, eosque ipsos familiares tuos non posse cupiditatibus suis modum imponere, seque totos convertere ad quærendum Deum, nisi et ipsi fuerint honorati, idque nisi per tuos honores dignitatemque fieri non posse, nonne ista etiam desideranda erunt, et ut proveniant magnopere instandum. A. Ita est ut dicis. R. Jam de uxore nihil disputo, fortasse enim non potest ut ducatur existere talis necessitas : quanquam si ejus amplo patrimonio certum sit sustentari posse omnes quos tecum in uno loco vivere otiose cupis, ipsa etiam concorditer id sinente, præsertim si generis nobilitate tanta polleat, ut honores illos quos esse necessarios jam dedisti, per eam facile adi-

pisci possis, nescio utrum pertineat ad officium tuum ista contemnere. A. Quando ego istud sperare audeam?

XIX. R. Ita istud dicis, quasi ego nunc requiram quid speres. Non quæro quid negatum non delectet, sed quid delectet oblatum. Aliud est enim exhausta pestis, aliud consopita. Ad hoc enim valet quod a quibusdam doctis viris dictum est, ita omnes stultos insanos esse, ut male olere omne cœnum, quod non semper, sed dum commoves sentias. Multum interest utrum animi desesperatione obruatur cupiditas, an sanitate pellatur. A. Quanquam tibi respondere non possum, nunquam tamen mihi persuadebis, ut hac affectione mentis, qua nunc me esse sentio, nihil me profecisse arbitrer. R. Credo propterea tibi hoc videri, quia quamvis ista optare posses, non tamen propter se ipsa, sed propter aliud expetenda viderentur. A. Hoc est quod dicere cupiebam : nam quando desideravi divitias, ideo desideravi ut dives essem, honoresque ipsos, quorum cupiditatem modo me perdomuisse respondi, eorum nescio quo nitore delectatus volebam : nihilque aliud in uxore semper attendi, cum attendi, nisi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat istorum in me vera cupiditas, nunc ea omnia prorsus aspernor : sed si ad illa quæ cupio non nisi per hæc mihi transitus datur, non amplectenda appeto, sed subeo toleranda. R. Optime omnino : nam nec ego ullarum rerum vocandam puto cupiditatem, quæ propter aliud requiruntur.

CAPUT XII.

I. Nihil expetendum nisi quatenus conducit ad summum bonum, nihil horrendum nisi quatenus avocat. — II. Cornelii Celsi sententia.

XX. Sed quæro abs te, cur eos homines quos diligis, vel vivere, vel tecum vivere cupias? A. Ut animas nostras et Deum simul concorditer inquiramus. Ita enim facile cui priori contingit inventio, cæteros eo sine labore perducit. R. Quid si nolunt hæc illi quærere? A. Persuadebo ut velint. R. Quid si non possis, vel quod se invenisse jam, vel quod ista non posse inveniri arbitrantur, vel quod aliarum rerum curis et desiderio præpediuntur? A. Habebo eos, et ipsi me, sicut possumus. R. Quid si te ab inquirendo etiam impediat eorum præsentia? Nonne laborabis atque optabis, si aliter esse non possunt, non tecum esse potius quam sic esse? A. Fateor, ita est ut dicis. R. Non igitur eorum vel vitam vel præsentiam propter se ipsam, sed propter inveniendam sapientiam cupis? A. Prorsus assentior. R. Quid? Ipsam vitam tuam si tibi certum esset impedimento esse ad comprehendendam sapientiam, velles eam manere? A. Omnino eam fugerem. R. Quid si docereris, tam te relicto isto corpore, quam in ipso constitutum, posse ad sapientiam pervenire, curares utrum hic, an in alia vita eo quod diligis fruereris? A. Si nihil me pejus excepturum intelligerem, quod retro ageret ab eo quo progressus sum, non curarem. R. Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo pejore malo involvaris, quo tibi au-

feratur divina cognitio. A. Non solum ne auferatur timeo, si quid forte percepi, sed etiam ne intercludatur mihi aditus eorum quibus percipiendis inhio, quamvis quod jam teneo, mecum mansurum putem. R. Non igitur et vitam istam propter se ipsam, sed propter sapientiam vis manere. A. Sic est.

XXI. R. Dolor corporis restat, qui te fortasse vi sua commovet. A. Et ipsum non ob aliud vehementer formido, nisi quia me impedit a quærendo. Quanquam enim acerrimo his diebus dentium dolore torquerer [1], non quidem sinebar animo volvere, nisi ea quæ jam forte didiceram, a discendo autem penitus impediebar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat : tamen mihi videbatur, si se ille mentibus meis veritatis fulgor aperiret, aut me non sensurum fuisse illum dolorem, aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia etsi nihil majus aliquando pertuli, tamen sæpe cogitans quanto graviores possint accidere, cogor interdum Cornelio Celso assentiri, qui ait, Summum bonum esse sapientiam, summum autem malum dolorem corporis. Nec ejus ratio mihi videtur absurda. Nam quoniam duabus, inquit, partibus compositi sumus, ex animo scilicet et corpore ; quarum prior pars est animus melior, deterius corpus est, summum bonum est melioris partis optimum, summum autem malum pessimum deterioris. Est autem optimum in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor. Summum igitur bonum hominis sapere, summum malum dolere, sine ulla (ut opinor) falsitate concluditur. R. Posterius ista videbimus. Aliud enim fortasse nobis ipsa ad quam pervenire nitimur sapientia persuadebit. Si autem hoc esse verum ostenderit, hanc de summo bono et summo malo sententiam sine dubitatione tenebimus.

[1] Vide lib. Cix onfess. cap. IV. n. 12.

CAPUT XIII.

Quomodo et quibus gradibus perspiciatur sapientia. — Amor verus.

XXII. Nunc illud quærimus, qualis sis amator sapientiæ, quam castissimo conspectu atque amplexu, nullo interposito velamento quasi nudam videre ac tenere desideras, qualem se illa non sinit, nisi paucissimis et electissimis amatoribus suis. An vero si alicujus pulchræ fœminæ amore flagrares, jure se tibi non daret, si aliud abs te quidquam præter se amari comperisset; sapientiæ se tibi castissima pulchritudo, nisi solam arseris demonstrabit? A. Quid ergo adhuc suspendor infelix, et cruciatu miserabili differor? Jam certe ostendi nihil aliud me amare, siquidem quod non propter se amatur, non amatur. Ego autem solam propter se amo sapientiam, cætera vero vel adesse mihi volo, vel deesse timeo propter ipsam vitam, quietem, amicos. Quem modum autem potest habere illius pulchritudinis amor, in qua non solum non invideo cæteris, sed etiam plurimos quæro qui mecum appetant, mecum inhient, mecum teneant, mecumque perfruantur, tanto mihi amiciores futuri, quanto erit nobis amata communior.

XXIII. R. Prorsus tales esse amatores sapientiæ decet. Tales quærit illa cujus vere casta est, et sine ulla contaminatione conjunctio. Sed non ad eam una via pervenitur[1]. Quippe pro sua quisque sanitate ac firmitate com-

[1] Retract. cap. IV, n. 3

prehendit illud singulare ac verissimum bonum. Lux est quædam ineffabilis et incomprehensibilis mentium. Lux ista vulgaris nos doceat quantum potest, quomodo se illud habeat. Nam sunt nonnulli oculi tam sani et vegeti, qui se mox ut aperti fuerint, in ipsum solem sine ulla trepidatione convertant. His quodam modo ipsa lux sanitas est, nec doctore indigent, sed sola fortasse admonitione. His credere, sperare, amare satis est. Alii vero ipso quem videre vehementer desiderant, fulgore feriuntur, et eo non viso sæpe in tenebras cum delectatione redeunt. Quibus periculosum est, quamvis jam talibus ut sani recte dici possint, velle ostendere quod adhuc videre non valent. Ergo isti exercendi sunt prius, et eorum amor utiliter differendus atque nutriendus est. Primo enim quædam illis demonstranda sunt quæ non per se lucent, sed per lucem videri possint, ut vestis, aut paries, aut aliquid horum. Deinde quod non per se quidem, sed tamen per illam lucem pulchrius effulgeat, ut aurum, argentum, et similia, nec tamen ita radiatum ut oculos lædat. Tunc fortasse terrenus iste ignis modeste demonstrandus est, deinde sidera, deinde luna, deinde auroræ fulgor, et albescentis cœli nitor. In quibus seu citius seu tardius, sive per totum ordinem, sive quibusdam contemptis, pro sua quisque valetudine assuescens, sine trepidatione et cum magna voluptate solem videbit. Tale aliquid sapientiæ studiosissimis, nec acute, jam tamen videntibus, magistri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam pervenire bonæ disciplinæ officium est, sine ordine autem vix credibilis felicitatis. Sed hodie satis, ut puto, scripsimus; parcendum est valetudini.

CAPUT XIV.

Ipsa Sapientia medetur oculis, ut videri possit.

XXIV. A. Et alio die : Da, quæso, inquam, jam si potes illum ordinem. Duc age qua vis, per quæ vis, quomodo vis. Impera quævis dura, quælibet ardua, quæ tamen in mea potestate sint, per quæ me quo desidero, perventurum esse non dubitem. R. Unum est quod tibi possum præcipere, nihil plus novi [1]. Penitus esse ista sensibilia fugienda, cavendumque magnopere dum hoc corpus agimus, ne quo eorum visco pennæ nostræ impediantur, quibus integris perfectisque opus est, ut ad illam lucem ab his tenebris evolemus : quæ se ne ostendere quidem dignatur in hac cavea inclusis, nisi tales fuerint ut ista vel effracta vel dissoluta possint in auras suas evadere. Itaque quando fuerit talis ut nihil te prorsus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento, eodem puncto temporis videbis quod cupis. A. Quando istud erit, oro te ? Non enim puto posse mihi hæc in summum venire contemptum, nisi videro illud in cujus comparatione ista sordescant.

XXV. R. Hoc modo posset et iste oculus corporis dicere. Tum tenebras non amabo cum solem videro. Videtur enim quasi et hoc ad ordinem pertinere, quod longe est secus. Amat enim tenebras, eo quod sanus non est, solem autem nisi sanus videre non potest. Et in eo sæpe fallitur animus, ut sanum se putet et sese jactet : et quia nondum videt, veluti jure conqueritur. Novit autem illa

[1] I Retract. cap. IV, n. 3.

pulchritudo quando se ostendat. Ipsa enim medici fungitur munere, meliusque intelligit qui sint sani, quam iidem ipsi qui sanantur. Nos autem quantum emerserimus, videmur nobis videre : quantum autem mersi eramus, et quo progressi fueramus, nec cogitare nec sentire permittimur, et in comparatione gravioris morbi sanos esse nos credimus. Nonne vides quam veluti securi hesterno die pronuntiaveramus, nulla jam nos peste detineri; nihilque amare nisi sapientiam : cætera vero non nisi propter istam quærere aut velle ? Quam tibi sordidus, quam fœdus, quam execrabilis, quam horribilis complexus fæmineus videbatur, quando inter nos de uxoris cupiditate quæsitum est. Certe ista nocte vigilantes, cum rursus eadem nobiscum ageremus, sensisti quam te aliter quam præsumpseras, imaginatæ illæ blanditiæ et amara suavitas titillaverit; longe quidem, longe minus quam solet, sed item longe aliter quam putaveras : ut sic tibi secretissimus ille medicus utrumque demonstraret, et unde cura ejus evaseris, et quid curandum remaneat.

XXVI. A. Tace, obsecro, tace. Quid crucias, quid tantum fodis alteque descendis ? Jam flere non duro, jamjam nihil promitto, nihil præsumo, ne me de istis rebus interroges. Certe dicis quod ille ipse quem videre ardeo, noverit quando sim sanus, faciat quod placet : quando placet sese ostendat : jam me totum ejus clementiæ curæque committo. Semel de illo credidi, quod si erga se affectos sublevare non cesset. Ego nihil de mea sanitate, nisi cum illam pulchritudinem videro, pronuntiabo. R. Prorsus nihil aliud facias. Sed jam cohibe te a lacrymis, et stringe animum. Multum omnino flevisti, et hoc omnino morbus iste pectoris tui graviter accipit. A. Modum vis habere lacrymas meas, cum miseriæ meæ modum non videam : aut valetudinem corporis considerare me jubes, cum ego ipse

tabe confectus sim? Sed quæso te si quid in me vales, ut me tentes per aliqua compendia ducere, ut vel vicinitate nonnulla lucis, illius quam si quid profeci tolerare jam possum, pigeat oculos referre ad illas tenebras, quas reliqui, si tamen relictæ dicendæ sunt, quæ cæcitati meæ adhuc blandiri audent.

CAPUT XV.

Anima quomodo cognoscitur. — Fiducia erga Deum.

XXVII. R. Concludamus, si placet, hoc primum volumen, ut jam in secundo aliquam, quæ commoda occurrerit, aggrediamur viam. Non enim huic affectioni tuæ a moderata exercitatione cessandum est. A. Non sinam omnino concludi hunc libellum, nisi mihi modicum quo intentus sim de vicinia lucis aperueris. R. Gerit tibi ille medicus morem. Nam nescio quis me quo te ducam fulgor invitat et tangit. Itaque accipe intentus. A. Duc, oro te, ac rape quo vis. R. Animam te certe dicis, et Deum velle cognoscere? A. Hoc est totum negotium meum. R. Nihilne amplius? A. Nihil prorsus. R. Quid? Veritatem non vis comprehendere? A. Quasi vero possim hæc nisi per illam cognoscere. R. Ergo prius ipsa cognoscenda est, per quam possunt illa cognosci. A. Nihil abnuo. R. Primo itaque illud videamus, cum duo verba sint veritas et verum utrum tibi etiam res duæ istis verbis significari, an una videatur? A. Duæ res videntur. Nam ut aliud est castitas, aliud castum, et multa in hunc modum, ita credo aliud

esse veritatem, et aliud quod verum dicitur. R. Quod horum duorum putas esse præstantius? A. Veritatem opinor. Non enim casto castitas, sed castitate fit castum : ita etiam si quid verum est, veritate utique verum est.

XXVIII. R. Quid cum castus aliquis moritur, censes mori etiam castitatem? A. Nullo modo. R. Ergo cum interit aliquid quod verum est, non interit veritas. A. Quomodo autem interit aliquid verum? Non enim video. R. Miror te istud quærere : nonne ante oculos nostros millia rerum videmus interire? Nisi forte putas hanc arborem, aut esse arborem, sed veram non esse, aut certe interire non posse. Quamvis enim non credas sensibus, possisque respondere, ignorare te prorsus, utrum arbor sit, tamen illud non negabis (ut opinor) veram esse arborem, si arbor est : non enim hoc sensu, sed intelligentia judicatur. Si enim falsa arbor est, non est arbor : si autem arbor est, vera sit necesse est. A. Concedo istud. R. Quid illud alterum? Nonne concedis hoc genus rerum esse arborem, quod nascatur et intereat? A. Negare non possum. R. Concluditur ergo aliquid quod verum sit, interire. A. Non contravenio. R. Quid illud? Nonne tibi videtur, intereuntibus rebus veris, veritatem non interire, ut non mori casto mortuo castitatem? A. Jam et hoc concedo, et magnopere quid moliaris, expecto. R. Ergo attende. A. Isthic sum.

XXIX. R. Vera-ne tibi videtur ista sententia : Quidquid est, alicubi esse cogitur? A. Nihil me sic ducit ad consentiendum. R. Fateris autem esse veritatem? A. Fateor. R. Ergo ubi sit, necesse est quæramus, non est enim in loco, nisi forte aut esse in loco aliquid aliud præter corpus, aut veritatem corpus esse arbitraris. A. Nihil horum puto R. Ubinam igitur illam esse credis? Non enim nusquam est quam esse concedimus. A. Si scirem ubi esset, nihil

fortasse amplius quærerem. R. Saltem ubi non sit, potes cognoscere? A. Si commemores, fortasse potero. R. Non est certe in rebus mortalibus. Quidquid enim est, in aliquo non potest manere, si non maneat illud in quo est. Manere autem, etiam rebus veris intereuntibus, veritatem paulo ante concessum est. Non igitur est veritas in rebus mortalibus. Est autem veritas, et non est nusquam. Sunt igitur res immortales. Nihil autem verum in quo veritas non est. Conficitur itaque non esse vera, nisi quæ sunt immortalia. Et omnis falsa arbor, non est arbor, et falsum lignum non est lignum, et falsum argentum non est argentum, et omnino quidquid falsum est, non est. Omne autem quod verum non est, falsum est. Nulla igitur recte dicuntur esse, nisi immortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter considera, ne quid tibi concedendum non esse videatur. Si enim rata est, totum negotium pene confecimus, quod in alio fortasse libro melius apparebit.

XXX. A. Habeo gratiam, et ista mecum atque adeo tecum quando in silentio sumus, diligenter cauteque tractabo, si nullæ se tenebræ immittant, suique etiam, quod vehementer formido, mihi faciant delectationem. R. Constanter Deo crede, eique te totum committe quantum potes. Noli esse velle quasi proprius et in tua potestate, sed ejus clementissimi et utilissimi Domini te servum esse, profitere. Ita enim te ad se sublevare non desinet, nihilque tibi evenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiam si nescias. A. Audio, credo, et quantum possum obtempero, plurimumque ipsum deprecor, ut plurimum possim, nisi quid forte amplius a me desideras. R. Bene habet interim, facies postea quidquid jam visus ipse præceperit.

LIBER II.

In eo secum Augustinus de vero et falso copiose disputat, ut demum veritatis perpetuitate bene perspecta, animam ipsam hominis, quæ veritatis sedes est, immortalem esse concludat.

CAPUT I.

De immortalitate hominis.

I. Satis intermissum est opus nostrum, et impatiens est amor, nec lacrymis modus fit, nisi amori detur quod amatur. Quare aggrediamur librum secundum. R. Aggrediamur. A. Credamus Deum affuturum. R. Credamus sane, si vel hoc in potestate nostra est. A. Potestas nostra ipse est. R. Itaque ora brevissime ac perfectissime quantum potes. A. Deus semper idem, noverim me, noverim te. Oratum est. R. Tu qui vis te nosse, scis esse te? A. Scio. R. Unde scis? A. Nescio. R. Simplicem te sentis, anne multiplicem? A. Nescio. R. Moveri te scis? A. Nescio. R. Cogitare te scis? A. Scio. R. Ergo verum est cogitare te. A. Verum. R. Immortalem te esse scis? A. Nescio. R. Horum omnium quæ te nescire dixisti, quid scire prius mavis? A. Utrum immortalis sim. R. Vivere igitur

amas? A. Fateor. R. Quid cum te immortalem esse didiceris, satis-ne erit? A. Erit id quidem magnum, sed id mihi parum. R. Hoc tamen quod parum est quantum gaudebis? A. Plurimum. R. Nihil jam flebis? A. Nihil omnino. R. Quid si ipsa vita talis esse inveniatur, ut in ea tibi nihil amplius quam nosti nosse liceat, temperabis a lacrymis? A. Imo tantum flebo ut vita nulla sit. R. Non igitur vivere propter ipsum vivere amas, sed propter scire. A. Cedo conclusioni. R. Quid si eadem ipsa rerum scientia miserum faciat? A. Nullo id quidem pacto fieri posse credo. Sed si ita est, nemo esse beatus potest, non enim nunc aliunde sum miser, nisi rerum ignorantia. Quod si et rerum scientia miserum facit, sempiterna miseria est. R. Jam video totum quod cupis: nam quoniam neminem scientia miserum esse credis, ex quo probabile est ut intelligentia efficiat beatum: beatus autem nemo nisi vivens, et nemo vivit qui non est. Esse vis, vivere et intelligere; sed esse ut vivas, vivere ut intelligas. Ergo esse te scis, vivere te scis, intelligere te scis. Sed utrum ista semper futura sint, an nihil horum futurum sit, an maneat aliquid semper, et aliquid intercidat, an minui et augeri hæc possint, cum omnia mansura sint, nosse vis. A. Ita est. R. Si igitur probaverimus semper nos esse victuros, sequetur etiam semper futuros. A. Sequetur. R. Restabit quærere de intelligendo.

CAPUT II.

Veritas perpetua.

II. A. Manifestissimum ordinem video atque brevissimum. R. Hic ergo esto nunc, ut interroganti caute firmeque respondeas. A. Isthic sum. R. Si manebit semper mundus iste, verum est mundum semper mansurum esse? A. Quis hoc dubitet? R. Quid si non manebit, nonne ita verum est mundum non esse mansurum? A. Nihil resisto. R. Quid cum interierit, si interiturus est, nonne tunc id erit verum, mundum interisse? Nam quandiu verum non est, mundum occidisse, non occidit: repugnat igitur ut mundus occiderit, et verum non sit mundum occidisse. A. Et hoc concedo. R. Quid illud? Videtur-ne tibi verum aliquid esse posse, ut veritas non sit? A. Nullo modo. R. Erit igitur veritas, etiamsi mundus intereat. A. Negare non possum. R. Quid si ipsa veritas occidat, nonne verum erit veritatem occidisse? A. Et istud quis negat? R. Verum autem non potest esse, si veritas non sit. A. Jam hoc paulo ante concessi. R. Nullo modo igitur occidet veritas. A. Perge ut cœpisti, nam ista collectione nihil est verius.

CAPUT III.

Si falsitas semper erit, et sine sensu esse non poterit, sequitur animam aliquam semper extituram.

III. R. Nunc respondeas mihi velim, utrum tibi sentire anima videatur, an corpus? A. Anima videtur. R. Quid, intellectus videtur tibi ad animam pertinere? A. Prorsus videtur. R. Ad solam animam, an ad aliquid aliud? A. Nihil aliud video præter animam, nisi Deum, ubi intellectum esse credam. R. Jam illud videamus. Si tibi quispiam istum parietem non esse parietem, sed arborem diceret, quid putares? A. Aut ejus sensum, aut meum falli, aut hoc nomine ab eo parietem vocari. R. Quid si et illi species arboris in eo appareat, et tibi parietis, nonne poterit utrumque verum esse? A. Nullo modo : quia una eademque res et arbor et paries esse non potest. Quamvis enim singulis nobis singula esse videantur, necesse est unum nostrum imaginationem falsam pati. R. Quid si nec paries nec arbor est, ambo fallimini? A. Potest id quidem. R. Hoc ergo unum superius prætermiseras. A. Fateor. R. Quid si agnoscatis aliud vobis videri quam est, numquidnam fallimini? A. Non. R. Potest igitur et falsum esse quod videtur, et non falli cui videtur. A. Potest. R. Confitendum est igitur non eum falli qui falsa videt, sed eum qui assentitur falsis. A. Plane confitendum. R. Quid ipsum falsum, quare falsum est? A. Quod aliter sese habet quam videtur. R. Si ergo non sint quibus videatur, nihil est falsum. A. Sequitur. R. Non igitur est in

rebus falsitas, sed in sensu : non autem fallitur qui falsis non assentitur. Conficitur ut aliud simus nos, aliud sensus : siquidem cum ipse fallitur, possumus nos non falli. A. Nihil habeo quod contradicam. R. Sed numquid cum anima fallitur, audes te dicere non esse falsum? A. Quo pacto istud audeam? R. At nullus sensus sine anima, nulla falsitas sine sensu. Aut operatur igitur anima, aut cooperatur falsitati. A. Trahunt præcedentia consensionem.

IV. Illud nunc responde, utrum tibi videatur posse fieri, ut aliquando falsitas non sit? A. Quomodo mihi hoc videri potest cum tanta sit difficultas inveniendæ veritatis, ut absurdius dicatur falsitatem quam veritatem esse non posse? R. Numquidnam arbitraris eum qui non vivit, posse sentire? A. Non potest fieri. R. Confectum est animam semper vivere. A. Nimis cito urges me in gaudia : pedetentim quæso. R. Atqui si recte illa concessa sunt, nihil de hac re dubitandum video. A. Nimis cito est, inquam. Itaque facilius adducor, ut me temere aliquid concessisse arbitrer, quam ut jam securus de immortalitate animæ fiam. Tamen evolve istam conclusionem, et quomodo id effectum sit ostende. R. Falsitatem dixisti sine sensu esse non posse, et eam non esse non posse : semper igitur est sensus. At nullus sensus sine anima : anima igitur sempiterna est. Nec valet sentire, nisi vivat. Semper igitur anima vivit.

CAPUT IV.

Ex falsitatis seu veritatis perpetuitate possit-ne colligi animæ immortalitas.

V. A. O plumbeum pugionem! Posses enim concludere hominem esse immortalem, si tibi concessissem nunquam istum mundum esse posse sine homine, eumque mundum esse sempiternum. R. Bene quidem vigilas. Sed tamen non parum est quod confecimus, rerum naturam sine anima esse non posse, nisi forte in rerum natura falsitas aliquando non erit. A. Istud quidem consequens esse confiteor. Sed jam amplius deliberandum censeo, utrum superius concessa non nutent. Non enim parvum gradum ad animæ immortalitatem factum esse video. R. Satis-ne considerasti, ne quid temere dederis? A. Satis quidem, sed nihil video quo me arguam temeritatis. R. Ergo confectum est rerum naturam sine anima viva esse non posse. A. Confectum hactenus, ut possint vicissim aliæ nasci, aliæ mori. R. Quid si de natura rerum falsitas auferatur, nonne fiet ut vera sint omnia? A. Consequi video. R. Responde unde tibi videatur paries iste verus esse. A. Quia ejus non fallor aspectu. R. Ergo quia ita est ut videtur. A. Etiam. R. Si igitur aliquid inde falsum est quod aliter videtur atque est, inde verum quod ita ut est videtur, ablato eo cui videtur, nec falsum quidquam, nec verum est. At si falsitas in rerum natura non sit, vera sunt omnia. Nec videri quidquam nisi viventi animæ potest. Manet igitur anima in rerum natura, si auferri falsitas non potest; manet,

si potest. A. Video robustius quidem esse factum quod jam conclusum erat, sed nihil hac adjectione promovimus. Nihilominus enim manet illud quod plurimum me movet, nasci animas et interire, atque ut non desint mundo, non earum immortalitate, sed successione provenire.

VI. R. Videntur-ne tibi quæque corporea, id est, sensibilia intellectu posse comprehendi? A. Non videntur. R. Quid illud, videtur tibi sensibus uti Deus ad res cognoscendas? A. Nihil audeo de hac re temere affirmare, sed quantum conjicere datur, nullo modo Deus utitur sensibus. R. Ergo concludimus non sentire posse nisi animam. A. Conclude interim quantum probabiliter licet. R. Quid illud, das-ne istum parietem, si verus paries non sit, non esse parietem? A. Nihil hoc facilius dederim. R. Neque quidquam si verum corpus non sit corpus esse? A. Tale etiam hoc est. R. Ergo si nihil verum est, nisi ita sit ut videtur; nec quidquam corporeum videri nisi sensibus potest; nec sentire nisi anima, nec si verum corpus non sit, corpus esse; restat ut corpus esse non possit, nisi anima fuerit. A. Nimis urges, et quid resistam non habeo.

CAPUT V.

Verum quid sit.

VII. R. Attende in ista diligentius. A. En adsum. R. Certe hic lapis est; et ita verus est, si non se habet aliter ac videtur; et lapis non est, si verus non est; et non nisi sensibus videri potest. A. Etiam. R. Non sunt igitur lapi-

des in abditissimo terræ gremio, nec omnino ubi non sunt qui sentiant : nec iste lapis esset, nisi eum videremus, nec lapis erit cum discesserimus, nemoque alius eum præsens videbit. Nec si loculos bene claudas, quamvis multa in eis incluseris, aliquid habebunt. Nec prorsus ipsum lignum intrinsecus lignum est. Fugit enim omnes sensus quidquid in altitudine est corporis minime perlucentis, quod non esse omnino cogitur. Etenim si esset, verum esset; nec verum quidquam est, nisi quod ita est ut videtur : illud autem non videtur, non est igitur verum : nisi quid habes ad hæc quod respondeas. A. De iis quidem quæ concessi, hoc natum esse video : sed absurdum ita est, ut quidquid vis illorum facilius negem, quam hoc verum esse concedam. R. Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis : corporea nisi sensibus videri posse, an sentire nisi animam, an esse lapidem vel quid aliud, sed verum non esse, an ipsum verum aliter esse definiendum. A. Istuc ipsum, oro te, ultimum videamus.

VIII. R. Defini ergo verum. A. Verum est quod ita se habet ut cognitori videtur, si velit possitque cognoscere. R. Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere? Deinde si falsum est quod aliter quam est videtur, quid si alteri videatur hic lapis, lapis; alteri lignum; eadem res et falsa et vera erit? A. Illud me magis superius movet, quomodo si quid cognosci non potest, eo fiat ut verum non sit. Nam quod simul una res, et vera et falsa est, non nimis curo. Etenim video unam rem diversis comparatam, simul et majorem et minorem esse. Sed ex eo istud contingit, quod nihil per se majus aut minus est. Comparationis enim sunt ista nomina. R. At si dicis nihil esse verum per se, non times ne sequatur, ut nihil sit per se. Unde enim lignum est hoc, inde etiam verum lignum est. Nec fieri potest ut per se ipsum, id est, sine cognitore

lignum sit, et verum lignum non sit. A. Ergo illud dico et sic definio, nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur, quod nimis brevis est. Nam verum mihi videtur esse id quod est. R. Nihil ergo erit falsum, quia quidquid est verum est. A. In magnas angustias me conjecisti, nec invenio prorsus quid respondeam. Ita fit, ut cum aliter doceri nolim quam istis interrogationibus, verear jam tamen interrogari.

CAPUT VI.

Unde falsitas, et ubi.

IX. R. Deus, cui nos commisimus, sine dubitatione fert opem, et de his angustiis liberat nos, modo credamus, et eum rogemus devotissime. A. Nihil plane libentius hoc loco fecerim, nam nusquam tantam caliginem pertuli. Deus pater noster, qui ut oremus hortaris, qui et hoc quod rogaris præstas. Siquidem cum te rogamus, melius vivimus, melioresque sumus : exaudi me palpitantem in his tenebris, et mihi dexteram porrige. Prætende mihi lumen tuum, revoca me ab erroribus; te duce in me redeam et in te. Amen. R. Hic esto quantum potes, et vigilantissime attende. A. Dic, quæso, si quid tibi suggestum est, ne pereamus. R. Hic esto. A. Ecce habes me nihil aliud agentem.

X. R. Prius quid sit falsum, etiam atque etiam ventilemus. A. Miror si quidquam aliud erit, quam quod non ita est ut videtur. R. Attende potius, et ipsos sensus prius

interrogemus. Nam certe quod oculi vident, non dicitur falsum, nisi habeat aliquam similitudinem veri. Ut verbi causa, homo quem videmus in somnis, non est utique verus homo, sed falsus, eo ipso quod habet verisimilitudinem. Quis enim carnem videat, et recte se dicat hominem somniasse? Ergo et ille falsus canis est, ex eo quod similis vero est. A. Ita est ut dicis. R. Quid, vigilans quisque si viso equo putet se hominem videre, nonne eo fallitur quod ei appareat aliqua hominis similitudo? Nam si nihil ei appareat, nisi equi species, non potest arbitrari sese hominem videre. A. Prorsus cedo. R. Dicimus item falsam arborem quam pictam videmus, et falsam faciem quæ de speculo redditur, et falsum turrium motum navigantibus, falsamque infractionem remi, ob aliud nihil, nisi quod verisimilia sunt. A. Fateor. R. Ita et in geminis fallimur, ita in oris, ita in singulis sigillis uno annulo impressis; et in cæteris talibus. A. Sequor omnino atque concedo. R. Similitudo igitur rerum quæ ad oculos pertinet, mater est falsitatis. A. Negare non possum.

XI. R. Sed hæc omnis sylva, nisi me fallit, in duo genera dividi potest. Nam partim æqualibus in rebus, partim vero in deterioribus est. Æqualia sunt, quando tam hoc illi quam illud huic simile esse dicimus, ut de geminis dictum est, vel de impressionibus annuli. In deterioribus autem, quando illud quod deterius est, simile esse dicimus meliori. Quis enim in speculum attendat et recte dicat se esse illi imagini similem, ac non potius illam sibi? Hoc autem genus partim est in eo quod anima patitur, partim vero in iis rebus quæ videntur. Sed ipsum quod anima patitur, aut in sensu patitur, ut turris, motum qui nullus est: aut apud se ipsam ex eo quod accepit a sensibus, qualia sunt visa somniantium, et fortassis etiam furentium. Porro illa quæ in ipsis rebus quas videmus appa-

rent, alia a natura, cætera ab animantibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel resultando similitudines deteriores facit. Gignendo, cum parentibus similes nascuntur : resultando, ut de speculis cujuscemodi. Quamvis enim pleraque specula homines faciant, non tamen ipsi effingunt eas quæ redduntur imagines. Jam vero animantium opera sunt in picturis, et hujuscemodi quibusque figmentis, in quo genere includi etiam illa possunt, si tamen fiunt, quæ dæmones faciunt. Umbræ autem corporum, quia non nimis ab re abest ut corporibus similes et quasi falsa corpora dicantur, nec ad oculorum judicium pertinere negandæ sunt, in illo eas genere poni placet, quod resultando a natura fit. Resultat enim omne corpus lumini objectum, et in contrariam partem umbram reddit. An tibi aliquid contradicendum videtur? A. Mihi vero nihil. Sed quonam ista tendant, vehementer expecto.

XII. R. Atqui oportet patienter feramus, donec nobis cæteri sensus renuntient in verisimilitudine habitare falsitatem. Nam et in ipso auditu totidem fere genera veniunt similitudinum : veluti cum loquentis vocem, quem non videmus, audientes, putamus alium quempiam, cui voce similis est : atque in deterioribus vel echo testis est, vel tinnitus ille ipsarum aurium, vel in horologiis merulæ aut corvi quædam imitatio, vel quæ sibi somniantes aut furentes videntur audire. Falsæ autem voculæ quæ dicuntur a musicis, incredibile est quantum attestantur veritati, quod post apparebit : tamen etiam ipsæ, quod sat est nunc, non absunt ab earum similitudine quas veras vocant. Sequeris hæc? A. Et libentissime. Nam nihil laboro ut intelligam. R. Ergo, ne moremur, videtur-ne tibi aut lilium a lilio posse odore, aut mel thyminum, a melle thymino de diversis alveariis sapore, aut mollitudo plumarum

cygni ab anseris tactu facile dijudicari? A. Non videtur. R. Quid cum talia nos vel olfacere, vel gustare, vel tangere somniamus, nonne similitudine imaginum eo deteriore quo inaniore decipimur? A. Verum dicis. R. Ergo apparet nos in omnibus sensibus sive æqualibus, sive in deterioribus rebus, aut similitudine lenocinante falli, aut etiam si non fallimur suspendentes consensionem, seu differentiam dignoscentes, tamen eas res falsas nominare quas verisimiles deprehendimus. A. Dubitare non possum.

CAPUT VII.

De vero et simili. Soliloquia cur dicta.

XIII. R. Nunc attende, dum eadem rursum recurrimus, quo fiat apertius quod conamur ostendere. A. Eccum, loquere quod vis. Nam ego circumitum istum semel statui tolerare neque in eo defatiscar spe tanta perveniendi, quo nos tendere sentio. R. Bene facis. Sed attende utrum tibi videatur cum ova similia videmus, aliquod eorum falsum esse recte nos posse dicere. A. Nullo modo videtur. Omnia enim si ova sunt, vera ova sunt. R. Quid cum de speculo resultare imaginem videmus, quibus signis falsam esse comprehendimus? A. Scilicet quod non tenetur, non sonat, non per se movetur, non vivit, et cæteris innumerabilibus, quæ prosequi longum est. R. Video te nolle immorari, et properationi tuæ mos gerendus est. Itaque ne singula repetam, si et illi homines, quos videmus in somnis, vivere, loqui, teneri a vigilantibus possent, nihilque

inter ipsos differret, et eos quos expergefacti ac sani alloquimur et videmus, numquidnam eos falsos diceremus? A. Quo pacto istud recte diceretur? R. Ergo si eo veri essent, quo veri simillimi apparerent, nihilque inter eos et veros omnino distaret, eoque falsi quo per illas vel alias differentias dissimiles convincerentur, nonne similitudinem veritatis matrem, et dissimilitudinem falsitatis esse fatendum est? A. Non habeo quid dicam, et pudet me tam temerariæ consensionis meæ superioris.

XIV. R. Ridiculum est si pudet, quasi non ob idipsum elegerimus hujusmodi sermocinationes, quæ, quoniam cum solis nobis loquimur, Soliloquia vocari et inscribi volo, novo quidem et fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo. Cum enim neque melius quæri veritas possit, quam interrogando et respondendo, et vix quisquam inveniatur, quem non pudeat convinci disputantem, eoque pene semper eveniat, ut rem bene inductam ad discutiendum inconditus pervicaciæ clamor explodat, etiam cum laceratione animorum, plerumque dissimulata, interdum et aperta, pacatissime, ut opinor, et commodissime placuit, a me ipso interrogatum mihique respondentem, Deo adjuvante, verum quærere: quare nihil est quod vereare, sicubi te temere illigasti, redire atque resolvere: aliter hinc enim evadi non potest.

CAPUT VIII.

Unde verum aut falsum.

XV. A. Recte dicis, sed quid male concesserim, non plane video : nisi forte id recte dici falsum, quod habeat aliquam verisimilitudinem, cum prorsus mihi nihil aliud dignum falsi nomine occurrat : et rursus tamen cogor fateri eo falsa vocari quæ vocantur, quo a veris differunt. Ex quo conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsitatis. Itaque conturbor; non enim mihi facile quidquam venit in mentem, quod contrariis causis gignatur. R. Quid si hoc unum est in rerum natura genus, et solum quod ita sit? An ignoras cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, solum crocodilum inveniri, qui superiorem in mandendo partem moveat, præsertim cum pene reperiri nihil quæat ita cuique rei simile, ut non in aliquo etiam dissimile sit? A. Video quidem ista, sed cum considero illud quod falsum vocamus, et simile aliquid habere veri et dissimile, ex qua potius parte meruerit falsi nomen, non valeo discernere. Si enim ex eo quod dissimile est, dixero, nihil erit quod non falsum dici possit : nihil enim est, quod non alicui rei dissimile sit, quam veram esse concedimus. Item si dixero eo quod simile est, falsum appellandum, non solum ova illa reclamabunt quæ vera eo ipso sunt quo simillima, sed etiam sic non effugiam eum, qui me coëgerit falsa esse omnia confiteri, quod omnia sibi ex aliqua parte similia esse negare non possum. Sed fac me non metuere illud respondere, simi-

litudinem ac dissimilitudinem simul efficere, ut aliquid falsum recte nominetur, quam mihi evadendi viam dabis? Instabitur enim nihilominus ut omnia falsa esse renuntiem, quippe omnia sibimet, ut supra dictum est, et similia quadam ex parte, et dissimilia reperiuntur. Restaret ut nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet atque videretur, ni vererer illa tot monstra, quæ me dudum enavigasse arbitrabar. Nam eo rursum repellor vertigine inopinata, ut verum id esse dicam, quod ita se habet ut videtur. Ex quo confit sine cognitore nihil verum esse posse : ubi mihi naufragium in scopulis occultissimis formidandum est, qui veri sunt etiamsi nesciantur. Aut si verum esse id quod est dixero, falsum non esse uspiam concludetur quo vis repugnante. Itaque redeunt illi æstus, nec quidquam tanta patientia morarum tuarum processisse me video.

CAPUT IX.

Quid falsum, quid fallax et quid mendax.

XVI. R. Attende potius, nam nullo modo in animum inducam frustra nos auxilium divinum implorasse. Video enim tentatis quantum potuimus omnibus rebus, non remansisse quod falsum jure dicatur, nisi quod aut se fingit esse quod non est, aut omnino esse tendit et non est. Sed illud superius falsi genus, vel fallax etiam, vel mendax est. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quemdam fallendi appetitum, qui sine anima intelligi non potest, sed partim ratione fit, partim natura; ratione, in anima-

libus rationalibus, ut in homine, natura in bestiis, tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, a mentientibus fit. Qui hoc differunt a fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere : non autem omnis vult fallere, qui mentitur : nam et mimi et comœdiæ et multa poëmata mendaciorum plena sunt, delectandi potius quam fallendi voluntate, et omnes fere qui jocantur, mentiuntur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur, cujus negotium est ut quisque fallatur. Illi autem qui non id agunt ut decipiant, sed tamen aliquid fingunt, vel mendaces tantum, vel si ne hoc quidem, mentientes tamen vocari nemo ambigit : nisi quid habes adversus ista quod dicas.

XVII. A. Perge, quæso : nunc enim fortasse, de falsis non falsa docere cœpisti : sed jam illud genus expecto quale sit quod dixisti : Esse tendit, et non est. R. Quidni expectes? Eadem illa sunt, quorum multa supra memoravimus. Annon tibi videtur imago tua de speculo quasi tu ipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod non est? A. Valde hoc videtur. R. Quid omnis pictura vel cujuscemodi simulacrum, et id genus omnia opificum, nonne illud esse contendunt, ad cujus quidque similitudinem factum est? A. Prorsus adducor. R. Jam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis, ut opinor, in eo esse genere. A. Et nulla magis : nam ulla magis tendunt talia esse, qualia vel vigilantes vel sani cernunt ; et eo tamen falsa sunt, quo id quod tendunt, esse non possunt. R. Quid jam de turrium motu, vel de merso remo, vel de umbris corporum plura dicam? Planum est, ut arbitror, ex hac regula esse metienda. A. Planissimum. R. Taceo de cæteris sensibus, nam nemo considerans non hoc inveniet, falsum appellari in rebus ipsis quas sentimus, quod esse aliquid tendit et non est.

CAPUT X.

Quædam eo vera quo falsa.

XVIII. A. Recte dicis : sed miror cur ab hoc genere tibi secernenda illa poëmata et joca visa sunt, cæteræque fallaciæ. R. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaque ipsa opera hominum velut comœdias aut tragœdias aut mimos, et id genus alia possumus operibus pictorum fictorumque conjungere. Tam enim verus esse pictus homo non potest, quamvis in speciem hominis tendat, quam illa quæ scripta sunt in libris Comicorum. Neque enim falsa esse volunt, aut ullo appetitu suo falsa sunt, sed quadam necessitate quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba erat, natura verus homo ; sed illa voluntate etiam verus tragœdus, eo videlicet quo implebat institutum : falsus autem Priamus, eo quod Priamum assimilabat, sed ipse non erat. Ex quo jam nascitur quiddam mirabile, quod tamen ita se habere nemo ambigit. A. Quidnam id est? Quid putas? nisi hæc omnia inde esse in quibusdam vera, unde in quibusdam falsa sunt, et ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt? Unde ad id quod esse, aut volunt aut debent, nullo modo perveniunt, si falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste quem commemoravi, verus tragœdus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromache, falsus Hercules, et alia innumera? Aut unde vera pictura esset si falsus equus non esset? Unde in speculo vera ho-

minis imago, si non falsus homo? Quare si quibusdam ut verum aliquid sint, prodest ut sint aliquid falsum, cur tantopere falsitates formidamus, et pro magno bono appetimus veritatem? A. Nescio, et multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignum video. Non enim tanquam histriones aut de speculis quæque relucentia aut tanquam Myronis buculæ ex ære, ita etiam nos ut in nostro quodam habitu verissimus, ad alienum habitum adumbrati atque assimilati, et ob hoc falsi esse debemus, sed illud verum quærere, quod non quasi bifronte ratione sibique adversanti, ut ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum sit. R. Magna et divina quædam requiris. Quæ tamen si invenerimus, nonne fatebimur his ipsam confici, et quasi conflari veritatem, a qua denominatur omne quod verum quoquo modo nominatur? A. Non invitus assentior.

CAPUT XI.

Disciplinarum veritas. — Fabula quid. Quid sit grammatica.

XIX. R. Quid tibi ergo videtur: Disciplina disputandi vera-ne an falsa est? A. Quis dubitet veram? Sed vera est etiam grammatica. R. Ita-ne ut illa? A. Non video quid sit vero verius. R. Illud profecto quod nihil falsi habet: quod intuens paulo ante offendebare ex iis rebus, quæ nescio quomodo nisi falsæ essent, veræ esse non possent. An ignoras omnia illa fabulosa et aperte falsa ad grammaticam pertinere? A. Non ignoro istud quidem,

sed, ut opinor, non per grammaticam falsa sunt, sed per eam qualiacumque sunt, demonstrantur. Siquidem est fabula compositum ad utilitatem delectationemve mendacium. Est autem grammatica vocis articulatæ custos et moderatrix disciplina : cujus professionis necessitate cogitur humanæ linguæ omnia etiam figmenta colligere, quæ memoriæ litterisque mandata sunt, non falsa faciens, sed de his veram quamdam docens asserensque rationem. R. Recte sane : nihil nunc curo, utrum abs te ista bene definita atque distincta sint : sed illud quæro utrum hoc ita esse ipsa grammatica, an vero illa disciplina disputationis ostendat? A. Non nego vim peritiamque definiendi, qua nunc ego ista separare conatus sum, disputatoriæ arti tribui.

XX. R. Quid ipsa grammatica, nonne si vera est, eo vera est quo disciplina est? disciplina enim a discendo dicta est. Nemo autem quæ didicit ac tenet, nescire dici potest, et nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina. A. Non video quidem quid in ista ratiuncula temere concedatur. Movet me tamen ne per istam cuipiam videatur etiam illas fabulas veras esse; nam et has discimus et tenemus. R. Numquidnam magister noster nolebat nos credere quæ docebat, et nosse? A. Imo vehementer ut nossemus instabat. R. Numquid aliquando institit ut Dædalum volasse crederemus? A. Hoc quidem nunquam. Sed plane nisi teneremus fabulam, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat. R. Tu ergo negas verum esse quod ista fabula sit, et quod ita sit Dædalus diffamatus? A. Hoc non nego verum esse. R. Non negas ergo te didicisse verum cum ista didiceris. Nam si volasse Dædalum verum est, et hoc pueri pro ficta fabula acciperent atque redderent, eo ipso falsa retinerent, quo vera essent illa quæ redderent. Hinc enim extitit illud quod superius miraba-

mur, de volatu Dædali veram fabulam esse non potuisse, nisi Dædalum volasse falsum esset. A. Jam teneo istud, sed quid ex eo proficiamus expecto. R. Quid nisi non esse falsam illam rationem, qua collegimus disciplinam, nisi vera doceat, disciplinam esse non posse? A. Et hoc quid ad rem? R. Quia volo dicas mihi, unde sit disciplina grammatica : inde enim vera est, unde disciplina est. A. Nescio quid tibi respondeam. R. Nonne tibi videtur, si nihil in ea definitum esset, et nihil in genera et partes distributum atque distinctum, eam nullo modo disciplinam esse potuisse? A. Jam intelligo quid dicas, nec ulla mihi occurrit cujusvis facies disciplinæ, in qua non definitiones ac divisiones et ratiocinationes, dum quid quidque sit declaratur, dum sine confusione partium sua cuique redduntur, dum nihil prætermittitur proprium, nihil annumeratur alienum, totum hoc ipsum quo disciplina dicitur egerint. R. Ergo et totum ipsum quo vera dicitur. A. Video consequi.

XXI. R. Responde nunc quæ disciplina contineat definitionum, divisionum, partitionumque rationes. A. Jam superius dictum est, hæc disputandi regulis contineri. R. grammatica igitur eadem arte creata est, ut disciplina, et ut vera esset, quæ est abs te superius a falsitate defensa. quod non de una grammatica mihi licet concludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nam dixisti, vereque dixisti, nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi jus atque distribuendi idipsum ut disciplina sit, fecerit. At si eo veræ sunt, quo sunt disciplinæ, negabitne quispiam, veritatem ipsam esse per quam omnes veræ sunt disciplinæ? A. Prope est omnino ut assentiar. Sed illud me movet, quod etiam rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius existimo esse veritatem, qua et ista ipsa ratio vera est. R. Optime

omnino ac vigilantissime. Sed non negas, ut opinor, eo veram esse quo disciplina est. A. Imo idipsum est quod me movet. Adverti enim etiam ipsam disciplinam esse, et ob hoc veram dici. R. Quid ergo? Istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent et distributa? A. Nihil aliud habeo quod dicam. R. At si ad eam pertinet hoc officium, per se ipsam disciplina vera est. Quisquam-ne igitur mirum putabit, si ea quæ vera sunt omnia, per se ipsa et in se ipsa vera sit veritas? A. Nihil mihi obstat, quominus recta pergam in istam sententiam.

CAPUT XII.

Quot modis quædam sint in alio.

XXII. R. Ergo attende pauca quæ restant. A. Profer si quid habes, modo tale sit quod intelligam, libenterque concedam. R. Esse aliquid in aliquo, non nos fugit duobus modis dici. Uno quo ita est, ut etiam sejungi atque alibi esse possit, ut hoc lignum in hoc loco, ut sol in Oriente. Altero autem quo ita est aliquid in subjecto, ut ab eo nequeat separari, ut in hoc ligno forma et species quam videmus, ut in sole lux, ut in igne calor, ut in animo disciplina, et si qua sunt alia similia. An tibi aliter videtur? A. Ista quidem vetustissima sunt nobis, et ab ineunte adolescentia studiosissime percepta et cognita. Quare non possum de his interrogatus, quin ea sine ulla deliberatione concedam. R. Quid illud, nonne concedis, quod in subjecto est inseparabiliter, si subjectum ipsum non maneat, manere non posse? A. Hoc quoque video necessarium : nam manente

30.

subjecto, posse id quod in subjecto est non manere, quisquis diligenter res advertit, intelligit. Siquidem hujus corporis color potest vel valetudinis ratione vel ætate immutari, cum ipsum corpus necdum interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, sed in his in quibus non ut sint ipsa subjecta, ea quæ in subjectis sunt, coexistunt. Non enim ut sit iste paries, paries hoc colore fit, quem in eo videmus; cum etiam si quo casu nigrescat aut albescat, vel aliquem alium mutet colorem, nihilominus tamen maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, ne ignis quidem erit; nec nivem vocare nisi candidam possumus.

CAPUT XIII.

Immortalitas animæ colligitur.

XXIII. Illud vero quod interrogasti, quis concesserit, aut cui posse fieri videatur, ut id quod in subjecto est, maneat ipso intereunte subjecto? Monstruosum enim et a veritate alienissimum est, ut id quod non esset nisi in ipso esset, etiam cum ipsum non fuerit possit esse. R. Illud igitur quod quærebamus inventum est. A. Quid narras? R. Id quod audis. A. Jam-ne ergo liquido constat animum esse immortalem? R. Si ea quæ concessisti vera sint, liquidissime: nisi forte animum dicis etiam si moriatur animum esse. A. Nunquam equidem hoc dixerim, sed eo ipso quo interit, fieri ut animus non sit, dico. Nec me ab hac sententia revocat, quod a magnis philosophis dictum est, eam rem quæ quocumque venerit vitam præstat,

mortem in se admittere non posse. Quamvis enim lumen quocumque intrare potuerit, faciat id lucere tenebrasque in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen extinguitur, locusque ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris resistebat, neque ullo modo in se tenebras admisit, et sic eis intereundo locum fecit, ut poterat etiam discedendo. Itaque timeo ne mors ita contingat corpori, ut tenebræ loco, aliquando discedente animo ut lumine, aliquando autem ibidem extincto : ut jam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis sit optandum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducaturque ad locum (si est ullus talis locus) ubi non possit extingui. Aut si ne hoc quidem potest, atque in ipso corpore anima quasi lumen accenditur, nec alibi potest durare, omnisque mors est extinctio quædam animæ in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum est quantum homo sinitur, quo idipsum quod vivitur, cum securitate ac tranquillitate vivatur, quanquam nescio quomodo istud possit fieri, si anima moritur. O multum beatos, quibus sive ab ipsis, sive abs quolibet, non esse metuendam mortem, etiamsi anima intereat, persuasum est. At mihi misero nullæ adhuc rationes, nulli libri persuadere potuerunt.

XXIV. R. Noli gemere, immortalis est animus humanus. A. Unde hoc probas? R. Ex iis quæ cum magna cautione, ut arbitror, superius concessisti. A. Nihil quidem me minus vigilanter interroganti tibi memini dedisse : sed collige jam ipsam summam, oro te, videamus quo tantis ambagibus pervenerimus, nec me jam interroges volo. Si enim ea breviter enumeratus es quæ concessi, quonam rursus responsio mea desideratur? An ut moras gaudiorum mihi frustra inferas, si quid boni forte confecimus? R. Faciam quod te velle video, sed attende dili-

gentissime. A. Loquere jam, hic sum, quid enecas? R. Omne quod in sūbjecto est, si semper manet, ipsum etiam subjectum maneat semper necesse est. Et omnis in subjecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper ut animus maneat, si semper manet disciplina. Est autem disciplina veritas, et semper, ut in initio libri hujus ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet, nec animus mortuus dicitur. Immortalem igitur animum solus non absurde negat, qui superiorum aliquid non recte concessum esse convincit.

CAPUT XIV.

Excutitur superior syllogismus.

XXV. A. Jam me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquantum revocor causis. Nam primum me movet quod circuitu tanto usi sumus, nescio quam ratiocinationum catenam sequentes, cum tam breviter totum de quo agebatur, demonstrari potuerit, quam nunc demonstratum est. Quare me sollicitum facit, quod tandiu quasi ad insidiandum obambulavit oratio. Deinde non video quomodo in animo semper sit disciplina, præsertim disputandi, dum et tam pauci ejus gnari sint, et quisquis eam novit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere, aut imperitorum animos, non esse animos; aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum est, restat ut aut non semper in animo sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit.

XXVI. R. Vides quam non frustra tantos circuitus

egerit nostra ratiocinatio. Quærebamus enim quid sit veritas, quod ne nunc quidem in hac quadam sylva rerum, omnibus pene callibus oberratis, video nos investigare potuisse. Sed quid facimus? An incœpta omittimus, et expectamus ecquid nobis librorum alienorum in manus incidat, quod huic quæstioni satisfaciat? Nam et multos ante nostram ætatem scriptos esse arbitror, quos non legimus : et nunc ut nihil quod nescimus opinemur, manifestum habemus, et carmine de hac re scribi, et soluta oratione; et ab iis viris quorum nec scripta latere nos possunt, et eorum ingenia talia novimus, ut nos in eorum litteris quod volumus, inventuros desperare non possimus : præsertim cum hic ante oculos nostros sit ille[1], in quo ipsam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam revixisse cognovimus. Ille-ne nos sinet, cum scriptis suis vivendi modum docuerit, vivendi ignorare naturam? A. Non arbitror equidem et multum inde spero, sed unum doleo quod vel erga se, vel erga sapientiam studium nostrum non ei ut volumus, valemus aperire. Nam profecto ille miseretur sitim nostram, et exundaret multo citius quam nunc. Securus enim est, quod sibi jam totum de animæ immortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui hujus ignorationis miseriam satis cognoverunt, et quibus præsertim rogantibus non subvenire crudele sit. Ille[2] autem alius novit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest, et ita nunc constituti sumus, ut vix ad eum vel epistolæ mittendæ facultas sit. Quem credo jam otio Transalpino perfecisse carmen quo mortis metus excantatus effugiat, et antiqua glacie duratus animæ stupor frigusque pellatur. Sed interim dum ista prove-

[1] Ambrosius, ut videtur, qui libros de officiis scripsit; et cui ad audiendum Augustinum non vacabat ex lib. VI, Conf. cap. I. — [2] Forte an Zenobius poëtices peritus, de cujus repentina profectione lib. I de Ordine cap. 7.

niunt, quæ in nostra potestate non sunt, nonne turpissimum est perire otium nostrum, et totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum.

CAPUT XV.

Veri et falsi natura.

XXVII. Ubi est quod Deum et rogavimus et rogamus, ut nobis non divitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram seque ipsum quærentibus, iter aperiat? Ita-ne nos deseret, aut a nobis deseretur? R. Alienissimum quidem ab ipso est, ut eos qui talia desiderant deserat. Unde a nobis quoque alienum esse debet, ut tantum ducem deseramus. Quare si placet, repetamus breviter, unde illa duo confecta sint, aut semper manere veritatem, aut veritatem esse disputandi rationem. Hæc enim vacillare dixisti, quominus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quæremus, quomodo esse possit in imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere? Hinc enim commotus videbare, ut de illis quæ concesseras, dubitare rursus necesse fuerit. A. Imo discutiamus prius illa, deinde hoc quale sit videbimus. Ita enim, ut opinor, nulla controversia remanebit. R. Ita fiat, sed adesto totus atque cautissimus. Scio enim quid tibi eveniat attendenti, dum nimis pendes in conclusionem, et ut jam jamque inferatur expectas, ea quæ interrogantur non diligenter examinata concedis. A. Verum fortasse dicis, sed enitar contra hoc genus

morbi quantum possum: modo jam tu incipe quærere, ne superfluis immoremur.

XXVIII. R. Ex eo quantum memini veritatem non posse interire conclusimus, quod non solum si totus mundus intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit et mundum et veritatem interisse. Nihil autem verum sine verita: nullo modo igitur interit veritas. A. Agnosco ista, et multum miror si falsa sunt. R. Ergo illud alterum videamus. A. Sine me paululum considerare, oro te; ne huc iterum turpiter redeam. R. Ergo-ne interisse veritatem verum non erit? Si non erit verum, non ergo interit. Si verum erit, unde post occasum veritatis verum erit, cum jam veritas nulla est? A. Nihil habeo quid plus cogitem atque considerem; perge ad aliud. Certe faciemus quantum possumus, ut docti atque prudentes viri legant hæc, et nostram si qua est, corrigant temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbitror quid contra hoc dicatur, posse invenire.

XXIX. R. Numquidnam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quidquid verum est? A. Nullo modo. R. Numquidnam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum? A. Hinc vero dubitare dementia est. R. Num falsum non est quod ad similitudinem alicujus accommodatum est, neque id tamen est cujus simile apparet? A. Nihil quidem aliud video quod libentius falsum vocem. Sed tamem solet falsum dici, etiam quod a verisimilitudine longe abest. R. Quis negat? Sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem. A. Quomodo? Non enim cum dicitur junctis alitibus anguibus Medeam volasse, ulla ex parte res ista verum imitatur, quippe quæ nulla sit; nec imitari aliquid possit ea res quæ omnino non sit. R. Recte dicis: sed non attendis eam rem quæ omnino nulla sit, ne falsum quidem posse dici. Si enim falsum est, est: si non est, non est falsum. A. Non ergo dicemus illud de Medea,

nescio quod monstrum, falsum esse. R. Non utique, nam si falsum est, quomodo monstrum est? A. Miram rem video : ita-ne tandem cum audio: Angues ingentes alites junctos jugo, non dico falsum? R. Dicis plane. Est enim quod falsum esse dicas. A. Quid quæso? R. Illam scilicet sententiam quæ ipso versu enuntiatur. A. Et quam tandem habet ista imitationem veri? R. Quia similiter enuntiaretur, etiamsi vere illud Medea fecisset. Imitatur ergo ipsa enuntiatione veras sententias falsa sententia. Quæ si non creditur, eo solo imitatur veras quod ita dicitur, estque tantum falsa, non etiam fallens. Si autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras. A. Jam intelligo multum interesse inter illa quæ dicimus, et illa de quibus dicimus aliquid : quare jam assentior : nam hoc solo revocabar, quidquid falsum dicimus non recte dici, nisi habeat veri alicujus imitationem. Quis enim lapidem falsum argentum esse dicens non jure rideatur? Tamen si quisquam lapidem argentum esse dicat, dicimus falsum eum dicre, id est, falsam proferre sententiam. Stannum autem vel plumbum non absurde, ut opinor, falsum argentum vocamus, quod id res ipsa velut imitatur : neque ex eo falsa est nostra sententia, sed illud ipsum de quo enuntiatur.

CAPUT XVI.

An meliora deteriorum nominibus vocari possint.

XXX. R. Bene intelligis. Sed illud vide utrum et argentum falsi plumbi nomine congruenter appellare possimus. A. Non mihi placet. R. Quid ita? A. Nescio : nisi illud video, vehementer contra voluntatem meam dici. R. Num

forte propterea quod argentum melius est, et quasi in contumeliam ejus dicitur : plumbi autem quidam velut honor est, si falsum argentum vocetur. A. Prorsus explicasti quod volebam. Et ideo credo jure infames intestabilesque haberi, qui muliebri habitu se ostentant, quos nescio utrum falsas mulieres, an falsos viros melius vocem. Veros tamen histriones, verosque infames sine dubitatione possumus vocare : aut si latent, nec infame quidquam nisi a turpi fama nominatur, veros nequam non sine veritate dicimus, ut opinor. R. Alius locus nobis erit de istis rebus disserendi : multa enim fiunt, quæ quasi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honesta monstrantur. Et magna quæstio est, utrum patriæ liberandæ causa muliebri tunica indutus, debeat hostem decipere, hoc ipso quo mulier falsa sit, fortasse verior vir futurus. Et utrum sapiens qui aliquo modo certum habeat, necessariam fore vitam suam rebus humanis, malit emori frigore, quam fœmineis vestibus, si aliud non sit, amiciri. Sed de hoc, ut dictum est, alias videbimus. Profecto enim cernis quantæ inquisitionis indigeat, quatenus ista progredi debeant, ne in quasdam inexcusabiles turpitudines decidatur. Nunc autem quod præsenti quæstioni satis est, jam puto apparere, neque dubitari non esse falsum quidquam, nisi veri aliqua imitatione.

CAPUT XVII.

Num aliquid ex omni parte falsum sit aut verum.

XXXI. A. Proficiscere ad reliqua : nam hoc mihi bene persuasum est. R. Ergo illud quæro, utrum præter disciplinas quibus erudimur, et quibus etiam ipsum studium sapientiæ annumerari decet, possimus quidquam ita verum invenire, quod non sicut theatricus Achilles ex aliqua parte falsum sit, ut ex alia verum esse possit? A. Mihi videntur multa inveniri. Non enim disciplinæ istum habent lapidem, nec tamen, ut verus sit lapis, imitatur aliquid secundum quod falsus dicatur. Quo uno commemorato, vides jam innumerabilibus supersedendum esse, quæ sponte occurrant cogitantibus. R. Video prorsus. Sed nonne tibi videntur uno corporis nomine includi? A. Viderentur, si aut inane nihil esse certum haberem, aut ipsum animum inter corpora numerandum arbitrarer, aut etiam Deum corpus aliquod esse crederem. Quæ omnia si sunt, ad nullius imitationem falsa et vera esse video. A. In longum nos mittis, sed utar quantum possum compendio. Certe enim aliud est quod inane appellas, aliud quod veritatem. A. Longe aliud. Quid enim me inanius, si veritatem inane aliquid puto, aut tantopere aliquid inane appeto? Quid enim aliud quam veritatem invenire desidero? R. Ergo et illud fortasse concedis, nihil verum esse, quod non veritate fiat ut verum sit. A. Jam hoc olim manifestum est. R. Num dubitas nihil esse inane præter ipsum inane, aut certe corpus? A. Prorsus non dubito. R. Opi-

nor ergo, veritatem corpus esse aliquod credis. A. Nullo modo. R. Quid in corpore? A. Nescio : nihil ad rem : arbitror enim vel illud te scire, si est inane, magis illud esse ubi nullum sit corpus. R. Hoc sane planum est. A. quid igitur immoramur? R. An tibi aut veritas videtur fecisse inane, aut aliquid verum esse ubi veritas non sit? A. Non videtur. R. Non est ergo inane verum, quia neque ab eo quod inane non est, inane fieri potest : et quod veritate caret, verum non esse manifestum est : et omnino ipsum quod inane dicitur, ex eo quod nihil sit dicitur. Quomodo igitur potest verum esse quod non est, aut quomodo potest esse quod penitus nihil est? A. Age nunc inane tanquam inane deseramus.

CAPUT XVIII.

An vere sit corpus.

XXXII. R. Quid de cæteris dicis? A. Quid? R. Quod vides mihi plurimum suffragari. Restat enim animus et Deus, quæ duo si propterea vera sunt quod in his est veritas, de immortalitate Dei nemo dubitat. Animus autem immortalis creditur, si veritas quæ interire non potest, etiam in illo esse probatur. Quare jam illud ultimum videamus, utrum corpus non sit vere verum, id est, non in eo sit veritas, sed quasi quædam imago veritatis. Nam si et in corpore, quod satis certum est recipere interitum, tale verum invenerimus, quale est in disciplinis, non continuo erit disputandi disciplina veritas, qua omnes veræ sunt disciplinæ. Verum est enim et corpus quod non videtur disputandi ratione esse formatum. Si vero et corpus imi-

tione aliqua verum est, et ob hoc non ad liquidum verum, nihil erit fortasse quod impediat disputandi rationem, quominus ipsa veritas esse doceatur. A. Interim quæramus de corpore : nam ne hoc quidem cum constiterit, video istam controversiam terminatam. R. Unde scis quid velit Deus? Itaque attende : nam ego puto corpus aliqua forma et specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset : si veram haberet, animus esset. An aliter putandum est? A. Assentior in parte, de cætero dubito : nam nisi teneatur aliqua figura, corpus non esse concedo. Quomodo autem si eam veram haberet, animus esset, non satis intelligo. R. Nihil-ne tandem de primi libri exordio, et de illa tua geometrica recordaris? A. Bene commemorasti : recordor prorsus, ac libentissime. R. Tales-ne in corporibus figuræ inveniuntur, quales illa disciplina demonstrat? A. Imo incredibile est quanto deteriores esse convincuntur. R. Quas ergo istarum veras putas? A. Ne quæso etiam istuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam cæcus est qui non videat, istas quæ in geometrica docentur, habitare in ipsa veritate, aut in his etiam veritatem : illas vero corporis figuras, siquidem quasi ad istas tendere videntur, habere nescio quam imitationem veritatis, et ideo falsas esse? Jam enim totum illud quod ostendere moliebaris intelligo.

CAPUT XIX.

Veritas immortalis arguit animæ immortalitatem.

XXXIII. R. Quid ergo jam opus est, ut de disciplina disputationis requiramus? Sive enim figuræ geometricæ in veritate, sive in eis veritas sit, anima nostra, id est, intelligentia nostra contineri nemo ambigit, ac per hoc in nostro animo etiam veritas esse cogitur. Quod si quælibet disciplina ita est in animo, ut in subjecto inseparabiliter, nec interire veritas potest, quid quæso de animi perpetua vita, nescio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent alia quæ imitentur ut vera sint? A. Nullo modo id possum credere, nisi forte aliud sit linea quam longitudo sine latitudine, et aliud circulus quam linea circumducta undique ad medium æqualiter vergens. R. Quid ergo cunctamur? An ubi ista sunt, veritas non est? A. Avertat Deus amentiam. R. An disciplina non est in animo? A. Quis hoc dixerit? R. Sed forte potest intereunte subjecto id quod in subjecto est permanere? A. Quando mihi hoc persuadetur? R. Restat ut occidat veritas. A. Unde fieri potest? R. Immortalis est igitur anima: jamjam crede rationibus tuis, crede veritati: clamat, et in te sese habitare, et immortalem esse, nec sibi suam sedem quacumque corporis morte posse subduci. Avertere ab umbra tua, revertere in te, nullus est interitus tuus: nisi oblitum te esse quod interire non possis. A. Audio, resipisco, recolere incipio. Sed quæso, illa quæ restant expedias, quomodo in animo imperito, non

enim eum mortalem dicere possumus, disciplina et veritas esse intelligantur? R. Aliud ista quæstio volumen desiderat, si eam vis tractari diligenter : simul et illa quæ ut potuimus investigata sunt, recensenda tibi esse video : quia si nihil eorum quæ concessa sunt, dubium est, multum nos egisse arbitror, nec cum parva securitate cætera quærere.

CAPUT XX.

Quædam vera credimus, quædam recordamur, quædam nec sensu, nec phantasia, sed tantum ratione deprehenduntur.

XXXIV. A. Ita est ut dicis, et obtempero præceptis tuis libens. Sed illud saltem impetrem, antequam terminum volumini statuas, ut quid intersit inter veram figuram, quæ intelligentia continetur, et eam quam sibi fingit cogitatio, quæ græce sive phantasia sive phantasma dicitur, breviter exponas. R. Hoc quæris quod videre nisi mundissimus non potest, et ad cujus rei visionem parum es exercitatus : neque nunc per istos circuitus aliud quam exercitationem tuam, ut illud videre sis idoneus operamur : tamen interesse plurimum quomodo possit doceri, fortasse breviter planum facio. Fac enim te aliquid esse oblitum, aliosque te velle quasi in memoriam revocare. Dicunt ergo illi : Numquidnam hoc est, aut illud? Diversa velut similia proferentes : Tu vero nec illud vides quod recordari cupis, et tamen vides non hoc esse quod dicitur. Numquidnam tibi cum hoc evenit, omni modo videtur

oblivio? Nam ipsa discretio qua non admittitur quod falso admoneris, pars quædam recordationis est. A. Ita videtur. R. Tales ergo nondum verum vident; falli tamen decipique non possunt; et quid quærant, satis norunt. At si tibi quispiam dicat te post paucos dies risisse quam natus es, non audes dicere falsum esse : et si auctor sit cui fides habenda est, non recordaturus, sed crediturus es : totum enim tempus illud validissima oblivione tibi sepultum est : an aliter putas? A. Prorsus consentio. R. Hæc igitur ab illa oblivione plurimum differt, sed illa media est. Nam est alia recordationi revisendæque veritati propior atque vicinior : cui simile est quando videmus aliquid, certoque recognoscimus id nos vidisse aliquando, atque nosse affirmamus; sed ubi, aut quando, aut quomodo, aut apud quem nobis in notitiam venerit, satagimus repetere atque recolere. Ut si de homine nobis contigerit, etiam quærimus ubi eum noverimus : quod cum ille commemoraverit, repente tota res memoriæ quasi lumen infunditur, nihilque amplius, ut reminiscamur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi est, aut obscurum? A. Quid hoc planius, aut quid crebrius mihi accidere solet?

XXXV. R. Tales sunt qui bene disciplinis liberalibus eruditi : siquidem illas sine dubio in se oblivione obrutas eruunt discendo, et quodam modo refodiunt[1] : nec tamen contenti sunt, nec se tenent donec totam faciem veritatis, cujus quidam in illis artibus splendor jam subrutilat, latissime atque plenissime intueantur. Sed ex his quidam falsi colores atque formæ, velut in speculum cogitationis se fundunt, falluntque inquirentes sæpe, ac decipiunt putantes illud totum esse quod norunt vel quod inquirunt. Ipsæ sunt illæ imaginationes magna cautione vitandæ, quæ deprehenduntur fallaces, cum cogitationis va-

1 Retract. lib. I, cap. IV, n. 4.

riato quasi speculo variantur, cum illa facies veritatis una et immutabilis maneat. Tum enim alterius atque alterius magnitudinis quadratum sibi cogitatio depingit, et quasi ante oculos præfert; sed mens interior quæ vult verum videre, ad illud se potiùs convertat, si potest, secundum quod judicat illa omnia esse quadrata. A. Quid si nobis quispiam dicat secundum id eam judicare, quod videre oculis solet? R. Quare ergo judicat, si tamen bene erudita est, quantamvis pilam veram vera planitie puncto tangi? Quid tale unquam oculus vidit, aut videre potest, cum ipsa imaginatione cogitationis fingi quidquam hujusmodi non potest? Annon hoc probamus, cum etiam minimum circulum imaginando animo describimus, et ab eo lineas ad centrum ducimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quasi acu vix pungi possit, alias jam in medio non possumus ipsa cogitatione imaginaria ducere, ut ad centrum sine ulla commixtione perveniant: cum clamet ratio innumerabiles posse duci, nec sese in illis incredibilibus angustiis nisi centro posse contingere, ita ut in omni earum intervallo scribi etiam circulus possit. Hoc cum illa phantasia implere non possit, magisque quam ipsi oculi, deficiat, siquidem per ipsos est animo inflicta, manifestum est et multum eam differre a veritate, et illam dum hæc videtur non videri.

XXXVI. Hæc dicentur operosius atque subtilius, cum de intelligendo disserere cœperimus, quæ nobis pars proposita est, cum de animæ vita quidquid sollicitat, fuerit quantum valemus enucleatum atque discussum. Non enim credo te parum formidare, ne mors humana etiam si non interficiat animam, rerum tamen omnium, et ipsius si qua comperta fuerit veritatis oblivionem inferat. A. Non potest satis dici quantum hoc malum metuendum sit. Qualis enim erit illa æterna vita, vel quæ mors non ei proponenda

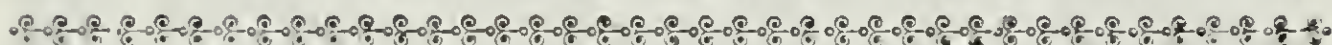
est, si sic vivit anima, ut videmus eam vivere in puero mox nato? Ut de illa vita nihil dicam quæ in utero agitur, non enim puto esse nullam. R. Bono animo esto, Deus aderit ut jam sentimus quærentibus nobis, qui beatissimum quiddam post hoc corpus, et veritatis plenissimum sine ullo mendacio pollicetur. A. Fiat ut speramus.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CATECHIZANDIS

RUDIBUS.

LIBER UNUS[1].

ROGATUS AUGUSTINUS A DIACONO CARTHAGINENSI, CATECHIZANDI ARTEM DOCENDAM SUSCIPIT : AC PRIMO PRÆCEPTA TRADIT, UT ID OFFICII NON TANTUM CERTA METHODO ATQUE IDONEA RATIONE, SED ETIAM SINE TÆDIO ET CUM HILARITATE IMPLEATUR. POSTEA REVOCATIS AD USUM PRÆCEPTIS, PROFERT IPSE IN EXEMPLUM SERMONES, AD EUM ERUDIENDUM QUI CHRISTIANUS ESSE VELIT, COMPARATOS DUOS, LONGIOREM UNUM, ALTERUM BREVISSIMUM.

CAPUT I.

Rogatus a diacono Carthaginensi scribit de catechizandis rudibus.

I. PETISTI me[2], frater Deogratias[3], ut aliquid ad te de catechizandis rudibus, quod tibi usui esset, scriberem.

[1] Scriptus circiter annum 400. — [2] Retract. lib. II, cap. 14. — Vide D. Guillon, tom. XXII, pag. 75. — [3] Idem ille forsitan est Deogratias, cui presbytero Augustinus post annum Christi circiter 406 ad quæstiones paganorum ab eo sibi Carthagine missas respondet epistola nunc ordine 102.

Dixisti enim quod sæpe apud Carthaginem, ubi diaconus es, ad te adducuntur, qui fide christiana primitus imbuendi sunt, eo quod existimeris habere catechizandi uberem facultatem, et doctrina fidei et suavitate sermonis : te autem pene semper angustias pati, idipsum quod credendo Christiani sumus, quo pacto commode intimandum sit; unde exordienda, quousque sit perducenda narratio; utrum exhortationem aliquam terminata narratione adhibere debeamus, an præcepta sola, quibus observandis cui loquimur noverit christianam vitam professionemque retineri. Sæpe autem tibi accidisse confessus atque conquestus es, ut in sermone longo et tepido tibi ipse vilesceres essesque fastidio, nedum illi quem loquendo imbuebas, et cæteris qui audientes aderant : eaque te necessitate fuisse compulsum, ut ea me quam tibi debeo charitate compelleres, ne gravarer inter occupationes meas tibi de hac re aliquid scribere.

II. Ego vero non ea tantum quam familiariter tibi, sed etiam quam matri Ecclesiæ universaliter debeo, charitate ac servitute compellor, si quid per operam meam quam Domini nostri largitate possum exhibere, idem eos Dominus quos mihi fratres fecit, adjuvari jubet, nullo modo recusare, sed potius prompta et devota voluntate suscipere. Quanto enim cupio latius erogari pecuniam Dominicam, tanto magis me oportet, si quam dispensatores conservos meos difficultatem in erogando sentire cognosco, agere quantum in me est, ut facile atque expedite possint, quod impigre ac studiose volunt.

CAPUT II.

Sermo sæpe qui audienti placet, displicet dicenti; unde id contingat. — Qui sermonem habet, curet ut sine fastidio et hilariter dicat.

III. Sed quod ad tuam proprie considerationem pertinet, nolim te moveri ex eo quod sæpe tibi abjectum sermonem fastidiosumque habere visus es. Fieri enim potest, ut ei quem instruebas, non ita sit visum, sed quia tu aliquid melius audiri desiderabas, eo tibi quod dicebas videretur indignum auribus aliorum. Nam et mihi prope semper sermo meus displicet. Melioris enim avidus sum, quo sæpe fruor interius, antequam eum explicare verbis sonantibus cœpero : quod ubi minus quam mihi notus est evaluero, contristor linguam meam cordi meo non potuisse sufficere. Totum enim quod intelligo, volo ut qui me audit intelligat; et sentio me non ita loqui, ut hoc efficiam : maxime quia ille intellectus quasi rapida coruscatione perfundit animum; illa autem locutio tarda et longa est, longeque dissimilis : et dum ista volvitur, jam se ille in secreta sua condidit : tamen quia vestigia quædam miro modo impressit memoriæ, perdurant illa cum syllabarum morulis; atque ex eisdem vestigiis sonantia signa peragimus, quæ lingua dicitur vel latina, vel græca, vel hebræa, vel alia quælibet; sive cogitentur hæc signa, sive etiam voce proferantur; cum illa vestigia nec latina, nec græca, vel hebræa, nec cujusque alterius gentis sint propria, sed ita efficiantur in animo, ut vultus in cor-

pore. Aliter enim latine ira dicitur, aliter græce, aliter atque aliter aliarum diversitate linguarum : non autem Latinus aut Græcus est vultus irati. Non itaque omnes gentes intelligunt, cum quisque dicit : Iratus sum, sed Latini tantum : at si affectus excandescentis animi exeat in faciem, vultumque faciat[1], omnes sentiunt qui intuentur iratum. Sed neque ita licet educere et quasi exporrigere in sensum audientium per sonum vocis illa vestigia, quæ imprimit intellectus memoriæ, sicut apertus et manifestus est vultus : illa enim sunt intus in animo, iste foris in corpore. Quapropter conjiciendum est, quantum distet sonus oris nostri ab illo ictu intelligentiæ, quando ne ipsi quidem impressioni memoriæ similis est. Nos autem plerumque in auditoris utilitatem vehementer ardentes, ita loqui volumus, quemadmodum tunc intelligimus, cum per ipsam intentionem loqui non possumus : et quia non succedit angimur, et velut frustra operam insumamus, tædio marcescimus : atque ex ipso tædio languidior fit idem sermo, et hebetior quam erat, unde perduxit ad tædium.

IV. Sed mihi sæpe indicat eorum studium, qui me audire cupiunt, non ita esse frigidum eloquium meum, ut videtur mihi : et eos inde aliquid utile capere, ex eorum delectatione cognosco : mecumque ago sedulo, ut huic exhibendo ministerio non desim, in quo illos video bene accipere quod exhibetur. Sic et tu, eo ipso quod ad te sæpius adducuntur qui fide imbuendi sunt, debes intelligere non ita displicere aliis sermonem tuum ut displicet tibi : nec infructuosum te debes putare, quod ea quæ cernis non explicas ita ut cupis ; quando forte ut cupis nec cernere valeas. Quis enim in hac vita nisi in ænigmate et per speculum videt[2] ? Nec ipse amor tantus est, ut car-

[1] *Forte* afficiat. — [2] I Cor. XIII, 12.

nis disrupta caligine penetret in æternum serenum, unde utcumque fulgent etiam ista quæ transeunt. Sed quia boni proficiunt de die in diem ad videndum diem sine volumine cœli et sine noctis incursu, quem oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit[1] : nulla major causa est, cur nobis in imbuendis rudibus noster sermo vilescat, nisi quia libet inusitate cernere, et tædet usitate proloqui. Et re quidem vera multo gratius audimur, cum et nos eodem opere delectamur : afficitur enim filum locutionis nostræ ipso nostro gaudio, et exit facilius atque acceptius. Quapropter non arduum est negotium, ea quæ credenda insinuantur, præcipere unde et quousque narranda sint; nec quomodo sit varianda narratio, ut aliquando brevior, aliquando longior, semper tamen plena atque perfecta sit; et quando breviore, et quando longiore sit utendum : sed quibus modis faciendum sit, ut gaudens quisque catechizet, (tanto enim suavior erit, quanto magis id potuerit,) ea cura maxima est. Et præceptum quidem rei hujus in promptu est. Si enim in pecunia corporali, quanto magis in spiritali hilarem datorem diligit Deus[2]? Sed hæc hilaritas ad horam ut adsit, ejus est misericordiæ qui ista præcepit. Itaque prius de modo narrationis quod te velle cognovi, tum de præcipiendo atque cohortando, postea de hac hilaritate comparanda, quæ Deus suggesserit, disseremus.

[1] I Cor. II, 9. — [2] Id. IX, 7.

CAPUT III.

Narratio plena quæ fieri debeat catechizando. — Ad charitatis finem dirigenda narratio. — Scripturæ veteres propter commendandum Christi adventum, cujus finis charitas.

V. Narratio plena est, cum quisque primo catechizatur ab eo quod scriptum est : « In principio fecit Deus » cœlum et terram[1], » usque ad præsentia tempora Ecclesiæ. Non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosque Judicum et Regnorum et Esdræ libros, totumque Evangelium et Actus Apostolorum, vel, si ad verbum edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando evolvere et explicare; quod nec tempus capit, nec ulla necessitas postulat : sed cuncta summatim generatimque complecti, ita ut eligantur quædam mirabiliora quæ suavius audiuntur, atque in ipsis articulis constituta sunt, ut ea tanquam in involucris ostendere, statimque a conspectu abripere non oporteat, sed aliquantum immorando quasi resolvere atque expandere, et inspicienda atque miranda offerre animis auditorum : cætera vero celeri percursione inserendo contexere. Ita et illa quæ maxime commendari volumus, aliorum submissione magis eminent; nec ad ea fatigatus pervenit, quem narrando volumus excitare; nec illius memoria confunditur, quem docendo debemus instruere.

[1] Gen. I, I.

VI. In omnibus sane non tantum nos oportet intueri præcepti finem, quod est charitas de corde puro et conscientia bona, et fide non ficta [1], quo ea quæ loquimur cuncta referamus : sed etiam illius quem loquendo instruimus, ad id movendus atque illuc dirigendus aspectus est. Neque enim ob aliud ante adventum Domini scripta sunt omnia quæ in sanctis Scripturis legimus; nisi ut illius commendaretur adventus, et futura præsignaretur Ecclesia, id est, populus Dei per omnes gentes, quod est corpus ejus; adjunctis atque annumeratis omnibus sanctis qui etiam ante adventum ejus in hoc sæculo vixerunt, ita eum credentes venturum esse, sicut nos venisse. Sicut enim Jacob manum prius dum nasceretur emisit ex utero, qua etiam pedem prænascentis fratris tenebat, deinde utique secutum est caput, tum demum necessario membra cætera [2] : sed tamen caput non tantum ea membra quæ secuta sunt, sed etiam ipsam manum quæ in nascendo præcessit, dignitate ac potestate præcedit; et quamvis non tempore apparendi, tamen naturæ ordine prius est : ita et Dominus Jesus Christus etsi antequam appareret in carne, et quodam modo ex utero secreti sui ad hominum oculos Mediator Dei et hominum homo procederet, qui est super omnes Deus benedictus in sæcula [3], præmisit in sanctis Patriarchis et Prophetis quamdam partem corporis sui, qua velut manu se nasciturum esse prænuntians, etiam populum præcedentem superbe, vinculis legis tanquam digitis quinque supplantavit : (quia et per quinque temporum articulos prænuntiari venturus prophetarique non destitit; et huic rei consonans per quem lex data est, quinque libros conscripsit : et superbi carnaliter sentientes, et suam justitiam volentes constituere [4],

[1] I Tim. I, 5. — [2] Gen. XXV, 25. — [3] I Tim. II, 5, et Rom. IX, 5. — [4] Rom. X, 3.

non aperta manu Christi repleti sunt benedictione, sed constricta atque conclusa retenti sunt : itaque illis obligati sunt pedes, et ceciderunt, nos autem surreximus et erecti sumus[1] :) quamvis ergo, ut dixi, præmiserit Dominus Christus quamdam partem corporis sui in sanctis, qui eum nascendi tempore præierunt; tamen ipse est caput corporis Ecclesiæ[2]; illique omnes eidem corpori cujus ille caput est cohæserunt, credendo in eum quem prænuntiabant. Non enim præcurrendo divulsi sunt, sed adjuncti potius obsequendo. Nam etsi manus a capite præmitti potest, connexio tamen ejus sub capite est. Quapropter omnia quæ ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt, et figuræ nostræ fuerunt, et in figura contingebant in eis; scripta sunt autem propter nos, in quos finis sæculorum obvenit[3].

CAPUT IV.

Præcipua causa adventus Christi, charitatis commendatio. — Ad dilectionem referenda esse quæ de Christo ex Scripturis narrantur in catechismo.

VII. Quæ autem major causa est adventus Domini, nisi ut ostenderet Deus dilectionem suam in nobis, commendans eam vehementer; quia cum adhuc inimici essemus, Christus pro nobis mortuus est[4]. Hoc autem ideo, quia finis præcepti et plenitudo legis, charitas est[5] : ut et nos invicem diligamus, et quemadmodum ille pro nobis ani-

[1] Psal. xix, 9. — [2] Coloss. i, 18. — [3] Rom. xv, 4, et i Cor. x, 11. — [4] Rom. v, 6 — [5] i Tim. i, 5, et Rom. xiii, 10.

mam suam posuit, sic et nos pro fratribus animam ponamus[1] : et ipsum Deum, quoniam prior dilexit nos, et Filio suo unico non pepercit[2], sed pro nobis omnibus tradidit eum[3], si amare pigebat, saltem nunc redamare non pigeat. Nulla est enim major ad amorem invitatio, quam prævenire amando : et nimis durus est animus, qui dilectionem si nolebat impendere, nolit rependere. Quod si in ipsis flagitiosis et sordidis amoribus videmus, nihil aliud eos agere qui amari vicissim volunt, nisi ut documentis quibus valent aperiant et ostendant quantum ament, eamque imaginem justitiæ prætendere affectant, ut vicem sibi reddi quodam modo flagitent ab eis animis, quos illecebrare moliuntur; ipsique ardentius æstuant, cum jam moveri eodem igne etiam illas mentes quas appetunt sentiunt : si ergo et animus qui torpebat, cum se amari senserit excitatur, et qui jam fervebat, cum se redamari didicerit, magis accenditur : manifestum est nullam esse majorem causam, qua vel inchoetur vel augeatur amor, quam cum amari se cognoscit, qui nondum amat, aut redamari se vel posse sperat, vel jam probat, qui prior amat. Et si hoc etiam in turpibus amoribus, quanto plus in amicitia? Quid enim aliud cavemus in offensione amicitiæ, nisi ne amicus arbitretur quod eum vel non diligimus, vel minus diligimus quam ipse nos diligit? Quod si crediderit, frigidior erit in eo amore quo invicem homines mutua familiaritate perfruuntur : et si non ita est infirmus, ut hæc illum offensio faciat ab omni dilectione frigescere; in ea se tenet, qua non ut fruatur, sed ut consulat diligit. Operæ pretium est autem animadvertere, quomodo, quanquam et superiores velint se ab inferioribus diligi, eorumque in se studioso delectentur obsequio, et quanto magis id senserint, tanto magis eos diligant,

[1] I Joan. III, 16. — [2] Id. IV, 10. — [3] Rom. VIII, 32.

tamen quanto amore exardescat inferior, cum a superiore se diligi senserit. Ibi enim gratior amor est, ubi non æstuat indigentiæ siccitate, sed ubertate beneficentiæ profluit. Ille namque amor ex miseria est, iste ex misericordia. Jamvero si etiam se amari posse a superiore desperabat inferior, ineffabiliter commovebitur in amorem, si ultro ille fuerit dignatus ostendere, quantum diligat eum qui nequaquam sibi tantum bonum promittere auderet. Quid autem superius Deo judicante, et quid desperatius homine peccante? qui se tanto magis tuendum et subjugandum superbis potestatibus addixerat, quæ beatificare non possunt, quanto magis desperaverat posse sui curam geri ab ea potestate, quæ non malitia sublimis esse vult, sed bonitate sublimis est.

VIII. Si ergo maxime propterea Christus advenit, ut cognosceret homo quantum eum diligat Deus; et ideo cognosceret, ut in ejus dilectionem a quo prior dilectus est inardesceret, proximumque illo jubente et demonstrante diligeret, qui non proximum, sed longe peregrinantem diligendo factus est proximus; omnisque Scriptura divina quæ ante scripta est, ad prænuntiandum adventum Domini scripta est; et quidquid postea mandatum est litteris et divina auctoritate firmatum, Christum narrat, et dilectionem monet: manifestum est non tantum totam Legem et Prophetas in illis duobus pendere præceptis dilectionis Dei et proximi[1], quæ adhuc sola Scriptura sancta erat cum hoc Dominus diceret, sed etiam quæcumque posterius salubriter conscripta sunt memoriæque mandata divinarum volumina Litterarum. Quapropter in Veteri Testamento est occultatio Novi, in Novo Testamento est manifestatio Veteris. Secundum illam occultationem carnaliter intelligentes carnales, et tunc et nunc pœnali ti-

[1] Matth. xxii, 40.

more subjugati sunt. Secundum hanc autem manifestationem spiritales, et tunc quibus pie pulsantibus etiam occulta patuerunt, et nunc qui non superbe quærunt, ne etiam aperta claudantur, spiritaliter intelligentes donata charitate liberati sunt. Quia ergo charitati nihil adversius quam invidentia : mater autem invidentiæ superbia est : idem Dominus Jesus Christus, Deus homo, et divinæ in nos dilectionis indicium est, et humanæ apud nos humilitatis exemplum, ut magnus tumor noster majore contraria medicina sanaretur. Magna est enim miseria, superbus homo : sed major misericordia, humilis Deus. Hac ergo dilectione tibi tanquam fine proposito, quo referas omnia quæ dicis, quidquid narras ita narra, ut ille cui loqueris audiendo credat, credendo speret, sperando amet.

CAPUT V.

Accedens ad catechismum scrutandus quo fine velit fieri Christianus.

IX. De ipsa etiam severitate Dei, qua corda mortalium saluberrimo terrore quatiuntur, charitas ædificanda est, ut ab eo quem timet, amari se gaudens, eum redamare audeat, ejusque in se dilectioni, etiamsi impune posset, tamen displicere vereatur. Rarissime quippe accidit, imovero nunquam, ut quisquam veniat volens fieri Christianus, qui non sit aliquo Dei timore perculsus. Si enim aliquod commodum expectando ab hominibus, quibus se aliter placiturum non putat, aut aliquod ab hominibus incommodum devitando, quorum offensionem aut inimi-

citias reformidat, vult fieri Christianus ; non fieri vult potius quam fingere. Fides enim non res est salutantis corporis, sed credentis animi. Sed plane sæpe adest misericordia Dei per ministerium catechizantis, ut sermone commotus jam fieri velit, quod decreverat fingere : quod cum velle cœperit, tunc eum venisse deputemus. Et occultum quidem nobis est quando veniat animo, quem jam corpore præsentem videmus : sed tamen sic cum eo debemus agere, ut fiat in illo hæc voluntas, etiamsi non est. Nihil enim deperit, quando si est, utique tali nostra actione firmatur, quamvis quo tempore, vel qua hora cœperit, ignoremus. Utile est sane, ut præmoneamur antea, si fieri potest, ab iis qui eum norunt, in quo statu animi sit, vel quibus causis commotus ad suscipiendam religionem venerit. Quod si defuerit alius a quo id noverimus, etiam ipse interrogandus est, ut ex eo quod responderit ducamus sermonis exordium. Sed si ficto pectore accessit, humana commoda cupiens, vel incommoda fugiens, utique mentiturus est : tamen ex eo ipso quod mentitur, capiendum est principium : non ut refellatur ejus mendacium, quasi tibi certum sit ; sed ut si dixerit eo proposito se venisse quod vere approbandum est, sive ille verum sive falsum dicat, tale tamen propositum quali se venisse respondit, approbantes atque laudantes, faciamus eum delectari esse se talem, qualem videri cupit. Si autem aliud dixerit, quam oportet esse in animo ejus qui christiana fide imbuendus est ; blandius et lenius reprehendendo tanquam rudem et ignarum, et christianæ doctrinæ finem verissimum demonstrando atque laudando breviter et graviter, ne aut tempora futuræ narrationis occupes, aut eam non prius collocato animo audeas imponere, facias eum velle quod aut per errorem, aut per simulationem nondum volebat.

CAPUT VI.

Exordium catechismi, et narratio ab historia creationis mundi usque ad præsens tempus Ecclesiæ.

X. Quod se forte si divinitus admonitum vel territum esse responderit, ut fieret Christianus, lætissimum nobis exordiendi aditum præbet, quanta Deo sit cura pro nobis. Sane ab hujusmodi miraculorum sive somniorum, ad Scripturarum solidiorem viam et oracula certiora transferenda est ejus intentio : ut et illa admonitio quam misericorditer ei prærogata sit, noverit, antequam Scripturis sanctis inhæreret. Et utique demonstrandum est ei, quod ipse Dominus non eum admoneret aut compelleret fieri Christianum et incorporari Ecclesiæ, seu talibus signis aut revelationibus erudiret, nisi jam præparatum iter in Scripturis sanctis, ubi non quæreret visibilia miracula, sed invisibilia sperare consuesceret, neque dormiens, sed vigilans moneretur, eum securius et tutius carpere voluisset. Inde jam exordienda narratio est, ab eo quod fecit Deus omnia bona valde [1], et perducenda. ut diximus, usque ad præsentia tempora Ecclesiæ : ita ut singularum rerum atque gestorum quæ narramus, causæ rationesque reddantur, quibus ea referamus ad illum finem dilectionis, unde neque agentis aliquid neque loquentis oculus avertendus est. Si enim ficta poëtarum fabulas, et ad voluptatem excogitatas animorum quorum cibus nugæ sunt,

[1] Gen. 1, 31.

tamen boni qui habentur atque appellantur Grammatici, ad aliquam utilitatem referre conantur, quanquam et ipsam vanam et avidam saginæ sæcularis : quanto nos decet esse cautiores, ne illa quæ vera narrâmus, sine suarum causarum redditione digesta, aut inani suavitate, aut etiam perniciosa cupiditate credantur. Non tamen sic asseramus has causas, ut relicto narrationis tractu, cor nostrum et lingua in nodos difficilioris disputationis excurrat ; sed ipsa veritas adhibitæ rationis, quasi aurum sit gemmarum ordinem ligans, non tamen ornamenti seriem ulla immoderatione perturbans.

CAPUT VII.

Resurrectio, judicium, et alia quædam post narrationem intimanda.

XI. Narratione finita, spes resurrectionis intimanda est, et pro capacitate ac viribus audientis, proque ipsius temporis modulo, adversus vanas irrisiones infidelium de corporis resurrectione tractandum, et futuri ultimi judicii bonitate in bonos, severitate in malos, veritate in omnes ; commemoratisque cum detestatione et horrore pœnis impiorum, regnum justorum atque fidelium et superna illa civitas ejusque gaudium cum desiderio prædicandum est. Tum vero instruenda et animanda est infirmitas hominis adversus tentationes et scandala, sive foris sive in ipsa intus Ecclesia : foris adversus Gentiles, vel Judæos, vel hæreticos ; intus autem adversus areæ dominicæ paleam. Non ut contra singula perversorum genera disputetur,

omnesque illorum pravæ opiniones propositis quæstionibus refellantur; sed pro tempore brevi demonstrandum est, ita esse prædictum, et quæ sit utilitas tentationum erudiendis fidelibus, et quæ medicina in exemplo patientiæ Dei, qui statuit usque in finem ista permittere. Cum vero adversus eos instruitur, quorum perversæ turbæ corporaliter implent ecclesias, simul etiam præcepta breviter et decenter commemorentur christianæ atque honestæ conversationis, ne ab ebriosis, avaris, fraudatoribus, aleatoribus, adulteris, fornicatoribus, spectaculorum amatoribus, remediorum sacrilegorum alligatoribus, præcantatoribus, mathematicis, vel quarumlibet artium vanarum et malarum divinatoribus, atque hujusmodi cæteris ita facile seducatur, et impunitum sibi fore arbitretur, quia videt multos qui Christiani appellantur, hæc amare, et agere, et defendere, et suadere, et persuadere. Quis enim finis præstitutus sit in tali vita perseverantibus, et quam sint in ipsa Ecclesia tolerandi, ex qua in fine separandi sunt, divinorum Librorum testimoniis edocendum est. Prænuntiandum est etiam inventurum eum in Ecclesia multos Christianos bonos, verissimos cives cœlestis Jerusalem, si esse ipse cœperit. Ad extremum ne spes ejus in homine ponatur, sedulo monendus est: quia neque facile ab homine judicari potest quis homo sit justus; et si facile posset, non ideo nobis proponi exempla justorum, ut ab eis justificemur, sed ut eos imitantes ab eorum justificatore nos quoque justificari sciamus. Hinc enim fiet, quod maxime commendandum est, ut cum ille qui nos audit, imo per nos audit Deum, moribus et scientia proficere cœperit, et viam Christi alacriter ingredi, nec nobis id audeat assignare, nec sibi; sed et se ipsum, et nos, et quoscumque alios diligit amicos, in illo et propter illum diligat, qui eum dilexit inimicum, ut justificans faceret

amicum. Hic jam non te puto præceptore indigere, ut cum occupata sunt tempora, vel tua, vel eorum qui te audiunt, breviter agas; cum autem largiora, largius eloquaris : hoc enim nullo admonente ipsa necessitas præcipit.

CAPUT VIII.

Eruditi quomodo catechizandi.

XII. Sed illud plane non prætereundum est, ut si ad te quisquam catechizandus venerit liberalibus doctrinis excultus, qui jam decreverit esse Christianus, et ideo venerit ut fiat, difficillimum omnino est ut non multa nostrarum scripturarum litterarumque cognoverit, quibus jam instructus ad sacramentorum participationem tantummodo venerit. Tales enim non eadem hora qua Christiani fiunt, sed ante solent omnia diligenter inquirere, et motus animi sui, cum quibus possunt, communicare atque discutere. Cum his itaque breviter agendum est, et non odiose inculcando quæ norunt, sed modeste perstringendo; ita ut dicamus nos credere quod jam noverint illud, atque illud : atque hoc modo cursim enumerare omnia quæ rudibus indoctisque inculcanda sunt : ut etsi quid novit eruditus iste, non tanquam a doctore audiat; et si quid adhuc ignorat, dum ea commemoramus quæ illum nosse jam credimus, discat. Nec ipse sane inutiliter interrogatur, quibus rebus motus sit, ut velit esse Christianus: ut si libris ei persuasum esse videris, sive canonicis, sive utilium Tractatorum, de his aliquid in principio loquaris,

collaudans eos pro diversitate meritorum canonicæ auctoritatis et exponentium solertissimæ diligentiæ, maximeque commendans in scripturis canonicis admirandæ altitudinis saluberrimam humilitatem, in illis autem pro sua cujusque facultate aptum superioribus, et per hoc infirmioribus animis, stylum sonantioris et quasi tornatioris eloquii. Sane etiam exprimendum de illo est, ut indicet quem maxime legerit, et quibus libris familiarius inhæserit, unde illi persuasum est, ut sociari vellet Ecclesiæ. Quod cum dixerit, tum si nobis noti sunt illi libri, aut ecclesiastica fama saltem accepimus a catholico aliquo memorabili viro esse conscriptos, læti approbemus. Si autem in alicujus hæretici volumina incurrit, et nesciens forte quod vera fides improbat, tenuit animo, et catholicum esse arbitratur, sedulo edocendus est, prælata auctoritate universalis Ecclesiæ aliorumque doctissimorum hominum et disputationibus et scriptionibus in ejus veritate florentium. Quanquam et illi qui Catholici ex hac vita emigrarunt, et aliquid litterarum christianarum posteris reliquerunt, in quibusdam locis opusculorum suorum, vel non intellecti, vel sicuti est humana infirmitas, minus valentes acie mentis abditiora penetrare, et veri similitudine aberrantes a veritate, præsumptoribus et audacibus fuerunt occasioni ad aliquam hæresim moliendam atque gignendam. Quod mirum non est, cum de ipsis canonicis litteris, ubi omnia sanissime dicta sunt, non quidem aliter accipiendo quædam, quam vel scriptor sensit, vel se ipsa veritas habet : (nam si hoc solum esset, quis non humanæ infirmitati ad corrigendum paratæ libenter ignosceret?) sed id quod perverse ac prave opinati sunt, animositate acerrima et pervicaci arrogantia defensitantes, multi multa perniciosa dogmata, concisa communionis unitate pepererunt. Hæc omnia cum illo, qui ad societatem

populi christiani, non idiota, ut aiunt, sed doctorum libris expolitus atque excultus accedit, modesta collatione tractanda sunt: tantum assumpta præcipiendi auctoritate, ut caveat præsumptionis errores; quantum ejus humilitas quæ illum adduxit, jam sentitur admittere. Cætera vero secundum regulas doctrinæ salutaris, sive de fide, quæcumque narranda vel disserenda sunt, sive de moribus, sive de tentationibus, eo modo percurrendo quo dixi, ad illam supereminentiorem viam omnia referenda sunt.

CAPUT IX.

Grammatici et Oratores quomodo tractandi.—Vox ad aures Dei, animi affectus.

XIII. Sunt item quidam de scholis usitatissimis Grammaticorum Oratorumque venientes, quos neque inter idiotas numerare audeas, neque inter illos doctissimos, quorum mens magnarum rerum est exercitata quæstionibus. His ergo qui loquendi arte cæteris hominibus excellere videntur, cum veniunt ut Christiani fiant, hoc amplius quam illis illitteratis impertire debemus, quod sedulo monendi sunt, ut humilitate induti christiana, discant non contemnere, quos cognoverint morum vitia quam verborum amplius devitare; et cordi casto linguam exercitatam nec conferre audeant, quam etiam præferre consueverant. Maxime autem isti docendi sunt Scripturas audire divinas, ne sordeat eis solidum eloquium, quia non est inflatum; neque arbitrentur carnalibus integumentis involuta atque operta dicta vel facta hominum, quæ in

illis libris leguntur, non evolvenda atque aperienda ut intelligantur, sed sic accipienda ut litteræ sonant; deque ipsa utilitate secreti, unde etiam mysteria vocantur, quid valeant ænigmatum latebræ ad amorem veritatis acuendum, decutiendumque fastidii torporem, ipsa experientia probandum est talibus, cum aliquid eis quod in promptu positum non ita movebat, enodatione allegoriæ alicujus eruitur. His enim maxime utile est nosse, ita esse præponendas verbis sententias, ut præponitur animus corpori. Ex quo fit, ut ita malle debeant veriores quam disertiores audire sermones, sicut malle debent prudentiores quam formosiores habere amicos. Noverint etiam non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum : ita enim non irridebunt, si aliquos antistites et ministros Ecclesiæ forte animadverterint, vel cum barbarismis et solœcismis Deum invocare, vel eadem verba quæ pronuntiant non intelligere, perturbateque distinguere. Non quia ista minime corrigenda sunt, ut populus ad id quod plane intelligit, dicat Amen : sed tamen pie toleranda sunt ab eis, qui didicerint, ut sono in foro, sic voto in Ecclesia benedici. Itaque forensis illa nonnunquam forte bona dictio, nunquam tamen benedictio dici potest. De sacramento autem quod accepturi sunt, sufficit prudentioribus audire quid res illa significet : cum tardioribus autem aliquanto pluribus verbis et similitudinibus agendum est, ne contemnant quod vident.

CAPUT X.

Jam de hilaritate comparanda. — Causæ sex tædium afferentes catechizanti.— Remedium contra primam causam tædii.

XIV. Hic tu fortasse exemplum aliquod sermonis desideras, ut ipso tibi opere ostendam, quomodo facienda sint ista quæ monui. Quod quidem faciam, quantum Domino adjuvante potuero : sed prius de illa hilaritate comparanda, quod pollicitus sum, dicere debeo. Jam enim de ipsis præceptis explicandi sermonis, in catechizando eo qui sic venit ut Christianus fiat, quantum satis visum est, quod promiseram exolvi. Indebitum quippe est, ut etiam ipse faciam in hoc volumine, quod fieri oportere præcipio. Si ergo fecero, ad cumulum valebit : cumulus autem quo pacto a me superfundi potest, antequam mensuram debiti explevero? Neque enim te maxime conqueri audivi, nisi quod tibi sermo tuus vilis abjectusque videretur, cum aliquem christiano nomine imbueres. Hoc autem scio, non tam rerum quæ dicendæ sunt, quibus te satis novi paratum et instructum, neque ipsius locutionis inopia, sed animi tædio fieri; vel illa causa quam dixi, quia magis nos delectat et tenet, quod in silentio mente cernimus, nec inde volumus avocari ad verborum longe disparem strepitum; vel quia etiam cum sermo jucundus est, magis nos libet audire aut legere quæ melius dicta sunt, et quæ sine nostra cura et sollicitudine promuntur, quam ad alienum sensum repentina verba coaptare incerto

exitu, sive utrum occurrant pro sententia, sive utrum accipiantur utiliter; vel quia illa quæ rudibus insinuantur eo quod nobis notissima sunt, et provectui nostro jam non necessaria, piget ad ea sæpissime redire, nec in eis tam usitatis et tanquam infantilibus cum aliqua voluptate jam grandiusculus animus graditur. Facit etiam loquenti tædium auditor immobilis, vel quia non movetur affectu, vel quia nullo motu corporis indicat se intelligere vel sibi placere quæ dicuntur: non quia humanæ laudis nos esse avidos decet, sed quia ea quæ ministramus, Dei sunt; et quanto magis diligimus eos quibus loquimur, tanto magis eis cupimus ut placeant, quæ ad eorum porriguntur salutem: quod si non succedit, contristamur, et in ipso cursu debilitamur et frangimur, quasi frustra operam conteramus. Nonnunquam etiam cum avertimur ab aliqua re, quam desideramus agere, et cujus actio aut delectabat nos, aut magis nobis necessaria videbatur, et cogimur aut jussu ejus quem offendere nolumus, aut aliquorum inevitabili instantia catechizare aliquem, jam conturbati accedimus ad negotium, cui magna tranquillitate opus est, dolentes quod neque ordinem actionum nobis conceditur tenere quem volumus, nec sufficere omnibus possumus; atque ita ex ipsa tristitia sermo procedens minus gratus est, quia de ariditate mœstitiæ minus exuberat. Aliquando item ex aliquo scandalo mœror pectus obsedit, et tunc nobis dicitur: Veni, loquere huic, Christianus vult fieri. Dicitur enim ab ignorantibus quid nos clausum intus exurat: quibus si affectum nostrum aperire non oportet, suscipimus ingratius quod volunt: et profecto languidus et insuavis ille sermo erit per venam cordis æstuantem fumantemque trajectus. Tot igitur ex causis, quælibet earum serenitatem nostræ mentis obnubilet, secundum Deum sunt quærenda remedia, quibus relaxetur illa contractio, et fer-

vore spiritus exultemus et jucundemur in tranquillitate boni operis. « Hilarem enim datorem diligit Deus[1]. »

XV. Si enim causa illa contristat, quod intellectum nostrum auditor non capit, a cujus cacumine quodam modo descendentes cogimur in syllabarum longe infra distantium tarditate demorari, et curam gerimus quemadmodum longis et perplexis anfractibus procedat ex ore carnis, quod celerrimo haustu mentis imbibitur, et quia multum dissimiliter exit, tædet loqui, et libet tacere : cogitemus quid nobis prærogatum sit ab illo, qui demonstravit nobis exemplum, ut sequamur vestigia ejus[2]. Quantumvis enim differat articulata vox nostra ab intelligentiæ nostræ vivacitate, longe differentior est mortalitas carnis ab æqualitate Dei. Et tamen cum in eadem « Forma esset, » semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, » etc. usque ad « mortem crucis. » Quam ob causam, nisi quia factus est infirmis infirmus, ut infirmos lucrificaret[1]? Audi ejus imitatorem alibi etiam dicentem : « Sive enim mente » excessimus, Deo ; sive temperantes sumus, vobis. Chari» tas enim Christi compellit nos, judicantes hoc, quia » unus pro omnibus mortuus est[4]. » Quomodo enim paratus esset impendi pro animabus eorum, si eum pigeret inclinari ad aures eorum ? Hinc ergo factus est parvulus in medio nostrum, tanquam nutrix fovens filios suos[5]. Num enim delectat, nisi amor invitet, decurtata et mutilata verba immurmurare? Et tamen optant homines habere infantes, quibus id exhibeant : et suavius est matri minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere ac devorare grandiora. Non ergo recedat de pectore etiam cogitatio gallinæ illius, quæ languidulis plumis teneros fœtus operit, et susurrantes pullos confracta voce advocat

[1] 2 Cor. ix, 7.— [2] 1 Petr. ii, 21. — [3] Philip. ii, 7, 8. — [4] 1 Cor. ix, 22. — [5] 2 Cor. v, 15, et xii, 15. — [6] 1 Thess. ii, 7. — [7] Matth. xxiii, 37.

cujus blandas alas refugientes superbi, præda fiunt alitibus. Si enim intellectus delectat in penetralibus sincerissimis, hoc etiam intelligere delectet, quomodo charitas quanto officiosius descendit in infirma, tanto robustius recurrit in intima per bonam conscientiam nihil quærendi ab eis ad quos descendit, præter eorum sempiternam salutem.

CAPUT XI.

Remedium contra secundam tædii causam.

XVI. Si autem magis appetimus ea quæ jam parata sunt et melius dicta legere, vel audire, et ideo piget incerto exitu ad tempus coaptare quæ loquimur; tantum a veritate rerum non aberret animus, facile est ut si in verbis auditorem aliquid offenderit, ex ipsa occasione discat quam sit re intellecta contemnendum, si minus integre, aut si minus proprie sonare potuit, quod ideo sonabat ut res intelligeretur. Quod si humanæ infirmitatis intentio etiam ab ipsa rerum veritate aberraverit; quanquam in catechizandis rudibus, ubi via tristissima tenenda est, difficile potest accidere : tamen ne forte accidat ut etiam hinc offendatur auditor, non aliunde nobis debet videri accidisse, nisi quia Deus experiri nos voluit, utrum cum mentis placiditate corrigamur, ne in defensionem nostri erroris majore præcipitemur errore. Quod si nemo nobis dixerit, nosque et illos qui audierunt omnino latuerit, nullus dolor est, si non fiat iterum. Plerumque autem nos

ipsi recolentes quæ dixerimus, reprehendimus aliquid, et ignoramus quomodo cum diceretur acceptum sit, magisque dolemus, quando in nobis fervet charitas, si cum falsum esset, libenter acceptum est. Ideoque opportunitate reperta, sicut nos ipsos in silentio reprehendimus, ita curandum est, ut etiam illi sensim corrigantur, qui non Dei verbis, sed plane nostris in aliquam lapsi sunt falsitatem. Si vero aliqui livore vesano cæci errasse nos gaudent, susurrones, detractores, Deo odibiles[1]; præbeant nobis materiam exercendæ patientiæ cum misericordia, quia et patientia Dei ad pœnitentiam eos adducit[2]. Quid enim est detestabilius, et quod magis thesaurizet iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei, quam de malo alterius mala diaboli similitudine atque imitatione lætari. Nonnunquam etiam, cum recte omnia vereque dicantur, aut non intellectum aliquid, aut contra opinionem et consuetudinem veteris erroris ipsa novitate asperum, offendit et perturbat audientem. Quod si apparuerit, sanabilemque se præbet, auctoritatum rationumque copia sine ulla dilatione sanandus est. Si autem tacita et occulta offensio est, Dei medicina opitulari potest. At si resiluerit, et curari recusaverit consoletur nos dominicum illud exemplum, qui offensis hominibus ex verbo suo, et tanquam durum refugientibus, etiam iis qui remanserant ait : « Numquid » et vos vultis ire[3]? » Satis enim fixum atque immobile debet corde retineri, Jerusalem captivam ab hujus sæculi Babylonia decursis temporibus liberari, nullumque ex illa esse periturum; quia qui perierit, non ex illa erat. « Firmum enim fundamentum Dei stat, habens signacu» lum hoc : Novit Dominus qui sunt ejus, et recedat ab » iniquitate omnis qui nominat nomen Domini[4]. » Ista cogitantes, et invocantes Dominum in cor nostrum, minus

[1] Rom. I, 30. — [2] Rom. II, 4, 5. — [3] Joan. VI, 68. — [4] 2 Tim. II, 19.

timebimus incertos exitus sermonis nostri propter incertos motus auditorum, delectabitque nos etiam ipsa perpessio molestiarum pro misericordi opere, si non in eo nostram gloriam requiramus. Tunc enim est vere opus bonum, cum a charitate jaculatur agentis intentio, et tanquam ad locum suum rediens, rursus in charitate requiescit. Lectio vero quæ nos delectat, aut aliqua auditio melioris eloquii, ut eam promendo sermoni nostro præponere volentes, cum pigritia vel tædio loquamur, alacriores nos suscipiet, jucundiorque præstabitur post laborem; et majore fiducia deprecabimur, ut loquatur nobis Deus quomodo volumus, si suscipiamus hilariter ut loquatur per nos quomodo possumus: ita fit ut diligentibus Deum omnia concurrant in bonum [1].

CAPUT XII.

Remedium contra tertiam causam tædii.

XVII. Jam vero si usitata et parvulis congruentia sæpe repetere fastidimus, congruamus eis per fraternum, paternum, maternumque amorem, et copulatis cordi eorum etiam nobis nova videbuntur. Tantum enim valet animi compatientis affectus, ut cum illi afficiuntur nobis loquentibus, et nos illis discentibus, habitemus in invicem; atque ita et illi quæ audiunt quasi loquantur in nobis, et nos in illis discamus quodam modo quæ docemus. Nonne accidere hoc solet, cum loca quædam ampla et

[1] Rom. VIII, 28.

pulchra, vel urbium vel agrorum, quæ jam nos sæpe videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea nunquam viderant, ut nostra delectatio in eorum novitatis delectatione renovetur? Et tanto magis, quanto sunt amiciores : quia per amoris vinculum in quantum in illis sumus, in tantum et nobis nova fiunt quæ vetera fuerunt. Sed si in rebus contemplandis aliquantum profecimus, non volumus eos quos diligimus lætari et stupere, cum intuentur opera manuum hominum; sed volumus eos in ipsam artem consiliumve institutoris attollere, atque inde exurgere in admirationem laudemque omnicreantis Dei, ubi amoris fructuosissimus finis est; quanto ergo magis delectari nos oportet, cum ipsum Deum jam discere homines accedunt, propter quem discenda sunt quæcumque discenda sunt; et in eorum novitate innovari, ut si frigidior est solita nostra prædicatio, insolita eorum auditione fervescat. Huc accedit ad comparandam lætitiam, quod cogitamus, et consideramus, de qua erroris morte in vitam fidei transeat homo. Et si vicos usitatissimos cum benefica hilaritate transimus, quando alicui forte qui errando laboraverat, demonstramus viam : quanto alacrius et cum gaudio majore in doctrina salutari, etiam illa quæ propter nos retexere non opus est, perambulare debemus; cum animam miserandam et erroribus sæculi fatigatam per itinera pacis, ipso qui nobis eam præstitit jubente, deducimus?

CAPUT XIII.

Remedium contra quartam causam fastidii. — Auditor vel audiendo vel stando fatigatus, quomodo recreandus. — Usus audiendi verbum Dei sedendo, in quibusdam Ecclesiis receptus.

XVIII. Sed re vera multum est perdurare in loquendo usque ad terminum præstitutum, cum moveri non videmus audientem; quod sive non audeat, religionis timore constrictus, voce aut aliquo motu corporis significare approbationem suam, sive humana verecundia reprimatur; sive dicta non intelligat, sive contemnat: quandoquidem nobis non cernentibus animum ejus incertum est, omnia sermone tentanda sunt, quæ ad eum excitandum et tanquam de latebris eruendum possint valere. Nam et timor nimius atque impediens declarationem judicii ejus, blanda exhortatione pellendus est, et insinuando fraternam societatem verecundia temperanda, et interrogatione quærendum utrum intelligat, et danda fiducia, ut si quid ei contradicendum videtur, libere proferat. Quærendum etiam de illo, utrum hæc aliquando jam audierit, et fortassis eum tanquam nota et pervulgata non moveant; et agendum pro ejus responsione, ut aut planius et enodatius loquamur, aut opinionem contrariam refellamus, aut ea quæ illi nota sunt non explicemus latius, sed breviter complicemus, eligamusque aliqua ex his quæ mystice dicta sunt in sanctis Libris, et maxime in ipsa narratione, quæ

aperiendo et revelando noster sermo dulcescat. Quod si nimis tardus est, et ab omni tali suavitate absurdus et aversus, misericorditer sufferendus est, breviterque decursis cæteris, ea quæ maxime necessaria sunt, de unitate catholicæ, de tentationibus, de christiana conversatione propter futurum judicium terribiliter inculcanda sunt, magisque pro illo ad Deum, quam illi de Deo multa dicenda.

XIX. Sæpe etiam fit, ut qui primo libenter audiebat, vel audiendo vel stando fatigatus, non jam laudans, sed oscitans labia diducat, et se abire velle etiam invitus ostendat. Quod ubi senserimus, aut renovare oportet ejus animum, dicendo aliquid honesta hilaritate conditum et aptum rei quæ agitur, vel aliquid valde mirandum et stupendum, vel etiam dolendum atque plangendum; et magis de ipso, ut propria cura punctus evigilet; quod tamen non offendat ejus verecundiam asperitate aliqua, sed potius familiaritate conciliet: aut oblata sessione succurrere; quanquam sine dubitatione melius fiat, ubi decenter fieri potest, ut a principio sedens audiat; longeque consultius in quibusdam Ecclesiis transmarinis non solum antitistes sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subjacent, ne quisquam infirmior stando lassatus a saluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abscedere. Et tamen multum interest, si se quisquam de magna multitudine subtrahat ad reparandas vires, qui jam sacramentorum societate devinctus est; et si ille discedat, (quod plerumque inevitabiliter urgetur, ne interiore defectu victus etiam cadat), qui primis sacramentis imbuendus est: et pudore enim non dicit cur eat, et imbecillitate stare non sinitur. Expertus hæc dico: nam fecit hoc quidam, cum eum catechizarem, homo rusticanus, unde magnopere præcavendum esse didici. Quis enim ferat arrogantiam nostram, cum viros fratres nostros, vel etiam

quod majore sollicitudine curandum est, ut sint fratres nostri, coram nobis sedere non facimus; et ipsum Dominum nostrum, cui assistunt Angeli, sedens mulier audiebat[1]? Sane si aut brevis sermo futurus est, aut concessui locus non est aptus, stantes audiant; sed cum multi audiunt, et non tunc initiandi. Nam cum unus, aut duo, aut pauci, qui propterea venerunt ut Christiani fiant, periculose loquimur stantibus. Tamen si jam sic cœpimus, saltem animadverso auditoris tædio, et offerenda sessio est, imovero prorsus urgendus ut sedeat, et dicendum aliquid quo renovetur, quo etiam cura, si qua forte irruens eum avocare cœperat, fugiat ex animo. Cum enim causæ incertæ sint, cur jam tacitus recuset audire, jam sedenti aliquid adversus incidentes cogitationes sæcularium negotiorum dicatur, aut hilari, ut dixi, aut tristi modo: ut si ipsæ sunt quæ mentem occupaverant, cedant quasi nominatim accusatæ; si autem ipsæ non sunt, et audiendo fatigatus est, cum de illis tanquam ipsæ sint, (quandoquidem ignoramus,) inopinatum aliquid et extraordinarium, eo modo quo dixi, loquimur, a tædio renovatur intentio. Sed et breve sit, maxime quia extra ordinem inseritur, ne morbum fastidii cui subvenire volumus, etiam augeat ipsa medicina: et acceleranda sunt cætera, et promittendus atque exhibendus finis propinquior.

[1] Luc, x, 39.

CAPUT XIV.

Remedium adversus quintam causam tædii. — Remedium contra sextam causam tædii. — Item adversus causam sextam.

XX. Si autem confregit animum tuum alterius actionis, cui tanquam magis necessariæ jam suspensus eras, omissio, et propterea tristis insuaviter catechizas: cogitare debes, excepto quod scimus misericorditer nobis agendum esse quidquid cum hominibus agimus, et ex officio sincerissimæ charitatis; hoc ergo excepto, incertum esse quid utilius agamus, et quid opportunius aut intermittamus, aut omnino omittamus. Quia enim merita hominum pro quibus agimus, qualia sint apud Deum non novimus, quid eis ad tempus expediat aut nulla aut tenuissima et incertissima conjectura suspicamur, potius quam comprehendimus. Quapropter res quidem agendas pro nostro captu ordinare debemus: quas eo modo quo statuimus si peragere potuerimus, non ideo gaudeamus quia nobis, sed quia Deo sic eas agi placuit: si autem aliqua inciderit necessitas, qua noster ille ordo turbetur; flectamur facile, ne frangamur; ut quem Deus nostro[1] præposuit, ipse sit noster. Æquius est enim, ut nos ejus quam ut ille nostram voluntatem sequatur. Quia et ordo agendarum rerum, quem nostro arbitrio tenere volumus, ille utique approbandus est, ubi potiora præcedunt. Cur ergo nos dolemus homines a Do-

[1] *Subaudi.* ordini.

mino Deo tanto potiore præcedi, ut eo ipso quo nostrum amamus ordinem, inordinati esse cupiamus? Nemo enim melius ordinat quid agat, nisi qui paratior est non agere quod divina potestate prohibetur, quam cupidior agere quod humana cogitatione meditatur. « Quia multæ cogi- » tationes sunt in corde viri, consilium autem Domini ma- » net in æternum [1]. »

XXI. Si vero ex aliquo scandalo perturbatus animus non valet edere serenum jucundumque sermonem, tantam esse charitatem oportet in eos pro quibus Christus mortuus est, volens eos pretio sanguinis sui ab errorum sæcularium morte redimere; ut hoc ipsum quod nobis tristibus nuntiatur, præsto esse aliquem qui desideret fieri Christianus, ad consolationem illius resolutionemque tristitiæ valere debeat, sicut solent lucrorum gaudia dolorem lenire damnorum. Non enim scandalum nos constristat alicujus, nisi quem perire aut per quem perire infirmum vel credimus vel videmus. Ille igitur qui initiandus advenit, dum speratur posse proficere, dolorem deficientis abstergat. Quia et si timor ille suggeritur, ne fiat proselytus filius gehennæ, dum multi tales versantur ante oculos, ex quibus oriuntur ea, quibus urimur, scandala, non ad retardandos nos pertinere debet, sed magis ad excitandos et acuendos: quatenus quem imbuimus moneamus, ut caveat imitationem eorum, qui non ipsa veritate, sed solo nomine Christiani sunt; nec eorum turba commotus, aut sectari velit eos, aut Christum nolit sectari propter eos; et aut nolit esse in Ecclesia Dei ubi illi sunt, aut talis ibi velit esse quales illi sunt. Et nescio quomodo in hujusmodi monitis ardentior sermo est, cui fomitem subministrat præsens dolor: ut non solum pigriores non simus, sed eo ipso dicamus accensius atque vehementius,

[1] Prov. xix, 21.

quod securiores frigidius et lentius diceremus; gaudeamusque nobis occasionem dari, ubi motus animi nostri sine fructificatione non transeat.

XXII. Si autem de aliquo errato nostro vel peccato nos mœstitudo comprehendit, non tantum meminerimus sacrificium Deo spiritum esse contribulatum[1], sed etiam illud : « Quia sicut aqua ignem, sic eleemosyna extinguit » peccatum[2]. » Et : « Quia misericordiam, inquit, volo » quam sacrificium[3]. » Sicut ergo si periclitaremur incendio, ad aquam utique curreremus, quo posset extingui, et gratularemur si quis eam de proximo offerret : ita si de nostro fœno aliqua peccati flamma surrexit, et propterea conturbamur, data occasione misericordissimi operis, tanquam de oblato fonte gaudeamus, ut inde illud quod exarserat opprimatur. Nisi forte tam stulti sumus, ut alacrius arbitremur cum pane currendum, quo ventrem esurientis impleamus, quam cum verbo Dei, quo mentem istud edentis instruamus. Huc accedit, quia si tantum modo prodesset hoc facere, non facere autem nihil obesset; infeliciter in periculo salutis, non jam proximi, sed nostræ, oblatum remedium sperneremus. Cum vero ex ore Domini tam minaciter sonet : « Serve nequam et piger, » dares pecuniam meam nummulariis[4] : » quæ tandem dementia est, quoniam peccatum nostrum nos angit, ideo rursus velle peccare, non dando pecuniam dominicam volenti et petenti? His atque hujusmodi cogitationibus et considerationibus depulsa caligine tædiorum, ad catechizandum aptatur intentio, ut suaviter imbibatur, quod impigre atque hilariter de charitatis ubertate prorumpit. Hæc enim non tam ego tibi, quam omnibus nobis dicit ipsa dilectio, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis[5].

[1] Psal, L, 19. — [2] Eccli, III, 33. — [3] Oseæ, VI, 6. — [4] Matth, XXV, 26. — [5] Rom. V, 5.

CAPUT XV.

Pro personarum diversitate temperanda oratio.

XXIII. Sed nunc etiam illud quod prius quam promitterem non debebam, jam fortasse debitum flagitas, ut aliquod sermonis exemplum, tanquam si ego aliquem catechizem, non me pigeat explicare, et intuendum tibi proponere. Quod prius quam faciam, volo cogites aliam esse intentionem distantis, cum lector futurus cogitatur; et aliam loquentis, cum præsens auditor attenditur: et in eo ipso aliam in secreto monentis, dum nullus alius qui de nobis judicet præsto est; aliam palam docentis aliquid, cum dissimiliter opinantium circumstat auditus: et in hoc genere aliam, cum docetur unus, cæteri autem tanquam judicantes aut attestantes quæ sibi nota sunt audiunt; aliam cum omnes communiter quid ad eos proferamus expectant: et rursus in hoc ipso aliam, cum quasi privatim consedetur, ut sermocinatio conseratur; aliam, cum populus tacens unum de loco superiore dicturum suspensus intuetur: multumque interest, et cum ita dicimus, utrum pauci adsint an multi; docti an indocti, an ex utroque genere mixti; urbani an rustici, an hi et illi simul; an populus ex omni hominum genere temperatus sit. Fieri enim non potest, nisi aliter atque aliter afficiant locuturum atque dicturum, et ut sermo qui profertur, affectionis animi a quo profertur, quemdam quasi vultum gerat, et pro eadem diversitate diverse afficiat auditores, cum et ipsi se ipsos diverse afficiant invicem præsentia sua. Sed quia de rudi-

bus imbuendis nunc agimus, de me ipso tibi testis sum, aliter atque aliter me moveri, cum ante me catechizandum video eruditum, inertem, civem, peregrinum, divitem, pauperem, privatum, honoratum, in potestate aliqua constitutum, illius aut illius gentis hominem, illius aut illius ætatis aut sexus, ex illa aut illa secta, ex illo aut illo vulgari errore venientem : ac pro diversitate motus mei sermo ipse et procedit, et progreditur, et finitur. Et quia cum eadem omnibus debeatur charitas, non eadem est omnibus adhibenda medicina : ipsa item charitas alios parturit, cum aliis infirmatur; alios curat ædificare, alios contremiscit offendere; ad alios se inclinat, ad alios se erigit; aliis blanda, aliis severa, nulli inimica, omnibus mater. Et qui non expertus est eadem charitate quod dico, cum videt nos, quia facultas aliqua nobis donata delectat laudabiliter innotescere in ore multitudinis, inde nos beatos putat : Deus autem, in cujus conspectum intrat gemitus compeditorum, videat humilitatem nostram et laborem nostrum, et dimittat omnia peccata nostra[1]. Quamobrem si quid tibi in nobis placuit, ut aliquam observationem sermonis tui a nobis audire quæreres, melius videndo et audiendo nos cum hæc agimus, quam legendo cum hæc dictamus, edisceres.

[1] Psal. LXXVIII, 11, et XXIV, 18.

CAPUT XVI.

Formula orationis catechistæ. — Exordium ductum a laudabili proposito suscipiendæ Christianæ religionis, propter futuram requiem. Requies in rebus inquietis non quærenda. — Non in divitiis, nec in honoribus. — Requiem quærentes in oblectamentis carnis et in spectaculis.

XXIV. Sed tamen faciamus aliquem venisse ad nos, qui vult esse Christianus, et de genere quidem idiotarum, non tamen rusticanorum, sed urbanorum, quales apud Carthaginem plures experiri te necesse est : interrogatum etiam utrum propter vitæ præsentis aliquod commodum, an propter requiem quæ post hanc vitam speratur, Christianus esse desiderat, propter futuram requiem respondisse : tali fortasse a nobis instrueretur alloquio. Deo gratias, frater : valde tibi gratulor, et gaudeo de te, quod in tantis ac tam periculosis hujus sæculi tempestatibus de aliqua vera et certa securitate cogitasti. Nam et in hac vita homines magnis laboribus requiem quærunt et securitatem, sed pravis cupiditatibus non inveniunt. Volunt enim requiescere in rebus inquietis et non permanentibus : et quia illæ tempore subtrahuntur et transeunt, timoribus et doloribus eos agitant, nec quietos esse permittunt. Sive enim in divitiis velit homo requiescere, magis superbus efficitur, quam securus. Annon videmus quam multi eas subito perdiderint, multi etiam propter illas perierint, aut cum eas habere cupiunt, aut cum eis oppressis a cupi-

dioribus auferuntur? Quæ si etiam per totam vitam cum homine permanerent, et non desererent dilectorem suum, ipse illas sua morte desereret. Quanta est enim vita hominis, etiamsi senescat? Aut cum sibi homines optant senectutem, quid aliud optant nisi longam infirmitatem? Sic et honores hujus sæculi, quid sunt nisi typhus, et inanitas, et ruinæ periculum? Quia sic Scriptura sancta dicit : « Omnis caro fœnum, et claritas hominis ut flos fœni. » Fœnum aruit, flos decidit : verbum autem Domini » manet in æternum[1]. » Ideo qui veram requiem et veram felicitatem desiderat, debet tollere spem suam de rebus mortalibus et prætereuntibus, et eam collocare in verbo Domini, ut hærens ei quod manet in æternum, etiam ipse cum illo maneat in æternum.

XXV. Sunt etiam homines qui nec divites quærunt esse, nec ad vanas honorum pompas ambiunt pervenire : sed gaudere et requiescere volunt in popinis et in fornicationibus, et in theatris atque spectaculis nugacitatis quæ in magnis civitatibus gratis habent. Sed sic etiam ipsi aut consumunt per luxuriam paupertatem suam, et ab egestate postea in furta et effracturas, et aliquando etiam in latrocinia prosiliunt, et subito multis et magnis timoribus implentur; et qui in popina paulo ante cantabant, jam planctus carceris somniant. Studiis autem spectaculorum fiunt dæmonibus similes, clamoribus suis incitando homines, ut se invicem cædant, secumque habeant contentiosa certamina qui se non læserunt, dum placere insano populo cupiunt; quos si animadverterint esse concordes, tunc eos oderunt et persequuntur, et tanquam collusores ut fustibus verberentur exclamant, et hanc iniquitatem facere etiam vindicem iniquitatum judicem cogunt; si autem horrendas adversus invicem inimicitias eos exer-

[1] Isai. XL, 6 et 8.

cere cognoverint, sive sintæ qui appellantur, sive scenici et thymelici, sive aurigæ, sive venatores, quos miseros non solum homines cum hominibus; sed etiam homines cum bestiis in certamen pugnamque committunt; quo majore adversus invicem discordia furere senserint, eo magis amant et delectantur, et incitatis favent, et faventes incitant, plus adversus se ipsos insanientes ipsi spectatores alter pro altero, quam illi quorum insaniam insani provocant, sed insaniendo spectare desiderant. Quomodo ergo sanitatem pacis tenere animus potest, qui discordiis et certaminibus pascitur? Qualis enim cibus sumitur, talis valetudo consequitur. Postremo quamvis insana gaudia non sint gaudia, tamen qualiacumque sint, et quantumlibet delectet jactantia divitiarum, et tumor honorum, vorago popinarum, et bella theatrorum, et immunditia fornicationum, et prurigo thermarum, aufert omnia ista una febricula, et adhuc viventibus totam falsam beatitudinem subtrahit: remanet inanis et saucia conscientia, Deum sensura judicem, quem noluit habere custodem; et inventura asperum Dominum, quem dulcem patrem quærere et amare contempsit. Tu autem quia veram requiem quæ post hanc vitam Christianis promittitur quæris, etiam hic eam inter amarissimas vitæ hujus molestias suavem jucundamque gustabis, si ejus qui eam promisit præcepta dilexeris. Cito enim senties dulciores esse justitiæ fructus quam iniquitatis, et verius atque jucundius gaudere hominem de bona conscientia inter molestias; quam de mala inter delicias: quia non sic venisti conjungi Ecclesiæ Dei, ut ex ea temporalem aliquam utilitatem requiras.

CAPUT XVII.

Reprehenditur qui velit esse Christianus propter commodum temporale. — Christianus vere est, qui religionem profitetur propter futuram requiem. — Transit ad narrationem eorum quæ credenda sunt. — Filius Dei cur homo factus.

XXVI. Sunt enim qui propterea volunt esse Christiani, ut aut promereantur homines a quibus temporalia commoda expectant, aut quia offendere nolunt quos timent. Sed isti reprobi sunt : et si ad tempus eos portat Ecclesia, sicut area usque ad tempus ventilationis paleam sustinet[1]; si non se correxerint, et propter futuram sempiternam requiem Christiani esse cœperint, in fine separabuntur. Nec sibi blandiantur quod in area possunt esse cum frumento Dei : quia in horreo cum illo non erunt, sed igni debito destinantur. Sunt etiam alii meliore quidem spe, sed tamen non minore periculo, qui jam Deum timent, et non irrident Christianum nomen, nec simulato corde intrant Ecclesiam Dei, sed in ista vita expectant felicitatem, ut feliciores sint in rebus terrenis, quam illi qui non colunt Deum : ideoque cum viderint quosdam sceleratos et impios ista sæculi prosperitate pollere et excellere, se autem vel minus habere ista vel amittere, perturbantur tanquam sine causa Deum colant, et facile a fide deficiunt.

[1] Matth, III, 12.

XXVII. Qui autem propter beatitudinem sempiternam et perpetuam requiem, quæ post hanc vitam sanctis futura promittitur, vult fieri Christianus, ut non eat in ignem æternum cum diabolo, sed in regnum æternum intret cum Christo[1], vere ipse Christianus est; cautus in omni tentatione, ne prosperis rebus corrumpatur, et ne frangatur adversis, et in abundantia bonorum terrenorum modestus et temperans, et in tribulationibus fortis et patiens. Qui etiam proficiendo perveniet ad talem animum, ut plus amet Deum, quam timeat gehennam : ut etiamsi dicat illi Deus : Utere deliciis carnalibus sempiternis, et quantum potes pecca, nec morieris, nec in gehennam mitteris, sed mecum tantummodo non eris; exhorrescat, et omnino non peccet, non jam ut in illud quod timebat non incidat, sed ne illum quem sic amat offendat : in quo uno est requies, quam oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quam præparavit Deus diligentibus eum[2].

XXVIII. De qua requie significat Scriptura, et non tacet, quod ab initio mundi ex quo fecit Deus cœlum et terram et omnia quæ in eis sunt, sex diebus operatus est, et septimo die requievit[3]. Poterat enim omnipotens et uno momento temporis omnia facere. Non autem laboraverat, ut requiesceret, quando, « Dixit, et facta sunt; » mandavit, et creata sunt[4] : » sed ut significaret, quia post sex ætates mundi hujus septima ætate tanquam septimo die requieturus est in sanctis suis : quia ipsi in illo requiescent post omnia bona opera, in quibus ei servierunt, quæ ipse in illis operatur, qui vocat, et præcipit, et delicta præterita dimittit, et justificat eum qui prius erat impius. Sicut autem cum illi ex dono ejus bene operantur, recte dicitur ipse operari; sic cum in illo requies-

[1] Matth. xxv, 46. — [2] I Cor II, 9. — [3] Gen, I et II. — [4] Psal. CXLVIII, 5.

cunt, recte dicitur ipse requiescere. Nam quod ad ipsum attinet, pausationem non quærit, quia laborem non sentit. Fecit autem omnia per Verbum suum : et Verbum ejus ipse Christus, in quo requiescunt Angeli et omnes cœlestes mundissimi spiritus in sancto silentio. Homo autem peccato lapsus perdidit requiem, quam habebat in ejus Divinitate, et recipit eam in ejus humanitate : ideoque opportuno tempore, quo ipse sciebat oportere fieri, homo factus et de fœmina natus est. A carne quippe contaminari non poterat, ipse carnem potius mundaturus. Ipsum antiqui sancti venturum in revelatione Spiritus cognoverunt, et prophetaverunt : et sic salvi facti sunt credendo quia veniet, sicut nos salvi efficimur credendo quia venit : ut diligeremus Deum, qui sic nos dilexit, ut unicum Filium suum mitteret, qui humilitate nostræ mortalitatis indutus, et a peccatoribus et pro peccatoribus moreretur. Jam enim olim ab ineuntibus sæculis mysterii hujus altitudo præfigurari prænuntiarique non cessat.

CAPUT XVIII.

De hominis et rerum aliarum creatione quid credendum. — Homo in paradiso constitutus. — Cur creatus qui præsciebatur peccaturus. — Lapsus hominis et angeli nihil Deo nocuit.

XXIX. Quoniam Deus omnipotens, et bonus et justus et misericors, qui fecit omnia bona, sive magna sive parva, sive summa sive infima; sive quæ videntur, sicuti sunt cœlum et terra et mare, et in cœlo sol et luna, et

cætera sidera, in terra autem et mari arbores et frutices et animalia suæ cujusque naturæ, et omnia corpora vel cœlestia vel terrestria; sive quæ non videntur, sicuti sunt spiritus quibus corpora vegetantur et vivificantur : fecit et hominem ad imaginem suam; ut quemadmodum ipse per omnipotentiam suam præest universæ creaturæ, sic homo per intelligentiam suam, qua etiam Creatorem suum cognoscit et colit, præesset omnibus terrenis animalibus. Fecit illi etiam adjutorium fœminam : non ad carnalem concupiscentiam, quandoquidem nec corruptibilia corpora tunc habebant, antequam eos mortalitas invaderet pœna peccati; sed ut haberet et vir gloriam de fœmina, cum ei præiret ad Deum, seque illi præberet imitandum in sanctitate atque pietate; sicut ipse esset gloria Dei, cum ejus sapientiam sequeretur.

XXX. Itaque constituit eos in quodam loco perpetuæ beatitudinis, quem appellat Scriptura paradisum; præceptumque illis dedit, quod si non transgrederentur, in illa semper immortalitatis beatitudine permanerent : si autem transgrederentur, supplicia mortalitatis expenderent. Præsciebat autem Deus eos transgressuros : sed tamen quia conditor est et effector omnis boni, magis eos fecit, quando fecit et bestias, ut impleret terram bonis terrenis. Et utique melior est homo etiam peccator, quam bestia. Et præceptum quod non erant servaturi, magis dedit, ut essent inexcusabiles, cum in eos vindicare cœpisset. Quidquid enim homo fecerit, laudabilem in suis factis invenit Deum : si recte egerit, laudabilem invenit per justitiam præmiorum : si peccaverit, laudabilem invenit per justitiam suppliciorum : si peccata confessus ad recte vivendum redierit, laudabilem invenit per misericordiam indulgentiarum. Cur ergo non faceret Deus hominem, quamvis eum peccaturum prænosceret, cum et stantem

coronaret, et cadentem ordinaret, et surgentem adjuvaret, semper et ubique ipse gloriosus bonitate, justitia, clementia ! maxime quia et illud præsciebat, de propagine mortalitatis ejus futuros sanctos, qui non sibi quærerent, sed Creatori suo gloriam darent, et eum colendo ab omni corruptione liberati, cum Angelis sanctis semper vivere et beate vivere mererentur? Qui enim hominibus dedit liberum arbitrium, ut non servili necessitate, sed ingenua voluntate Deum colerent, dedit etiam Angelis : et ideo nec Angelus, qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam Dei, et diabolus factus est, aliquid nocuit[1] Deo, sed sibi. Novit enim Deus ordinare deferentes se animas, et ex earum justa miseria inferiores partes creaturæ suæ convenientissimis et congruentissimis legibus admirandæ dispensationis ornare. Itaque nec diabolus aliquid Deo nocuit, quia vel ipse lapsus est, vel hominem seduxit ad mortem[2] : nec ipse homo in aliquo minuit veritatem aut potestatem aut beatitatem Conditoris sui, quia conjugi suæ seductæ a diabolo, ad id quod Deus prohibuerat, propria voluntate consensit. Justissimis enim Dei legibus omnes damnati sunt, Deo glorioso per æquitatem vindictæ, ipsi ignominiosi per turpitudinem pœnæ : ut et homo a suo Creatore aversus victus diabolo subderetur, et diabolus homini ad Creatorem suum converso vincendus proponeretur; ut quicumque diabolo usque in finem consentirent, cum illo irent in æterna supplicia; quicumque autem humiliarent se Deo, et per ejus gratiam diabolum vincerent, æterna præmia mererentur.

[1] Ex 2 Retract. 14. — [2] Gen, III, 4.

CAPUT XIX.

In Ecclesia boni et mali in fine separandi. — Civitates duæ ab initio generis humani. — Diluvii et arcæ sacramentum. — De Abrahamo et de Israëlitico populo. — Horum dicta et facta, prophetia fuit.

XXXI. Neque hoc nos movere debet; quia multi diabolo consentiunt, et pauci Deum sequuntur : quia et frumentum in comparatione palearum valde pauciorem habet numerum. Sed sicut agricola novit quid faciat de ingenti acervo paleæ, sic nihil est Deo multitudo peccatorum, qui novit quid de illis agat, ut administratio regni ejus ex nulla parte turbetur atque turpetur. Nec ideo putandus est vicisse diabolus, quia secum plures, cum quibus a paucis vinceretur, attraxit. Duæ itaque civitates, una iniquorum, altera sanctorum, ab initio generis humani usque in finem sæculi perducuntur, nunc permixtæ corporibus, sed voluntatibus separatæ, in die vero judicii etiam corpore separandæ. Omnes enim homines amantes superbiam et temporalem dominationem cum vano typho et pompa arrogantiæ, omnesque spiritus qui talia diligunt, et gloriam suam subjectione hominum quærunt; simul una societate devincti sunt; sed et si sæpe adversum se pro his rebus dimicant, pari tamen pondere cupiditatis in eamdem profunditatem præcipitantur, et sibi morum et meritorum similitudine conjunguntur. Et rursus omnes homines et omnes spiritus humiliter Dei gloriam quærentes, non

suam, et eum pietate sectantes, ad unam pertinent societatem. Et tamen Deus misericordissimus, et super impios homines patiens est, et præbet eis pœnitentiæ atque correctionis locum.

XXXII. Nam et quod omnes diluvio delevit, excepto uno Justo cum suis, quos in arca servari voluit, noverat quidem quod non se correcturi essent : verumtamen cum per centum annos arca fabricata est [1], prædicabatur utique eis ira Dei ventura super eos : et si converterentur ad Deum, parceret eis; sicut pepercit postea Ninive civitati agenti pœnitentiam [2], cum ei per Prophetam futurum interitum prænuntiasset. Hoc autem facit Deus, etiam illis quos novit in malitia perseveraturos dans pœnitendi spatium, ut nostram patientiam exerceat et informet exemplo suo; quo noverimus quantum nos oporteat tolerabiliter malos sustinere, cum ignoremus quales postea futuri sunt, quando ille parcit et sinit eos vivere, quem nihil futurorum latet. Prænuntiabatur tamen etiam diluvii sacramento quo per lignum justi liberati sunt, futura Ecclesia quam Rex ejus et Deus Christus mysterio suæ crucis ab hujus sæculi submersione suspendit. Neque enim Deus ignorabat quod etiam ex illis qui fuerant in arca servati, nascituri erant mali, qui faciem terræ iniquitatibus iterum implerent : sed tamen et exemplum futuri judicii dedit, et sanctorum liberationem ligni mysterio prænuntiavit. Nam et post hæc non cessavit repullulare malitia per superbiam et libidines et illicitas impietates, cum homines deserto Creatore suo, non solum ad creaturam quam Deus condidit lapsi sunt, ut pro Deo colerent quod fecit Deus; sed etiam ad opera manuum hominum et ad fabrorum artificia curvaverunt animas suas, ubi de illis turpius diabolus et dæmonia triumpharent; quæ se in talibus figmentis adorari vene-

[1] Gen. VII. — [2] Jonæ, III.

rarique lætantur, dum errores suos humanis erroribus pascunt.

XXXIII. Neque tunc sane defuerunt justi, qui Deum pie quærerent, et superbiam diaboli vincerent, cives illius sanctæ civitatis, quos Regis sui Christi ventura humilitas per Spiritum revelata sanavit. Ex quibus Abraham pius et fidelis Dei servus electus est[1], cui demonstraretur sacramentum Filii Dei, ut propter imitationem fidei omnes fideles omnium gentium filii ejus futuri dicerentur. Ex illo natus est populus, a quo unus Deus verus coleretur, qui fecit cœlum et terram : cum cæteræ gentes simulacris et dæmoniis servirent. In eo plane populo multo evidentius futura Ecclesia figurata est. Erat enim ibi multitudo carnalis, quæ propter visibilia beneficia colebat Deum. Erant ibi autem pauci futuram requiem cogitantes et cœlestem patriam requirentes, quibus prophetando revelabatur futura humilitas Dei, Regis et Domini nostri Jesu Christi, ut per eam fidem ab omni superbia et tumore sanarentur. Horum sanctorum, qui præcesserunt tempore nativitatem Domini, non solum sermo, sed etiam vita et conjugia et filii et facta prophetia fuit hujus temporis, quo per fidem passionis Christi ex gentibus congregatur Ecclesia. Per illos sanctos Patriarchas et Prophetas carnali populo Israël, qui postea etiam Judæi appellati sunt, et visibilia beneficia ministrabantur quæ carnaliter a Domino desiderabant, et coërcitiones pœnarum corporalium quibus pro tempore terrerentur, sicut eorum duritiæ congruebat. Et in his tamen omnibus mysteria spiritalia significabantur, quæ ad Christum et Ecclesiam pertinerent : cujus Ecclesiæ membra erant etiam illi sancti, quamvis in hac vita fuerint ante quam secundum carnem Christus Dominus nasceretur. Ipse enim unigenitus Dei Filius, Verbum Pa-

[1] Gen. XII.

tris, æquale et coæternum Patri, per quod facta sunt omnia, homo propter nos factus est, ut totius Ecclesiæ tanquam totius corporis caput esset. Sed velut totus homo dum nascitur, etiamsi manum in nascendo præmittat, tamen universo corpori sub capite conjuncta atque compacta est, quemadmodum etiam nonnulli in ipsis Patriarchis ad hujus ipsius rei signum manu præmissa nati sunt : ita omnes sancti, qui ante Domini nostri Jesu Christi nativitatem in terris fuerunt, quamvis ante nati sunt, tamen universo corpori, cujus ille caput est, sub capite cohæseserunt.

CAPUT XX.

Israëlitarum servitus in Ægypto, et liberatio viaque per mare Rubrum. — Baptismus figuratus. — Ovis immolatio passionis Christi figura. — Lex scripta digito Dei. — Jerusalem typus civitatis cœlestis.

XXXIV. Populus ergo ille delatus in Ægyptum, servivit regi durissimo; et gravissimis laboribus eruditus, quæsivit liberatorem Deum : et missus est eis unus de ipso populo, sanctus Dei servus Moyses, qui in virtute Dei magnis miraculis terrens tunc impiam gentem Ægyptiorum, eduxit inde populum Dei per mare Rubrum; ubi discedens aqua viam præbuit transeuntibus : Ægyptii autem cum eos persequerentur, redeuntibus in se fluctibus demersi extincti sunt[1]. Ita quemadmodum per diluvium aquis terra purgata est a nequitia peccatorum, qui tunc in

[1] Exod. VII, 1, VIII, 1, XIV, 22.

illa inundatione deleti sunt, et justi evaserunt per lignum[1]: sic ex Ægypto exiens populus Dei, per aquas iter invenit, quibus ipsorum hostes consumpti sunt. Nec ibi defuit ligni sacramentum. Nam virga percussit Moyses, ut illud miraculum fieret[2]. Utrumque signum est sancti baptismi, per quod fideles in novam vitam transeunt, peccata vero eorum tanquam inimici delentur atque moriuntur. Apertius autem Christi passio in illo populo figurata est, cum jussi sunt ovem occidere et manducare, et de sanguine ejus postes suos signare[3], et hoc celebrare omni anno, et appellare Pascha Domini. Manifestissime quippe prophetia de Domino Jesu Christo dicit : « Quia tanquam ovis ad im» molandum ductus est[4]. » Cujus passionis et crucis signo in fronte hodie tanquam in poste signandus es, omnesque Christiani signantur.

XXXV. Inde per desertum populus ille ductus est per quadraginta annos[5] : accepit etiam legem digito Dei scriptam, quo nomine significatur Spiritus sanctus, sicut in Evangelio manifestissime declaratur[6]. Neque enim Deus forma corporis definitus est, nec sic in illo membra et digiti cogitandi sunt, quemadmodum videmus in nobis : sed quia per Spiritum sanctum dona Dei sanctis dividuntur, ut cum diversa possunt, non tamen discedant a concordia charitatis, in digitis autem maxime apparet quædam divisio, nec tamen ab unitate præcisio, sive propterea, sive propter aliam quamcumque causam Spiritus sanctus appellatus est digitus Dei, non tamen cum hoc audimus humani corporis forma cogitanda est. Accepit ergo ille populus legem digito Dei scriptam in tabulis sane lapideis, ad significandam duritiam cordis illorum, quod legem non erant impleturi. Corporalia quippe dona desiderantes

[1] Gen. VII. — [2] Exod. XIV, 16 et 25. — [3] Ibid. XII, 3. — [4] Isai. 53, 7. — [5] Exod. VI, 35, Num. XIV, 33 et Deut. XXIX, 5. — [6] Luc. XI, 10.

a Domino, magis carnali timore quam spiritali charitate tenebantur: legem autem non implet nisi charitas. Ideo multis sacramentis visibilibus onerati sunt, quo servili jugo premerentur, in observationibus ciborum et in sacrificiis animalium, et in aliis innumerabilibus: quæ tamen signa erant rerum spiritalium ad Dominum Jesum Christum et ad Ecclesiam pertinentium; quæ tunc a paucis sanctis et intelligebantur ad fructum salutis, et observabantur ad congruentiam temporis, a multitudine vero carnalium tantummodo observabantur, non intelligebantur.

XXXVI. Per multa itaque et varia signa rerum futurarum, quas longum est omnes commemorare, et eas nunc in Ecclesia videmus impleri, perductus est ille populus ad terram promissionis, ubi temporaliter carnaliterque regnaret pro modo desiderii sui: quod tamen regnum terrenum regni spiritalis imaginem gessit. Ibi Jerusalem condita est famosissima civitas Dei, serviens in signo liberæ civitatis, quæ cœlestis Jerusalem dicitur[1], quod verbum est hebræum, et interpretatur Visio pacis. Cujus cives sunt omnes sanctificati homines qui fuerunt, et qui sunt, et qui futuri sunt; et omnes sanctificati spiritus, etiam quicumque in excelsis cœlorum partibus pia devotione obtemperant Deo, nec imitantur impiam diaboli superbiam et angelorum ejus. Hujus civitatis rex est Dominus Jesus Christus, Verbum Dei quo reguntur summi Angeli, et Verbum hominem assumens ut eo regerentur et homines, qui simul omnes cum illo in æterna pace regnabunt. Ad hujus Regis præfigurationem in illo terreno regno populi Israël maxime eminuit rex David[2], de cujus semine secundum carnem veniret verissimus rex noster Dominus Jesus Christus: « Qui est super omnia Deus benedictus in

[1] Galat. IV, 26. — [2] 3 Reg. XVI, 53.

» sæcula[1]. » Multa in illa terra promissionis gesta sunt in figuram venturi Christi et Ecclesiæ, quæ in sanctis libris paulatim discere poteris.

CAPUT XXI.

Captivitas Babylonica et in ea gesta quid significent. — Post captivitatem Babylonicam libertas qualis reddita.

XXXVII. Post aliquot tamen generationes ostendit alium typum ad rem maxime pertinentem. Nam captivata est illa civitas, et multa pars ejus educta in Babyloniam. Sicut autem Jerusalem significat civitatem societatemque sanctorum, sic Babylonia significat civitatem societatemque iniquorum, quoniam dicitur interpretari Confusio. De quibus duabus civitatibus, ab exordio generis humani usque in finem sæculi permixte temporum varietate currentibus, et ultimo judicio separandis, paulo ante jam diximus[2]. Illa ergo captivitas Jerusalem civitatis, et ille populus in Babyloniam ductus ad servitutem ire jubetur a Domino per Jeremiam illius temporis prophetam[3]. Et extiterunt reges Babyloniæ, sub quibus illi serviebant, qui ex eorum occasione commoti quibusdam miraculis cognoscerent et colerent et coli juberent unum verum Deum, qui condidit universam creaturam[4]. Jussi sunt autem et orare pro eis a quibus captivi tenebantur, et in eorum pace pacem sperare, ad gignendos filios et domos

[1] Rom. XI, 5. — [2] Vide supra cap. XIX. — [3] Jerem. XXV, 21 et XXIX, 1. — [4] I Esdr. I, 7.

ædificandas et plantandos hortos et vineas[1]. Post septuaginta autem annos promittitur eis ab illa captivitate liberatio. Hoc autem totum figurate significabat Ecclesiam Christi in omnibus sanctis ejus, qui sunt cives Jerusalem cœlestis, servituram fuisse sub regibus hujus sæculi. Dicit enim et apostolica doctrina : « Ut omnis anima sublimiori» bus potestatibus subdita sit : » et, « Ut reddantur » omnibus omnia, cui tributum tributum, cui vectigal » vectigal[2]; » et cætera quæ salvo Dei nostri cultu, constitutionis humanæ principibus reddimus; quando et ipse Dominus, ut nobis hujus sanæ doctrinæ præberet exemplum, pro capite hominis quo erat indutus, tributum solvere non dedignatus est[3]. Jubentur autem etiam servi Christiani et boni fideles dominis suis temporalibus æquanimiter fideliterque servire[4], quos judicaturi sunt, si usque in finem iniquos invenerint, aut cum quibus æqualiter regnaturi sunt, si et illi ad verum Deum conversi fuerint. Omnibus tamen præcipitur servire humanis potestatibus atque terrenis, quo usque post tempus præfinitum, quod significant septuaginta anni, ab istius sæculi confusione tanquam de captivitate Babyloniæ, sicut Jerusalem liberetur Ecclesia. Ex cujus captivitatis occasione ipsi etiam terreni reges desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, unum verum Deum et Christum Dominum cognoverunt et colunt, pro quibus apostolus Paulus jubet orari, etiam cum persequerentur Ecclesiam. Sic enim dicit : « Obsecro itaque primum fieri deprecatio» nes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones, » pro regibus, pro omnibus hominibus, et omnibus qui in » sublimitate sunt, ut securam et tranquillam vitam aga» mus cum omni pietate et charitate[5]. » Itaque per ipsos

[1] Jerem. XXIX, 4. — [2] Rom. XIII, 1-7. — [3] Matth. XVII, 27. — [4] Ephes. VI, 5. — [5] I Tim. II, 1-2.

data pax est Ecclesiæ, quamvis temporalis, tranquillitas temporalis ad ædificandas spiritaliter domos et plantandos hortos et vineas. Nam et ecce te modo per istum sermonem ædificamus atque plantamus. Et hoc fit per totum orbem terrarum cum pace regum Christianorum, sicut idem dicit Apostolus : « Dei agricultura, Dei ædificatio es» tis[1]. »

XXXVIII. Et post annos quidem septuaginta, quos mystice prophetaverat Jeremias, ut finem temporum præfiguraret, tamen ut ipsa figura integraretur, facta est in Jerusalem restitutio ædificationis templi Dei[2] : sed quia totum figurate agebatur, non erat firma pax ac libertas reddita Judæis. Itaque postea a Romanis victi sunt, et tributarii facti. Ex illo sane tempore ex quo terram promissionis acceperunt, et reges habere cœperunt, ne in aliquo regum suorum completum esse arbitrarentur quod eis liberator Christus promittebatur, apertius per multas prophetias prophetatus est Christas, non solum ab ipso David in libro Psalmorum, sed etiam a cæteris et magnis et sanctis Prophetis, usque ad tempus captivitatis in Babyloniam : et in ipsa captivitate fuerunt Prophetæ, qui venturum Dominum Jesum Christum liberatorem omnium prophetarent. Et posteaquam templum transactis septuaginta annis restitutum est, tantas pressuras et calamitates a regibus gentium Judæi perpessi sunt, ut intelligerent nondum venisse liberatorem, quem non spiritaliter liberaturum intelligebant, sed pro liberatione carnali desiderabant.

[1] I Cor. III, 9. — [2] Jerem. XXV, 12, et XXIX, 10.

CAPUT XXII.

Ætates mundi sex.—Sexta ætas ex adventu Christi. — Christus Novum Testamentum sempiternæ hæreditatis manifestans, terrena contemnere exemplo docet. — Nativitas ejus, vita et mors.

XXXIX. Peractis ergo quinque ætatibus sæculi, quarum prima est ab initio generis humani, id est, ab Adam, qui primus homo factus est, usque ad Noë [1], qui fecit arcam in diluvio ; inde secunda est usque ad Abraham, qui pater dictus est omnium quidem gentium [2], quæ fidem ipsius imitarentur; sed tamen ex propagine carnis suæ futuri populi Judæorum : qui ante fidem christianam gentium, unus inter omnes omnium terrarum populus unum verum Deum coluit, ex quo populo salvator Christus secundum carnem veniret. Isti enim articuli duarum ætatum eminent in veteribus Libris : reliquarum autem trium in Evangelio etiam declarantur [3], cum carnalis origo Domini Jesu Christi commemoratur. Nam tertia est ab Abraham usque ad David regem : quarta a David usque ad illam captivitatem, qua populus Dei in Babyloniam transmigravit : quinta ab illa transmigratione usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi; ex cujus adventu sexta ætas agitur : ut jam spiritalis gratia, quæ paucis tunc Patriarchis et Prophetis nota erat, manifestaretur omnibus gentibus : ne quisquam Deum nisi gratis coleret, non visibilia præ-

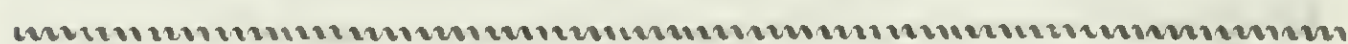
[1] Gen vi, 22. — [2] Ibid xvii, 4. — [3] Matth. i, 17.

mia servitutis suæ et præsentis vitæ felicitatem, sed solam vitam æternam, in qua ipso Deo frueretur, ab illo desiderans; ut hac sexta ætate mens humana renovetur ad imaginem Dei, sicut sexta die homo factus est ad imaginem Dei [1]. Tunc enim et lex impletur, dum non cupiditate rerum temporalium, sed charitate illius qui præcepit, fiunt quæcumque præcepit. Quis autem non redamare affectet justissimum et misericordissimum Deum, qui prior sic amavit injustissimos et superbissimos homines, ut propter eos mitteret unicum Filium, per quem fecit omnia, qui non sui mutatione, sed hominis assumptione homo factus, non solum cum eis vivere, sed etiam pro eis et ab eis posset occidi?

XL. Itaque Novum Testamentum hæreditatis sempiternæ manifestans, in quo renovatus homo per gratiam Dei ageret novam vitam, hoc est, vitam spiritalem; ut Vetus ostenderet primum, in quo carnalis populus agens veterem hominem, exceptis paucis intelligentibus Patriarchis et Prophetis et nonnullis latentibus Sanctis, carnaliter vivens carnalia præmia desiderabat a Domino Deo, et in figura spiritalium bonorum accipiebat: omnia ergo bona terrena contempsit homo factus Dominus Christus, ut contemnenda monstraret; et omnia terrena sustinuit mala, quæ sustinenda præcipiebat: ut neque in illis quæreretur felicitas, neque in istis infelicitas timeretur. Natus enim de matre, quæ quamvis a viro intacta conceperit, semperque intacta permanserit, virgo concipiens, virgo pariens, virgo moriens, tamen fabro desponsata erat, omnem typhum carnalis nobilitatis extinxit. Natus etiam in civitate Bethlehem, quæ inter omnes Judææ civitates ita erat exigua, ut hodieque villa appelletur, noluit quemquam de cujusquam terrenæ civitatis sublimitate gloriari. Pauper etiam

[1] Gen. 1, 17.

factus est cujus sunt omnia, et per quem creata sunt omnia; ne quisquam cum in eum crederet, de terrenis divitiis auderet extolli. Noluit rex ab hominibus fieri; quia humilitatis ostendebat viam miseris, quos ab eo superbia separaverat: quamvis sempiternum ejus regnum universa creatura testetur. Esurivit qui omnes pascit; sitivit per quem creatur omnis potus, et qui spiritaliter panis est esurientium fonsque sitientium : ab itinere terrestri fatigatus est, qui se ipsum nobis viam fecit in cœlum : velut obmutuit et obsurduit coram conviciantibus, per quem mutus locutus est et surdus audivit : vinctus est, qui de infirmitatum vinculis solvit : flagellatus est, qui omnium dolorum flagella de hominum corporibus expulit : crucifixus est, qui cruciatus nostros finivit : mortuus est, qui mortuos suscitavit. Sed et resurrexit nunquam moriturus, ne ab illo quisquam sic disceret mortem contemnere, quasi nunquam victurus.

CAPUT XXIII.

Spiritus sanctus die quinquagesimo post resurrectionem Christi missus. — Judæi prædicatione Apostolorum conversi, vitæ evangelicæ studio flagrantes. — Ecclesiæ apud gentes per Paulum constitutæ.

XLI. Inde confirmatis Discipulis, conversatus cum eis quadraginta diebus, eisdem spectantibus ascendit in cœlum; et completis a resurrectione quinquaginta diebus misit eis Spiritum sanctum, (promiserat enim,) per quem

diffusa charitate in cordibus eorum, non solum sine onere, sed etiam cum jucunditate legem possent implere. Quæ data est Judæis in decem præceptis, quod appellant Decalogum. Quæ rursus ad duo rediguntur, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; et diligamus proximum sicut nos ipsos [1]. Nam in his duobus præceptis totam Legem Prophetasque pendere, ipse Dominus et dixit in Evangelio, et suo manifestavit exemplo [2]. Nam et populus Israël ex die quo primum Pascha in imagine celebrarunt ovem occidentes et manducantes, cujus sanguine postes eorum ad salutis tutelam signati sunt [3]; ex ipso ergo die quinquagesimus dies impletus est, et legem acceperunt scriptam digito Dei [4], quo nomine jam diximus significari Spiritum sanctum [5]: sicut post Domini passionem et resurrectionem, quod est verum Pascha, quinquagesimo die ipse Spiritus sanctus Discipulis missus est: non jam lapideis tabulis corda dura significans; sed cum essent unum in locum congregati in ipsa Jerusalem, factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et visæ sunt illis linguæ divisæ quasi ignis [6], et cœperunt linguis loqui, ita ut omnes qui ad illos venerant, suam linguam quisque cognosceret: (ad illam enim civitatem ex omni terra conveniebant Judæi, quacumque dispersi erant, et diversas linguas gentium diversarum didicerant:) deinde cum tota fiducia Christum prædicantes, in ejus nomine multa signa faciebant, ita ut quemdam mortuum transeunte Petro umbra ejus tetigerit, et resurrexerit [7].

XLII. Sed cum viderint Judæi tanta signa fieri in ejus nomine, quem partim per invidiam, partim per errorem crucifixerunt, alii irritati sunt ad persequendos prædicatores ejus Apostolos, alii vero idipsum amplius admiran-

[1] Matth. XXII, 37. — [2] Ibid. 40. — [3] Exod. XII. — [4] Ibid. XIX, 1. — [5] Luc. XII, 20. — [6] Act. II, 1, etc. — [7] Ibid. V, 15,

tes, quod in ejus nomine, quem veluti a se oppressum et victum riserant, tanta miracula fierent, pœnitendo conversi crediderunt in eum millia Judæorum. Non erant jam illi temporalia beneficia terrenumque regnum desiderantes a Deo, nec promissum regem Christum carnaliter expectantes; sed immortaliter intelligentes et diligentes eum, qui pro ipsis ab ipsis tanta mortaliter pertulit, et eis usque ad sui sanguinis peccata donavit, et immortalitatem a se sperandam et desiderandam exemplo suæ resurrectionis ostendit. Itaque jam veteris hominis terrena desideria mortificantes, et spiritalis vitæ novitate flagrantes, sicut præceperat in Evangelio Dominus, vendebant omnia quæ habebant, et pretia rerum suarum ante pedes Apostolorum ponebant, ut ipsi distribuerent unicuique, sicut cuique opus erat[1] : viventesque in christiana dilectione concorditer, non dicebant aliquid suum, sed erant illis omnia communia, et anima et cor unum in Deum. Deinde etiam ipsi a Judæis carnalibus civibus carnis suæ persecutionem passi atque dispersi sunt, ut latius Christus eorum dispersione prædicaretur, et imitarentur etiam ipsi patentiam Domini sui : quia qui eos mansuetus passus fuerat, mansuefactos pro se pati jubebat.

XLIII. Ex ipsis sanctorum persecutoribus fuerat etiam apostolus Paulus, et in Christianos maxime sæviebat : sed postea credens et Apostolus factus, missus est ut gentibus Evangelium prædicaret, graviora perpessus pro nomine Christi, quam fecerat contra nomen Christi. Ecclesias autem constituens per omnes gentes qua Evangelium seminabat, impense præcipiebat, ut quoniam ipsi ex idolorum cultu venientes, et ad unum Deum colendum rudes, non facile poterant rebus suis venditis et distributis servire Deo, oblationes facerent in pauperes sanctorum qui erant

[1] Act. II, 44 et IV, 34

in Ecclesiis Judææ, quæ Christo crediderant : ita illos tanquam milites, illos autem tanquam stipendiarios provinciales apostolica doctrina constituit; inserens eis Christum velut lapidem angularem, sicut per Prophetam prænuntiatus erat, in quo ambo quasi parietes de diverso venientes, de Judæis videlicet atque gentibus, germana charitate copularentur[1]. Sed postea graviores et crebriores persecutiones ex incrudelis gentibus adversus Christi Ecclesiam surrexerunt, et implebatur in dies singulos verbum Domini prædicentis : « Ecce ego mitto vos velut oves in medio lu» porum[2]. »

CAPUT XXIV.

Ecclesia quasi vitis pullulat, et putatur. — Ex iis quæ videntur impleta, credantur prædicta quæ restant implenda, præsertim judicium futurum.

XLIV. Sed illa vitis quæ per orbem terrarum, sicut de illa prophetatum, et ab ipso Domino prænuntiatum erat, fructuosos palmites diffundebat, tanto pullulabat amplius, quanto uberiore Martyrum sanguine rigabatur. Quibus per omnes terras innumerabiliter pro fidei veritate morientibus, etiam ipsa persequentia regna cesserunt, et ad Christum cognoscendum atque venerandum fracta superbiæ cervice conversa sunt. Oportebat autem ut eadem vitis, sicut a Domino identidem prædictum erat, putaretur[3], et ex ea præciderentur infructuosa sarmenta, quibus hæreses

[1] Psal. CXVII. 22 et Isai. XXVIII, 16. — [2] Matth. X, 16. — [3] Joan. XV, 3.

et schismata per loca facta sunt, sub Christi nomine, non ipsius gloriam, sed suam quærentium, per quorum adversitates magis magisque exerceretur Ecclesia et probaretur atque illustraretur et doctrina ejus et patientia.

XLV. Omnia ergo hæc, sicut tanto ante prædicta legimus, sic et facta cognoscimus : et quemadmodum primi Christiani, quia nondum ista provenisse videbant, miraculis movebantur ut crederent ; sic nos quia omnia ista ita completa sunt, sicut ea in libris legimus, qui longe antequam hæc implerentur conscripti sunt, ubi omnia futura dicebantur, et præsentia jam videntur, ædificamur ad fidem, ut etiam illa quæ restant, sustinentes et perseverantes in Domino, sine dubitatione ventura credamus. Siquidem adhuc tribulationes futuræ in eisdem Scripturis leguntur, et ipse ultimus judicii dies, ubi omnes cives ambarum illarum civitatum receptis corporibus surrecturi sunt, et rationem vitæ suæ ante tribunal Christi judicis reddituri. Veniet enim in claritate potestatis, qui prius in humilitate humanitatis venire dignatus est, et omnes pios ab impiis segregabit : non tantum eis qui in eum credere omnino noluerunt, sed etiam eis qui frustra et infructuose crediderunt in eum ; illis daturus regnum secum æternum, illis autem pœnam æternam cum diabolo. Sed sicut nullum gaudium rerum temporalium ex aliqua parte simile potest inveniri gaudio vitæ æternæ, quam sancti accepturi sunt : ita nullus cruciatus pœnarum temporalium potest sempiternis iniquorum cruciatibus comparari.

CAPUT XXV.

Fides resurrectionis suadetur. — Mors perpetua in tormentis. — Vita æterna sanctorum. — Cavendum non tantum a paganis, Judæis, et hæreticis, sed etiam a malis Christianis. — Societas sit cum bonis : non tamen spes in ipsis ponatur.

XLVI. Itaque, frater, confirma te ipsum in ejus nomine atque adjutorio cui credis, adversus linguas eorum qui fidem nostram irrident, de quibus diabolus seductoria verba loquitur, maxime volens irridere fidem resurrectionis. Sed ex te ipso crede futurum te esse cum fueris, quando cum ante non fueris, nunc esse te vides. Ubi enim erat ista moles corporis tui et ista forma membrorumque compago ante paucos annos, prius quam natus, vel etiam prius quam in matris utero conceptus esses, ubi erat hæc moles et hæc statura corporis tui? Nonne de occultis hujus creaturæ secretis, Domino Deo invisibiliter formante, processit in lucem, certisque ætatum incrementis in istam magnitudinem formamque surrexit? Numquid ergo difficile est Deo, qui etiam aggeres nubium ex occulto in momento contrahit, et contegit cœlum in ictu temporis, reddere istam quantitatem corporis tui sicut erat, qui eam facere potuit sicut non erat? Crede ergo fortiter et inconcusse, quia omnia quæ videntur quasi pereundo humanis oculis subtrahi, salva et integra sunt omnipotentiæ Dei : qui ea cum voluerit, sine ulla mora et difficultate reparabit, ea duntaxat quæ justitia ejus reparanda esse judicat ; ut in

his corporibus reddant homines factorum suorum rationem in quibus ea fecerunt; et in his mereantur aut commutationem cœlestis incorruptionis pro meritis pietatis, aut corruptibilem corporis conditionem pro meritis iniquitatis, non quæ morte solvatur, sed quæ materiam sempiternis doloribus præbeat.

XLVII. Fuge ergo per immobilem fidem et mores bonos, fuge, frater, illa tormenta, ubi nec tortores deficiunt, nec torti moriuntur; quibus sine fine mors est, non posse in cruciatibus mori. Et exardesce amore atque desiderio sempiternæ vitæ sanctorum, ubi nec operosa erit actio, nec requies desidiosa : laus erit Dei sine fastidio, sine defectu : nullum in animo tædium, nullus labor in corpore; nulla indigentia, nec tua cui subveniri desideres, nec proximi cui subvenire festines. Omnes deliciæ Deus erit et satietas sanctæ civitatis in illo et de illo sapienter beateque viventis. Efficiemur enim, sicut ab illo promissum speramus et expectamus, æquales Angelis Dei[1], et cum eis pariter illa Trinitate perfruemur jam per speciem, in qua nunc per fidem ambulamus[2]. Credimus enim quod non videmus, ut ipsis meritis fidei etiam videre quod credimus et inhærere mereamur : ut æqualitatem Patris et Filii et Spiritus sancti, et ipsius Trinitatis unitatem, quomodo sint hæc tria unus Deus, non jam verbis fidei et strepentibus syllabis personemus, sed contemplatione purissima et ardentissima in illo silentio sorbeamus.

XLVIII. Hæc tene fixa in corde tuo, et invoca Deum cui credis, ut tueatur te adversus tentationes diaboli : et esto cautus, ne tibi aliunde hostis ille subrepat, qui ad solatium malevolentissimum damnationis suæ, cum quibus damnetur inquirit. Non enim per eos solos qui Christianum nomen oderunt, et dolent eo nomine occupatum esse or-

[1] Luc. xx. 36. — [2] 2 Cor. v, 7.

bem terrarum, et adhuc simulacris et dæmoniorum curiositatibus servire desiderant, audet ille tentare Christianos : sed etiam per eos quos paulo ante commemoravimus, de unitate Ecclesiæ, velut putata vite, præcisos, qui hæretici vel schismatici dicuntur, conatur etiam id quidem interdum. Sed tamen id etiam aliquando conatur et per Judæos tentare, atque seducere. Sed maxime cavendum est, ne per homines qui sunt in ipsa catholica Ecclesia, quos velut paleam usque ad tempus ventilationis suæ sustinet, unusquisque tentetur et decipiatur. Propterea enim Deus patiens est in illos, ut et suorum electorum fidem atque prudentiam per illorum perversitatem exercendo confirmet ; et quia de numero eorum multi proficiunt, et ad placendum Deo miserati animas suas, magno impetu convertuntur. Non enim omnes sibi per patientiam Dei thesaurizant iram in die iræ justi judicii ejus [1] : sed multos eadem omnipotentis patientia perducit ad saluberrimum pœnitentiæ dolorem. Quod donec fiat, exercetur per eos illorum qui jam rectam viam tenent, non solum tolerantia, sed etiam misericordia. Multos ergo visurus es ebriosos, avaros, fraudatores, aleatores, adulteros, fornicatores, remedia sacrilega sibi alligantes, præcantatoribus, et mathematicis vel quarumlibet impiarum artium divinatoribus deditos. Animadversurus etiam quod illæ turbæ impleant ecclesias per dies festos Christianorum, quæ implent et theatra per dies solemnes Paganorum ; et hæc videndo ad imitandum tentaberis. Et quid dicam, videbis, quod etiam nunc jam utique nosti : non enim nescis multos qui appellantur Christiani, hæc omnia mala operari, quæ breviter commemoravi. Et aliquando fortasse graviora facere homines non ignoras, quos nosti appellari Christianos. Sed si hoc animo venisti,

[1] Rom. II, 5.

ut quasi securus talia facias, multum erras : nec tibi proderit nomen Christi, cum cœperit ille severissime judicare, qui prius dignatus est misericordissime subvenire. Prædixit enim ista, et ait in Evangelio : « Non omnis qui dicit mihi : » Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed is » qui facit voluntatem Patris mei. Multi dicent mihi in » illa die : Domine, Domine, in nomine tuo manducavi» mus et bibimus [1]. » Omnibus ergo qui in talibus operibus perseverant, damnatio finis est. Cum ergo videris multos non solum hæc facere, sed etiam defendere atque suadere, tene te ad legem Dei, et non sequaris prævaricatores ejus. Non enim secundum illorum sensum, sed secundum illius veritatem judicaberis.

XLIX. Conjungere bonis, quos vides amare tecum regem tuum. Multos enim inventurus es, si et tu talis esse cœperis. Nam si in spectaculis cum illis esse cupiebas et eis inhærere, qui tecum vel aurigam, vel venatorem, vel aliquem histrionem simul amabant ; quanto magis te delectare debet eorum conjunctio, qui tecum amant Deum, de quo nunquam erubescet amator ejus, quia non solum ipse non potest vinci, sed etiam dilectores suos reddet invictos. Nec tamen etiam in ipsis bonis, qui te vel præcedunt vel tibi comitantur ad Deum, spem tuam collocare debes, quia nec in te ipso debes quantumcumque profeceris, sed in illo qui eos et te justificando tales facit. Securus es enim de Deo, quia non mutatur : de homine autem nemo prudenter securus est. Sed si illos qui nondum justi sunt, amare debemus ut sint ; quanto ardentius qui jam sunt, amandi sunt. Sed aliud est diligere hominem, aliud spem ponere in homine ; tantumque interest, ut illud Deus jubeat, hoc prohibeat. Si autem aliquas vel insultationes vel tribulationes pro nomine Christi passus non

[1] Matth. VII, 21 et 22.

deseceris a side, nec a bona via deviaveris, majorem mercedem accepturus es : qui autem in his diabolo cesserint, etiam minorem perdunt. Sed humilis esto Deo, ut non te permittat tentari ultra vires tuas.

CAPUT XXVI.

Initiatio catechumeni, cum expositione signorum. — Sermo quandoque brevior adhibendus. — Incipit sermo alius brevior. — Filius Dei missus, ut a morte, quæ per Adamum intravit, liberaremur.

L. His dictis interrogandus est an hæc credat, atque observare desideret. Quod cum responderit, solemniter utique signandus est et Ecclesiæ more tractandus. De sacramento sane[1] quod accipit, cum ei bene commendatum fuerit, signacula quidem rerum divinarum esse visibilia, sed res ipsas invisibiles in eis honorari; nec sic habendam esse illam speciem benedictione sanctificatam, quemadmodum habetur in usu quolibet : dicendum etiam quid significet et sermo ille quem audivit, quid in illo condiat, cujus illa res similitudinem gerit. Deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in Scripturis audiat quod carnaliter sonet, etiamsi non intelligit, credat tamen spiritale aliquid significari, quod ad sanctos mores futuramque vitam pertineat. Hoc autem ita breviter discit, ut quidquid audierit ex Libris canonicis quod ad dilectionem æternitatis et veritatis et sanctitatis, et ad dilectionem proximi re-

[1] *Forte* salis.

ferre non possit, figurate dictum vel gestum esse credat; atque ita conetur intelligere, ut ad illam geminam referat dilectionem. Ita sane ut proximum non carnaliter intelligat, sed omnem qui cum eo in illa sancta civitate potest esse, sive jam, sive nondum appareat : et ut de nullius hominis correctione desperet, quem patientia Dei videt vivere, non ob aliud, sicut Apostolus ait, nisi ut adducatur ad pœnitentiam[1].

LI. Si longus tibi videtur iste sermo, quo tanquam præsentem rudem hominem instruxi, licet ea tibi dicere brevius, longiorem tamen esse debere non puto : quanquam multum interest, quid res ipsa cum agitur moneat, et quid auditorum præsentia non solum ferre, sed etiam desiderare se ostendat. Cum autem celeritate opus est, vide quam facile explicari tota res possit. Fac rursus adesse aliquem, qui velit esse Christianus : ergo et interrogatum, illud quod superior respondisse; quia et si non hoc respondet, hoc eum respondere debuisse dicendum est. Deinde hoc modo et cætera contexenda.

LII. Vere, frater, illa magna et vera beatitudo est, quæ in futuro sæculo sanctis promittitur. Omnia vero visibilia transeunt, et omnis hujus sæculi pompa et deliciæ et curiositas interibunt, et secum ad interitum trahunt amatores suos. A quo interitu, hoc est, pœnis sempiternis Deus misericors volens homines liberare, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistant misericordiæ Creatoris sui, misit unigenitum Filium suum, hoc est, Verbum suum æquale sibi, per quod condidit omnia. Et manens quidem in Divinitate sua, et non recedens a Patre, nec in aliquo mutatus, assumendo tamen hominem, et in carne mortali hominibus apparendo venit ad homines : ut quemadmodum per unum hominem qui primus factus est, id est Adam,

[1] Rom. II, 4.

mors intravit in genus humanum, quia consensit mulieri suæ seductæ a diabolo; ut præceptum Dei transgrederentur; sic per unum hominem qui etiam Deus est Dei Filius, Jesum Christum, deletis omnibus peccatis præteritis, credentes in eum omnes in æternam vitam ingrederentur.

CAPUT XXVII.

Prophetias Veteris Testamenti impletas cerni in Ecclesia. — Hinc firmata fides eorum quæ ventura restant, judicii ultimi et resurrectionis. — Cavendæ tentationes a malis etiam in Ecclesia repertis. — Societas cum bonis. — Spes omnis in Deo.

LIII. Omnia enim quæ nunc vides in Ecclesia Dei, et sub Christi nomine per totum orbem terrarum geri, ante sæcula jam prædicta sunt, et sicut ea legimus, ita et videmus; et inde ædificamur in fidem. Factum est aliquando diluvium per totam terram, ut peccatores delerentur: et tamen illi qui evaserunt in arca, sacramentum futuræ Ecclesiæ demonstrabant, quæ nunc in fluctibus sæculi natat, et per lignum crucis Christi a submersione liberatur. Prædictum est Abrahæ fideli servo Dei, uni homini, quod de illo esset populus nasciturus, qui coleret unum Deum inter cæteras gentes quæ idola colebant: et omnia quæ illi populo ventura prædicta sunt, sic evenerunt ut prædicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus Rex omnium sanctorum et Deus venturus ex semine ipsius

Abraham secundum carnem, quam assumpsit, ut omnes etiam filii essent Abrahæ, qui fidem ejus imitarentur; et sic est factum : natus est Christus de Maria virgine, quæ ex illo genere fuit. Prædictum est per Prophetas quod in cruce passurus esset ab eodem populo Judæorum, de cujus genere secundum carnem veniebat; et sic est factum. Prædictum est quod resurrecturus esset; resurrexit : et secundum ipsa prædicta Prophetarum ascendit in cœlum, et discipulis suis Spiritum sanctum misit. Prædictum est non solum a Prophetis, sed etiam ab ipso Domino Jesu Christo, quod Ecclesia ejus per universum orbem terrarum esset futura, per sanctorum martyria passionesque disseminata; et tunc prædictum, quando adhuc nomen ejus et latebat gentes, et ubi notum erat irridebatur: et tamen in virtutibus miraculorum ejus, sive quæ per se ipse, sive quæ per servos suos fecit, dum annuntiantur hæc et creduntur, jam videmus quod prædictum est esse completum, regesque ipsos terræ, qui antea persequebantur Christianos, jam Christi nomini subjugatos. Prædictum est etiam quod schismata et hæreses ex ejus Ecclesia essent exituræ, et sub ejus nomine per loca ubi possent, suam, non Christi, gloriam quæsituræ; et ista completa sunt.

LIV. Numquid ergo illa quæ restant non sunt ventura? Manifestum est quia sicut ista prædicta venerunt, sic etiam illa ventura sunt : quæcumque tribulationes justorum adhuc restant; et judicii dies, qui separabit omnes impios a justis in resurrectione mortuorum : et non solum eos qui sunt extra Ecclesiam, sed etiam ipsius Ecclesiæ paleas, quas oportet usque ad novissimam ventilationem patientissime sufferat, ad ignem debitum segregabit. Qui autem irrident resurrectionem, putantes quod caro ista quia putrescit, resurgere non potest, ad pœnas in ea

resurrecturi sunt : et ostendet eis Deus, quia qui potuit hæc corpora facere antequam essent, potest ea in momento restituere sicut erant. Omnes autem fideles regnaturi cum Christo, ita resurgent in eodem corpore, ut etiam commutari mereantur ad incorruptionem angelicam : ut fiant æquales Angelis Dei, sicut Dominus ipse promisit[1]; et laudent eum sine aliquo defectu et sine aliquo fastidio, semper viventes in illo et de illo, cum tali gaudio et beatitudine, quali nec dici nec cogitari ab homine potest.

LV. Tu itaque credens ista, cave tentationes; (quia diabolus quærit qui secum pereant :) ut non solum per eos qui extra Ecclesiam sunt, sive Pagani, sive Judæi, sive hæretici, non te hostis ille seducat; sed etiam quos in ipsa Ecclesia catholica videris male viventes, aut immoderatos voluptatibus ventris et gutturis, aut impudicos, aut vanis curiositatibus vel illicitis deditos, sive spectaculorum, sive remediorum aut divinationum diabolicarum, sive in pompa et typho avaritiæ atque superbiæ, sive in aliqua vita quam lex damnat et punit, non eos imiteris : sed potius conjungaris bonis, quos inventurus es facile, si et tu talis fueris; ut simul colatis et diligatis Deum gratis : quia totum præmium nostrum ipse erit, ut in illa vita, bonitate ejus et pulchritudine perfruamur. Sed amandus est, non sicut aliquid quod videtur oculis; sed sicut amatur sapientia, et veritas, et sanctitas, et justitia, et charitas, et si quid aliud tale dicitur : non quemadmodum sunt ista in hominibus; sed quemadmodum sunt in ipso fonte incorruptibilis et incommutabilis sapientiæ. Quoscumque ergo videris hæc amare, illis conjuugere, ut per Christum qui homo factus est, ut esset Mediator Dei et hominum, reconcilieris Deo. Homines autem perversos, etiamsi intrent parietes Ecclesiæ, non eos arbitreris intraturos in regnum

[1] Luc. xx, 36.

cœlorum : quia suo tempore separabuntur, si se in melius non commutaverint. Homines ego bonos imitare, malos tolera, omnes ama : quoniam nescis quid cras futurus sit qui hodie malus est. Nec eorum ames injustitiam; sed ipsos ideo ama, ut apprehendant justitiam : quia non solum dilectio Dei nobis præcepta est, sed etiam dilectio proximi, in quibus duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ[1]. Quam non implet nisi qui donum acceperit Spiritum sanctum, Patri et Filio utique æqualem; quia ipsa Trinitas Deus est : in quo Deo spes omnis ponenda est. In homine non est ponenda, qualiscumque ille fuerit. Aliud est enim ille â quo justificamur, aliud illi cum quibus justificamur. Non autem solum per cupiditates diabolus tentat, sed etiam per terrores insultationum et dolorum et ipsius mortis. Quidquid autem homo passus fuerit pro nomine Christi, et pro spe vitæ æternæ, et permanens toleraverit, major ei merces dabitur : quod si cesserit diabolo, cum illo damnabitur. Sed opera misericordiæ, cum pia humilitate impetrant a Domino, ut non permittat servos suos tentari plus quam possunt sustinere[2].

[1] Matth. xxii, 37 et 39. — [2] I Cor, x, 23.

FINIS TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-SECUNDI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 16.

Significat se Catechumenorum sacramento jam a primis annis initiatum : id quod rursum hoc in opere clarius prodit lib. VI, cap. 11 : *Figam*, inquit, *pedes in eo gradu, in quo puer a parentibus positus eram, donec inveniatur perspicua veritas.* De sacramento salis per paschales dies Catechumenis concedendo extat Concilii primi Carthaginensis, can. 5; ejusque ritus mentionem facit non semel Augustinus disertissime vero in libro de Catechizandis rudibus, cap. 26, ubi mendum in editiones non leve irrepsit ad hæc verba, *quid in illo condatur*, pro, *quid in illo condiat.*

ANNOTATIO (2) pag. 110.

Evectio, quod aliis diploma, facultas erat usurpandi cursus publici, quem privato cuilibet usurpare haud licuisset. Unde lex ab Honorio data ferebat : *Ne quis sibi deinceps cursum publicum privatus usurpet, nisi cum aut a nobis evocatur, aut a clementiæ nostræ veneratione discedit.* Narrat Julius Capitolinus, in Pertinace, quod is *tunc præfectus cohortis, in Syriam profectus,*

T. Aurelio imperatore, a præside Syriæ, quia sine diplomatibus cursum usurpaverat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est.

ANNOTATIO (3) pag. 115.

Consuetudinem qua de hic agitur, tota licet Africa pridem receptam, quoniam in comessationes et ebrietates deflexerat, rescindere similiter aggreditur Augustinus, et ea de re scribit Epist. XXII ad Aurelium Carthaginensem. Quinetiam Hipponensem Ecclesiam ipse nondum episcopus ab hocce more penitus revocat, sicuti fidem facit Epistola XXIX ad Alypium.

ANNOTATIO (4) pag. 122.

Fortean Valentiniano minori, quia ejus *comitatus apud Mediolanum*, ex Possidio cap. I, *tum erat constitutus,* cum ibi rhetoricam profitebatur Augustinus; qui præterea lib. III contra Petiliani Litt. cap. XXV scribit se in eadem urbe *Bautoni consuli*, *Kalendis Januarii laudem pro sua tunc rhetorica professione recitasse.*

ANNOTATIO (5) pag. 155.

Juvat huncce locum ex alio illustrare. Nempe Enarrat. in Psal. XLVI, n. 6, sic disserit Augustinus : *Lenticulam autem invenimus cibum esse Ægyptiorum, nam ibi abundat in Ægypto; unde magnificatur lenticula Alexandrina, et venit usque ad terras nostras, quasi*

hic non nascatur lenticula. Ergo Esaü desiderando cibum Ægyptium, perdidit primatum. Sic et populus Judæorum de quo dictum est : Conversi sunt corde in Ægyptum, *lenticulam quodam modo desideraverunt, et primatum perdiderunt.*

ANNOTATIO (6) pag. 201.

Quid sinu Abrahæ significari crediderit Augustinus, aperuit ipse in lib. IV de Anima et ejus origine, cap. XVI, n. 24 : *Sinum Abrahæ intellige remotam sedem quietis atque secretam, ubi est Abraham ; et ideo Abrahæ dictum, non quod ipsius tantum sit, sed quod ipse pater multarum gentium sit positus, quibus est ad imitandum fidei principatum propositus.*

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

INDEX

TOMI CENTESIMI TRIGESIMI-SECUNDI.

CONFESSIONUM.

LIBRI TREDECIM.

LIBER I.

Præmissa Dei invocatione recolit vitæ suæ primordia ad annum decimum-quintum. Infantiæ peccata agnoscit et pueritiæ. Atque hac ætate in lusum et puerilia quæque oblectamenta quam in litterarum studia procliviorem se fuisse confitetur.

LIBER II.

Ad ætatem aliam progreditur, primumque adolescentiæ suæ, id est, sextum-decimum vitæ annum quem in paterna domo studiis intermissis consumpserat genio ac libidinibus indulgens, ad mentem revocat cum gravi dolore, severus admodum in dijudicando furto a se tunc temporis cum sodalibus perpetrato.

LIBER III.

De annis ætatis illius decimo-septimo, deeimo-octavo et decimo-nono transactis Carthagine, ubi dum litterarii studii curriculum absolveret, se libidinosi amoris laqueo irretitum, necnon in Manichæorum hæresim prolapsum fuisse meminit. Adversus horum errores et ineptias disserit luculenter. Maternas pro se lacrymas et responsum de sua resipiscentia divinitus acceptum refert.

LIBER IV.

Pudet se Manichæorum sectæ addictum fuisse per novennium, atque alios secum in eumdem errorem pertraxisse : tum etiam consuluisse mathematicos; et amicum sibi interea morte præreptum, acerbiori quam æquum esset animi dolore fuisse prosecutum : cujus occasione de vana et de solda amicitia non pauca dicit. Mentionem facit librorum *de Pulchro et Apto* a se anno ætatis vigesimo-sexto aut vigesimo-septimo conscriptorum, nec-

non quam facili negotio liberalium artium libros atque Aristotelis Categorias, anno ætatis ferme vigesimo per sese intellexerit.

LIBER V.

Annum ætatis suæ exhibet vigesimum nonum, quo scilicet comperta Fausti Manichæi imperitia propositum in illa secta proficiendi abjecit ; quo etiam Roma, ubi tunc rhetoricam profitebatur, missus Mediolanum ut eamdem artem doceret, cœpit audito Ambrosio resipiscere, et de manichæismo abdicando necnon de repetendo catechumenatu decernere.

LIBER VI.

Cum jam Monnica ipsius mater Mediolanum advenisset, ipseque annum ætatis ageret trigesimum, Ambrosii concionibus admonitus catholicæ doctrinæ veritatem, quam Manichæi falso insimulabant, magis magisque intelligebat. Alypii amici sui mores prosequitur. In diversa rapiebatur, dum de vita melius instituenda deliberaret; mortis quoque ac judicii metu perculsus, ad vitæ conversionem in dies accendebatur.

LIBER VII.

Exordium suæ juventutis, id est, annum ætatis trigesimum-primum, ob mentis oculos reducit. Narrat se illa ætate densioribus adhuc ignorantiæ tenebris involutum, atque errantem circa Dei naturam, necnon circa originem mali, in cujus inquisitione se mirum in modum angebat, pervenisse tandem ad cognitionem Dei sinceram; quamvis nondum digne de Domino Christo sentiret.

LIBER VIII.

Vitæ ipsius partem attingit celeberrimam, annum ætatis trigesimum-secundum, quo nempe cum Simplicianum consuluisset, ab eoque didicisset Victorini conversionem, cum Antonii Ægyptii monachi vitam ex Pontitiani relatione cognovisset, post vehementem luctam carnem inter et animum, codicem Apostoli cœlesti admonitus oraculo inspexit; moxque ex illius lectione ad meliorem frugem toto animo immutatus fuit, pleneque ad Deum conversus.

LIBER IX.

Dicit de capto a se consilio rhetoricæ professionem abjiciendi, non tamen antequam vindemialium feriarum, quod proxime instabat, tempus advenisset. Tum de suo in Verecundi amici villam secessu, de suo baptismate, ac de Monnicæ matris virtutibus atque obitu, qui baptizato ipso incidit in eumdem huncce annum, ætatis videlicet Augustini trigesimum-tertium.

LIBER X.

Scrutatur deinceps, ac palam contestatur, non qualis antea esset, sed qualis nunc. Deum quem diligit studet indicare; dumque per singula ducit rerum genera, multis explicat memoriæ vim plane stupendam, et quod sua in memoria locum Deus habeat gratulatur. Inquirit in actus, in sensus, et affectus suos ex triplici tentatione voluptatis, curiositatis, ac superbiæ. Dominum Christum unum mediatorem Dei et hominum confitetur, ejusque ope animi sui languores omnes sanandos esse confidit.

LIBER XI.

Laudaturus Deum deinceps professione suæ ipsius in Scripturis sanctis sive imperitiæ, sive etiam peritiæ, aut ejus, quo in eas ex munere divino flagrabat, studii, explicandum sumit exordium libri Geneseos; atque hic primum illustrat isthæc verba: *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Occurrit obtrectantibus, quid faceret Deus antequam cœlum et terram conderet, et unde ei in mentem venerit tandem aliquando ea facere, cum antea non fecisset. Dum vero iis refellendis insistit, copiosam de Tempore conscribit disputationem.

LIBER XII.

Prosequitur interpretationem hujusce versiculi : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Illic nomine *cœli* significatam putat spiritalem vel intellectualem illam creaturam, quæ semper faciem Dei contemplatur : *terræ* autem vocabulo informem materiam, ex qua rerum corporearum species fuerunt posthac formatæ. Verum alias interpretandi rationes haudquaquam improbandas esse: imo ex Scripturæ divinæ profunditate multiplicem posse erui sensum confitetur.

LIBER XIII.

Dei bonitatem in rerum productione ac perfectione relucere; tum etiam Deum Trinitatem, ipsiusque proprietatem Spiritus sancti primis Geneseos verbis insinuari ostendit. Postmodum vero totam conditi mundi historiam allegorica interpretatione transfert ad ea, quæ Deus in Ecclesia ad hominum sanctitatem et gloriam operatur.

SOLILOQUIORUM

LIBRI DUO.

LIBER I.

Instituit se Augustinus ad capessendam Dei et animæ scientiam; ac primum divinam opem implorat, tum agnita illius, quam concupiscit, scientiæ præcellentia, colloquitur secum de animi sui sanitate promovenda, ut ad contemplandum Deum tuto demum assurgat. Ad extremum libri colligit ea quæ vera sunt, immortalia esse.

LIBER II.

Ideo secum Augustinus de vero et falso copiose disputat, ut demum veritatis perpetuitate bene perspecta, animam ipsam hominis, quæ veritatis sedes est, immortalem esse concludit.

DE CATECHIZANDIS

RUDIBUS.

LIBER UNUS.

Rogatus Augustinus a diacono Carthaginensi, catechizandi artem docendam suscipit : ac primo præcepta tradit, ut id officii non tantum certa methodo atque idonea ratione, sed etiam sine tædio et cum hilaritate impleatur. Postea revocatis ad usum præceptis, profert ipse in exemplum sermones, ad eum erudiendum qui Christianus esse velit, comparatos duos, longiorem unum, alterum brevissimum.

EXPLICIT INDEX.